Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., профессор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 22 листопад 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 24.11.16 р.
Підписано до друку 24.11.16 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,4.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2411/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2016

Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., профессор Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 22 листопад 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 24.11.16 р.
Підписано до друку 24.11.16 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 23,4.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №2411/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2016

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 22 листопад 2016 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Хвесик Ю. М.
Інвестиції в аграрний сектор: пріоритети та механізми нарощення 5

Косова Т. Д., Ярошевська О. В.
Біржові механізми залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями 9

Міщенко Д. А., Міщенко Л. О.
Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні 13

Денисенко М. П., Бродюк І. В., Сташенюк Д. Г.
Основні положення формування інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства 17

Касич А. О., Канунікова К. О.
Інноваційна активність підприємств України: динаміка, проблеми та шляхи вирішення 21

Каховська О. В., Комарова І. Д.
Економічні та соціальні проблеми зайнятості: європейський досвід вирішення для України 25

Гессен А. Є., Криворучко Є. О., Сидоренко І. В.
Напрями стратегічного розміщення іноземних інвестицій для забезпечення сталого розвитку економіки України 31

Волошенко О. О., Скряга Н. В.
Особливості стратегічного управління персоналом у торгівлі 35

Іванова Л. С.
Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією та продовольством: вітчизняні реалії та перспективи розвитку 39

Стаканов Р. Д.
Імміграційна система балів для кваліфікованих працівників: перспектива застосування на рівні ЄС 44

Ползікова Г. В.
Механізми регіонального податкового менеджменту в умовах децентралізації влади в Україні 49

Іванюта О. В., Самчук К. І.
Бухгалтерський облік формування загальновиробничих витрат цехів основного виробництва великих промислових підприємств машинобудівної галузі 54

Сибірянська Ю. В., Рудик Н. В., Філін О. С.
Перспективи та ризики фінансування інновацій суб'єктами малого та середнього бізнесу в Україні 65

Степанова О. В.
Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії 73

Ніколаєнко Ю. В., Шишлов Т. А.
Особливості механізму регулювання економічної безпеки національної економіки 80

Ліндер Є. О.
Розширена класифікація методів оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання 84

Нові видання

Пасічник Ю. В.
Рецензія на монографію "Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні" (автор — Демчишак Н.Б.) 88

Державне управління

Коврегін В. В.
Фінансова безпека ВНЗ і корупція в ньому як загроза якості освіти в Україні 91

Яковчук Р. С., Саміло А. В., Лукашевич Д. В., Шерстобітова А. В.
Взаємодія ДСНС та Міністерства оборони України у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій 96

Колесник В. Т.
Шляхи формування та впровадження механізмів контролю за станом реформування та розвитку сектору безпеки і оборони України 102

Білоконь М. В.
Інтенсивність трансформацій структури публічної взаємодії в контексті державного управління: сутність та вплив на Україну 106

Ясько Р. О.
Концептуальні підходи до формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України: державно-управлінський контекст 110

Бакай А. Є.
Державне управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях воєнного і мирного часу в Україні 115

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID
№ 22 / 2016

CONTENTS:

Economy

Khvesyk Yu.
INVESTMENT IN AGRARIAN SECTOR: PRIORITIES AND INCREASE MECHANISMS 5

Kosova T., Iaroshevska O.
EXCHANGE MECHANISMS OF ATTRACTION OF FOREIGN CAPITAL BY DOMESTIC CORPORATIONS 9

Mishchenko D., Mishchenko L.
IMPROVEMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE FUNDING IN UKRAINE 13

Denisenko N., Brodyuk I., Stashenyuk D.
MAIN PROVISIONS FOR INVESTMENT AND INNOVATION FORMATION AT AN ENTERPRISES 17

Kasych A., Kanunikova K.
INNOVATIVE ACTIVITY OF UKRAINIAN COMPANIES:DYNAMICS, PROBLEMS AND SOLUTIONS 21

Kakhovska O., Komarova Y.
ECONOMIC AND SOCIAL EMPLOYMENT PROBLEMS: EUROPEAN EXPERIENCE OF THEIR SOLVING FOR UKRAINE 25

Hessen A., Kryvoruchko E., Sidorenko I.
DIRECTIONS OF STRATEGIC PLACEMENT FOREIGN INVESTMENT FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT UKRAINE 31

Voloshenko O., Skriaha N.
FEATURES OF STRATEGIC MANAGEMENT IN TRADE 35

Ivanova L.
FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS AND FOOD: DOMESTIC REALITIES AND DEVELOPMENT PROSPECTS 39

Stakanov R.
IMMIGRATION POINTS SYSTEM FOR SKILLED WORKERS: THE PROSPECT OF THE APPLICATION AT EU LEVEL 44

Polzikova G.
MECHANISMS OF REGIONAL TAX MANAGEMENT UNDER DECENTRALIZATION OF POWER IN UKRAINE 49

Ivaniuta O., Samchuk K.
FORMATION OF ACCOUNTING OVERHEAD COSTS OF WORKSHOPS MAIN PRODUCTION OF LARGE INDUSTRIAL ENTERPRISES OF MACHINE BUILDING INDUSTRY 54

Sybirianska Yu., Rudyk N., Filin O.
OPPORTUNITIES AND RISKS OF FINANCING INNOVATIONS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE 65

Stepanova O.
FINANCING OF SOCIAL PROTECTION UNDER DECENTRALIZATION: FOREIGN EXPERIENCE AND NATIONAL REALITIES ... 73

Nikolaenko Yu., Shyshlov T.
FEATURES OF MECHANISM OF ADJUSTING OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY 80

Linder Y.
EXTENDED CLASSIFICATION OF METHODS FOR BUSINESS ENTITIES BANKRUPTCY PROBABILITY ESTIMATION 84

New Books

Pasichnyk Yu.
REVIEW OF THE BOOK "FINANCIAL REGULATION OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE" (AUTHOR — DEMCHYSHAK N.) 88

Public administration

Kovregin V.
FINANCIAL SECURITY OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AND CORRUPTION IN IT AS A THREAT TO THE QUALITY OF EDUCATION IN UKRAINE 91

Yakovchuk R., Samijlo A., Lukashevych D., Sherstobitova A.
SESU AND THE MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE INTERACTION IN THE FIELD OF PREVENTION AND EMERGENCY RESPONSE 96

Kolesnik V.
WAYS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MECHANISMS OF MONITORING OF THE REFORM AND DEVELOPMENT OF THE SECURITY SECTOR AND DEFENSE OF UKRAINE 102

Bilokon M.
THE INTENSITY OF TRANSFORMATIONS OF PUBLIC STRUCTURE INTERACTION IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION: THE NATURE AND INFLUENCE ON UKRAINE 106

Yasko R.
CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF HUMAN RESOURCES IN THE HUMANITARI AN SPHERE OF UKRAINE: STATE-ADMINISTRATIVE CONTEXT 110

Bakai A.
PUBLIC ADMINISTRATION INTERAGENCY COOPERATION WITH ORGANIZATIONS IN EMERGENCY SITUATIONS OF WAR AND PEACE TIME IN UKRAINE 115

УДК 330.322:338.43:631.15

Ю. М. Хвесик,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНВЕСТИЦІЇ В АГРАРНИЙ СЕКТОР: ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ НАРОЩЕННЯ

Yu. Khvesyk,
Doctor of Economics, associate professor, senior lecturer of economic and social geography department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INVESTMENT IN AGRARIAN SECTOR: PRIORITIES AND INCREASE MECHANISMS

У статті обгрунтовуються пріоритети нарощення обсягів інвестиційного забезпечення аграрного сектора та його окремих сегментів. Проаналізовано динаміку капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у номінальних та порівняних цінах, а також їх питому вагу в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість. Обгрунтовується доцільність інвестиційної підтримки малих та середніх форм аграрного підприємництва шляхом створення державно-приватних партнерств, що дасть можливість забезпечити взаємодію органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із безпосередніми виробниками сільськогосподарської продукції. Кластерна форма організації агропромислового виробництва розглядається як пріоритетний напрям встановлення партнерських відносин між державним партнером та суб'єктом підприємництва, оскільки базується на добровільній основі і забезпечує уникнення конфлікту інтересів.

The priorities to increase the volumes of investment provision of agrarian sector and its individual segments have been substantiated. The dynamics of capital investment in food, beverages and tobacco production in nominal and compared prices as well as their share in total volume of investment in processing industry have been analysed. The expediency of investment support for small and medium agrarian businesses by means of establishing public-private partnerships has been analysed. It will allow ensuring interaction of executive authorities and self-governing authorities with direct agricultural producers. The cluster-type form of organization of agro-industrial production is considered as a preferential direction of establishment of partnership relations between a state partner and a business, since is grounded on a on a voluntary basis and ensures avoiding conflict of interest.

Ключові слова: інвестиції, аграрний сектор, аграрне підприємництво, агропромислове виробництво, партнерство, сільська громада.

Key words: investments, agrarian sector, agrarian enterprise, agro-industrial production, partnership, rural community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збільшення обсягів інвестицій в окремі сектори національного господарства є запорукою модернізації та реконструкції виробничо-технічної бази матеріального виробництва. Специфічними особливостями інвестиційної діяльності відзначається природно-ресурсний комплекс, який функціонує на основі використання природних ресурсів і є базовою ланкою господарського комплексу сільських територій. Структуроутворюючим елементом природно-ресурсного комплексу є аграрний сектор.

Тривалий період у національній економіці спостерігалась низька інвестиційна активність щодо розбудови аграрного сектора у зв'язку з наявністю численних інституціональних обмежень та адміністративних бар'єрів, що стало наслідком половинчатості ринкових трансформацій у сфері земельних відносин та переробки сільськогосподарської сировини. Спостерігаються поодинокі випадки створення потужних центрів інвестування проектів розвитку агропромислового виробництва в окремих регіонах, але

вони не завжди супроводжуються дотриманням природоохоронного законодавства та не враховують повною мірою інтереси населення сільських територій. Отже, виникає необхідність у поглибленні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних передумов інвестиційного забезпечення аграрної сфери окремих територій.

Основною проблемою повільного переведення національного АПК на модель інноваційного розвитку є недостатнє інвестиційне забезпечення реалізації ряду перспективних проектів, які передбачають впровадження прогресивних технологій сільськогосподарського виробництва та нових форм організації аграрного бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Низька інвестиційна привабливість окремих сегментів аграрної сфери в Україні зумовлена значними інституціональними розривами між задекларованими пріоритетами аграрної реформи та реальним станом економічних відносин, а також незавершеністю та половинчастим характером інституціональних перетворень у сфері землекористування. В останні періоди у працях провідних вітчизняних вчених та вчених близького зарубіжжя активно розглядаються окремі аспекти інвестиційної діяльності в національному АПК. Це спостерігається у працях О. Бородіної, О. Гуторова, С. Дем'яненка, М. Зубця, М. Кропивка, П. Саблука та інших [1; 3—7]. Особливий наголос робиться на диверсифікації інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, способах накопичення власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, імплементації у вітчизняну практику прогресивних схем оподаткування та страхування, а також врахуванні екологічного чинника при розробці інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою публікації є аналіз основних тенденцій фінансування капітальних вкладень в окремих сегментах аграрного сектора національного господарства та обгрунтування пріоритетних напрямів нарощення обсягів залучення інвестицій, зокрема суб'єктами малого та середнього аграрного підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На жаль, за період з 2001 по 2014 роки в динаміці капітальних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство не спостерігалося чіткої тенденції до зростання, за винятком періоду 2001—2008 років, коли країна перебувала у фазі соціально-економічного піднесення. Більше того, висхідний тренд спостерігався як у фактичних, так і в порівняних (2000 року) цінах.

Найбільш інтенсивним падіння обсягів фінансування капітальних інвестицій відбулося у 2009 році, що стало наслідком світової фінансової кризи, яка призвела до згортання інвестиційних можливостей суб'єктів підприємницької діяльності та фінансово-банківських установ. Незважаючи на деяке збільшення обсягів фінансування капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2010—2012 роках, у 2013 та 2014 роках знову мала місце низхідна тенденція.

Кардинально змінити ситуацію в сторону суттєвого зростання обсягів капітальних інвестицій у природно-ресурсний комплекс, зокрема аграрний сектор, може розширення спектра об'єктів природно-ресурсного потенціалу, стосовно яких можуть укладатися угоди державно-приватного партнерства. Саме угоди державно-приватного партнерства дадуть можливість розв'язати важливу дилему: збільшити обсяги залучення приватного капіталу за умови збереження державної та комунальної власності на природні та природно-господарські активи.

В останні роки центр тяжіння у виробництві сільськогосподарської продукції змістився в сектор вертикально та горизонтально інтегрованих підприємницьких об'єднань агроформувань, які сконцентрували значний банк сільськогосподарських земель і монополізували аграрні ринки. Укріплення позицій суб'єктів великого аграрного бізнесу зумовлене численними преференціями зі сторони держави і відсутністю належної підтримки малих і середніх форм аграрного підприємництва. Домінування вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань холдингового типу деструктивним чином вплинуло на динаміку інвестування виробництва харчових продуктів (продукції з високою доданою вартістю).

Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів протягом 2001—2015 років показали три фази висхідних трендів: з 2001 по 2008 рік (подальший спад пояснюється загостренням світової економічної кризи 2008 року та її наслідками), з 2011 по 2013 рік (посткризова макроекономічна стабілізація, яка була порушена новою економічною і політичною кризою, яка виникла в Україні у 2014 році), з 2014 по 2015 рік (відбулося відновлення виробничих потужностей вітчизняних підприємств харчової промисловості після кризових явищ в українській економіці та переформатування ринків збуту готової продукції) (рис. 1).

Питома вага капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України відображала тенденції спаду зі стрибкоподібними зростаннями у 2002, 2009 і 2013 роках. Цей показник питомої ваги є досить високим, що пояснюється значною і постійною потребою продуктів харчування на ринку товарів, робіт та послуг.

У 2001 році капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України становили відповідно 2187 млн грн. і 30,9 %, у 2005 — 6418 млн грн. і 28,7 %, у 2008 — 13130 млн грн. і 26,8 %, у 2012 — 13558 млн грн. і 31,5 %, у 2014 — 13487 млн грн. і 31,8 %, а у 2015 — 13549 млн грн. і 29,3 %. Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2015 році порівняно з 2001 роком зросли на 11362 млн грн. або понад у 6 разів, а порівняно з 2013 роком знизилися на 1726 млн грн.

На жаль, у динаміці капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в порівняних цінах 2000 року не спостерігається висхідної тенденції. Зокрема обсяг інвестиційних вливань у 2014 та 2015 роках у два рази є нижчим показника 2008 року. Поступове зменшення реальної величини капітальних інвестицій у переробний сегмент АПК пов'язане з низькою активністю іноземних інвесторів, які не бажають працювати в умовах відсутності конкурентного середовища в українському аграрному секторі. Конкурентне середовище згортається у зв'язку з відсутністю ефективної антимонопольної політики по відношенню до агрохолдингів, які міцнили свої позиції у 2014—2016 роках.

Успішна реалізація завдань інвестиційного забезпечення аграрного сектору залежить від організаційно-економічного механізму інвестування, який включає форми, методи та інструменти впливу на інвестиційний процес; способи управління економічними відносинами, що виникають

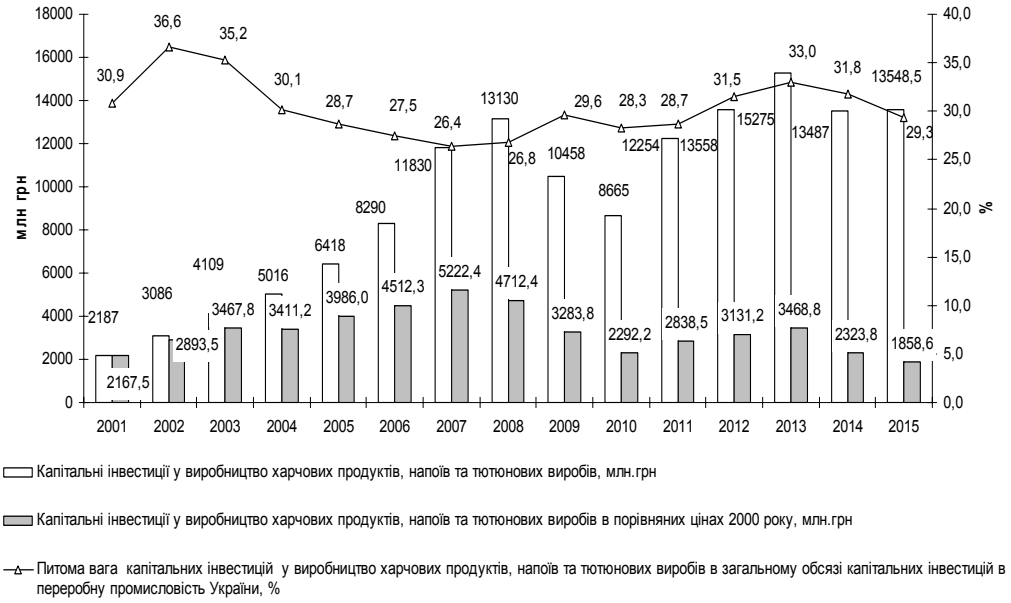

Рис. 1. Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

у процесі інвестування; особливості взаємовідносин у середині єдиної відтворювальної системи інвестування. За нинішніх умов домінування вертикально інтегрованих підприємницьких структур нарощення інвестиційного забезпечення малих та середніх форм аграрного підприємництва пов'язується із активною участю держави та органів місцевого самоврядування.

Участь держави та місцевого самоврядування в інвестуванні проектів розвитку аграрного бізнесу є найбільш дієвою за умов державно-приватного партнерства (ДПП). Господарське партнерство держави й бізнесу дозволяє залучити в державний сектор економіки додаткові ресурси. У такій системі відносин відбувається об'єднання ресурсів і потенціалів двох господарюючих суб'єктів. З одного боку, держави та місцевого самоврядування — у формі їх власності, з іншого — бізнесу — у вигляді застосування сучасних, приватнопідприємницьких методів господарювання, менеджменту, а також залучення інвестицій і впровадження інновацій. У результаті вдається підвищити ефективність використання державної власності і спрямувати залучені додаткові ресурси на вирішення важливих для держави соціальних проблем. ДПП — це інституціональний та організаційний альянс між державою (територіальною громадою) й бізнесом з метою реалізації суспільно значимих проектів і програм у широкому спектрі галузей промисловості, сільського господарства та природно-ресурсного сектору.

Як показує світова практика, ДПП представлене значною кількістю форм і моделей. Найбільш поширеними формами є концесійні відносини, контрактна система, холдингові структури, кластери. У вітчизняній практиці господарської діяльності ряд проектів не було втілено через відсутність досконалої системи контрактних відносин між суб'єктами, які реалізують дані проекти. Контракт є інституціоналізованим інструментом реалізації соціально-економічних взаємодій між людьми та підприємницькими структурами з приводу обміну різноманітними благами з метою їх розвитку й удосконалення.

Контрактні відносини мають порівняльні переваги порівняно з іншими формами взаємодії, адже дозволяють створювати систему стимулів суб'єктів бізнесу щодо підвищення ефективності використання обмежених ресурсів. Важливим завданням стає проблема формування сучасного контрактного механізму взаємодії держави та бізнесу на ринку бюджетного замовлення, що стосується продукції АПК. Як показують дослідження, такий контрактний механізм має включати принципи контрактації держави і бізнесу, способи розміщення замовлень, контроль виконання, інструменти контрактації відносин між державою та бізнесом.

Для вітчизняного аграрного сектора найбільш прийнятною формою є кластер, що являє собою добровільне об'єднання сільськогосподарських підприємств, фінансово-кредитних установ, органів державного управління та місцевого самоврядування, науково-дослідних інститутів і вищих навчальних закладів. Перевагою цієї форми ДПП є те, що її структуроутворюючим елементом є інноваційне ядро. Як правило, інноваційне ядро представлене сільськогосподарськими підприємствами, які виробляють продукцію з високою часткою доданої вартості, створюють власні сировинні зони, розвивають інфраструктуру аграрного ринку та впроваджують енергозберігаючі технології у процес виробництва сільськогосподарської продукції. Кластерна форма організації аграрного підприємництва дає можливість враховувати інтереси держави і сільських територій при реалізації проектів розвитку аграрної сфери.

Реальна децентралізація влади при одночасному зміцненні фінансової самодостатності сільських поселень буде забезпечена за умови, коли сільська громада зможе виступати самостійним суб'єктом підприємницької діяльності і використовувати належні їй природні ресурси якомога ефективніше. Це стане можливим у разі внесення змін в Закон України "Про державно-приватне партнерство" щодо розширення переліку активів, які можуть передаватися державним (комунальним) партнером суб'єкту підприємницької діяльності у тимчасове користування на принципах строковості та платності, а також виступати матеріальною основою створення добровільних об'єднань, зокрема кластерів. Державно-приватне партнерство (цей термін покладено в основу вітчизняної законодавчої бази) чи публічно-приватне партнерство створює також підгрунтя для того, щоб держава та сільські громади могли вступати в добровільні об'єднання із суб'єктами підприємницької діяльності з метою залучення інвестицій в сільську економіку.

Отримавши права тимчасового користування (при цьому держава та сільські громади залишаються власниками природних ресурсів), підприємницькі структури розширяють таким чином матеріальну основу своєї ділової активності на депресивних сільських територіях.

Враховуючи важливість природних ресурсів для забезпечення господарської самодостатності національної економіки, нарощення асиміляційного потенціалу, соціально-економічного піднесення сільських територій, вони й надалі мають залишатися у державній та комунальній власності і бути надбанням населення країни чи окремих територіальних утворень, оскільки левова частка природних та природно-господарських активів (ліси, штучні та природні водойми, водно-болотні угіддя, корисні копалини, осушувальні та зрошувальні системи) сформована завдяки наполегливій праці попередніх поколінь і тому не може бути приватизована, оскільки це суперечить домінанті формування інституту приватної власності трудового типу [2].

Форма партнерських відносин між сільською громадою-власником природних ресурсів та підприємницькими структурами якраз і дасть можливість залучити значні інвестиційні ресурси у сільський розвиток і при цьому не позбавити селян прав власності на природні блага.

Зволікання із внесенням відповідних змін в Закон України "Про державно-приватне партнерство" консервує тотальний інвестиційний дефіцит, особливо в сільській економіці, у зв'язку з неможливістю підвищити рівень капіталізації природних та природно-господарських активів, які знаходяться в межах населених пунктів та поза межами населених пунктів, зокрема на прилеглих до них територіях. Це також звужує реальну базу наповнення сільських бюджетів та гальмує відновлення сільської інфраструктури.

Активізація розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва також залежить від інституціоналізації різноманітних форм державно-приватного партнерства, оскільки без безпосередньої участі держави та місцевого самоврядування подолання тотального дефіциту при низькому рівні інвестиційної привабливості є дуже проблематичним.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Розширене відтворення окремих секторів національного господарства значною мірою визначається створенням сприятливих передумов для залучення інвестицій. Інвестиції дають можливість прискорювати процеси модернізації, оновлення та реконструкції основного капіталу, що сприяє збільшенню випуску продукції на новій техніко-технологічній основі і підвищує її конкурентоспроможність. На жаль, в Україні інвестиційного буму, а тим більше залучення значних обсягів капітальних та фінансових інвестицій на основі диверсифікації джерел інвестування не відбулося. Значною мірою це стосується й аграрного сектора.

З метою уникнення інституціональних розривів у взаємодії органів державної та місцевої влади і суб'єктів аграрного бізнесу в питаннях реалізації пріоритетів розвитку окремих сфер АПК запропоновано формування інститутів державно-приватного партнерства на сільських територіях, які передбачають інтегроване управління природно-ресурсними складовими сільськогосподарського виробництва, інтеграцію інвестиційного потенціалу підприємницьких структур і фінансово-кредитних установ та адміністративного ресурсу органів місцевого самоврядування і державного управління, широкомасштабне застосування технологій грунтозахисного землеробства. Державно-приватні партнерства дадуть можливість використати адміністративний потенціал органів влади та інвестиційні можливості підприємницьких структур в напрямку підвищення рівня соціально-економічного піднесення сільських територій.

Література:

1. Бородіна О. Аграрна політика України. Витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // Економіка України. — 2008. — №10. — С. 94—111.
2. Голян В. Як відродити українське село [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/11167-vasil-golyan-yak-vdroditi-ukrayinske-selo.html
3. Гуторов О.І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / О.І. Гуторов, К.М. Крамаренко // Економіка АПК. — 2009. — №10. — С. 69—73.
4. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. — 2009. — №12. — С. 50—61.
5. Зубець М.В. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК / М.В. Зубець, С.А. Володін // Вісник аграрної науки. — 2009. — №11. — С. 5—8.
6. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 55—58.
7. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3—12.

References:

1. Borodina, O. (2008), Ahrarna polityka Ukrayiny. Vytoky, suchasnyy stan i novi mozhlyvosti v konteksti instytutsionalizmu ta vyklykiv hlobalizatsiyi [Agrarian policy of Ukraine. The origins, current status and opportunities in the context of institutionalism and challenges of globalization]. Ekonomika Ukrayiny, no. 10, pp. 94—111 [in Ukrainian].
2. Holyan, V. Yak vidrodyty ukrayins'ke selo [How to revive the Ukrainian village]. Available at: http://ua-ekonomist.com/11167-vasil-golyan-yak-vdroditi-ukrayinske-selo.html [in Ukrainian].
3. Hutorov, O.I. Kramarenko, K.M. (2009), Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Evaluation of investment attractiveness of agrarian enterprises]. Ekonomika APK, no. 10, pp. 69—73 [in Ukrainian].
4. Demyanenko, S. (2009), Ahrokholdynhy v Ukrayini: protses stanovlennya ta rozvytku [Agroholdings in Ukraine: the process of formation and development]. Ekonomika Ukrayiny, no. 12, pp. 50—61 [in Ukrainian].
5. Zubets', M.V. Volodin, S.A. (2009), Klasternyy pidkhid intehratsiyi ta innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku APK [The cluster approach of integration and innovative and investment development of agroindustrial complex]. Visnyk ahrarnoyi nauky, no. 11, pp. 5—8 [in Ukrainian].
6. Kropyvko, M.F. (2008), Klasternyy pidkhid do upravlinnya sil's'kym rozvytkom [Cluster approach to rural development management]. Ekonomika APK, no. 5, pp. 55—58 [in Ukrainian].
7. Sabluk, P.T. Kropyvko, M.F. (2010), Klasteryzatsiya yak mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ta sotsial'noyi spryamovanosti ahrarnoyi ekonomiky [Clustering as a mechanism to enhance competitiveness and social orientation of agricultural economics]. Ekonomika APK, no. 1, pp. 3—12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 336.76

Т. Д. Косова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, підприємництва та біржової діяльності,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
О. В. Ярошевська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

БІРЖОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ ВІТЧИЗНЯНИМИ КОРПОРАЦІЯМИ

T. Kosova,
Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance,
Entrepreneurship and exchange activities, Classical Private University, Zaporizhzhya
O. Iaroshevska,
PhD of Economics, Senior Lecturer, Associate Professor
of Department of Economics and marketing, Classical Private University, Zaporizhzhya

EXCHANGE MECHANISMS OF ATTRACTION OF FOREIGN CAPITAL BY DOMESTIC CORPORATIONS

Актуальність статті визначається необхідністю залучення українськими корпораціями на міжнародних ринках капіталів інвестиційних ресурсів у бізнес-процеси та розбудову їх якісного корпоративного управління за умов низької капіталізації національного фінансового ринку. Метою статті є формалізація біржових механізмів залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями, визначення їх переваг і недоліків, а також сфер застосування і окремих етапів. Встановлено фактори, які роблять привабливим для вітчизняних корпорацій вихід на зарубіжні фондові біржі, а також умови, яким мають задовольняти емітенти та проспекти їх емісій. Позитивними сторонами первинного публічного розміщення акцій на зарубіжних торгівельних майданчиках є: вихід компанії на міжнародний фондовий ринок; формування об'єктивної ринкової оцінки вартості корпорації та підвищення рівня її капіталізації; покращення фінансового стану корпорації; можливість залучення інвестицій у майбутньому на більш вигідних умовах; зростання ефективності діяльності компанії унаслідок підвищення рівня корпоративного управління, прозорості та корпоративної культури; поліпшення репутації, іміджу корпорації. Негативно позначаються на діяльності корпорації, яка здійснює первинне публічне розміщення акцій, наявність чисельних вимог і значні фінансові затрати; ризики втрати контролю над корпорацію; необхідність забезпечення прозорості її діяльності.

Relevance of the article the need to attract Ukrainian corporations on international capital markets investment resources in business processes and the development of corporate governance quality with low capitalization of the domestic financial market. The article is formalizing exchange mechanisms to attract foreign capital by domestic corporations to determine their strengths and weaknesses and areas of application and the individual stages. The factors that make attractive to domestic corporations access to the foreign stock exchanges, as well as the conditions that must be satisfied prospectus issuers and their emissions. The positive side of initial public offerings on foreign trading platforms are: withdrawal of the international stock market; form an objective market valuation of the corporation and improve its capitalization; improve the financial condition of the corporation; the ability to attract investment in the future on more favorable terms; growth performance of the company because of improvement of corporate governance, transparency and corporate culture; improve the reputation, image of the corporation. Negative impact on the corporation that carries out an initial public offering are: the presence of numerous requirements and significant financial costs; risk of loss of control of a corporation; the need to ensure transparency in its activities.

Ключові слова: біржові механізми, іноземний капітал, залучення, вітчизняні корпорації.
Key words: exchange mechanisms, foreign capital, attraction, domestic corporations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективний розвиток українських корпорацій потребує залучення інвестиційних ресурсів у бізнес-процеси та розбудову якісного корпоративного управління. Важливе значення при цьому має пошук конкретних джерел і форм фінансування, вибір між зовнішніми та внутрішніми інвесторами, борговими (займи, кредити) та пайовими (випуск акцій) інструментами [1, с. 96]. Протягом останнього часу зростає привабливість іноземних ринків капіталу для фінан-

сування вітчизняних корпорацій, що обумовлено такими факторами: складна економічна ситуація в національній економіці, низька капіталізація українського фондового ринку, недоступність і дорожнеча внутрішнього банківського кредиту, прагнення залучити дешеві інвестиційні кошти для придбання нових активів та запровадження інноваційних технологій у виробництві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми функціонування фінансового ринку досліджуються багатьма вченими. Познякова О.І., Вільгард М.Р. наголошують на важливості залучення іноземних інвестицій для українських корпорацій в умовах економічної та політичної нестабільності, оскільки вони відіграють важливу роль у встановленні провідних світових стандартів їх функціонування, сприяють якісному піднесенню менеджменту [2, с. 163]. Возна В.О. відзначає, що одним із видів залучення інвестицій як для держави в цілому, так і для окремого підприємства є первинне розміщення акцій (IPO) [3, с. 42]. Пасько О.В. узагальнює вимоги до аудиторських звітів публічних компаній України, акції яких котируються на Варшавській фондовій біржі [4, с. 131]. Сьомченков О.А. акцентує увагу на тому, що міжнародний подвійний лістинг цінних паперів українських емітентів є перспективним напрямом розвитку національного фондового ринку [5, с. 119]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати відсутність системного підходу до дослідження проблем залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями на основі біржових механізмів у сучасних умовах.

МЕТА СТАТТІ

Мета цілей статті є формалізація біржових механізмів залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями, визначення їх переваг і недоліків, а також сфер застосування і окремих етапів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Досвід виходу українських корпорацій на міжнародні ринки капіталу почав формуватися наприкінці 90-их років минулого століття і пов'язаний з використанням американських або глобальних депозитарних розписок (ADR, GDR) [6, с. 84]. Починаючи з 1998 року ADR випустили понад 40 великих українських компаній. Тенденцією наступних років, починаючи з 2005-го, стали приватні розміщення акцій — позабіржовий продаж невеликих пакетів акцій переважно західним інституціональним інвесторам, які часто супроводжувалися також запуском депозитарних розписок.

Протягом десяти останніх років українські підприємства активніше проводять підготовку до розміщення цінних паперів на міжнародних фондових ринках у формі IPO (Initial Public Offering — в перекладі з англ. "первинне розміщення акцій") — розміщення серед інвесторів акцій публічного акціонерного товариства, при якому пропозиція акцій адресована більш ніж 100 фізичним та/або юридичним особам, крім акціонерів товариства, і при цьому існуючі акціонери емітента не мають переважного права на придбання розміщуваних акцій.

У класичному розумінні IPO — це первинне публічне розміщення акцій компаній, що вперше емітують свої акції і пропонують їх на ринку широкому загалу інвесторів [7, с. 233]. Утім, у сучасній українській практиці поняття IPO включає в себе також інші види публічного розміщення: приватне розміщення — розміщення серед вузького кругу заздалегідь відібраних інвесторів з отриманням лістингу (private offering — PO); публічний продаж чинним акціонерам великого пакету акцій (secondary public offering — SPO); розміщення компанією, що вже торгує акціями на біржі, додаткового випуску акцій на відкритому ринку — вторинне публічне розміщення (primary public offering — PPO); публічне розміщення емітентом напряму первинним інвесторам, оминаючи біржовий ринок (direct public offering — DPO).

Під терміном IPO може розумітися первинне розміщення та обіг різноманітних емісійних цінних паперів, що здійснюється приватними компаніями з метою перетворення їх на публічні. Деякі українські емітенти депозитарних розписок або компанії, що продають акції у процесі приватних розміщень, позиціонують продаж своїх цінних паперів як повноцінний процес IPO, оскільки, випускаючи ADR третього — найвищого рівня, виконують вимоги до емісії та виходу на біржу як для первинного публічного розміщення.

Сьогодні на міжнародному ринку капіталу виділилося кілька бірж, що домінують у економічному співтоваристві й характеризуються найвищою капіталізацією, значними обсягами торгів і найбільшою ліквідністю: Нью-Йоркська (NYSE Euronext), Лондонська (London Stock Exchange — LSE), Токійська (TSE) фондові біржі та американська електронна біржа NASDAQ. На них обертаються цінні папери й похідні фінансові продукти найвідоміших компаній, у тому числі депозитарні розписки та вторинні розміщення іноземних організацій. Більшість бірж створили або створюють альтернативні ринки: NYSE Euronext-Alternext, LSE-Alternative Investments Market (AIM), Північно — європейська OMX-First North, Гонконгівська фондова біржа — Growth Enterprise Market (GEM), Франкфуртська фондова біржа (Frankfurter Wertpapier Burse) — Open Market, Варшавська фондова біржа (Warsaw Stock Exchange) — New Connect. Головною метою цих альтернативних майданчиків є надання можливості залучати кошти невеликим компаніям та заробити інвесторам, які мають схильність до високого ризику [8, с. 99]. У силу найбільш сприятливого інвестиційного і бізнес-клімату більшість IPO проводиться в США та Великій Британії, які практикують вихід на ринок не тільки великих емітентів, а й малих і середніх компаній та орієнтуються на фондовий ринок як на основне джерело інвестицій. Проте серед двох глобальних лідерів біржових майданчиків Нью-Йорк зорієнтований більшою мірою на вторинне розміщення акцій. Натомість Лондон та Гонконг за обсягами залучених капіталів є лідерами щодо первинного розміщення капіталів.

Українські емітенти здійснюють розміщення цінних паперів на таких іноземних майданчиках, розташованих по мірі зменшення привабливості, Варшавська фондова біржа (WSE), Лондонська фондова біржа (LSE), Deutsche Borse (основний майданчик — Франкфуртська фондова біржа (FSE), NYSE-Euronext, NASDAQ OMX First North in Stockholm.

Для українських підприємств за останні роки однією однією з найбільш привабливих є Варшавська фондова біржа (ВФБ), яка змогла створити для іноземних емітентів сприятливі та зрозумілі умови залучення інвестицій. Перевагою розміщення капіталу на ній є лояльне законодавство, відносно невисокі витрати для розміщення та проста порівняно з біржами інших країн процедура виходу на біржу. Основною умовою розміщення цінних паперів на ВФБ є реєстрація емітента у одній з країн Євросоюзу. Якщо вимога не дотримується, виходом є реєстрація в одній із країн Євросоюзу іноземної дочірньої компанії, в яку вносяться акції емітента. З уваги на сприятливі правову та податкову бази, компанії такого типу найчастіше створюються в Голландії, на Кіпрі та в Люксембурзі. Головний ринок ВФБ

призначений для компаній, які [9, с. 556]: є високорозвиненими; здійснюють IPO та мають намір провести SPO; зацікавлені залученням капіталу обсягом від трьох і більше мільйонів євро до одного мільярда; мають рівень капіталізації не менше 5 млн євро; чиї основні інвестори приймають рішення про довгострокове розпорошення капіталу серед менших інвесторів, особливо фінансових інвесторів; розуміють біржу та ринок капіталу як місце для фінансування свого розвитку хоча б у перспективі декількох років. Отже, головний майданчик ВФБ є оптимальним варіантом для високорозвинених компаній локального та регіонального рівнів з достатньо високим рівнем капіталізації. Ринок NewConnect є платформою, де молоді компанії з невеликою вартістю бізнесу отримують можливість залучати інвестиційні кошти на фондовому ринку. Ще однією платформою є ринок Catalyst, призначений для недержавних боргових інструментів — комунальних та корпоративних облігацій, а також для інвестиційних сертифікатів.

Кількість корпорацій із активами в нашій країні на Лондонській біржі така сама, як і на ВФБ, проте більшість їх допущена на альтернативний ринок (AIM) фондового майданчика. Основною відмінністю допуску емітента до AIM від LSE є менша вартість, відсутність вимог до мінімального розміру капіталізації і тривалості присутності на ринку певний час. Вимогами до емітентів є: наявність проспекту емісії; забезпечення обороту капіталу на достатньому рівні протягом не менш як 1 року з моменту допуску до торгів; звітність компанії по стандартам US GAAP, UK GAAP або МСФО; відсутність обмежень щодо вільного трансферту акцій компанії; наявність брокера та консультанта. Основними вимогами при оцінці компанії є: професіоналізм менеджменту, висока якість або інноваційність продукції, великі обсяги продаж для виробників стандартної продукції. Саме тому альтернативна інвестиційна секція LSE AIM є найбільш привабливою для реалій українських компаній — емітентів, які мають успішний досвід проведення IPO на цій секції.

Переваги IPO в порівнянні з іншими формами залучення капіталу:

— вихід компанії на міжнародний фондовий ринок, який є надійним джерелом довгострокових інвестицій. Завдяки емісії акцій корпорація залучає довгостроковий капітал в обмін на зобов'язання виплачувати дивіденди і враховувати очікування інвесторів щодо спрямування фінансових ресурсів на реалізацію певної стратегії розвитку емітента. На противагу банківському кредиту залучення коштів через IPO не призводить до зростання боргового тягаря і зберігає незалежність компанії від конкретного фінансового інституту;

— формування об'єктивної ринкової оцінки вартості корпорації та підвищення рівня її капіталізації, оскільки вартість публічного підприємства, як правило, завжди вище вартості закритого приватного підприємства;

— покращення фінансового стану корпорації внаслідок забезпечення вищої ліквідності акцій компаній, збільшення власного капіталу за рахунок зростання акціонерного капіталу в результаті продажу акцій підприємства, а також за рахунок додаткового капіталу внаслідок отримання емісійного доходу;

— можливість залучення інвестицій в майбутньому на більш вигідних умовах, оскільки покращення співвідношення залучених ресурсів до власних збільшує фінансовий леверидж, тим самим дозволяє підприємству, за необхідності, залучати додатковий залучений капітал під нижчі відсотки;

— зростання ефективності діяльності компанії унаслідок підвищення рівня корпоративного управління, прозорості та корпоративної культури. Отримання біржового лістингу забезпечує суспільне визнання та полегшує торгівельні операції з корпоративними акціями, сприяє підвищенню статусу та кредитного рейтингу компаній;

— поліпшення репутації, іміджу корпорації, оскільки її високий публічний статус, котирування акцій на фондових ринках створює додаткові конкурентні переваги та сприяє зростанню числа партнерів і клієнтів. Більше того, біржа, на якій обертаються цінні папери корпорації, зацікавлена у збільшенні об'ємів торгів і здійснює додатковий активний маркетинг, який не завжди може собі дозволити емітент.

Недоліками IPO є:

— наявність чисельних вимог і значні фінансові затрати, оскільки первинне публічне розміщення акцій вимагає значних витрат корпорації при підготовці та проведенні самої операції;

— ризики втрати контролю над корпорацію, оскільки існують ризики недружнього поглинання, блокування стратегічних рішень міноритарними акціонерами;

— забезпечення прозорості корпорації, оскільки необхідно розкривати інформацію про структуру власності, рівень заробітної плати та винагород менеджменту, фінансовий стан тощо. Інформація, що оприлюднюється публічними корпораціями, стає доступною широкому колу осіб, серед яких можуть бути і конкуренти-фірми.

Перевагами операцій IPO для інвесторів є можливість отримання суттєвого доходу, оскільки акції певної компанії, які вперше продаються на ринку, мають тенденцію до стрімкого зростання в ціні. Негативні аспекти пов'язані з великим ризиком зворотного варіанту розвитку подій і стрімким падінням акцій.

Розміщення українськими корпораціями цінних паперів на фондових біржах світу є бажаним, але далеко не для всіх доступним методом залучення інвестицій. Причиною цьому є: їх низька конкурентоздатність на світовому ринку, недостатня якість корпоративного управління, відмінності у форматах подання інформації емітентом, жорсткіші умови лістингу за кордоном, несприятлива зовнішня оцінка всіх аспектів інвестиційного клімату нашої країни, включаючи захист бізнесу.

Представництво українських корпорацій у лістингу іноземних бірж стимулює їх підвищувати стандарти своєї діяльності. З одного боку, це ускладнює процес інвестування, з іншого — сприяє формуванню нового типу суб'єктів господарювання.

В Україні існують істотні проблеми у сфері реалізації прав акціонерів і прозорості дій корпорацій. Основна частка акціонерного капіталу зосереджена в невеликій групі великих власників, а міноритарні акціонери не мають можливості впливати на діяльність підприємства, отримувати повноцінну фінансову інформацію, мати ринкову оцінку фінансового стану підприємства [10, с. 35]. Законодавство в Україні забезпечує слабкий захист від небажаних інвесторів при здійсненні відкритого розміщення акцій. На Заході перед проведенням IPO компанії вживають спеціальних заходів — змінюють статут для впровадження ротації директорів, щоб унеможливити заміну всіх директорів одночасно, виставляють на продаж акції з визначеними правами, які не дозволять недобросовісним покупцям перебрати на себе управління.

Процедура IPO займає близько року і включає в себе чотири основних етапи:

— попередній етап — забезпечення необхідних стандартів корпоративного управління, приведення фінансової звітності у відповідність до міжнародних стандартів; дотримання вимог з розкриття фінансової та іншої інформації;

— підготовчий етап — формування проектної команди (менеджерів проекту), вибір партнерів: інвестиційного банкіра, фінансового, юридичного консультантів, аудитора, брокерів, андерайтера, консультанта з маркетингу для пошуку незалежних директорів та їх введення до складу ради директорів компанії. Результатом співпраці цих суб'єктів є визначення параметрів розміщення (обсягу, ціни акцій і спра-

ведливої вартості пакету загалом, майданчика, структури угоди, структури інвесторів), а також прийняття радою директорів рішення про випуск акцій;

— основний етап — випуск проспекту емісії акцій як документу, у якому публічне акціонерне товариство, що здійснює IPO, зобов'язане розкрити інформацію про себе і свою діяльність, а також про умови розміщення акцій. Емісії акцій передує видання прес-релізу, завдяки якому відбувається ознайомлення засобів масової інформації з подією;

— післяемісійний етап — робота з інвесторами, публікація регулярної звітності, підтримка корпоративного сайту (профілю інвестора), розкриття важливих фактів із життя компанії, випуск аналітичних звітів, організація виступів топ-менеджерів на міжнародних форумах і дискусійних майданчиках, організація прес-супроводу діяльності компанії.

Таким чином, на всіх етапах організації процедур IPO важливою умовою є забезпечення транспарентності корпоративного управління і фінансового стану емітента.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Основний науковий результат статті полягає у систематизації біржових механізмів залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями: первинне публічне і приватне розміщення акцій, вторинне публічне і приватне розміщення акцій, випуск глобальних і депозитарних розписок. Встановлено фактори, які роблять привабливим для вітчизняних корпорацій вихід на зарубіжні фондові біржі, а також умови, яким мають задовольняти емітенти та проспекти їх емісій.

Визначено переваги і недоліки первинного публічного розміщення акцій на зарубіжних торгівельних майданчиках. Позитивними сторонами є: вихід компанії на міжнародний фондовий ринок; формування об'єктивної ринкової оцінки вартості корпорації та підвищення рівня її капіталізації; покращення фінансового стану корпорації; можливість залучення інвестицій у майбутньому на більш вигідних умовах; зростання ефективності діяльності компанії унаслідок підвищення рівня корпоративного управління, прозорості та корпоративної культури; поліпшення репутації, іміджу корпорації. Негативно позначаються на діяльності корпорації, яка здійснює первинне публічне розміщення акцій, наявність чисельних вимог і значні фінансові затрати; ризики втрати контролю над корпорацію; необхідність забезпечення прозорості її діяльності. Але вказані недоліки носять умовний характер і визначаються вадами інституціонального середовища національного фінансового ринку, які будуть зникати по мірі збільшення зрілості його фондового сегмента і підвищення рівня корпоративного управління в Україні.

Перспективами подальших досліджень є розробка пропозицій із удосконалення державного регулювання функціонування фондових бірж.

Література:

1. Юрса М.Я. Публічне розміщення акцій на міжнародних фондових біржах як інструмент зовнішнього корпоративного фінансування / М. Я. Юрса // Наукові праці НДФІ. — 2010. — Вип. 1. — С. 91—97.

2. Познякова О.І. Проблеми та перспективи розміщення цінних паперів українських компаній на варшавській фондовій біржі та її альтернативних майданчиках / О.І. Познякова, М.Р. Вільгард // Молодий вчений. — 2016. — № 4. — С. 160—164.

3. Возна В.О. Концепції проведення первинного публічного розміщення акцій на світових фондових біржах / В.О. Возна // Магістеріум. Економічні студії. — 2014. — Вип. 56. — С. 41—43.

4. Пасько О.В. Модифікації думки та пояснювальні параграфи в аудиторських звітах публічних компаній України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі / О.В. Пасько, М.І. Гордієнко // Облік і фінанси. — 2014. — № 3. — С. 125—135.

5. Сьомченков О.А. Про подвійний лістинг пайових інструментів іноземних компаній з активами в Україні на національних фондових біржах / О.А. Сьомченков // Фінанси України. — 2013. — № 7. — С. 105—120.

6. Бобров Є.А. Особливості розміщення акцій українських компаній на зарубіжних фондових біржах / Є.А. Бобров // Фінанси України. — 2007. — № 11. — С. 73—85.

7. Каблов О. В. Перспективи первинного публічного розміщення акцій українських емітентів на альтернативній інвестиційній секції Лондонської фондової біржі / О.В. Каблов // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 11. — С. 231—234.

8. Давиденко Н.М. Переваги залучення фінансових ресурсів аграрними корпораціями шляхом виходу на іноземні фондові біржі / Н.М. Давиденко // Облік і фінанси. — 2012. — № 3. — С. 96—101.

9. Старостенко Г.Г. Первинне публічне розміщення акцій на Варшавській фондовій біржі: український погляд / Г.Г. Старостенко, Є.О. Торшин // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2011. — № 1. — С. 549—558.

10. Гавриленко А.С. Розміщення корпоративних цінних паперів на фондових біржах України: особливості / А.С. Гавриленко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 9. — С. 32—36.

References:

1. Jursa, M. Ja. (2010), "Public offering of shares on international stock exchanges as a tool of external corporate finance" Naukovi praci NDFI, Vol. 1, pp. 91—97.

2. Poznjakova, O. I. Vil'gard, M. R. (2016), "Problems and prospects of placement of Ukrainian companies securities on the Warsaw Stock Exchange and its alternative platforms", Molodyj vchenyj, No. 4, pp. 160—164.

3. Vozna, V. O. (2014), "Concepts of initial public offerings in global stock markets", Magisterium. Ekonomichni studii', vol. 56, pp. 41—43.

4. Pas'ko, O. V. Gordijenko, M. I. (2014), "Modifications opinions and explanatory paragraphs in audit reports of public companies in Ukraine, whose shares are quoted on the Warsaw Stock Exchange", Oblik i finansy, No. 3, pp. 125—135.

5. S'omchenkov, O.A. (2013), "Dual listing on equity instruments of foreign companies with assets in Ukraine on national stock exchanges", Finansy Ukrai'ny, No. 7, pp. 105—120.

6. Bobrov, Je. A. (2007), "Features placement of shares of Ukrainian companies on foreign stock exchanges", Finansy Ukrai'ny, No. 11, pp. 73—85.

7. Kablov, O. V. (2012), "Prospects IPO of Ukrainian companies on the AIM of the London Stock Exchange Section", Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukrai'ni, No. 11, pp. 231—234.

8. Davydenko, N. M. (2012), "Advantages of raising funds by agricultural corporations entering foreign stock exchanges", Oblik i finansy, No. 3, pp. 96—101.

9. Starostenko, G. G. Torshyn, Je. O. (2011), "Initial public offering on the Warsaw Stock Exchange: Ukrainian opinion", Zbirnyk naukovyh prac' Nacional'nogo universytetu derzhavnoi' podatkovoi' sluzhby Ukrai'ny, No. 1, pp. 549—558.

10. Gavrylenko, A. S. (2014), "Placing corporate securities on stock exchanges in Ukraine: Features", Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukrai'ni, No. 9, pp. 32—36.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016 р.

УДК 336.5.614.2

Д. А. Міщенко,
д. н. з держ. упр., професор кафедри фінансів,
Університет митної справи та фінансів
Л. О. Міщенко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Університет митної справи та фінансів

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

D. Mishchenko,
PhD in Public Administration, Professor of the Department of Finance University of customs business and finance
L. Mishchenko,
PhD, Associate Professor, Department of Finance, University of customs business and finance

IMPROVEMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE FUNDING IN UKRAINE

У статті досліджено особливості фінансування соціальної інфраструктури в Україні, визначено її роль та окреслено основні проблеми, які існують у сучасних умовах, проаналізовано недоліки бюджетного фінансування об'єктів соціальної інфраструктури України та запропоновано заходи щодо вдосконалення її фінансування.

Відзначено, що широке використання механізмів самофінансування та залучення приватних інвестицій сприятиме диверсифікації джерел фінансування соціальної інфраструктури. Запроваджуючи сучасні, більш різноманітні і дієві механізми фінансування, державна влада здатна зробити бюджетне фінансування соціальної інфраструктури ефективнішим та результативнішим, однак через консервативні позиції стримує впровадження більшості із них.

Визначено, що перспективним напрямом дослідження проблем фінансування соціальної інфраструктури України є розробка шляхів і методів активізації впровадження у ній державно-приватного партнерства. Створення механізмів ефективної мотивації приватних інвесторів шляхом надання їм державних гарантій та забезпечення сприятливих організаційно-правових умов для їх діяльності дозволить залучати недержавні фінансові ресурси до фінансування соціальної інфраструктури за принципом співфінансування витрат разом з бюджетом.

In the article the features of financing social infrastructure in Ukraine, defines its role and outlined the main problems that exist in the current conditions, analyzed the shortcomings of budget financing of social infrastructure in Ukraine and proposed measures to improve its funding.

It is noted that the widespread use of self-financing mechanisms and private investment will help diversify sources of financing social infrastructure. Introducing modern, more diverse and effective funding mechanisms, the government can make the budget financing of social infrastructure more efficient and more effective, but because of conservative positions hinders the implementation of most of them.

Determined that promising line of research problems of financing social infrastructure Ukraine is working out ways and methods to enhance implementation in her public-private partnership. Creating mechanisms of effective motivation of private investors by providing state guarantees and ensure favorable organizational and legal conditions for their activity will attract private financial resources to finance social infrastructure on the principle of co-financing costs together with the budget.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, соціальна сфера, фінансування, бюджет, державно-приватне партнерство.

Key words: social infrastructure, social affairs, finance, budget, public-private partnership.

ВСТУП

Рівень добробуту громадян України безпосередньо залежить від стану та розвитку соціальної інфраструктури, відповідно якість життя населення, доступність та якість медичного обслуговування, рівень надання освітніх та інших соціальних послуг визначається передусім ситуацією у сфері

Таблиця 1. Дані для побудови економетричної моделі

Період	Загальна сума видатків державного бюджету, млрд грн., У	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету, млрд грн., Х
2011	333,45	63,54
2012	395,62	75,25
2013	403,45	88,55
2014	430,21	80,55
2015	576,91	103,7

фінансування соціальної інфраструктури. Забезпечення належного бюджетного фінансування закладів системи охорони здоров'я, освіти та інших галузей соціальної інфраструктури є основною передумовою її розвитку. В умовах обмежених фінансових можливостей держави важливо не лише оцінити рівень фінансування, але й визначити стратегічні пріоритети розвитку соціальної інфраструктури. Це сприятиме формуванню позитивного росту соціальних послуг шляхом оптимізації бюджетного фінансування та стимулювання залучення інвестицій у всі галузі соціальної сфери.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення і розвитку соціальної інфраструктури присвятили свої праці такі вчені, як: С.І. Бандур, П.І. Гайдуцький, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, М.І. Долішній, Б.М. Данилишин, Г.А. Євтушенко, Е.М. Лібанова, О.А. Ляшенко, В.Є. Козак, В.С. Коломийчук, В.І. Куценко, В.М. Новіков, С.Л. Пакулін, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, О.О. Топчій та інші.

Водночас, незважаючи на велику кількість наукових праць присвячених цій тематиці, проблеми покращення функціонування та розвитку соціальної сфери в Україні, особливо в аспекті удосконалення фінансового забезпечення розвитку соціальної інфраструктури, є недостатньо висвітленими.

Таким чином, на сьогодні вкрай важливим є проведення аналізу сучасного стану фінансування соціальної інфраструктури України з виділенням основних проблем її розвитку, і відповідно, розробки можливих шляхів їх вирішення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей фінансування соціальної інфраструктури в Україні та розробка пропозицій щодо вдосконалення її фінансування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальну сферу слід розглядати як одну з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, що визначає умови існування всіх верств населення. Видатки на соціальну сферу займають вагому частку видатків державного бюджету і безпосередньо впливають на загальний розмір його видаткової частини.

На основі наведених даних спостережень (табл. 1) побудуємо лінійну регресійну модель, яка встановлює залежність видатків державного бюджету у від фактора x_i — видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, ($i=\overline{1,6}$, 6 — кількість періодів, що розглядаються):

$$y_i = a_0 + a_1 x_i + l_i \qquad (1),$$

де a_0 — постійна складова показника у (початок відліку); a_1 — коефіцієнт регресії; l_i — відхилення фактичних значень у від оцінки (математичного сподівання) середньої величини показника.

Одержали лінійну регресійну модель:

$y = -31{,}38776777 + 5{,}57\, x_i$;

Економічна інтерпретація параметра a_1 наступна: якщо величина видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення державного бюджету збільшиться на 1 грн., сума видатків державного бюджету збільшиться на 5,57 грн. Розрахунки було виконано за допомогою пакету електронних таблиць Excel.

Коефіцієнт детермінації для даної моделі дорівнює 0,8567 означає, що між фактором та показником існує сильний зв'язок. Тобто видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення відіграють важливу роль у поясненні суми видатків бюджету.

Перевіримо адекватність побудованої лінійної моделі за критерієм Фішера. Для цього розрахуємо значення F-критерію згідно з моделлю:

$$F = \frac{\sum_{i=1}^{n} (d_i^{роз} - \bar{d})^2 / 1}{\sum_{s=1}^{n} (p_i - d_i^{роз})^2 / (n-2)} = 59{,}7859 \qquad (2).$$

Модель є адекватною, як було показано, зі статистично значимим параметром a_1. Тому її можна використовувати для прогнозування видатків державного бюджету.

Роль соціальної інфраструктури полягає у здійсненні просторових процесів у суспільстві, впровадженні раціональних форм організації життя людей з точки зору умов праці, побуту, відпочинку, розвитку особистості, відновлення життя, відтворення населення. Соціальна інфраструктура забезпечує зближення за рівнем добробуту міського та сільського населення, збалансовує регіональні відмінності у рівні життя людей, впливає на формування прогресивної структури споживання та раціонального використання вільного часу працівників [4].

З набуттям незалежності в Україні активізувалися соціальні процеси, а відтак і об'єкти соціальної сфери зазнали значних трансформацій. Позитивним аспектом цих зрушень стала, можливість розвитку приватної власності у сфері соціальної інфраструктури. Водночас стан і якість послуг, що надаються у закладах соціальної сфери, дуже часто не відповідають потребам громадян, а відтак неспроможні задовольнити різноманітні інтереси населення та сприяти покращенню рівня його життя. Такий стан справ в значній мірі пояснюється незадовільним положенням зі здійсненням фінансування об'єктів соціальної інфраструктури в Україні [1].

Недостатність бюджетного фінансування більшості соціальних галузей пов'язана із низкою чинників:

— недосконалість законодавчого регулювання прав органів місцевого самоврядування щодо здійснення повноважень у сфері соціального забезпечення;

— відсутність реально гарантованих зобов'язань держави щодо фінансового забезпечення соціальної сфери на місцевому рівні;

— неефективність механізмів витрачання коштів місцевих бюджетів;

— розпорошеність бюджетних ресурсів та неможливість концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах соціального розвитку територіальних громад;

— відсутність реальних механізмів для пошуку та залучення додаткових джерел фінансових ресурсів розвитку соціальної інфраструктури на рівні місцевих органів влади [8].

Неефективність використання коштів у ході забезпечення поточної діяльності інфраструктурних об'єктів є характерною проблемою фінансування багатьох соціальних галузей. Бюджетні ресурси у переважному обсязі (до 90%) використовуються для підтримки діяльності самих соціальних установ та не надходять в необхідному обсязі до об'єктів свого цільового призначення [2]. В умовах недостатності коштів місцевих бюджетів для фінансування соціальної інфраструктури, фінансові ресурси в першу чергу спрямовується на виплату заробітної плати працівників, оскільки

вона належить до захищених статей бюджетного фінансування. Сьогодні близько 70 % видатків місцевих бюджетів спрямовані на забезпечення заробітних плат.

Таким чином, однією з найважливіших проблем розвитку соціальної інфраструктури України є брак фінансування об'єктів цієї сфери, що своєю чергою призводить до скорочення закладів соціальної інфраструктури, критичного стану їх основного капіталу, низького рівня оплати праці у державних закладах соціальної сфери і, як результат, низького рівня послуг, що вони надають. Слід зазначити, що більшість закладів соціальної інфраструктури реалізовують свої послуги у некомерційному секторі економіки, а відтак, їх діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на забезпечення соціального ефекту від реалізованих послуг. Проте для успішного функціонування та розвитку вони потребують значних капіталовкладень з боку держави та місцевої влади. Зважаючи на те, що діючий механізм фінансування соціальної інфраструктури не дає бажаних результатів, виникає нагальна потреба у розробці нових шляхів фінансування об'єктів соціальної інфраструктури України [7].

Відтак, місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування, маючи на своєму балансі об'єкти соціальної інфраструктури, повинні прагнути до пошуку більш ефективних методів управління та створення реальних механізмів активізації залучення альтернативних джерел фінансування галузей соціальної інфраструктури з метою нарощення їх інвестиційної привабливості та створення подальших передумов для державно-приватного партнерства із врахуванням регіональних особливостей.

На нашу думку, під механізмом фінансування об'єктів соціальної інфраструктури слід розуміти сукупність умов, форм і методів створення, розподілу й використання фінансових засобів з метою забезпечення фінансування діяльності існуючих закладів соціальної інфраструктури, а також будівництва нових для належного виконання ними державних соціальних стандартів з надання соціальних послуг населенню [5].

В Україні фінансова підтримка державою закладів соціальної інфраструктури здійснюється в основному із консолідованого бюджету. Виділених бюджетних ресурсів достатньо лише для утримання будівель, оплати комунальних платежів та виплати заробітної плати. Саме тому розглядати можливість розширення мережі закладів соціальної інфраструктури у регіонах країни виключно за рахунок бюджетних коштів вкрай важко [6].

Відтак, сьогодні потребує належного врегулювання питання визначення джерел фінансування об'єктів соціальної сфери, у якості яких доцільно розглядати цільове фінансування, спонсорство, платні послуги, добродійність, комерційну діяльність, підприємницьку діяльність, патронаж, меценатство, кредити, гранти, аукціони, міжнародні інвестиції, фонди підтримки, податкові кредити та пільги на орендну плату. Проте варто розуміти, що перелічені фактори зростання позабюджетних доходів ніяк не можна розглядати як джерело добробуту організацій соціальної сфери, тим більше будівництва нових закладів.

Отже, на перспективу зусилля держави повинні бути зосереджені не на скороченні державних витрат на функціонування соціальної сфери, а на підвищення ефективності використання бюджетних засобів. Оскільки тільки за бюджетної підтримки галузей соціальної сфери гарантовано виконуватимуться ті соціальні завдання, які ставить перед собою кожна цивілізована держава.

На нашу думку, найбільш оптимальним варіантом вирішення проблеми фінансування будівництва нових об'єктів соціальної інфраструктури є застосування кластерного підходу з використанням механізму державно-приватного партнерства.

Найбільш вірогідно, що державно-приватне партнерство може бути реалізоване відносно будівництва інноваційних закладів соціальної сфери та модернізації існуючих у відповідності до світових стандартів технічних та функціональних параметрів таких об'єктів [7].

Розглядаючи проблему бюджетного забезпечення соціальної інфраструктури, важливо встановити співвідношення між витратами на соціальні цілі та на народне господарство (економічну діяльність). Спрямування коштів на народне господарство створює передумови для зростання ВВП і тим самим, з одного боку, збільшує можливості бюджету у фінансуванні соціальних установ, а з іншого — зменшує напругу на бюджет, оскільки зменшує потребу в самій соціального захисту. Таким чином, бюджет починає грати роль не тільки простого перерозподільного фактору, але і засобу для макроекономічних зрушень у суспільстві. Тобто розв'язання проблем в соціальній сфері передбачається здійснювати насамперед шляхом створення умов для інвестицій та підприємницької активності, можливостей для самореалізації особистого потенціалу кожного громадянина. Важливою проблемою реалізації соціальних програм у бюджетному процесі України є неефективність використання коштів. Важливим напрямом удосконалення бюджетного механізму фінансування соціальної інфраструктури є забезпечення в межах розвитку програмно-цільового методу ефективного управління видатками, що мають перспективний характер, зокрема, в частині планування, моніторингу, контролю і звітності [3].

Ключовими завданнями, які стоять перед урядовцями і науковцями у цій сфері, є визначення пріоритетів витрачання бюджетних коштів, подолання циклічності та неритмічності у використанні бюджетних коштів, запровадження оцінки впливу фінансової політики на економічне зростання та реалізацію соціальних пріоритетів [1].

Соціальна інфраструктура в Україні потребує реформування на основі залучення різних механізмів фінансування послуг соціальної сфери, а саме, пошуку та використання позабюджетних джерел фінансових ресурсів. Так, однією з найважливіших умов розвитку соціальної інфраструктури регіонів є довгострокова бюджетна стратегія держави та здатність місцевих органів влади здійснювати стратегію розвитку, включаючи створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, залучення інвестицій в соціальну сферу, стимулювання виробничої діяльності, орієнтованої на стабілізацію усіх галузей соціальної інфраструктури у регіонах країни [9].

Практика економічно-розвинених країн доводить, що для реалізації соціальних функцій необхідно активно залучати інвестиції приватного сектору. Укладення угод із приватними інвесторами про фінансування соціальних проектів дозволяє здійснювати влиття позабюджетних ресурсів у розвиток соціальної інфраструктури та окреслює коло відповідальності сторін, з метою уникнення ризиків. Фінансові ресурси приватного сектору можуть залучатись до фінансування соціальної інфраструктури за принципом співфінансування витрат разом з бюджетом. Це можливо лише за умови створення механізмів ефективної мотивації приватних інвесторів шляхом надання їм певних гарантій. Внаслідок залучення приватних інвестицій як фінансового ресурсу розвитку соціальної інфраструктури та налагодження взаємозв'язків між соціальною сферою та приватним сектором, відбувається встановлення партнерських відносин між приватним сектором, владою та громадськістю. Така співпраця дозволяє вирішити існуючі проблеми та надає безумовні переваги для держави:

— можливість розширення мережі інфраструктурних об'єктів та збільшення доступу населення до соціальних благ;

— вдосконалення та розвиток соціальної захищеності населення;

— можливість розвитку низькорентабельних сфер надання послуг населенню;

— можливість підтримання громадських ініціатив, інноваційних проектів, розвиток соціальної та творчої активності населення, їх спрямування на економічне зростання країни [8].

Приватний сектор, окрім прямої фінансової вигоди, може отримати державну підтримку, гарантії та пільги, що є вирішальним фактором при залученні фінансових ресурсів у розвиток низькорентабельних сфер надання послуг населенню. У роботі з соціальними галузями інвестори отримують низку стратегічних переваг: цільова підготовка кадрів (співпраця з освітньою галуззю), передумови для міжнародної співпраці (соціальна активність є вагомим фактором довіри у багатьох розвинених державах), довіра працівників, громадська довіра, реклама. Найбільші переваги державно-приватного партнерства у фінансуванні розвитку соціальних галузей стають відчутними населенню, яке є прямим користувачем послуг розвиненої соціальної інфраструктури. Система фінансування соціальної сфери вимагає розроблення стратегічних засад щодо розширення можливостей бюджетного фінансування розвитку соціальної сфери, якого на сьогодні достатньо лише для підтримки поточної діяльності інфраструктурних об'єктів. Головними стратегічними пріоритетами розвитку та фінансування соціальної інфраструктури у сучасних економічних умовах є: створення максимально сприятливих організаційно-правових умов для діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють приватні інвестиції у розвиток соціальної інфраструктури; об'єднання фінансових ресурсів з місцевих та національних джерел з метою реформування й розвитку соціальної інфраструктури; надання пільг (з податків, зборів, оренди) підприємствам та організаціям, що займаються спонсорською та благодійною діяльністю [8].

ВИСНОВКИ

Широке використання механізмів самофінансування та залучення приватних інвестицій сприятиме диверсифікації джерел фінансування соціальної інфраструктури. Запроваджуючи сучасні, більш різноманітні і дієві механізми фінансування, державна влада здатна зробити бюджетне фінансування соціальної інфраструктури ефективнішим та результативнішим, однак через консервативні позиції стримує впровадження більшості із них.

Перспективним напрямом дослідження проблем фінансування соціальної інфраструктури України є розробка шляхів і методів активізації впровадження у ній державно-приватного партнерства. Створення механізмів ефективної мотивації приватних інвесторів шляхом надання їм державних гарантій та забезпечення сприятливих організаційно-правових умов для їх діяльності дозволить залучати недержавні фінансові ресурси до фінансування соціальної інфраструктури за принципом співфінансування витрат разом з бюджетом. Такі кроки дають можливість Україні змінити роль фінансування соціальної інфраструктури для інвесторів та суб'єктів господарювання та, як наслідок, дозволяють здійснити перехід від неефективно-витратної до комерційно або адміністративно вигідної моделі залучення інвестицій у розвиток соціальної інфраструктури і формування людського капіталу. Розширення бази фінансових ресурсів створить можливості для збільшення мережі інфраструктурних об'єктів, полегшення доступу населення до соціальних благ та підвищення їх якості без створення додаткового навантаження на бюджет.

Література:

1. Величко О.В. Бюджетний механізм забезпечення розвитком соціальної інфраструктури / О.В. Величко // Економічний вісник Донбасу. — 2013. — № 2 (32). — С. 79—86.

2. Івашова Л.М. Фінансовий контроль і аудит: реалії та перспективи розвитку: монографія / Л.М. Івашова, О.М. Гнєздилова, Н.Г. Волік. — Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2012. — 260 с.

3. Міронова Л.О. Бюджетний процес: сутність, стадії здійснення та методи управління / Л.О. Міронова, В.Є. Дем'яненко, М.І. Буряк // Вісник ДДФА: Економічні науки. — Дніпропетровськ: 2012. — № 2 (28). — С. 127—133.

4. Міщенко Д.А. Оцінка сучасного стану інвестиційної активності у регіоні та шляхи її підвищення / Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. — 2014. — № 23. — С. 6—9.

5. Осацька Ю.Є. Особливості державного регулювання економіки в умовах глобалізації / Ю.Є. Осацька // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. — 2015. — С. 245—249.

6. Пісьмаченко Л.М. Реорганізація системи державного фінансового контролю в контексті адміністративної реформи в Україні /Л. Пісьмаченко, Р. Косинський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2011. — № 1. — С. 285—294.

7. Ситар Л.Й. Сучасний стан та проблеми розвитку соціальної сфери України / Л.Й. Ситар, Р.М. Скриньковський // Ефективна економіка. — 2015. — № 4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3954

8. Трофименко М.Ю. Фінансові аспекти розвитку соціальної інфраструктури в Україні / М.Ю. Трофименко // Облік та фінанси. — 2014. — № 4 (66). — С. 115—122.

9. Чернюк Л.Г. Соціальна інфраструктура та її пріоритетність в системі суспільного розвитку (методолого-організаційні аспекти) / Л.Г. Чернюк, П.В. Пепа // Вісник Чернігівського держ. ун-ту (Серія: економічні науки). — 2012. — Вип. 1 (56). — С. 10—20.

References:

1. Velichko, O.V. (2013), "Budget mechanism to ensure the development of social infrastructure", Ekonomichnyy visnyk Donbasu, vol. 2, no. 32, pp. 79—86.

2. Ivashova, L.M. Hnyezdylova, O.M. and Volik, N.H. (2012), Finansovyy kontrol i audyt: realiyi ta perspektyvy rozvytku [Financial Control and Audit: realities and prospects of development], Vydavnytstvo KPU, Zaporizhzhia, Ukraine.

3. Mironova, L.O. Demyanenko, V.E. and Buryak, M.I. (2012), "The budget process: the nature, stage of implementation and management techniques", Visnyk DDFA: Ekonomichni nauky, vol. 2, no. 28, pp. 127—133.

4. Mishchenko, D.A. and Mishchenko, L.O. (2014), "Assessment of the current state of investment activity in the region and ways to improve", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 6—9.

5. Osatska, J.E. (2015), "Features of state regulation of the economy in the context of globalization", Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi Seriya: Ekonomichni nauky, pp. 245—249.

6. Pismachenko, L. and Kosinski, R. (2011), "Reorganization of state financial control in the context of administrative reform in Ukraine", Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny, vol. 1, pp. 285—294.

7. Sitar, L.Y. and Skrynkovskyy, R.M. (2015), "Current status and problems of social Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3954 (Accessed 28 May 2016).

8. Trofymenko, M.Y. (2014), "Financial aspects of social infrastructure in Ukraine", Oblik ta finansy, vol. 4, no. 66, pp. 115—122.

9. Chernjuk, L.G. and Pepa, P.V. (2012), "Social infrastructure and its priority in the social development (methodological and organizational aspects)", Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho universytetu, vol. 1, no. 56, pp. 10—20.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 330.332

М. П. Денисенко,
д. е. н., професор, професор кафедри бізнес-економіки
Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ
І. В. Бродюк,
здобувач кафедри бізнес-економіки
Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ
Д. Г. Сташенюк,
магістр Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

N. Denisenko,
Doctor of Economics, Professor, Professor Department of Business Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design
I. Brodyuk,
Researcher of Business Economics of Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv
D. Stashenyuk,
Master, Kyiv National University of Technologies and Design

MAIN PROVISIONS FOR INVESTMENT AND INNOVATION FORMATION AT AN ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність поняття стратегія та інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства. Наведено її характеристика з точки зору значення для конкурентного розвитку підприємства. Визначено основні етапи процесу формування інвестиційно-інноваційної стратегії та розглянуто зміст кожного з них.

In the article the essence of the concept and strategy of investment and innovation strategy. The above description of it in terms of importance for the competitive development of the company. The main stages of the formation of investment and innovation strategy and reviewed the contents of each.

Ключові слова: стратегія, інвестиційна діяльність, інноваційна діяльність, ефективність, підприємство, розвиток.
Key words: strategy, investment, innovation, efficiency, enterprise, development.

ВСТУП

Інвестиції та інновації — база для нарощення економічного потенціалу будь-якої країни і основа для формування конкурентоспроможності національної економіки.

Інновації, інноваційне виробництво і інноваційна інфраструктура є базовими поняттями сучасної інноваційної економіки, а концепція інноваційного розвитку — дорожньою картою виходу світової економіки з кризи [2].

Інвестиційна та інноваційна діяльність складають основу процесу забезпечення успішного функціонування підприємств. Тому активізація інвестиційного-інноваційного процесу стане одним з найбільш дієвих механізмів соціально-економічних перетворень.

Тісний взаємозв'язок інвестицій та інновацій на підприємстві не дозволяє розглядати ці процеси відокремлено один від одного, тому що вони представляють собою самостійну сферу економічної діяльності підприємства, пов'язану з фінансуванням та управлінням процесами оновлення всіх елементів функціонування суб'єктів господарювання. При цьому особливого значення набуває питання формування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства, що поєднує інвестиційні та інноваційні принципи, методи та механізми реалізації, критерії прийняття інноваційно-інвестиційних рішень. Її успішна реалізація можлива за умов:

— узгодження потреби у інноваціях та потенціальних обсягах залучення інвестицій;

— оптимальне поєднання очікуваного досягнення прибутковості від вкладання інвестицій в інновації та потенційних ризиків і невизначеності в майбутньому періоді;

— окреслення часових рамок для впровадження нововведень, що сприяють залученню інвесторів, які усвідомлюють цінність інновацій.

Реалізація інноваційно-інвестиційної стратегії дасть підприємствам можливість системно вирішувати проблеми, що виникають при зміні методів і підходів до інвес-

Таблиця 1. Характеристика інвестиційно-інвестиційної стратегії

Характеристика	Зміст
Мета	Формування конкурентних переваг
Роль у забезпеченні конкурентного розвитку підприємства	-забезпечує механізм реалізації довгострокових загальних і інвестиційних цілей розвитку підприємства; - дозволяє реально оцінити інвестиційні можливості підприємства; - визначає порівняльні переваги підприємства в інвестиційній та інноваційній діяльності з його конкурентами; - забезпечує чіткий взаємозв'язок стратегічного, поточного й оперативного управління інноваційною та інвестиційною діяльністю підприємства
Основа розробки	Стратегічні управлінські рішення
Особливості розробки	- є складовою частиною загальної економічної стратегії підприємства та підпорядкована їй; - характеризується істотною нерівномірністю масштабів по окремих періодах; - дає віддачу через тимчасовий тривалий період; - формує особливий самостійний вид грошових потоків підприємства [7]
Складові ефективної розробки	- маркетингова політика; - технічна політика; - політика структурних змін; - політика в галузі ННДКР [7]
Вираження	в інноваційних та інвестиційних програмах та великих проектах, що охоплюватимуть усі стадії технологічного циклу і на основі яких можна буде зробити прогноз на тривалий період функціонування підприємства
Ознака інноваційно-інвестиційної стратегії на підприємстві	комплексна організація інвестиційного процесу, що містить організацію фінансування та здійснення проекту (програми) силами менеджменту у задані строки і в межах відповідних бюджетних обмежень з метою отримання комерційної вигоди
Підходи до розробки	- визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, виходячи з цілей та ідей базової стратегії фірми; - скорочення кількості рівнів в управлінні з метою прискорення процесу, починаючи від дослідження ринку, виготовлення продукції та збуту; - максимальне скорочення строків розробки інноваційних проектів і впровадження нововведень
Джерела фінансування	- зовнішні - залучення зовнішніх джерел таких, як інвестицій та кредитів досить проблемне, оскільки в умовах падіння обсягів промислового виробництва, що продовжується в більшості галузей господарства України, більшість підприємств або є боржниками, або працюють нестабільно; - внутрішні - внутрішні джерела фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності визначаються обсягом прибутку і дають стимул для розширення зовнішніх [1]

тиційного забезпечення інноваційних процесів, раціоналізації механізмів управління залучення інвестицій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах кризи фінансування інноваційної діяльності та низького рівня інвестиційної активності в економіці України, одним з ключових завдань є реалізація стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку. Тому особливої актуальності набуває вдосконалення принципів, методів і підходів до інвестиційного забезпечення інноваційних процесів, раціоналізації механізму управління процесом залучення інвестицій в інновації, а також оцінки доцільності інвестування в інноваційні проекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням питання формування та реалізації інвестиційно-інвестиційною стратегії підприємств присвячено багато наукових напрацювань, серед числа яких роботи І.Т. Бланка, І.М. Грищенка, М.П. Войнаренка, С.В. Захаріна, С.М. Ілляшенка, А.А. Пересади, Г.М. Поддерьогіна, А.С. Полянської, В.Г. Федоренка, АВ. Черепа, І.М. Школи, О.М. Ястремської. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень з цієї проблематики, на сьогодні ще не існує загального підходу до процесу формування інвестиційно-інноваційної стратегії.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних положень інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства, визначення основних етапів її формування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування напрямів інвестиційної та інноваційної діяльності на перспективу представляє собою процес розробки інвестиційної-інноваційної стратегії.

Термін "стратегія підприємства" розуміють як систему організаційно-економічних заходів для досягнення довгострокових цілей підприємства; обгрунтування перспективних орієнтирів діяльності підприємства на основі оцінювання його потенційних можливостей і прогнозування розвитку зовнішнього середовища; генеральний напрям розвитку підприємства, що забезпечує узгодження його мети і можливостей та інтересів усіх суб'єктів; ефективну ділову концепцію досягнення конкурентних переваг підприємством; сукупність перспективних орієнтирів для роботи підприємства; план дій, що визначає пріоритети розв'язання проблем і ресурси для досягнення основної мети [4].

Інвестиційно-інноваційна стратегія є комплексним поняттям, що складається з двох складових. Поєднання економічних категорій "інвестиції" та "інновації" в стратегії передбачає пошук та використання інноваційних засобів ведення інвестиційної діяльності. Таким чином, інвестиційно-інноваційна стратегія формується на перетині цілей інвестиційної й інноваційної стратегії та є похідною до загальної стратегії підприємства.

Зважаючи на стратегічну спрямованість інвестиційно-інноваційної діяльності та її ролі у процесі досягнення стратегічної мети розвитку підприємства, інвестиційно-інноваційна стратегія — це інтегрована система взаємопов'язаних напрямів способів та інструментів досягнення стратегічної мети шляхом збалансування науково-технічної, ринкової та інвестиційної політики в напрямі розвитку потенціалу на більш новому, якісному рівні у відповідності до вимог зовнішнього середовища [6].

Доцільність розробки інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства визначається змінами умов зов-

Рис.1. Основні етапи формування інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства

нішнього і внутрішнього середовища. При застосуванні цієї стратегії на підприємствах спостерігається така ситуація:

1) інтелектуалізація виробництва;

2) організація нових виробництв на основі нових технологій, тобто

здійснення структурної перебудови, що потребує інвестування;

3) імпортозаміщення (розвиток вітчизняного виробництва);

4) інтеграція вітчизняної промисловості у світову економіку;

5) максимально повне та ефективне використання ресурсів;

6) створення нових робочих місць;

7) зменшення забруднення навколишнього середовища;

8) розвиток науки управління виробництвом;

9) оцінка фактичного ресурсного потенціалу підприємства;

10) формування науково обгрунтованих теорій, концепцій, рекомендацій інноваційного виробництва.

Характеристика інвестиційно-інвестиційної стратегії наведена в таблиці 1.

Стратегія підприємства має кілька рівнів декомпонування, кожному з яких відповідає стратегія певного рангу, тобто, стратегія підприємства має ієрархічну будову. Ієрархія стратегій означає ранжування, взаємозв'язок і підпорядкованість різних стратегій, що утворюють стратегію підприємства. У цьому сенсі, інвестиційно-іннноваційна стратегія входить до складу конкурентних стратегій, що підпорядковані загальній стратегії розвитку підприємства. Виділяють такі стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку, як стратегію наступу, традиційну стратегію, стратегію за нагодою та змішану стратегію [2].

Формування інвестиційно-іннноваційна стратегії в рамках стратегічного набору передбачає наступні етапи (рис. 1).

На етапі визначення загального періоду формування стратегії враховується ряд умов: прогнозованості розвитку економіки в цілому; прогнозованості розвитку ринку; галузевої приналежності компанії.

На наступному етапі формуються стратегічна мета, до складу якої відноситься забезпечення приросту капіталу, зростання рівня прибутковості.

Важливе місце у формуванні будь-якої стратегії займає етап, де проводиться стратегічний аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища. Методи стратегічного аналізу середовища (SWOT, SPACE, PEST) дозволяють виявити фактори, що можуть вплинути на здатність підприємства досягати своїх цілей як у коротко-, так і у довготерміновій перспективі, а також на реалізацію стратегії.

Етап з розробки найбільш ефективних шляхів реалізації стратегічних цілей здійснюється у двох напрямах: розробка стратегічних напрямів; розробка стратегії формування інвестиційних ресурсів.

На п'ятому етапі обгрунтовуються альтернативи та обирається інвестиційно-інноваційна стратегія відповідно до стратегічного набору підприємства.

Шостий етап передбачає конкретизацію інвестиційно-інноваційної стратегії за періодами її реалізації, враховуючи зовнішню та внутрішню синхронізацію у часі. Зовнішня синхронізація — це узгодженість у часі реалізації інвестиційної стратегії з загальною стратегією розвитку підприємства та з прогнозованими змінами кон'юнктури інвестиційного ринку. Внутрішня синхронізація — узгодженість у часі реалізації окремих напрямів інвестування між собою, а також формування необхідних для цього інвестиційних ресурсів.

На заключному етапі підлягає оцінки розроблена інвестиційно-інноваційна стратегія, враховуючи критерії:

— узгодженість інвестиційно-інноваційної стратегії із загальною стратегією економічного розвитку (цілі, напрями, етапи);

— внутрішня збалансованість інвестиційно-інноваційної стратегії;

— узгодженість інвестиційно-інноваційної стратегії із зовнішнім середовищем;

— реалізованість інвестиційно-інноваційної стратегії з урахуванням наявного ресурсного потенціалу;

прийнятність рівня ризику, пов'язаного з реалізацією стратегії;

— результативність стратегії.

До системи оцінки інвестиційно-інноваційної стратегії відносять методи і показники розрахунку ефективності (оцінки привабливості) інвестування, а саме:

1) методи оцінки ефективності інвестицій за допомогою співвідношення грошових надходжень (позитивних потоків) з витратами (негативними потоками);

2) методи оцінки ефективності інвестицій за бухгалтерською звітністю;

3) методи оцінки ефективності інвестицій, що грунтуються на теорії часової вартості грошей.

За допомогою цих методів здійснюється інвестиційний аналіз проектів, тобто оцінюється і порівнюєть-

ся інвестиційна привабливість (ефективність) напрямів інвестування окремих програм.

У сучасних умовах актуальною проблемою формування та реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії є інвестиційний потенціал. Інвестиційний потенціал визначає наявність власних фінансових ресурсів, потенційну здатність до залучення ресурсів для здійснення інвестиційної діяльності.

Скоротити розрив між потребами в інвестиціях та обмеженими можливостями накопичення для забезпечення капіталовкладень можливо лише шляхом розширення виробництва наукомісткої конкурентоспроможної продукції. Саме тому, інвестування повинно мати інноваційний характер, спрямований на переважне використання ресурсозберігаючих технологій та освоєння виробництв сучасних технологічних укладів. У той же час зазначимо, що реалізація інноваційної політики у несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива [5].

Стратегії розробляються, виходячи з реально існуючої ситуації. Вони покликані направляти дії підприємства в довгостроковій перспективі, коли вихідні положення, що прийняті при розробці, можуть не відповідати реаліям ринку. За значної розбіжності стратегічних установок із сучасними ринковими вимогами, стратегії необхідно переглядати, а це означає, що частина ресурсів була витрачена нераціонально.

Глобальні зміни для стратегій можуть відбуватися в макросередовищі (зміна загального рівня технологій, політичної обстановки, екологічних вимог, культури) або в ринкових умовах (зміна платоспроможності ринку, поведінки конкурентів, потреб покупців). Такі зміни не підконтрольні підприємству, але часто можуть бути спрогнозовані на етапі розробки стратегій.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Ефективним інструментом перспективного управління підприємства, в умовах постійної зміни середовища функціонування, стає інвестиційно-інноваційна стратегія. Ця стратегія займає провідне місце та відіграє значну роль у процесі розвитку підприємств, що у свою чергу створює сприятливі умови для довготривалої, систематичної, ефективної та прибуткової діяльності вітчизняних підприємств. Інноваційно-інвестиційне стратегічне управління вирішує широкий спектр питань планування та реалізації інноваційних проектів і програм, розрахованих на якісні зміни в діяльності організації на ринку, виробництві або соціальній сфері підприємства. Доцільно зазначити, що будь-які стратегічні кроки організації мають інноваційне спрямування, оскільки, вони грунтуються на нововведеннях в економічній, виробничій, збутовій чи управлінських сферах.

Для підтримки реалізації інноваційно-інвестиційної стратегії підприємствами повинна бути розроблена інноваційно-інвестиційна політика держави, що буде спрямована на створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату країни, залучення вітчизняних і зарубіжних інвесторів. При розробці такої політики держави повинні бути прийняті до уваги фактори, що впливають на розвиток підприємств та збільшення сприятливого клімату країни в цілому. У свою чергу привабливий інвестиційний клімат створить сприятливі умови для розвитку існуючих галузей господарювання держави. Розвиток галузей сприятиме довгостроковому функціонуванню підприємств та збільшить їх інвестиційну привабливість.

Література:

1. Бояринова К.О., Сокіл Т.В. Стратегічне управлянні інноваційно-інвестиційною діяльністю як інструмент розвитку підприємства // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". — №12. — 2013.

2. Князевич А. Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины: монография / А. Князевич; под научн. ред. д. э. н., проф. И. Бритченко. — Рівне: Волинські обереги, 2016. — 272 с.

3. Некрасова Л.А., Моніч О.В. Процес формування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства та його проблеми. / Науковий вісник Херсонського державного університету. — Вип. 5. — Ч. 2. — 2014. — С. 204—207.

4. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства: підручник. — Тернопіль: "Економічна думка". — 2006. — 390 с.

5. Фролова Г.І. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку економіки країни/ Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2013. — № 2 (22). — С. 80—84.

6. Хаустова К.М. Інвестиційно-інноваційна стратегія підприємства та підходи до її класифікації / К. М. Хаустова // Фінансовий простір. — 2015. — № 4. — С. 183—187.

7. Шафранська Т.Ю., Шмагун Ю.І. Інвестиційно-інноваційна стратегія як головний елемент успішного розвитку підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2014/Economics/10_178849.doc.htm

References:

1. Boiarynova, K. O. and Sokil, T. V. (2013), "Strategic management of innovation and investment activities as a tool for enterprise development", Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika", vol. 12.

2. Knyazevich A. (2016), Formirovanie i funktsionirovanie innovatsionnoy infrastruktury Ukrainy [Formation and functioning of innovation infrastructure in Ukraine], Volynski oberehy, Rivne, Ukraine.

3. Nekrasova, L.A. and Monich, O.V. (2014), "The formation of innovative investment strategy of the company and its problems", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 5, no. 2, pp. 204—207.

4. Saienko, M.H. (2006), Stratehiia pidpryiemstva [Business Strategy], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

5. Frolova, H. I (2013), "Investment and innovation strategy of economic development of the country", Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (22), pp. 80—84.

6. Khaustova, K. M. (2015), "Investment and innovation strategy and in-company moves to its classification", Finansovyi prostir, vol. 4, pp. 183—187.

7. Shafranska, T.Yu. and Shmahun, Yu.I. (2014), "Investment and innovation strategy as a key element of successful company development", available at: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2014/Economics/10_178849.doc.htm (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 330.3

А. О. Касич,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну
К. О. Канунікова,
магістрант кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ДИНАМІКА, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

A. Kasych,
Doctor of Economic Sciences, Professor of Management Department,
Kiev National University of Technologies and Design
K. Kanunikova,
Master of Management Department,
Kiev National University of Technologies And Design

INNOVATIVE ACTIVITY OF UKRAINIAN COMPANIES: DYNAMICS, PROBLEMS AND SOLUTIONS

У статті аналізується поняття "інноваційна політика" та проблеми її реалізації на території України. Конкретизовано мету, об'єкт, прогнозування, формування, етапи розробки та проблеми реалізації інноваційної політики підприємств.

The article analyzes the concept of "innovation policy" and the problems of its implementation on the territory of Ukraine. It details the aim, object, forecasting, forming, developing stages and implementation problems of businesses innovation policy.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна політика, формування інноваційної політики, прогнозування, планування, реалізація інноваційної політики, проблеми реалізації, підприємства України.

Key words: innovations, innovation, innovative policy, innovative policy formation, forecasting, planning and implementation of innovative policy implementation problems, companies of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційна діяльність промислових підприємств вже давно стала головною умовою їх конкурентоспроможності та вимагає системного управління. У XXI столітті у конкурентній боротьбі виграють ті підприємства, які є інноваційно активними. Якщо ж підприємство не є лідером галузі, саме інноваційна активність стає запорукою збереження його на ринку чи навіть виживання. Це підтвердила і глобальна економічна криза 2007—2009 років. У цей період більш стійко розвивались ті підприємства та галузі, які активно використовували та впроваджували інноваційні технології. Це відбувалось за рахунок того, що витрати на НТДКР навіть в умовах кризи не зменшувались, а стали фактично "захищеними".

Сучасні інноваційно-активні підприємства це підприємства, які витрачають на інновації значні фінансові ресурси, одночасно реалізують ряд інноваційних проектів, постійно нарощують кадровий потенціал інноваційної діяльності. Однак інноваційний розвиток не став однією з головних ознак зростання українських підприємств. Певні позитивні тенденції тимчасово спостерігалися, але швидко змінювалися протилежними. Тобто інноваційні процеси на українських підприємствахє нестійкими та позбавлені чітких довгострокових стимулів.

Виходячи з цього, виникає необхідність проаналізувати показники та спрямування інноваційної політики підприємств України і з'ясувати, чому стримується розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, та відшукати шляхи вирішення проблем.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання активізації інноваційної діяльності постійно є об'єктом вивчення українських та зарубіжних вчених.

Серед найбільш значимих наукових праць слід вказати роботи Г.О. Андрощука [1], А.К. Андрюшка [2], Л.С. Шатковської [8], О.М. Ястремської [10], інших. Так, поточний стан інноваційної діяльності підприємств досліджується в роботах [1; 2; 3; 8; 10]. Обліковий аспект інноваційної діяльності розкрито в роботі Л.С. Шатковської [8]. Необхідність формування товарної інноваційної політики аргументує В.М. Щербань [9], а О.С. Захарченков [4] наголошує на важливості розробки стратегії інноваційних перетворень. Більш системні завдання постають при дослідженні інновацій як основи формування національних інноваційних систем, на чому наголошено в роботі [5]. Загалом інноваційна активність підприємства є результатом розвитку формування зваженої державної інноваційної політики, і ефективного функціонування системи освіти [6], і розвитку бізнес-середовища та підприємницької ініціативи.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні ключових показників інноваційної діяльності та інноваційної політики

Таблиця 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2010—2015 рр.

Роки	Частка підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, од.	У т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі, од.	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, од.	З них нові види техніки, од.	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4

Джерело: складено авторами за даними [7].

підприємств задля визначення основних тенденції, які дозволяють сформувати перспективне бачення розвитку досліджуваних процесів та визначити конкретні завдання з активізації інноваційної діяльності українських підприємств.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процеси інноваційної активності підприємств на цей час визначають конкурентоспроможність у майбутньому, а тому важливим науковим завданням є дослідження показників інноваційної діяльності задля визначення поточних тенденції, проблем поточного етапу розвитку та оцінювання перспективних показників цього виду діяльності [1].

Для того, щоб визначити основні тенденції розвитку інноваційної діяльності та, перш за все, проблеми розвитку доцільно дослідити загальні показники інноваційної діяльності на макро- та мікрорівнях.

Основні показники, які характеризують зміст та динаміку інноваційної діяльності, представлено в таблиці 1.

Представлені дані дозволяють виокремити такі основні тенденції:

1. Інноваційно активними у національній економіці залишається дуже невелика кількість підприємств, не зважаючи на позитивну динаміку в окремі роки. Так, за досліджуваний період частка інноваційно-активних підприємств складала в середньому 13%. Для порівняння у США, Японії, Німеччині й Франції частка інноваційних підприємств становить 70—80% від їх загальної кількості [1]. Низький рівень поточної інноваційної активності підприємств визначає низьку конкурентоспроможність в найближчу перспективу.

2. Змістовні характеристики інноваційної діяльності не відповідають потребам сучасного етапу розвитку підприємства. Українські підприємства потребують активного впровадження нових технологій, особливо матеріало- та енергозберігаючих. Однак представлені в таблиці 1 дані свідчать про те, що необхідних системних змін не відбувається, оскільки кількість впроваджених нових технологічних процесів зменшується, навіть за досліджуваний період, а основним видом інноваційної діяльності залишається випуск інноваційної продукції, обсяг якої також є нестійким. Має місце скорочення кількості підприємств, що займалися впровадженням нововведень на промислових підприємствах протягом 2010—2015 рр. Зокрема у 2015 р. промисловими підприємствами України було освоєно виробництво 3136 видів нової продукції, що майже в 1,5 рази більше ніж у 2010 р., коли було створено 2408 видів інноваційної продукції.

3. Результативність інноваційної діяльності залишається низькою. Основним результатом інноваційної діяльності можна розглядати обсяг інноваційної продукції, яка реалізується підприємством. Зважаючи на представлені показники можна наголосити на погіршенні ситуації. Так, частка реалізованої інноваційної продукції за досліджуваний період була дуже низького рівня (3,4—3,8%), однак знизилась ще більше до рівня 1,4%.

Все це свідчить про необхідність чіткої ідентифікації причин такого стану речей та визначення необхідних заходів, які дозволять змінити негативні тенденції у розвитку інноваційної діяльності українських підприємств. У контексті представлених показників необхідним є таке співвідношення: активізація процесів впровадження сучасних технологічних процесів, особливо, ресурсозберігаючих технологій, повинна стати основою нарощування обсягу випуску інноваційної продукції, а зростання доходів від її реалізації складе фінансову основу для активізації інноваційної діяльності у всіх формах та видах.

Важливість інноваційної діяльності не потребує аргументації, однак її низька активність свідчить про наявність суттєвих перешкод, які можна вважати загальними для переважної більшості управлінських підприємств.

"Інноваційна діяльність є наслідком пошуку більш прибуткових сфер вкладення капіталу за умов падіння середньої норми прибутку. В умовах розриву виробничого та фінансового капіталів і недостатності останнього механізм ринкового стимулювання інновацій не спрацьовує. Інновації досі не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності. Оцінка вартості інтелектуальних благ відбувається на деформованому ринку, відокремлено від потенційного економічного ефекту впровадження інновації. Це не стимулює вдосконалення виробництва інтелектуального продукту — основи інновацій. У таблиці 2 наведено основні фактори, що стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств" [9].

За даними таблиці 2, основні фактори, які стримують реалізацію інноваційної політики на підприємствах, насамперед, мають фінансову основу, а саме: нестача власних коштів (83,0% обстежених підприємств). Майже однаковою мірою заважали впроваджувати передові промислові технології такі чинники, як великі витрати на нововведен-

Таблиця 2. Фактори, що перешкоджають реалізації інновацій на вітчизняних підприємствах за 2010—2015 рр.

Фактор	Частка підприємств, %
Нестача власних коштів	83,0
Недостатня фінансова підтримка держави	56,6
Великі витрати на нововведення	55,9
Високий економічний ризик	38,9
Недосконалість законодавчої бази	37,7
Тривалий термін окупності нововведень	34,6
Відсутність коштів у замовників	31,7
Нестача інформації про нові технології	19,5
Відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими організаціями	18,5
Нестача інформації про ринки збуту	18,3
Відсутність кваліфікованого персоналу	17,2
Відсутність попиту на продукцію	16,0
Несприйнятливість підприємства до нововведень	14,5

Джерело: [9].

ня (55,9 %), недостатня фінансова підтримка держави (56,6 %), високий економічний ризик (38,9 %), тривалий термін окупності нововведень (34,6 %). Крім того, розвиток інноваційної діяльності стримували недосконалість законодавчої бази (37,7 %), відсутність попиту на продукцію (16 %) та кваліфікованого персоналу (17,2 %).

Оскільки фінансові обмеження є найвагомішими зупинимось на дослідженні фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні (табл. 3).

Загальна сума витрат є нестійкою, характеризується суттєвими коливаннями за обсягами та суттєво залежить від циклічності економічного розвитку. Важливим фактором для аналізу інноваційної діяльності є визначення джерел фінансування, залученого на інноваційні цілі підприємств України. Аналізуючи динаміку інвестицій в інновації (табл. 3), слід відмітити, що у 2010—2015 рр. простежуються перепади, коли витрати досягли найвищого показника — 14333,9 млн грн. у 2011 році до 7695 млн грн. — у 2014 р. Так, у 2015 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності різко збільшується до 13813,7 млн грн, однак якщо взяти цей показник з розрахунку на одне підприємство, то суми залишаються неадекватними потребам.

Ще одна негативна тенденція стосується структури джерел. Представлені дані свідчать, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є власні кошти. Так, за 2015 рік їх частка склала 97,2% від загальної суми витрат. Державні кошти складають лише 0,4% від загальної суми, 0,42% — кошти інвесторів, і майже 2% — інші джерела фінансування. З цього випливає, що держава відіграє найменшу роль в підтримці інноваційної діяльності України, і це є основною проблемою реалізації інноваційної політики на вітчизняних підприємствах. Низьким залишається рівень інвестиційної привабливості інноваційного сектора і для зовнішніх інвесторів.

Отже, тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують про наявність значних проблем та низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні, що, в свою чергу, негативно відображається на конкурентоздатності продукції та розвитку економіки вцілому.

Серед основних проблем, які стримують інноваційну діяльність в Україні, можна виділити декілька.

По-перше — мінімальна підтримка держави, яка проявляється і в зменшенні державних витрат на інноваційний сектор та науку, в збереженні складного нормативного середовища, у відсутності змістовної інноваційної політики. На сьогоднішній день в Україні діє 14 законів, понад 50 підзаконних актів, виданих Кабінетом Міністрів України, а також понад 100 правових актів відомчого характеру, які регулюють питання інноваційної діяльності підприємств. Разом з тим, більшість державної фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не можуть бути застосовані в повному обсязі [3] кількість створених нормативно-правових і законодавчих актів не змінили ситуацію відносно системного підходу та єдиної інноваційної політики в Україні.

По-друге, обмежені фінансові можливості українських підприємств, які не дозволяють купувати сучасне обладнання для виробництва, фінансувати продуктові інновації та власні наукові дослідження. На цей момент, за статистичними даними 2015 року, держава виділяє менше 1% коштів на підтримку інноваційної політики підприємств України (згідно з висновками авторів статті до таблиці 3). Розвиток інноваційної діяльності буде відбуватись тільки в тому випадку, коли будуть мобілізовані всі джерела фінансів.

По-третє, деградація ресурсної бази як матеріально-технологічної бази, так і кадрового потенціалу. Вікова структура і обладнання, і науково-технічного персоналу зумовлюють зниження результативності заводської науки, яка на підприємствах у розвинених країнах є основним драйвером корпоративних інновацій.

Реалізація резервів інноваційної активності потребує заміни застарілого обладнання, введення нових технологій, підготовки кадрів. Реалізація проектів з модернізації виробництва потребує чіткого уявлення про стан підприємства та ринку в цілому, фінансової та маркетингової організації інноваційної діяльності. З цього випливає ще одна проблема, що гальмує розвиток інноваційної діяльності, а саме: недостатнє інформаційне забезпечення, не чітка організація збереження накопиченої інформації, способи її "подання та методи перетворень, методики кодування та пошуку інформації.

Таблиця 3. Джерела фінансування інноваційної діяльності України за 2010—2015 рр.

Роки	Загальна сума витрат, млн грн.	У тому числі за рахунок коштів, млнгрн.							
		власних	*частка, %*	державного бюджету	*частка, %*	Іноземних інвесторів	*частка, %*	Інші джерела	*частка, %*
2010	8045,5	4775,2	*59,35*	87,0	*1,08*	2411,4	*29,97*	771,9	*9,59*
2011	14333,9	7585,6	*52,92*	149,2	*1,04*	56,9	*0,40*	6542,2	*45,64*
2012	11480,6	7335,9	*63,90*	224,3	*1,95*	994,8	*8,67*	2925,6	*25,48*
2013	9562,6	6973,4	*72,92*	24,7	*0,26*	1253,2	*13,11*	1311,3	*13,71*
2014	7695,9	6540,3	*84,98*	344,1	*4,47*	138,7	*1,80*	672,8	*8,74*
2015	13813,7	13427	*97,20*	55,1	*0,40*	58,6	*0,42*	273,0	*1,98*

Джерело: складено авторами за даними [7].

Разом з тим, правильні управлінські рішення та відповідні висновки можна зробити лише на основі обстежень за принципом суцільного безперервного обліку. Тому при розробці інформаційного забезпечення, потрібно враховувати систему показників для визначення економічної ефективності інновацій, показники бізнес-планів та внутрішні інформаційні потреби" [8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті проведеного дослідження виділено ряд факторів, що стримують реалізацію інноваційної політики на підприємствах України. Серед основних проблем виділяється: відсутність державної підтримки, потреба у безперервному вдосконаленні нових технологій, зношеність обладнання та застаріла матеріально-технічна база, дефіцит фінансових ресурсів, недосконалість і недостатність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств і відсутність чіткої методології формування облікової інформації. Усе це перешкоджає ефективному управлінню інноваційними процесами. Для вирішення визначених проблем необхідно, перш за все, створити привабливий інвестиційний клімат та запровадити дієві механізми і стимули для підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень саме на рівні підприємства, а саме:

1) забезпечити удосконалення податкового законодавства в контексті сприяння інноваційній діяльності господарюючих суб'єктів;

2) збільшувати обсяги державного фінансового забезпечення інноваційної діяльності, наукових розробок за визначеними пріоритетними напрямами;

3) надавати приміщення для розробки досліджень і подальшої реалізації інновацій у вищих навчальних закладах та на підприємствах за принципами бізнес-інкубаторів;

4) активізувати мотиваційні важелі інноваційної діяльності для національного та іноземного інвестора;

5) створити умови для розвитку інфраструктури, що здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних процесів.

Зазначені заходи дадуть змогу задіяти всі необхідні механізми та стимули для покращення стану інноваційної політики підприємств і вирішити проблеми її реалізації на підприємствах України.

Література:

1. Андрощук Г.О. Інноваційна діяльність в Україні: економічний механізм стимулювання / Г.О. Андрощук // Інтелектуальна власність. — 2000. — №12. — С.23—28.

2. Андрюшко А.К. Дослідження сучасного стану та розвитку інноваційної активності підприємств України / А.К. Андрюшко // Ефективна Економіка. — 2013. — №3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua

3. Висоцька І.Б. Стан та проблеми інноваційної діяльності промисловості України / І.Б. Висоцька // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2008. — №18.10 — С. 185—279.

4. Захарченков О.С. Проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні та формування стратегій інноваційних перетворень / Захарченко О.С. // Бізнес Інформ № 2. — 2012. — С. 57—61.

5. Касич А. О. Досвід формування національних інноваційних систем в країнах, що розвиваються / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 5 (143). — С. 46—49.

6. Касич А.О. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу / А.О. Касич, В.А. Циган // Ефективна економіка. — 2013. — №12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html

8. Шатковська Л.С. Облік інноваційної діяльності / Л.С. Шатковська, Т.Г. Камінська // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 9/10. — С. 122—127.

9. Щербань В.М. Товарно-інноваційна політика: Навч. посіб. / В.М. Щербань, Л.Л. Козубенко. — К., 2006. — 398 с.

10. Ястремська О.М. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання / О.М. Ястремська, П.О. Доуртмес // Бізнес Інформ № 4. — 2016. — С. 161—168.

References:

1. Androschuk, G.O. (2000), "Innovation in Ukraine: economic mechanism of stimulation", Intelektual'na vlasnist', vol.12, pp. 23—28

2. Andrushko, A.K. (2013), "Research of current state and development of innovative activity Ukrainian companies", Efectyvna Economika, [Online], vol.3, available at: http://www.economy.nauka.com.ua (Accessed 20 Oct 2016).

3. Visotska, I.B. (2008), "State and problems of innovation in industry of Ukrain", Naukovy' Visnyk NLTU v Ukraini, vol.18.10, pp. 185—279.

4. Zaharchenkov, O.S. (2012), "Problems of innovative development of industrial companies in Ukraine and strategy formation of innovative transformations", Biznes Inform, vol. 2, pp. 57—61.

5. Kasych, A.O. (2013), "Experience of formation of national innovative systems in countries, which are developing", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol.5 (143), pp.46—49.

6. Kasych, A.O. and Tsyhan, V.A. (2013), "Features of funding of Higher education in Ukraine and in other countries in the world", Efektyvna Ekonomika, [Online], vol.12, available at: http://www.economy.nauka.com.ua (Accessed 20 Oct 2016).

7. State Statistics Service of Ukraine (2005), "The scientific and scientific-technical activity", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (Accessed 20 Oct 2016)

8. Shatkovs'ka, L.S. and Kamins'ka, T.H. (2006), "Account of innovation", vol.9/10, pp.122—127.

9. Scherban', V.M. and Kozubenko, L.L. (2006), Tovarno-innovatsijna polityka [Commodity-innovative policy], Kiev, Ukraine.

10. Jastrems'ka, O.M. and Dourtmes, P. O. (2016), "Innovation of industrial companies: results of evaluation", Biznes Inform, vol.4, pp.161—168.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 331.5

О. В. Каховська,
д. е. н., доц., професор кафедри економіки та управління національним господарством,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
І. Д. Комарова,
магістр, Дніпропетровський національний університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

O. Kakhovska,
Doctor of Economics, Docent, Professor of the Department of Economics
and Management of National Economy, Dnipropetrovsk national university Oles Honchar, Dnipro
Y. Komarova,
master, Dnipropetrovsk national university Oles Honchar, Dnipro

ECONOMIC AND SOCIAL EMPLOYMENT PROBLEMS: EUROPEAN EXPERIENCE OF THEIR SOLVING FOR UKRAINE

У статті автор має на меті дослідити теоретичні аспекти формування системи зайнятості населення на етапі розбудови соціальної держави. Вивчити підходи щодо особливостей національних моделей регулювання зайнятості деяких європейських країн. У рамках дослідження провести комплексний аналіз стану зайнятості в країнах Європи та в Україні. Встановлено середній рівень зайнятості в Європі та у Україні.

Розглянути європейський досвід регулювання систем зайнятості на прикладі окремих країн. Існує велика різниця між українським та європейським підходом до управління зайнятістю населення. На основі отриманої інформації запропонувати заходи з підвищення рівня зайнятості в Україні в умовах сьогодення. Запозичення зарубіжного досвіду дасть змогу Україні створити умови для більш ефективного функціонування системи зайнятості населення.

In the article the author aims to explore the theoretical aspects of the formation of the system of employment at the stage of building the social state. To learn approaches concerning the characteristics of national models of employment regulation some European countries. In the study, to conduct a comprehensive analysis of the state of employment in Europe and in Ukraine. To set the average level of employment in Europe and in Ukraine.

To consider the European experience of regulation of employment systems in selected countries. There is a big difference between Ukrainian and European approach to the management of employment of the population. Based on the obtained information, propose measures to increase of employment level in Ukraine in the conditions of modernity. Borrowing of foreign experience will allow Ukraine to create conditions for more efficient functioning of the system of employment.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, запозичення, проблеми зайнятості, європейський досвід.
Key words: employment, labor market, borrowing, employment problem, the European experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зайнятість населення є однією з центральних проблем у світі. Досягнення високого її рівня — одна з основних цілей макроекономічної політики будь-якої держави. Проблема забезпечення зайнятості населення в період формування ринкової організації економіки є виключно актуальною і потребує наукової розробки правових засобів, спрямованих на розвиток зайнятості і формування ефективного правового механізму державного регулювання, об'єднуючого політику зайнятості, фінансово-економічні, кадрові та правові компоненти. На сьогоднішній день можна констатувати невідповідність між потребою населення у працевлаштуванні та потребою в кадрах. Воно стосується професійного складу, запитів і притягань працівників і характеру запропонованої роботи. Це свідчить про те, що пробле-

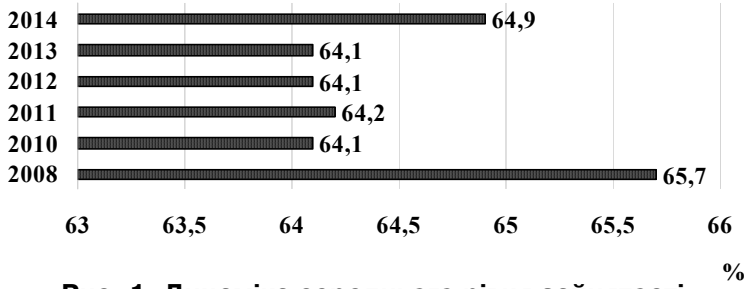

Рис. 1. Динаміка середнього рівня зайнятості в країнах Європейського Союзу*

Джерело: складено автором за даними [4].

ма вільних робочих місць реальна і дуже болісно позначається як на конкретних підприємствах, так і на найманих працівниках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання врегулювання проблем зайнятості активно обговорюються в науковій спільноті, до цих дискусій також долучаються фахівці-практики та експерти міжнародних організацій. Вивченням зайнятості населення займалися як зарубіжні вчені: К. Друрі, К.Р. Макконнел, П. Самуельсон, Н. Грегорі Менк'ю, Р. Солоу, так і вітчизняні науковці: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, С.С. Герасименко, М.І. Долішній, Ю.М. Краснов, І.В. Кузьменко, Е.М. Лібанова, В.І. Лишиленко, В.В. Онікієнко, Н.О. Парфенцева, І.І. Пилипенко, С.Е. Сардак, В.Г. Швець, Т.А. Федотова та інші. Проте ціла низка проблемних питань потребує грунтовнішого вивчення. Першочергової уваги вимагають питання вивчення прогресивного європейського досвіду у сфері регулювання зайнятості та забезпечення ефективності інструментів боротьби з кризовими явищами на ринку праці.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз європейського досвіду регулювання зайнятості та обгрунтування доцільності його адаптації й застосування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Європейська орієнтація України суттєво актуалізує питання вдосконалення системи регулювання вітчизняного ринку праці. Вона демонструє, що в умовах ринкової економіки життєздатність підприємств і ефективність вирішення проблем зайнятості населення територіальних громад у значній мірі були зумовлені саме державним регулюванням. Визначення напрямів вдосконалення системи регулювання зайнятості потребує поглибленого вивчення досвіду інших країн.

Регулювання зайнятості в країнах з розвинутою соціалізованою ринковою економікою відбувається в рамках підходу, який отримав назву держави загального (соціального) добробуту. Доктрина держави загального добробуту і механізм регулювання зайнятості, який виступає активною формою соціального захисту, грунтується на принципах соціальної справедливості, а матеріальна підтримка поширюється на всіх осіб, які її потребують, а не лише на тих, хто заробив право на соціальні виплати трудовою діяльністю. Основним органом державного регулювання зайнятості виступають державні служби зайнятості, які створюються для реалізації політики зайнятості населення і забезпечення громадянам відповідних гарантій на всій території країни. Досліджуючи досвід розвинених країн можна сказати, що служба зайнятості більш успішна там, де вона підпорядкована державним органам влади та має штат висококваліфікованих спеціалістів з питань зайнятості [7, с. 180]. Так, зокрема, в Нідерландах і Фінляндії служби зайнятості — це робочі органи міністерств праці, що функціонують під їх неперервним контролем. Тоді як у Швеції, Франції, Німеччині, Іспанії і Бельгії служби зайнятості — це окремі інституції, які є певною мірою самостійними. Міністерство праці через свого відповідального представника здійснює над ними контроль. І, нарешті, у Швейцарії службу зайнятості головним чином контролюють місцеві органи влади за наявності федерального (конфедерального) координуючого органу.

Дослідивши досвід функціонування державних служб зайнятості деяких країн Європи, можна зробити висновок, що для того, щоб перейти від соціалістичної системи повної зайнятості до ринкової моделі зайнятості необхідно повністю відмовитись від використання прямих директивних методів управління трудовим потенціалом і переважно економічних важелів регулювання трудової активності, що фактично підтвердили розвинуті країни.

За даними Європейської статистичної служби, у 2014 році в країнах ЄС середній рівень зайнятості осіб віком від 15 до 64 років склав 64,9%. Максимальний рівень зайнятості був відзначений 2008 році 65,7 % і знизився протягом наступних років до 64,1% у 2010 році. Це скорочення відбулося в умовах світової фінансової та економічної кризи. Між 2010 і 2013 рр. слідував період стабільності, коли рівень зайнятості склав 64,1 %, або 64,2 %. У 2014 р. рівень зайнятості повернувся у висхідний шлях, який спостерігався перед кризою, збільшення на 0,8% порівняно з 2013 р. (рис. 1).

Отже, з рисунка 1 слідує, що країни-члени Європейського Союзу ще не повністю подолали усі наслідки світової фінансово-економічної кризи, проте на сьогодні вбачаються позитивні тенденції до збільшення рівня зайнятості. Серед європейських країн, рівень зайнятості в 2014 році досяг максимумів в діапазоні від 71 % до 74 % в Австрії (71,1%), Великобританії (71,9%), Данії (72,8%), Нідерландах (73,1%) та Німеччині (73,8%), досягаючи максимуму на рівні 74,9 % у Швеції. На іншому кінці шкали найнижчі темпи зростання зафіксовано у Греції 49,4 %.

Для порівняння, за даними Державної служби статистики України, попит на робочу силу скорочується що призводить до підвищення напруги на ринку праці. Спостерігається скорочення чисельності зайнятого населення. Так, чисельність зайнятого населення у 2015 р. становила 16,5 млн осіб, що на 1,6 млн осіб менше ніж у попередньому, 2014 р. та на 2,8 млн осіб ніж у 2013р. Щодо рівня зайнятості, то у 2015 р. він становив 56,7%, зокрема у містах 57,4%, у сільській місцевості — 55,1% (рис. 2).

Таким чином, з рисунка 2 слідує, що значне зниження рівня зайнятості відбулося у 2014 р. (на 3,7%) у порівнянні з 2013 р. Протягом 2015 р. відбулось незначне

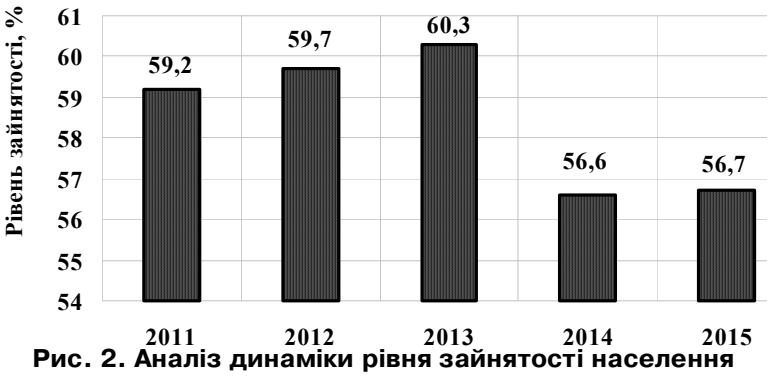

Рис. 2. Аналіз динаміки рівня зайнятості населення України у 2011—2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [3].

підвищення рівня зайнятості з 56,7% до 56,7%. У містах рівень зайнятості населення протягом останніх п'яти років коливається у межах 57—59%. Щодо зайнятості сільського населення, то тут спостерігаються найбільші коливання рівня зайнятості. Найбільше зниження відбулось у 2014 р. на 7,6 % (з 63,5% до 55,9%). Причинами таких змін є складна ситуація, у якій опинилася Україна з 2014 р.

Співвідношення між кількістю вакансій та чисельністю працюючих дозволяє оцінити наскільки ефективна політика зайнятості в тій чи іншій країні. Найвищий цей показник у Німеччині — 2,9%. Друге місце посідають Великобританія та Норвегія — 2,3%. Третє — Бельгія 2,2%. Майже у половині європейських країн кількість вакансій нижча за чисельність працівників, що призводить до погіршення ситуації на ринку праці та до збільшення рівня безробіття.

Кількість вакансій, про які роботодавці повідомили в центри зайнятості, в Україні у 2015 р. становила 25,9 тисяч та, у порівнянні з відповідною датою 2014 р., скоротилася на 26,6% та на 56% у порівнянні з 2011 р. Кількість безробітних становила у 2015 р. 490 тис. осіб, що на 21,4 тис. осіб менше ніж у 2014 р. та на 10,6 тис. осіб менше ніж у 2011 р. Проте рівень навантаження на одне робоче місце у 2015 р. був найвищим за останні п'ять років і складав 19 чоловік на робоче місце.

Таким чином, проаналізувавши стан зайнятості в країнах Європи та в Україні, можна сказати, що для більш ефективного вирішення існуючих проблем зайнятості доцільно було б застосувати європейський досвід, який свідчить про те, що вирішення проблем зайнятості впливає на забезпечення соціально-економічної стабільності суспільства. З цього боку перспективним є дослідження досвіду європейських країн як прикладу проведення визначальних реформ та створення ефективних механізмів у сфері забезпечення та сприяння зайнятості населення.

У березні 2010 р. Європейською комісією було оголошено про початок реалізації стратегії розвитку "Європа до 2020 року". Одне з головних завдань стратегії передбачає до 2020 року підвищення рівня економічної зайнятості чоловіків та жінок у віці від 20 до 64 років до 75%. Проведення реалізації стратегії передбачається на двох рівнях: на рівні ЄС та на національному рівні (табл. 1).

В країнах Європи використовують різні підходи щодо використання активних й пасивних заходів політики зайнятості та розподілу коштів на їх реалізацію. Наприклад, у таких країнах, як Німеччина, Франція, Великобританія переважають витрати на підтримання доходів населення, у той час як на активні заходи витрачається значно менше фінансових ресурсів. Зокрема у Франції частка витрат на пасивні й активні заходи відповідно складає 71,6% і 28,4%; у Великобританії — 70,9% і 29,1%; у Німеччині — 55,9% і 44,1%. Зворотною є картина щодо витрат на пасивні та активні заходи політики зайнятості населення у Італії та Швеції, де ці витрати складають 32,4% і 67,6% та 48,4% і 54,6% [6, с. 110].

Якщо ж вивчати досвід щодо пом'якшення проблем зайнятості кожної окремої країни, то можна побачити, що кожна держава має власний підхід як до кожної проблеми окремо, так і комплексно зі своїми особливостями, перевагами та недоліками. Так, велику увагу приділяють проблемам мало захищених категорій населення.

Що стосується проблем зайнятості інвалідів, то європейські країни, як правило, притримуються політики соціального захисту інвалідів, що базується або на

Таблиця 1. Напрями реалізації стратегії "Європа до 2020 року" на рівні ЄС та на національному рівні

Напрями на рівні ЄС	Напрями на національному рівні
Створити ринок праці, побудований на гнучкості у динамічній економіці і безпеці для працівників	Впровадити національні шляхи досягнення гнучкості та безпеки на ринку праці
Створити та адаптувати законодавство, яке буде відповідати принципам розумного регулювання, включаючи інструменти трудового законодавства, а також нові ризики заподіяння шкоди здоров'ю та отримання травм на роботі	Переглянути і регулярно відстежувати ефективність податкових та пільгових систем
Підтримувати внутрішньо європейську мобільність працівників за допомогою необхідних інвестицій, особливо з Європейського Соціального фонду	Підтримати нові форми балансу роботи і повсякденного життя, проводити активну політику з проблеми старіння нації, а також збільшувати рівність статей
Підтримувати посилення кооперації між інститутами ринку праці, в тому числі державними установами зайнятості держав-членів ЄС	Підтримувати і відстежувати ефективність впровадження заходів соціального партнерства
Посилити ступінь соціального партнерства, підключити всі можливі служби до вирішення проблем у галузі зайнятості	Налагоджувати партнерство між сферами освіти, навчання та зайнятості, зокрема шляхом залучення соціальних партнерств у плануванні освітніх заходів

Джерело: складено автором за даними [9, с. 300—301].

Таблиця 2. Зміст необхідних заходів щодо пом'якшення соціальних та економічних проблем зайнятості в Україні за досвідом країн Європи*

Проблема	Зміст заходів
Збільшення кількості та поліпшення якості робочих місць	– розширення практики державного замовлення; – організацію короткострокових безкоштовних курсів, семінарів, забезпечення безкоштовними методичними матеріалами; – забезпечення консультаційного, інформаційно-рекламного обслуговування новостворених підприємницьких структур, зокрема включення до місцевих рекламно-інформаційних довідників безкоштовної юридичної консультації, інформації про державні та громадські установи, які працюють з підприємцями; – сприяння об'єднанню підприємців у громадські організації, спілки для захисту своїх інтересів і здійснення спільних заходів; – стимулювання розвитку фермерських господарств та інших підприємств, які займатимуться сільським господарством на професійній основі і з використанням сучасних індустріальних технологій; – розробити механізми збільшення масштабів та розширення напрямів освіти дорослого населення, своєчасної підготовки та перепідготовки зайнятої робочої сили; – забезпечити спрямовування частини коштів, виділених на професійну освіту, на її модернізацію, належне технологічне
Підвищення якості робочої сили	– оснащення і забезпечення методично-навчальною літературою; – забезпечити безпосередній зв'язок між стандартами оплати праці та освітньо-кваліфікаційним рівнем працівників; – запровадити багатоканальне фінансування професійної освіти; – забезпечити трансформацію професійно-технічної освіти, належну її відповідність потребам ринку праці; – істотно збільшити масштаби професійної підготовки та перепідготовки безробітних; – направляти осіб, що втратили роботу, на перекваліфікацію якомога раніше
Реформування оплати праці	– зниження матеріальних витрат та підвищення частки заробітної плати у собівартості продукції; – забезпечити вдосконалення оплати праці в бюджетній сфері, передбачити поетапне встановлення міжкваліфікаційної (міжпосадової) диференціації в оплаті праці, побудованої з урахуванням відмінностей у складності виконуваних робіт (кваліфікації) та їхньої відповідальності; – забезпечити істотне збільшення масштабів надання населенню профорієнтаційних та консультаційних послуг; – розширити масштаби професійної підготовки та перепідготовки безробітних на замовлення роботодавців під конкретні робочі місця; – забезпечити поширення громадських робіт у соціальній сфері; – істотно збільшити масштаби надання допомоги на відкриття власної справи; – використовувати сучасні методи інформування працедавців щодо пропозиції робочої сили, а населення щодо попиту на неї

* Розроблено автором.

анти дискримінаційній політиці держави по відношенню до інвалідів, або на системі квотування. Також вищезазначені підходи можуть поєднуватись.

У багатьох європейських державах система квотування охоплює не тільки працедавців з приватного сектору, а і з публічного — органи державного управління. Процедура сплати платежів (штрафів) за не працевлаштування інвалідів дозволяє роботодавцям здійснювати відрахування до цільових фондів в обмін на не дотримання квоти по працевлаштуванню інвалідів. Має місце прогресивна система "штрафування" і чим більше інвалідів працевлаштовані, тим менше буде штраф за кожне місце для інваліда, фактично ним не зайняте.

Антидискримінаційна політика полягає у скасуванні обов'язкової квоти, натомість працедавцям поставлено за мету забезпечити інвалідів роботою в розмірі 2—5% від чисельності організацій в державному та приватному секторах. Згідно з такою системою, інваліди працевлаштовуються на основі їх трудових здібностей і для них облаштовуються спеціальні робочі місця. Компаніям, що наймають на роботу інвалідів надається широка інформаційна і консультаційна підтримка. Країни, що практикують антидискримінаційну політику, паралельно застосовують матеріальну підтримку працедавців, що наймають інвалідів.

Отже, європейські країни використовують різні за своєю суттю та характером принципи і методи регулювання зайнятості. Варто звернути увагу на те, що регулювання зайнятості сягає найвищого ефекту в тих країнах, у яких, по-перше, політика зайнятості є вбудованою у загальноекономічний механізм функціонування національного господарства; по-друге, заходи державної політики зайнятості зосереджені не лише на територіальному рівні реалізації, а також ураховують галузевий рівень, тобто передбачають активність галузевих міністерств, підприємств та організацій різних форм власності; по-третє, в загальний економічний механізм закладено основний важіль політики зайнятості — стимулювання попиту, в тому числі попиту на робочу силу; по-четверте, до сфери політики зайнятості включено найсуттєвіші аспекти регулювання заробітної плати, посилення трудової мотивації тощо. Іншими словами, державна активна політика зайнятості не повинна складатися лише з проведення заходів щодо сприяння працевлаштуванню.

Ситуація, що склалася в Україні в останні роки, вимагає невідкладного реформування механізмів регулювання ринку праці та запровадження адекватних заходів для стимулювання зайнятості населення.

З аналізу досвіду європейських країн слідує, що для пом'якшення проблем на ринку праці необхідно здійснити певну сукупність перетворень, що дозволить створити більш ефективну систему зайнятості країни:

— докорінно змінити пасивні методи впливу політики зайнятості на активні, тобто сприяти створенню додаткових робочих місць, самозайнятості та перепідготовці незайнятого населення;

— створити сприятливий інвестиційний клімат, що в подальшому сприятиме зростанню кількості робочих місць;

— прийняти ряд законодавчих актів щодо регулювання трудових відносин між працівником та роботодавцем;

— провадити постійний контроль за укладанням та виконанням колективних договорів на підприємствах усіх форм власності;

— створити сприятливі умови для розвитку малого бізнесу.

Державна політика зайнятості населення залежить від темпу і характеру ринкових перетворень. Вона передбачає систему адаптації різних категорій незайнятого населення до вимог ринку праці, а також систему соціального захисту безробітних та осіб з обмеженою конкурентоспроможністю.

Використання тих чи інших заходів у процесі регулювання змінюється під впливом змін в економіці. Підвищення зайнятості населення значною мірою залежить від здійснення соціально-економічних заходів, що в свою чергу допомагають пом'якшити деякі економічні та соціальні проблеми зайнятості населення (табл. 2).

Державні служби зайнятості не в змозі повністю забезпечити потреби населення в пошуках роботи. Покращити стан роботи в цій сфері може створення аналогічних комерційних структур, які повинні надавати допомогу для всіх бажаючих знайти більш престижну або високооплачувану роботу (використовуючи досвід Швеції, Великобританії, Нідерландів тощо). Висока мобільність, гнучкість, оперативність у вирішенні конкретних питань, швидке реагування на зміни в кон'юнктурі ринку праці дадуть змогу комерційним службам зайнятості конкурувати з державною службою зайнятості. Крім того, альтернативні служби зайнятості допоможуть швидше налагодити відносини з міжнародним ринком праці.

В умовах зростання безробіття і переростання його в деяких регіонах і галузях народного господарства у масове важливим засобом активної політики держави на ринку праці є подальше розширювання оплачуваних громадських робіт. Цікавим може бути запозичення досвіду ряду європейських країн, а саме Німеччини, Чехії, Італії, Франції, Великобританії, Угорщини щодо організації громадських робіт. Організація громадських робіт дасть змогу більш раціонально використовувати робочу силу, створити тимчасову зайнятість для безробітного населення як на рівні окремих регіонів, так і під час реалізації проектів загальнодержавного характеру. Довгострокові регіональні програми тимчасової зайнятості є основою організації громадських робіт. Відповідно до них створюються робочі місця та залучається населення до громадсько-корисної праці в період зниження попиту на робочу силу. Тимчасові робочі місця створюються переважно у державному секторі і спрямовуються на використання праці різних категорій робочої сили, яка не потребує спеціальної підготовки. Залучення до громадських робіт є кращим засобом у порівнянні з виплатою допомоги у зв'язку з безробіттям як з позицій окремої особи, так і держави. По-перше, тому що, кошти виплачуються не безплатно, а за певну громадську користь; по-друге, утворюються нові робочі місця; по-третє, висока частка заробітної плати в загальних витратах, яка є характерною для галузей господарства, де зазвичай застосовуються громадські роботи, робить доцільним використання останніх для уповільнення зниження купівельного попиту населення; по-четверте, виготовлена на цих роботах продукція не призводить до товарного надвиробництва, яке є небезпечним в період економічної нестабільності. Організація громадських робіт для кожної групи безробітних має свою специфіку. Так, деякі роботи доцільно суміщати з професійною підготовкою або перепідготовкою. Перш за все це стосується професій, необхідних для конкретного регіону. Розпорядок робочого часу на громадських роботах повинен бути таким, щоб учасники мали час також на пошуки постійної роботи. Можна організувати "дні пошуку роботи", робочі клуби та консультативні групи, де молоді надавали б профорієнтаційні послуги та послуги з працевлаштування, а також відвідування підприємств.

Заходи щодо сприяння зайнятості сільського населення повинні здійснюватися у процесі реформування аграрного сектора економіки і бути спрямовані, зокрема, на розширення можливостей для створення у сільській місцевості додаткових робочих місць, сприяння самостійній зайнятості сільського населення, залучення безробітних до підприємницької діяльності. Створення нових робочих місць для незайнятого сільського населення.

Слід наголосити, що створення нових постійних і тимчасових робочих місць у сучасних умовах значною мірою залежать від розвитку малих підприємств і кооперативів. Нині в Україні на них припадає приблизно 60% загальної кількості зайнятих у недержавних структурах.

Галузева спеціалізація, розміри малих підприємств мають визначатися структурними та соціальними пріоритетами розвитку окремих міст, областей з урахуванням збалансованості регіональної економіки. Такі підприємства зможуть функціонувати навіть за умови банкрутства підприємств-монополістів і формуватимуть ринкове середовище та розвиток конкуренції.

Перспективним напрямом є організація малих підприємств шляхом залучення на них випускників профтехучилищ, технікумів з подальшим переведенням цих підприємств на оренду або викуп. Незважаючи на відносно меншу вартість робочих місць у соціально-побутовій сфері, доцільно створювати нові підприємства у виробничій сфері, зокрема у виробництві будівельних матеріалів, для перероблення м'яса, овочів, фруктів, заготівлі продукції, а також у виробничій інфраструктурі.

Таким чином, сучасний механізм державного впливу на ринок праці передбачає впровадження комплексу заходів, які б забезпечили підвищення рівня зайнятості населення в Україні. Використання певних заходів у процесі регулювання зайнятості змінюється під впливом перетворень в економіці держави.

Пріоритети державної політики зайнятості повинні бути націлені на розв'язання соціальних та економічних проблем зайнятості населення на території усієї країни, на депресивних територіях, у малих функціональних містах та у сільській місцевості, а також проблем, пов'язаних із соціальним захистом вивільнюваних працівників, соціальною та професійною адаптацією військовослужбовців, звільнених внаслідок реформування збройних сил.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми зайнятості є актуальними як для України, так і для європейських країн, про що свідчить комплексний аналіз стану зайнятості. Проте існує суттєва різниця в підходах щодо вирішення цих проблем. Вивчивши досвід розвинених країн, можна зробити висновок про те, що служба зайнятості більш успішна там, де вона підпорядкована державним органам влади та має штат висококваліфікованих спеціалістів з питань зайнятості.

Враховуючи європейський досвід, при формуванні української моделі ринку праці та політики зайнятості слід обов'язково звернути увагу на те що, соціально орієнтована ринкова економіка підтримує високі темпи економічного зростання і розумний рівень соціального захисту та соціального консенсусу. Досягнення такої рівноваги може здійснюватися лише на основі діалогу, стабільних відносин між громадянами, роботодавцями і державою, узгодження між ними на законодавчому, організаційному рівнях основних принципів партнерства. Враховуючи досвід таких країн, як Швеція та Нідерланди, в Україні необхідно створити аналогічних комерційних структур, які будуть надавати допомогу для всіх бажаючих знайти більш престижну або високооплачувану роботу. Використовуючи досвід Німеччини, Люксембургу, Чехії та Швеції необхідно здійснювати професійну підготовку і перепідготовку кадрів з наступним працевлаштуванням тих професійних груп працівників, які становлять основну масу безробітних. Система професійного навчання безробітних громадян і незайнятого населення, в свою чергу, має виконувати соціальні та економічні функції. Також за прикладом Італії, Чехії, Угорщини та Німеччини велику увагу необхідно приділити організації громадських робіт, що дозволить забезпечити робочими місцями більшу кількість найманих працівників.

Незважаючи на велику кількість наукових праць вітчизняних авторів щодо проблем зайнятості в Україні, необхідно зауважити, що існує доцільність дослідження цього питання і в майбутньому, оскільки потрібно продовжувати пошук факторів розвитку, які не використовувалися раніше або використовувались неповною мірою. Пріоритетними напрямами дослідження мають стати соціальна підтримка мало захищених груп населення, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення, запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу зайнятих. Подальших досліджень також потребує детальне вивчення перспектив участі України в загальноєвропейському ринку праці, можливості впровадження зарубіжного досвіду в сфері ринку праці в Україні, перспективи переходу українського ринку праці на європейські стандарти.

Література:

1. Гургула О.М. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості населення та можливості його використання в Україні / О.М. Гургула // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — № 6. — С. 121—124.

2. Діденко Н. Ринок праці та стратегія зайнятості в ЄС: досвід регулювання та державного управління / Н. Діденко // Публічне управління: теорія та практика — 2010. — № 2. — С. 131—137.

3. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/

4. Європейська службі статистики: офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/

5. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія та зарубіжний досвід / Н. Забута // Економіка. Проблеми Економічного становлення. — 2014. — № 5. — С. 76—82.

6. Мельник Л.А. Врегулювання проблем зайнятості в зарубіжних країнах: досвід для України / Л.А. Мельник, В.С. Толуб'як // Інвестиції: практика та досвід. — 2014. — № 17. — С. 109—114.

7. Панюк Т.П. Використання світового досвіду для вирішення проблем ринку праці в Україні / Т.П. Панюк // Збірник наукових праць. Луцький технічний університет. — 2013 — № 10 (38). — С. 178—187.

8. Пузирний В.Ф. Створення нових робочих місць: досвід європейських країн / В.Ф. Пузирний // Актуальні проблеми держави і права. — 2008. — С. 46—49.

9. Шабанов Р.І. Особливості правового регулювання зайнятості населення в країнах Європи / Р.І. Шабанов // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — № 1. — С. 298—303.

References:

1. Hurhula, O. M. (2014), "Foreign experience regulation of employment and possibilities of its use in Ukraine", Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, vol. 6, pp. 121—124.

2. Didenko, N. (2010), "Labour market and employment strategy in EU: experience of regulation and governance", Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, vol. 2, pp. 131—137.

3. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 20 Oct 2016).

4. Eurostat (2016), "European statistics", available at: (Accessed 20 Oct 2016). www.epp.eurostat.ec.europa.eu

5. Zabuta, N. (2014), "Regulation of employment: theory and international experience", Ekonomika. Problemy Ekonomichnoho stanovlennia, vol. 5, pp. 76—82.

6. Mel'nyk, L. A. and V. S. Tolub'iak, (2014), "Settlement of employment issues in foreign countries: an experience for Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 17, pp. 109—114.

7. Paniuk, T. P. (2013), "Using the experience to solve problems labor market in Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'kyj tekhnichnyj universytet, vol. 10 (38), pp. 178—187.

8. Puzyrnyj, V. F. (2008), "The creation of new jobs: the European experience", Aktual'ni problemy derzhavy i prava, pp. 46—49.

9. Shabanov, R. I. (2014), "Features of the legal regulation of employment in Europe", Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, vol. 1, pp. 298—303.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 339

А. Є. Гессен,
к. е. н., старший викладач кафедри оподаткування та соціального забезпечення Університету митної справи та фінансів
Є. О. Криворучко,
студента групи ФК-13-4, Університету митної справи та фінансів
І. В. Сидоренко,
студента групи ФК-13-4, Університету митної справи та фінансів

НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

A. Hessen,
senior lecturer of department of taxation and social security University of Customs and Finance
E. Kryvoruchko,
Student groups FC-13-4, University of Customs and Finance
I. Sidorenko,
Student groups FC-13-4, University of Customs and Finance

DIRECTIONS OF STRATEGIC PLACEMENT FOREIGN INVESTMENT FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT UKRAINE

У статті здійснено аналіз інвестиційного клімату в Україні в сучасних складних політико-економічних умовах. Розкрито структуру надходження прямих іноземних інвестицій в національну економіку, вивчено динаміку надходжень в Україну іноземного капіталу. Розглянуто механізм залучення іноземних інвестицій з метою комплексного використання ресурсів та досягнення соціально-економічного ефекту. Проаналізовано інвестиційну привабливість України. Розглянуто основні причини, що сповільнюють розвиток інвестиційного підприємництва та бізнесу в Україні. Досліджено стан інвестиційного клімату в Україні за міжнародними рейтинговими оцінками. Обгрунтовано важливу роль формування стабільного інвестиційного клімату у забезпеченні соціально-економічного розвитку України. Доведено необхідність розробки та реалізації державної стратегії залучення іноземних інвестицій в економіку України, запропоновано напрями підвищення інвестиційної привабливості національної економіки.

The article analyzes the investment climate in Ukraine in the current difficult political and economic conditions. The structure of direct foreign investments in the national economy, Dynamics of revenues in Ukraine of foreign capital. The mechanism of attracting foreign investment to the integrated use of resources and achieve socio-economic effect. Analysis, investment attractiveness of Ukraine. The main reasons that slow down the development of business and investment business in Ukraine. The state of the investment climate in Ukraine by international rating. Proved the important role of forming a stable investment climate to ensure socio-economic development of Ukraine. The necessity of developing and implementing state strategy of attracting foreign investment in Ukraine, proposed ways of increasing the investment attractiveness of the national economy.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, економіка, економічне зростання, іноземні інвестори, інвестиційне кредитування, фінансові ресурси.

Key words: foreign investment, investment climate, economy, economic growth, foreign investors, investment lending, financial resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна, в поточних економічних умовах, які характеризуються високою швидкістю змін, потребує розробки механізмів, які наплавлені на пристосування вітчизняної економіки до світових стандартів та її скорішої інтеграції у міжнаціональне господарство. Необхідно зауважити, що вітчизняні підприємства здійснюють свою роботу в умовах гострого дефіциту внутрішніх інвестиційних ресурсів, необхідних для їх відновлення. Тому вони потребують пошуку нових методів до залучення іноземного капіталу, а це, в свою чергу, веде до необхідності розробки нового механізму управління. До того ж у сучасних умовах Україна не спроможна забезпечити соціально-економічний розвиток за рахунок власних фінансових ресурсів і потребує притоку іноземного капіталу. Ситуація ускладняється зростаючою конкуренцією на світових ринках капіталу. Формування сприятливого інвестиційного клімату є одним із стратегічних завдань, що сьогодні стоять перед українською державою, від реалізації якого залежить можливість стабілізації національної економіки та її подальша соціально-економічна динаміка.

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальним питанням залучення іноземних інвестицій в економіку України і поліпшення її інвестиційного

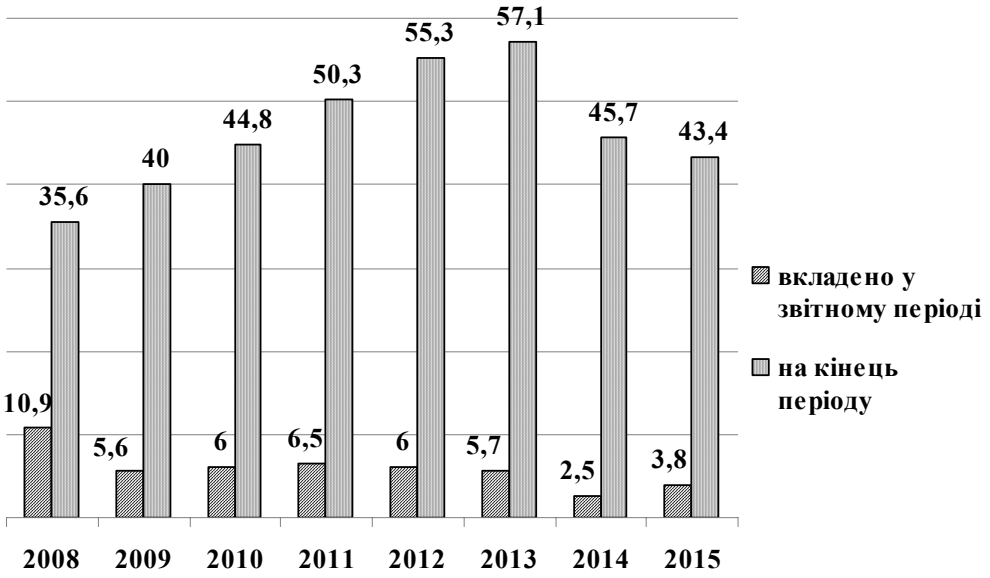

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд доларів США

клімату присвячено чимало праць українських вчених, зокрема Н.І. Гавриленко [7], В.П. Ільчук [7], А.В. Мерзляк [3], Н.Ю. Мущинська [5], Н.Б. Петрова [5], О.О. Сухий [6], Є.М. Сич [7], Л.Г. Чеканова [5], В.Г. Федоренко [8] та ін.

Але, не зважаючи на чималу кількість праць присвячених аналізу інвестиційного клімату України, існує необхідність подальшого дослідження цього питання та підвищення інвестиційної привабливості України в сучасних несприятливих умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зовнішньоекономічна політика України спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій. Слід зауважити, що соціально-економічного відставання від розвинутих країн породжує дефіцит власних інвестиційних ресурсів. Реалізація концепції залучення інвестиційного капіталу пов'язана з суттєвою структурною перебудовою всього промислового сектору та розробці нових технологій, які мають вагомий вплив на сталий економічний розвиток.

Відповідно до чинного законодавства іноземні інвестиції трактуються як цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [1].

Залучення іноземних інвестицій дає змогу країні-реципієнту отримати ряд вигод, основними з яких є поліпшення платіжного балансу; трансфер новітніх технологій та ноу-хау; комплексне використання ресурсів; розвиток експортного потенціалу і зниження рівня залежності від імпорту; досягнення соціально-економічного ефекту (підвищення рівня зайнятості, розбудова соціальної інфраструктури тощо) [3].

Україна ж має значний інвестиційний потенціал, зокрема: є одним з найбільших потенційно містких ринків в Європі; володіє багатими природними ресурсами; має високий рівень науково-дослідних розробок у багатьох галузях науки і техніки та значний науково-технічний потенціал; володіє значним сільськогосподарським потенціалом (вигідне географічне розташування, сприятливий клімат, родючі грунти); має добре розвинену інфраструктуру. Окрім того, привабливість української економіки для іноземних інвесторів грунтується на наявності відносно дешевої кваліфікованої робочої сили, сформованій законодавчій базі з вирішення питань іноземних інвестицій, яка, зокрема, впроваджує національний режим діяльності для фірм з прямими інвестиціями, посиленні зв'язків з країнами ЄС, членстві в СОТ тощо.

Однак, попри ці суттєві переваги, інвестиційна привабливість України сьогодні залишається низькою, оскільки інвестиційний клімат в Україні є досить ризикованим.

За даними Держстату у 2015 році в економіку України іноземними інвесторами вкладено 3763,7 млн дол. США та вилучено 891,3 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за рахунок переоцінки, утрат та перекласифікації, за даними Держстату, за цей період становить 5245,8 млн дол. США (у т. ч. за рахунок курсової різниці — 5024,3 млн дол. США) [5].

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 31.12.2015 року становив 43371,4 млн дол. США.

На підприємствах промисловості зосереджено 30,6 % загального обсягу прямих інвестицій в Україну, в установах фінансової та страхової діяльності — 27,3 %.

Десятка основних країн-інвесторів, на які припадає 83,0% загального обсягу прямих інвестицій (рис. 2).

До десяти регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільше всього інвестицій — 93,9 відсотка всіх залучених прямих іноземних інвестицій [4].

Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку.

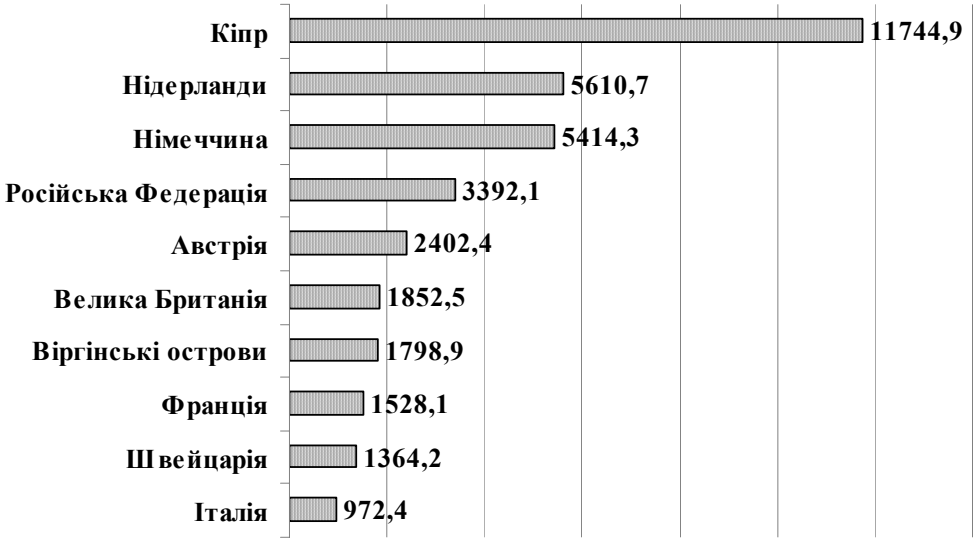

Рис. 2. Основні країни-інвестори України

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами залучення капітальних інвестицій, у 2015 році залишаються: промисловість — 55,4 млрд грн., будівництво — 24,7 млрд грн., інформація та телекомунікації — 17,6 млрд грн., сільське, лісове та рибне господарство — 17,2 млрд грн., оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів — 12,7 млрд грн., транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність — 10,7 млрд грн., операції з нерухомим майном — 5,9 млрд грн. Результати залучення іноземних інвестицій в економіку України свідчать про нерівномірний розподіл іноземних інвестицій по сферам економічної діяльності (рис. 3).

Хоча в Україні в середньому третина іноземних інвестицій надходить у промисловість, однак в основному фінансуються низькотехнологічні галузі та виробництва (металургія, загальна хімія, харчова промисловість). Ще третина іноземних вкладень приходиться на фінансову діяльність, яка хоч і є украй необхідною для здійснення всіх видів господарської діяльності, не може розглядатися реальною основою добробуту країни у довгостроковій перспективі [4].

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій.

Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце [6].

Зазначені індекси формуються компанією BDO спільно з Гамбургським інститутом світової економіки, і характеризують економічну і фінансову привабливість різних країн світу на підставі трьох ос-

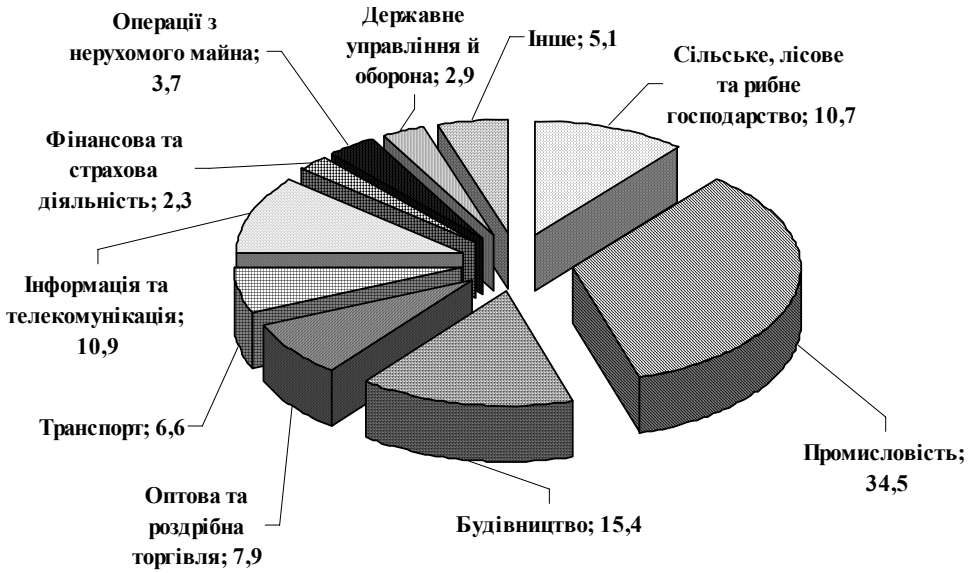

Рис. 3. Розподіл капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності (у % до загального обсягу)

новних показників: економічних, політичних і соціокультурних умов.

У рейтингу легкості ведення бізнесу, що його укладає Світовий банк, Україна посіла 83 місце і покращила свої позиції на 4 пункти порівняно з минулим роком.

У доповіді Doing Business 2016 відзначається, що ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу України, є спрощення реєстрації бізнесу. Так, у сфері реєстрації підприємств Україна посіла 30-те місце та покращила свої позиції на 40 пунктів порівняно з минулим роком. В Україні скорочено час на реєстрацію підприємства платником податків та скасовано збір за державну реєстрацію бізнесу [7].

До основних причин, що сповільнюють розвиток інвестиційного підприємництва та бізнесу в Україні, треба віднести насамперед такі: внутрішні політичні та економічні потрясіння, анексія Криму, військові дії на Донбасі, відсутність реформ, недієві правові рамки, корупція, обмеження на рух капіталу, інфляція, податковий тягар, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури, недосконалість системи захисту іноземних інвестицій та ін.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ

Залучення іноземних інвестицій, в порівнянні з традиційними джерелами фінансування, дає додаткові можливості, що полягають у використання зарубіжного організаційного та управлінського досвіду, доступу до новітніх технологій, розвитку експортного потенціалу підприємницьких структур та економіки в цілому. Стає актуальним розробка методів та запровадження інструментів з управління інвестиціями з метою здійснення організаційних перетворень та впливу на формування нових економічних відносин у вітчизняній економіці під впливом іноземного капіталу. Зменшення протиріччя між національними інтересами та інтересами іноземних інвесторів, збільшення привабливості промислового сектору позитивно вплинуть на залучення капіталу та приведе до збільшення іноземних інвестицій та реалізації вітчизняного інвестиційного потенціалу, розвиток якого стримується чинниками переважно макроекономічного характеру. Для підвищення інвестиційної привабливості національної економіки, необхідно розробити стабільну, розраховану на довгу перспективу державну політику у сфері іноземних інвестицій. Необхідним є також, відповідно до державних цілей та пріоритетів, розробити обгрунтовану державну стратегію залучення іноземних інвестицій.

Література:

1. Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 25 квітня 1996 року // Закон України. — 1996.

2. Гессен А.Є. Анализ перспектив и практического применения моделей корпоративной социальной ответственности иностранными строительными компаниями / А.Є. Гессен Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. — Journal L'Association 1901 "SEPIKE" Norderstedt, Deutschland Poitiers, France. — 23.10.2013. — С. 204—207.

3. Мерзляк А.В. Механізми державного управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект: монографія / А.В. Мерзляк / Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: УАДУ, 2002. — 299 с.

4. Національний Банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document? id=-29318281

5. Петрова Н.Б. Інноваційний менеджмент у прикладах і завданнях: навч. посібник / Н.Б. Петрова, Н.Ю. Мущинська, Л.Г. Чеканова. — Х.: ХНАМГ, 2009. — 248 с.

6. Сухий О.О. Іноземне інвестування в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. 08.01.01 / Львів, нац. ун-т ім. І. Франка / О.О. Сухий. — Л., 2004. — 21 с.

7. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / Є.М. Сич, В.П. Ільчук, Н.І. Гавриленко. — К.: ЦУЛ, 2012. — 428 с.

8. Федоренко В.Г. Інвестування: підручник / В.Г. Федоренко / [2-ге вид., перероб і доп.]. — К.: Алерта, 2008. — 448 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On the regime of foreign investment", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/93/96-%D0%B2%D1%80 (Accessed 12 September 2016).

2. Hessen, A.E. (2013), Fnalysis of the prospects and practical application of the models of corporate social responsibility foreign construction companies [Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics], Journal L'Association 1901 "SEPIKE" Norderstedt, Deutschland Poitiers, France. p. 204

3. Merzliak, A. V. (2002), Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia inozemnymy investytsiiamy: rehional'nyj aspect [The mechanisms of public administration of foreign investments: regional aspect], UADU, Kyiv, Ukraine.

4. National Bank of Ukraine. Official website. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=29318281 (Accessed 13 September 2016).

5. Petrova, N. B. (2009), Innovatsijnyj menedzhment u prykladakh i zavdanniakh [Innovation Management in the examples and problems], KSAME, Kharkiv, Ukraine, p. 248.

6. Sukhyj, O. O. (2004), "Inozemne investuvannia v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky Ukrainy" [Foreign investment in a transformational market economy of Ukraine], Ph.D. Thesis, National University of Ivan Franco, Lviv, Ukraine.

7. Sych, E.M. (2012), Rynok finansovykh posluh [Financial Services Market], TSUL, Kyiv, Ukraine, 2012, p. 428.

8. Fedorenko, V.H. (2008), Investuvannia: pidruchnyk [Investment: textbook], 2-nd ed, Alerta, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2016 р.

УДК 331.108.26

О. О. Волошенко,
к. е. н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
Н. В. Скряга,
студентка, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ТОРГІВЛІ

O. Voloshenko,
Candidate of Economic Sciences, Associated Profess, Kyiv National University Technologies and Design, Kyiv
N. Skriaha,
Student, Kyiv National University Technologies and Design, Kyiv

FEATURES OF STRATEGIC MANAGEMENT IN TRADE

У статті визначено сутність та основні завдання стратегічного управління персоналом. Встановлено, що стратегічне управління персоналом нерозривно пов'язане з кадровою роботою, яка формулює кадрову політику і елементи стратегічного планування. Досліджено особливості стратегічного управління персоналом у тогівлі. Визначено фактори, що впливають на ефективність стратегічного управління персоналом підприємства торгівлі, зокрема формування репутації компанії, як хорошого роботодавця; розвиток системи адаптації до зовнішнього і внутрішнього ринку праці; використання системи оплати праці, побудованої на принципах врахування персонального вкладу та рівня професійної компетенції кожного працівника; наявність гнучкої системи організації робіт; участь працівників у обговоренні проблем і прийнятті управлінських рішень; делегування повноважень підлеглим; організація дієвої системи комунікацій, яка є інтегруючим чинником всієї моделі стратегічного управління персоналом.

The article defines the essence and main tasks of strategic management personnel. It is established that strategic HR management is inextricably linked with staff work that formulates personnel policy and elements of strategic planning. The peculiarities of strategic management of staff in the organization. The factors influencing the effectiveness of strategic personnel management the enterprises of trade, in particular the formation of the company's reputation as a good employer; the development of a system to adjust to external and internal labour market; the use of the wage system, and built the accounting principles of the personal contribution and level of professional competence of each employee; the availability of flexible systems of work organization; employee participation in discussions and decision-making; delegating authority to subordinates; organization of an effective system of communication, which is the integrating factor for the entire model of strategic human resource management.

Ключові слова: стратегічне управління, персонал, стратегічне управління персоналом, кадрова політика, торгівля.
Key words: strategic management, personnel, strategic management of personnel, personnel policy, trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успішну та конкурентоспроможну організацію відрізняє від інших, у першу чергу, особистісний підхід та повнота розкриття людських ресурсів. Новим напрямом у менеджменті є стратегічне управління персоналом, застосування якого визначає бізнес-результати сучасних організацій. Це обумовлює необхідність впровадження стратегічного підходу до управління персоналом на підприємствах торгівлі та, зокрема, у інтернет-магазинах, які на сьогодні є одним із найбільш динамічних сегментів економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання стратегічного управління персоналом підприємства розглянуті в працях Балабанової Л.В., Стельмашенко О.В., Дрогомирецької М.І., Тендюк А.О., Гераськіної О.А., Шостак І.В. [1—4]. Ефективному управлінню персоналом у торгівлі присвячено праці Бєлової О.І., Гонської М.Р., Гаран О., Сичової А., Сичової Н. [5—8]. Проведений аналіз наукових досліджень показав, що потребують більш глибокого вивчення саме особливості стратегічного управління персоналом у торгівлі.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення змісту та основних завдань стратегічного управління персоналом у тогівлі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічне управління персоналом тісно пов'язане зі стратегічним управлінням розвитком організації і тому базується на тих же принципах і засадах, що і стратегічне управління всією організацією в цілому, бо є його невід'ємною частиною. Стратегія управління персоналом може як підпорядковуватись стратегії організації в цілому, так і інтегруватись в неї. Але у будь-якому випадку стратегія управління персоналом орієнтується на конкретний тип корпоративної або ділової стратегії. Похідною від стратегії організації є її кадрова політика.

В Україні практика стратегічного управління персоналом ще не набула належного розвитку: кадрові служби більшості підприємств зосереджені, в основному, на вирішенні оперативних завдань, кадрова політика розробляється без будь-якої методики аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища організації.

На сьогодні до основних перешкод на шляху впровадження стратегічного підходу до управління персоналом відносять: відсутність практики залучення працівників до розробки і реалізації концепцій управління персоналом; недостатнє інформаційне забезпечення стратегічного управління персоналом; недостатній рівень розробки методик оцінки ефективності управління персоналом; опір стратегічним змінам та інноваціям; слабку орієнтацію управлінського персоналу на перспективу; ігнорування змін в цінностях працівників підприємства [3]. Усе це спричиняє невірне розуміння сутності стратегічного управління персоналом в організації.

Грунтовний аналіз наукових праць [1—8] дав можливість сформулювати власне визначення поняття стратегічного управління персоналом підприємства, під яким розуміємо: формування, використання та розвиток кадрового потенціалу підприємства відповідно до стратегії його розвитку. Ткаким чином, стратегічне управління персоналом нерозривно пов'язане з кадровою роботою, яка формулює кадрову політику і елементи стратегічного планування, а отже кадрову політику необхідно орієнтувати та взаємоузгоджувати зі стратегією розвитку підприємства.

У процесі планування перспектив розвитку підприємства торгівлі слід враховувати такі питання як: необхідна кількість працівників у майбутньому, їхні компетенції, можливості забезпечення такими працівниками. Отже, стратегічне управління персоналом базується на таких принципах: довгостроковість оцінюваних перспектив; моніторинг динаміки та змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі; спрямованість на перспективу розвитку трудового потенціалу персоналу організації.

Процес стратегічного управління персоналом має циклічний характер і складається з таких етапів: формулювання бачення та місії стратегічних цілей управління ня персоналом, стратегічний аналіз середовища; розробка стратегічних альтернатив, вибір стратегії керування персоналом; розробка механізмів реалізації стратегії; реалізація стратегії, оцінка виконання та коригування стратегії з урахуванням зміни середовища.

Проведені дослідження дозволили виділити такі основні завдання стратегічного управління персоналом підприємств торгівлі.

1. Підбір, професійне навчання та розвиток персоналу відповідно до стратегії підприємстства.

У галузі торгівлі, одним із ключових факторів, який обумовлює якість обслуговування покупців та задоволення їх попиту, підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому є якість персоналу підприємства. З проблемами при підборі персоналу стикаються торгові компанії всіх форматів — від бутиків до універсальних торговельних комплексів та інтернет-магазинів.

Відомим компаніям, легше підбирати і утримувати персонал завдяки репутації хорошого роботодавця та бренду, а новоствореним компаніям необхідно активно формувати свій імідж, доводити потенційним співробітникам, що робота в їхніх компаніях не менш цікава. Для залучення потоку кращих кандидатів важливо створити сильний HR-бренд — імідж організації як успішного і надійного роботодавця. При цьому необхідно зрозуміти, до якого стратегічного результату компанія прагне, яку репутацію хоче завоювати і який "образ" створити на ринку. Слід відмітити, що у компанію з репутацією хорошого роботодавця прийдуть кращі фахівці [7].

Головною людиною, від якої залежить вибір покупців, є продавець. Саме продавець є обличчям компанії і від його дій залежить, прийде знову покупець чи ні. На вибір покупців впливає не тільки професіоналізм продавця, але і його особистість. Зважаючи на це виділяють такі основні фактори, які визначають ефективність роботи продавця: знання продукту (властивостей, переваг, вигод); володіння технологією ефективних продажів; володіння "суміжними навичками" (навичками ефективної діяльності, самоменеджменту, ефективної комунікації, стрессменеджмента, самоосвіти та інноваційної діяльності); розвиненість психологічних якостей, в першу чергу таких, як енергійність, комунікабельність, стресостійкість, швидкість і креативність мислення, рішучість; мотивовація і наявність позитивних установок; зовнішній вигляд та імідж; професійний і життєвий досвід.

Підбір працівників високої кваліфікації та особистісних якостей потребує багато часу та значних затрат. Альтернативою цьому є підготовка професійних кадрів наряду із розвитком особистості людини.

Особливості навчання персоналу підприємств торгівлі пов'язані зі специфікою бізнесу — з клієнтами повинні працювати висококваліфіковані продавці-консультанти, які досконало знають продукцію компанії і вміють вибудовувати відносини з різними групами клієнтів.

У процесі проведення первинного професійного навчання важливо робити акцент на формуванні

необхідних навичок з техніки продажу та знайомство з асортиментом. Проте первинного професійного навчання недостатньо, тому продавців потрібно постійно знайомити з новинками ринку, з новими виробниками та їх брендами. Необхідно стежити за тенденціями і регулярно розповідати співробітникам про всі нові продукти, що надходять в магазини [7].

Крім основного курсу навчання, доцільно проводити також одно або дводенні семінари з певних позицій товару (як правило, це нові чи які-небудь зміни в асортименті). Основний курс навчання проводять не менше двох разів у півроку, а семінари (навчальні презентації з нових позицій від представників бренду) — частіше. Співробітників, яким необхідно пройти навчання визначає директор магазину, оскільки саме він може найкраще зрозуміти яких саме знань та навичок не вистачає працівникам. Директори магазинів, які у першу чергу є прикладом для підлеглих, повинні постійно розвиватися і теж проходити навчання, підтримувати свої знання та навички на найвищому рівні [7].

2. Формування внутрішнього середовища організації таким чином, щоб корпоративна культура, ціннісні орієнтації, пріоритети у потребах сприяли найкращій реалізації трудового потенціалу.

На досягнення успіху в бізнесі значно впливають процеси командоутворення, тобто об'єднання співробітників однією ідеєю. Для цього, як правило, знайомлять людей, що працюють у різних підрозділах, наприклад, залучають працівників офісу до підготовки відкриття нового магазину. Так вони краще починають розуміти: хто чим займається в торговому залі і яке навантаження лягає на плечі колег, дозволяє коженому відчути себе важливою частина одного цілого [7].

Система стратегічного управління персоналом вимагає окремої уваги до розвитку корпоративної культури, що дозволить стимулювати взаємну відповідальність найманого працівника і роботодавця, підтримувати ініціативність на всіх рівнях організації, а також застосовувати її як інструмент нематеріального стимулювання персоналу.

При побудові системи мотивації на підприємствах торгівлі доцільно застосовувати як матеріальне, так і нематеріальне стимулювання. Система оплати праці повинна бути простою і прозорою. Кожен співробітник повинен розуміти: 1) як оцінюють його роботу керівники; 2) як він може вплинути на розмір своєї зарплати; 3) наскільки об'єктивна система оцінювання; 4) наскільки справедлива система винагороди. Для торгового персоналу переважно застосовується погодинна і погодинно-преміальна системи оплати праці (пропорційно відпрацьованому часу) + преміальна частина (залежить від обсягів продажу). Людей потрібно справедливо оцінювати, вчасно хвалити, підкреслювати їх внесок у досягнення загального успіху. Визнання керівника і колег є найбільш ефективною мотивацією [7].

Безпосередні керівники повинні: регулярно давати оцінку результатів роботи підлеглого і надавати йому зворотний зв'язок; знати, якими навичками та знаннями володіє співробітник, правильно оцінювати його потенціал; приділяти увагу кожному працівнику, проводити бесіди про його майбутній розвиток і кар'єру (посадовий або професійному зростанні). Кар'єрне зростання може відбуватися як за підсумками оцінки результатів діяльності, так і за підсумками оцінки потенціалу працівника (наявні навички, здатність до навчання тощо). При відкритті нових вакансій у якості кандидатів у першу чергу необхідно розглядати працівників, які вже працюють у компанії (а значить, є свідомо лояльним по відношенню до неї). Таким чином, процес стратегічного управління персоналом підприємства передбачає також і формування кадрового резерву.

Постійне спілкування з співробітниками і надання зворотного зв'язку є найважливішими інструментами, які забезпечують успіх в управлінні персоналом. Кожен співробітник повинен бути впевнений, що він може прийти з питанням або проблемою, яка його хвилює, до безпосереднього керівника як до порадника, наставника. Для зниження управлінських ризиків, необхідно відслідковувати настрої в колективі, оцінювати ступінь задоволеності співробітників роботою.

У багатьох успішних компаніях, що працюють у галузі торгівлі прийнято щоденно доносити до працівників інформацію про те, в якому напрямку вони рухаються і які плани у них на завтра. З цією метою співробітникам направляють електронну розсилку, в якій розповідають про всі новини, які сталися в компанії за день: відкриття нових магазинів; кадрові переміщення і прийом нових співробітників; про заходи; акції, події культурного/спортивного життя компанії; про дні народження працівників та інше. Не менш важливою є організація зустрічного напряму руху інформації "знизу вгору": кожен співробітник повинен мати можливість обговорити робочі проблеми, висловити свої пропозиції.

3. Розвиток і підтримка гнучкості організаційних структур управління персоналом методами стратегічного управління.

Ефективність управління підприємством тогівлі залежить не тільки від зовнішніх показників (орієнтованість на ринок, споживача), але і від спланованої та чітко організованої роботи колективу. Оцінка ефективності управління підприємства торгівлі здійснюється шляхом зіставлення отриманого результату у вигляді прибутку і оцінки витрат на управління. Для підвищення ефективності роботи підприємства тогівлі потрібно визначити організованість системи управління, яка залежить від чіткої структури організації і діяльності всіх її підрозділів в єдиному напрямку для досягнення поставлених цілей.

4. Можливість вирішення протиріч у питаннях централізації-децентралізації управління персоналом.

Одна з основ стратегічного управління — розмежування повноважень і завдань як з точки зору їх стратегічності, так і ієрархічного рівня їх виконання. Керівник повинен концентрувати свої зусилля на стратегічному управлінні та вдосконаленні бізнес-процесів. Правильне делегування роботи також дозволяє виконавцям проявити ініціативу і підвищити

ефективність вирішення завдань, які стоять перед бізнесом.

Застосування принципів стратегічного управління в управлінні персоналом означає концентрацію питань стратегічного характеру в службах управління персоналом та делегування частини оперативно-тактичних повноважень до функціональних і виробничих підрозділів організації. Зустрічаються випадки, коли загальна стратегія організації та стратегія управління персоналом розробляються і розвиваються як єдине ціле. Така ситуація передбачає активне залучення фахівців служби управління персоналом у вирішення стратегічних завдань організації на корпоративному рівні. У свою чергу це передбачає наявність у них високого рівня компетентності, завдяки якій вони можуть самостійно вирішувати завдання в сфері управління персоналом з точки зору перспективи розвитку усієї організації і вносити, таким чином, власний внесок в розробку загальної стратегії.

Проведені дослідження показали, що під стратегією управління персоналом слід розуміти сукупність організаційних дій стосовно персоналу у процесі досягнення компанією поставлених цілей. У ході розробки стратегії управління персоналом підприємства принципово важливими є питання методики вибору оптимального варіанту стратегії та формування комплексної системи показників для оцінювання обраної стратегії.

Одним з головних інструментів реалізації стратегії управління персоналом підприємства є контроль виконання управлінських рішень. При здійсненні контролю проводиться оцінка досягнення встановлених підприємством цілей як на рівні впровадження генеральної стратегії підприємства, так і на рівні досягнення планів окремих підрозділів і підсистем, у тому числі підсистеми управління персоналом. Здійснення контролю дозволяє, зокрема, розробляти і внесити корективи в ході реалізації стратегії управління персоналом підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність стратегічного управління персоналом підприємства торгівлі залежить від: формування репутації компанії, як хорошого роботодавця; розвитку системи адаптації до зовнішнього і внутрішнього ринку праці; використання систем оплати, побудованих на принципах врахування персонального вкладу та рівня професійної компетенції кожного працівника; наявності гнучкої системи організації робіт; участь працівників у обговоренні проблем і прийнятті управлінських рішень; делегування повноважень підлеглим; організації дієвої системи комунікацій, яка є інтегруючим чинником всієї моделі стратегічного управління персоналом.

Література:

1. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посіб. / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. — К.: Знання, 2011. — 236 с.

2. Тендюк А.О., Гераськіної О.А. Стратегічні напрямки антикризового управління персоналом підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/42/42_15.pdf

3. Дрогомирецька М.І. Проблеми впровадження стратегічного підходу до управління персоналом на підприємстві / М.І. Дрогомирецька // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. — 2011. — № 4 (1). — С. 116—119.

4. Шостак І.В. Стратегія стимулювання праці персоналу підприємства торгівлі / І.В. Шостак // Молодий вчений. — 2015. — № 5 (2). — С. 123—127.

5. Бєлова О.І. Детермінанти мотиваційного механізму стратегічного управління в торговельних мережах: класифікація та особливості / О.І. Бєлова // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 235—241.

6. Гонська М.Р. Модель управління персоналом торговельного підприємства, орієнтована на підвищення його конкурентоспроможності // Торгівля, комерція, підприємництво. — 2012. — Вип.14. — С. 33—36.

7. Гаран Александра Эффективное управление персоналом в розничной торговле [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://delovoymir.biz/ru/articles/view/?did=12848

8. Сичова Н. Стратегія соціального розвитку підприємства торгівлі та підходи до її оцінювання / Н. Сичова, А. Сичова // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. — 2012. — № 5. — С. 44—50.

References:

1. Balabanova, L.V. and Stel'mashenko, O.V. (2011), Stratehichne upravlinnia personalom pidpryiemstva [Strategic management of enterprise personnel], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Tendiuk, A.O. and Heras'kina, O.A. (2015), "Strategic direction of crisis management personnel", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu, [Online], vol. 1 (42), available at: http://www.visnyk- ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/42/42_15.pdf (Accessed 14 Oct 2016).

3. Drohomyrets'ka, M. I. (2011), "Problems of implementation of the strategic approach to human resource management in the enterprise", Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia: Ekonomichni nauky, vol. 4 (1), pp. 116—119.

4. Shostak, I. V. (2015), "Strategy of stimulation of work of the personnel of trade enterprises", Molodyj vchenyj, vol. 5 (2), pp. 123—127.

5. Bielova, O.I. (2013), "Determinants of the motivational mechanism of strategic management in distribution networks: classification and characteristics", Innovatsijna ekonomika, vol. 6, pp. 235—241.

6. Hons'ka, M.R. (2012), "The HR model of the commercial enterprise focused on increasing its competitiveness", Torhivlia, komertsiia, pidpryiemnytstvo, vol. 14, pp. 33—36.

7. Haran, Aleksandra (2015), "Effective staff management in the retail trade", Delovoj myr, [Online], available at: https://delovoymir.biz/ru/articles/view/?did=-12848

8. Sychova, N. (2012), "The social development strategy of trade enterprises and approaches to its assessment", Visn. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu, vol. 5, pp. 44—50.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

УДК 339.54

Л. С. Іванова,
к. е. н., асистент, Білоцерківський національний аграрний університет

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ ТА ПРОДОВОЛЬСТВОМ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

L. Ivanova,
C. E. S., assistant, Bila Tserkva national agrarian University

FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS AND FOOD: DOMESTIC REALITIES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Підвищення рівня взаємозалежності країн на основі економічної інтеграції є важливою рисою сучасності. Посилення конкуренції на міжнародному агропродовольчому ринку вимагає перегляду підходів до організації та функціонування системи збуту продукції й послуг. З метою збереження своїх ринкових позицій товаровиробники повинні прикласти певні зусилля для підвищення рівня технологічності й ефективності бізнес-процесів. Постає нагальна потреба пошуку додаткових можливостей подальшого зниження рівня витрат і собівартості продукції, поліпшення її якості.

Слід зазначити, що значною мірою перешкоджає посиленню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках низка чинників.

По-перше, це обмежена кількість видів агропродовольчої продукції, яка має тривалу позитивну динаміку експорту. По-друге, реалізація експортного потенціалу аграрного сектору економіки в рамках СОТ великою мірою залежить від рівня відповідності української продукції міжнародним стандартам.

Однак найбільш складним завданням у реалізації євроінтеграційних прагнень України є проведення великого обсягу робіт щодо гармонізації інституціонально-правової бази і системи технічного регулювання розвитку національної економіки з європейською моделлю міжнародного співробітництва та формування єдиного економічного простору.

Гармонізація підтвердження відповідності та нормативної бази, що визначає вимоги до агропродовольчої продукції, дозволяє: створити передумови для взаємного визнання результатів підтвердження відповідності в Україні та за кордоном; усунути торгові бар'єри; сприяти розвитку вітчизняного експорту; скоротити витрати на підтвердження відповідності продукції, що поставляється; підвищити довіру до якості українських товарів і задовольнити претензії до діючої в нашій країні системи підтвердження відповідності в плані її надмірної обтяжливості і неадекватності ступеня потенційної небезпеки продукції.

Increasing the level of interdependence of countries on the basis of economic integration is an important feature of modernity. Increased competition in the international agri-food market requires a revision of approaches to the organization and functioning of marketing system products and services. With the aim of preserving its market position, the manufacturers should make some effort to improve the technological level and the efficiency of business processes. There is an urgent need to find additional opportunities to further reduce the level of costs and the cost of production, improving its quality.

It should be noted that to a significant extent prevents the strengthening of the competitiveness of domestic agricultural products in foreign markets, a number of factors.

First, it is a limited number of types of agricultural products, which has a long positive trend of exports. Secondly, the implementation of the export potential of the agricultural sector in the WTO to a large extent depends on the level of compliance of Ukrainian products to international standards

However, the greatest challenge in the implementation of European integration aspirations of Ukraine is a lot of work on harmonization of the institutional and legal framework and technical regulation system development of the national economy with the European model of international cooperation and formation of common economic space.

Harmonization of conformity and regulatory framework that establishes the requirements for agri-food products, allows: to create preconditions for the mutual recognition of results of conformity in Ukraine and abroad; eliminate trade barriers; to promote the development of domestic exports; to reduce the cost of confirmation of conformity of products supplied; to increase confidence in the quality of Ukrainian goods and to satisfy a claim against the current in our country the system of confirmation of conformity in terms of its over-burdensome and inappropriate degree of potential danger of the products.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, сільськогосподарська продукції, продовольство.
Key words: foreign trade, export, import, agricultural products, food.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення рівня взаємозалежності країн на основі економічної інтеграції є важливою рисою сучасності. Очевидно, що світова економіка і в перспективі буде розвиватися під впливом міжнародної інтеграції та створення глобальної економічної системи. Однак із підвищенням ступеня інтеграції і посиленням взаємозалежності національних економік загострюється конкурентна боротьба між постачальниками на міжнародних ринках. Зазначимо, що із одного боку, залучення у міжнародний обмін дає змогу використати переваги міжнародного поділу праці, а з іншого — високий рівень взаємозалежності зумовлює прояв ризику циклічного коливання кон'юнктури міжнародних ринків, включаючи інфляцію, а також валютних курсів. Тому практично всі країни орієнтуються до включення у міжнародну торгівлю, адже основним мотивом їх участі є розширення збуту на зовнішніх ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемами зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством протягом тривалого часу висвітлювалися в наукових працях В.І. Губенка, В.П. Галушки, С.М. Кваші, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка та інших. В їхніх дослідженнях висвітлювали фундаментальні підходи щодо ролі і місця вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників га світовому ринку агропродовольства. Проте мінливість кон'юнктури зовнішнього і внутрішніх ринків агропродовольства вимагає перегляду деяких засад зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо адаптації вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Посилення конкуренції на міжнародному агропродовольчому ринку вимагає перегляду підходів до організації та функціонування системи збуту продукції й послуг. З метою збереження своїх ринкових позицій товаровиробники повинні прикласти певні зусилля для підвищення рівня технологічності й ефективності бізнес-процесів. Постає нагальна потреба пошуку додаткових можливостей подальшого зниження рівня витрат і собівартості продукції, поліпшення її якості [1].

Аграрний сектор залишається локомотивом українського експорту — нині кожен другий долар має аграрне походження. Активне нарощування зовнішньоторговельного обороту (середньорічний показник за 2012—2015 рр. майже у 1,5 раза перевищив рівень 2010—2011 рр.)

поглиблює інтегрування вітчизняного АПК у світовий ринок.

Конкурентоспроможність української продукції забезпечила прискорене зростання експорту та, як результат, покращення сальдо торгівлі, середньорічне значення якого за 2012—2015 рр. (10,2 млрд дол. США) майже вдвічі перевищило середній рівень 2010—2011 рр. (5,2 млрд дол. США).

У січні — серпні поточного року експорт продукції аграрного сектору становив майже 9,17 млрд дол. США, що на 2,5% більше ніж торік, а імпорт — 2,59 млрд дол. США, що на 10,9% більше. У січні — серпні 2016 р. сальдо торгівлі позитивне та становило 6,58 млрд дол. США, що на 0,4% менше, ніж торік.

За цей же період 2016 р. частка товарів АПК в українському експорті усіх товарів становила 40,4%. Порівняно з січнем — серпнем 2015 р. приріст склав 4,3 в. п. Україна впевнено конкурує на міжнародних ринках, займаючи перше місце у світі з експорту соняшникової олії, друге — по волоських горіхах, третє — по кукурудзі, меду та насінні ріпаку, четверте — по ячменю, шосте — по пшениці, сьоме — по соєвих бобах та восьме — по курятині.

За 8 місяців 2016 р., з-поміж продукції АПК, яка сформувала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, слід відзначити олію соняшникову та кукурудзу які разом забезпечили профіцит понад 3,9 млрд дол. США. Негативнее сальдо сформували в основному насіння соняшнику, риба морожена, тютюнова сировина та цитрусові, (разом — мінус 500,4 млн дол. США).

За звітний період 2016 р. понад половини валютної виручки від експорту агропродовольчих товарів забезпечили два види продукції — олія соняшникова (25,6%), кукурудза (18,5%) та пшениця (17,1%). Частка ж інших товарів не перевищила 7,4%, за винятком соєвих бобів (5,6%), макухи від вилущення соняшникової олії (5,1%) та ячменю (4,1%).

Основу імпорту товарів АПК становлять тютюн та вироби з нього, риба та морепродукти, екзотичні фрукти, какао та продукти з нього, кава, чай та прянощі тощо [2].

Водночас за нашими підрахунками понад 37% або близько 970 млн дол. США імпорту товарів АПК — продукція не критичного імпорту, виробництво якої є традиційним в Україні.

Упродовж січня — серпня 2016 р. Україна експортувала 1,4 тис. т живця свинини (проти 1 тонни відповідного періоду 2015 р.) загальною вартістю 1,5 млн дол. США.

У порівняні з січнем — серпнем 2015 р., відбулося стрімке зростання експорту таких товарів вітчизняного виробництва: яблук та груш — у 17,7 раза, сухофруктів — у 11,6 раза, прянощів — у 4,5 раза, спирту етилового та неденатурованого, з концентрацією спирту 80 об.% або більше — у 3,4 раза.

Зростання експорту яблук та сухофруктів відбулося за рахунок Білорусі, солоду — за рахунок Мексики, Молдови та Грузії, спирту етилового — Польщі, консервованих томатів — за рахунок Білорусі.

У січні — серпні 2016 р. відбулося обвальне зниження експорту окремої м'ясопродукції (тваринного жиру та свинини), окремих овочів та зернових культур.

Попри загальне скорочення експорту та імпорту продукції АПК, в географічному розрізі окремі країни суттєво наростили закупівлі продукції українського виробництва або ж навпаки, збільшили поставки своєї продукції на український ринок.

Найсуттєвіший приріст експорту продукції українського АПК відбувається в напрямку країн Азії.

У січні — серпні 2016 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року лідерами з нарощування закупівель українського продовольства є: Індонезія (приріст +161,1 млн дол. США, досягнувши 200,2 млн дол. США імпорту з України); Індія (139,5 млн дол. США, досягнувши 854,2 млн дол. США); Таїланд (125,1 млн дол. США до 199,15 млн дол. США); Бангладеш (приріст +119,3 млн дол. США до 198,7 млн дол. США); Нідерланди (116,4 млн дол. США до 458,2 млн дол. США);

Найсуттєвіше збільшили поставки продукції на український ринок наступні країни: Туреччина (приріст становить 79,7 млн дол. США, досягнувши 200,2 млн дол. США імпорту до України) — переважно за рахунок насіння соняшнику, цитрусових та томатів; Нідерланди (34,9 млн дол. США до 97,6 млн дол. США) — переважно за рахунок какао-масла, цукру та шоколаду; Польща (майже 30,7 млн дол. США до 196,2 млн дол. США) — переважно за рахунок продуктів для годівлі тварин, шоколаду та свійської птиці живої; Німеччина (25,4 млн дол. США до 241,0 млн дол. США) — переважно за рахунок екстрактів і есенції, насіння ріпаку та спирту етилового <80 об. %; Індонезія (23,9 млн дол. США до 96,7 млн дол. США) — переважно за рахунок олії пальмової та кокосової.

У розрізі країн основними торговельними партнерами є:

за експортом — Індія (9,3% від загального обсягу експорту української агропродукції), Єгипет (8,7%), Китай (8,7%), Іспанія (6,0%), Нідерланди (5,0%) та Італія (4,3%);

за імпортом — Німеччина (9,3% від загального обсягу імпорту Україною продукції АПК), Туреччина (7,7%), Польща (7,6%), Франція (4,8%) та США (4,4%).

Імпорт з ЄС — переважно зернові культури (як насіннєвий матеріал), м'ясо і субпродукти, цукор, фрукти, риба і ракоподібні, ікра, какао-порошок і шоколад, продукти для годівлі тварин; Азії — переважно плоди, горіхи і цедра, кава, прянощі і чай, олія пальмова та кокосова, а також тютюн і вироби з нього.

Серед країн Африки активними торговими партнерами України є Гана, Кот-д'Івуар, Єгипет, Малаві і Мавританія, які переважно завозять до нас каву, какаобоби, шоколад, цитрусові, тютюн.

Імпорт з СНД (переважно з Російської Федерації) — в основному води, тютюн та його замінники, солод та білкові концентрати.

У 2015 р. Україна досягла рекордного показника з експорту зернових культур та закріпилася на третьому місці в світі з експорту зернових культур після США і ЄС, обігнавши Канаду, Аргентину та Бразилію. При цьому експорт зернових культур збільшився на 14,8% порівняно з 2014 р., а імпорт зменшився на 17,8%.

У січні — серпні 2016 р. експортовано понад 24 млн т зернових культур, що на 10,8% більше, ніж торік, ва-

ртістю 3,6 млрд дол. США, експорт пшениці становив 10,18 млн т, кукурудзи — 10,95 млн т, ячменю — 2,72 млн т, інших зернових — понад 140 тис. т.

Імпорт зернових культур у січні — серпні 2016 р. зменшився на 6,5%. У структурі імпорту зернових культур найбільшу частку займають рис та насіннєва кукурудза (відповідно 46,6 та 31,1%). Рис постачають Пакистан та Індія.

Протягом 2012 — 2014 рр. позитивне сальдо торгового балансу зерновими культурами перевищувало 6 млрд дол. США щороку. У 2015 р. цей показник становив 5,9 млрд дол. США. У січні — серпні 2016 р. сальдо торгового балансу становило 3,55 млрд дол. США, що на 2,0% більше, ніж рік тому.

Слід зазначити, що значною мірою перешкоджає посиленню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках низка чинників.

По-перше, це обмежена кількість видів агропродовольчої продукції, яка має тривалу позитивну динаміку експорту. Збереження позитивного сальдо забезпечується здебільшого за рахунок зернових злаків, насіння олійних культур, олії, частка яких у загальному експорті перевищує 60%. На сьогодні половину українського експорту становлять товари, які є або сировиною, або з невисокою доданою вартістю. Окрім того, експорт такої продукції великою мірою залежить, як від природно-кліматичних умов, так і недобросовісних дій з боку інших конкурентів [3]. Товари із високою доданою вартістю традиційно постачаються на ринки СНД, але вже зараз помітна тенденція до поступової втрати цих ринків.

По-друге, реалізація експортного потенціалу аграрного сектору економіки в рамках СОТ великою мірою залежить від рівня відповідності української продукції міжнародним стандартам, оскільки питання безпеки та якості продуктів харчування нині є одним із пріоритетів у міжнародній торгівлі, а також основним бар'єром при доступі вітчизняної продукції на закордонні ринки та імпортних товарів на внутрішній ринок [4].

Отже, Україна є лідером в експорті цілої низки сільськогосподарських культур і продуктів харчування. До них, зокрема, належать рослинні жири, продукти рослинного походження й деякі продукти тваринництва. Разом із тим наша країна й досі не увійшла до числа провідних країн-експортерів, які на ринках сільськогосподарської продукції визначають світові ціни. Так, Україна впевнено лідирує за зовнішніми поставками олії, посідає 3 місце за експортом ячменю та 8-ме — пшениці.

Однак найбільш складним завданням у реалізації євроінтеграційних прагнень України є проведення великого обсягу робіт щодо гармонізації інституціонально-правової бази і системи технічного регулювання розвитку національної економіки з європейською моделлю міжнародного співробітництва та формування єдиного економічного простору.

Вступ до СОТ відкрив Україні великі можливості щодо виходу на єдиний європейський ринок, але вони не можуть бути реалізовані й дотепер через невідповідність національної системи технічного регулювання тій, що запроваджена в Європейському Союзі. Водночас лише гармонізація інституціонально-правової бази розвитку національної економіки з європейською не спроможна вирішити проблему підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції і наданих послуг. Тобто вирішення проблеми виходу вітчизняних підприємств на європейський ринок можливе тільки за умови інноваційно-технологічної модернізації матеріально-технічної бази виробництва та випуску сучасного асортименту продукції, що буде відповідати вимогам європейських і міжнародних нормативних документів. Аналогом останніх в Україні виступають гармонізовані національні стандарти [4].

Разом із тим дуже складна ситуація щодо виробництва безпечної та якісної продукції склалася в агропродовольчому комплексі України. Це пов'язано з тим, що випуск високоякісної та безпечної кінцевої харчової продукції великою мірою залежить від дотримання нормативних вимог виробниками аграрної сировини. Хоча в аграрному секторі налічується багато організаційно-правових форм господарювання, однак практично половина продукції виробляється в особистих селянських господарствах. Можливості останніх щодо запровадження інноваційних технологій її вирощування надзвичайно обмежені, а тому це породжує додаткові проблеми щодо дотримання вимог нормативних документів.

Оцінка вартості адаптації України до технічних регламентів ЄС шляхом прямих розрахунків за окремими галузями — надзвичайно трудомістке завдання, що потребує колективних зусиль виробничих асоціацій при координації галузевих органів управління. Для оцінки витрат впровадження санітарних і фітосанітарних стандартів ЄС у сільському господарстві України найбільш прийнятним є досвід Польщі з огляду на структуру її сільського господарства, у якій переважають дрібні виробники. Оскільки експортоорієнтовані галузі сільського господарства України вже працюють за світовими стандартами, перебудови потребують насамперед галузі, які виробляють продукцію внутрішнього ринку, у виробничій структурі яких також переважають дрібні виробники [5].

Упродовж 2000—2004 рр. Польща витратила приблизно 700 млн євро на запровадження стандартів ЄС у галузі виробництва м'яса. На початок 2004 р. менше 10% підприємств галузі гармонізували власні стандарти виробництва з стандартами ЄС. Ураховуючи, що обсяги виробництва м'яса в Україні в 2012 р. знаходяться на рівні обсягів виробництва м'яса в Польщі в 2004 році, можна припустити, що витрати на повне запровадження стандартів ЄС у галузі виробництва м'яса в Україні будуть більше ніж 700 млн євро.

На запровадження стандартів ЄС у галузі виробництва молока і молочних продуктів протягом 2000—2004 рр. Польща витратила приблизно 500 млн євро. На початок 2004 р. менше 25% підприємств галузі гармонізували власні стандарти виробництва із стандартами ЄС. Враховуючи, що обсяги виробництва молочної продукції в Україні у 2012 р. на 43% перевищували обсяги виробництва молочної продукції в Польщі у

2004 р., а структура підприємств є подібною, обсяг інвестицій, необхідний для запровадження стандартів ЄС в галузі виробництва молочної продукції в Україні, також перевищить 700 млн євро [6]. Отже, на основі досвіду Польщі можна попередньо припустити, що обсяг інвестицій, необхідних для повного запровадження стандартів ЄС в секторі тваринництва, перевищує 1,4 млрд євро.

На запровадження стандартів ЄС в галузі виробництва овочів і фруктів в Польщі було витрачено 250 млн євро. Враховуючи, що обсяги виробництва цієї продукції в Україні у 2012 р. на 60% перевищували відповідний показник у Польщі в 2004 р., а структура галузі є подібною, можна припустити, що витрати України на повне запровадження стандартів ЄС у цій галузі перевищать 390 млн євро [7].

ВИСНОВКИ

Пріоритетним напрямом розвитку зовнішньоекономічної орієнтації аграрного сектору України повинні стати підвищення якості продукції та нарощення експортного потенціалу за рахунок диверсифікації товарної пропозиції товарами із високою доданою вартістю. Зазначимо, що за багатьма позиціями (в основному ріпак, насіння соняшникове кондитерського напряму, зерно пшениці, сорго тощо) здійснюється експорт сировини, водночас експорт готової продукції більш вигідний для країни.

Гармонізація підтвердження відповідності та нормативної бази, що визначає вимоги до агропродовольчої продукції, дозволяє: створити передумови для взаємного визнання результатів підтвердження відповідності в Україні та за кордоном; усунути торгові бар'єри; сприяти розвитку вітчизняного експорту; скоротити витрати на підтвердження відповідності продукції, що поставляється; підвищити довіру до якості українських товарів і задовольнити претензії до діючої в нашій країні системи підтвердження відповідності в плані її надмірної обтяжливості і неадекватності ступеня потенційної небезпеки продукції.

Важливою складовою забезпечення дієвості системи стандартизації продукції є організація відповідного контролю, який необхідний, передусім, для нормального функціонування ринку та захисту виробників від недобросовісної конкуренції. Нині система контролю якості на агропродовольчому ринку діє недостатньо ефективно. Як показує аналіз, велика кількість організацій задіяна в нагляді та контролі, багато з них дублюють один одного по аналізованих показниках, відсутня централізована система контролю за споживчими властивостями продукції та її безпекою.

Водночас світова практика доводить, що контроль якості продуктів харчування зазвичай передбачає чіткий поділ контрольованих сфер між окремими органами різних рівнів управління, який іноді історично склався. Зарубіжний досвід свідчить, що в ЄС, США та інших розвинених країнах основний державний контроль якості та безпеки продовольства зосереджений не більше як у двох службах департаменту (Міністерства) сільського господарства і департаменту (Міністерства) охорони здоров'я, чим уникається дублювання. Перехресний контроль відбувається тільки стосовно найбільш важливих показників безпеки продукції. Водночас, як показав аналіз, у країнах з перехідною економікою кількість організацій, що здійснюють ці функції, значно більша.

Література:

1. Семів С.Р., Ясніцька У.М. Вплив вступу України до Світової організації торгівлі на ринок агропромислової продукції // Науковий вісник НЛТУ України. — Вип. 21.10. — С. 280—283.
2. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період. — К.: НІСД, 2011. — 72 с.
3. Цихановская В.М., Цихановская О.М. Состояние и перспективы развития внешнеэкономической деятельности Винницкой области. [Електронний журнал]. — Режим доступу: http://www.bookclub.in.ua/book_267_page_7
4. Осташко Т. Можливості та обмеження застосування захисних заходів для сільськогосподарської продукції в рамках СОТ / Т.Осташко // Економіст. — 2010. — № 9. — С.4—6.
5. Кістерський Л. Шляхи та інструменти євроінтеграції / Леонід Кістерський. Олексій Плотніков // Голос України. — 2012. — 23 берез. — С. 5.
6. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован та ін. — К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. — 432 с.
7. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні / О.О. Зеленська // Вісник ЖДТУ. — 2012. — № 1 (59). — С. 108—112.

References:

1. Semiv, S.R. and Yasnits'ka, U.M. (2011), "Impact of Ukraine's accession to the World Trade Organization on the market of agro products", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 21.10, pp. 280—283.
2. Husieva, M.O. (2011), Try roky chlenstva u SOT: tendentsii zovnishn'oi torhivli Ukrainy u postkryzovyj period [Three years membership in the WTO: Ukraine's foreign trade trends in the post-crisis period], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Cihanovskaja, V.M. and Cihanovskaja, O.M. (2010), "The state and prospects of development of foreign economic activity of Vinnytsia region", available at: http://www.bookclub.in.ua/book_267_page_7 (Accessed 20 Oct 2016).
4. Ostashko, T. (2010), "The possibilities and limitations of protective measures for agricultural products in the WTO", Ekonomist, vol. 9, pp. 4—6.
5. Kisters'kyj, L. And Plotnikov, O. (2012), "Ways and instruments of European integration", Holos Ukrainy, 23 March, pp. 5.
6. Paskhaver, B.J. Shubravs'ka, O.V. and Moldovan, L.V. (2009), Vyklyky i shliakhy ahroprodovol'choho rozvytku [Challenges and ways of agri-food development], In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Zelens'ka, O.O. (2012), "The system of food security: the nature and hierarchical levels", Visnyk ZhDTU, vol. 1 (59), pp. 108—112.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.

УДК 339.91

Р. Д. Стаканов,
к. е. н., доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІММІГРАЦІЙНА СИСТЕМА БАЛІВ ДЛЯ КВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПЕРСПЕКТИВА ЗАСТОСУВАННЯ НА РІВНІ ЄС

R. Stakanov,
PhD, Associate Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMMIGRATION POINTS SYSTEM FOR SKILLED WORKERS: THE PROSPECT OF THE APPLICATION AT EU LEVEL

Статтю присвячено аналізу структури гібридних моделей управління потоками трудової імміграції в тих країнах світу, які на сьогодні успішно запровадили та продовжують розвивати імміграційну систему балів, зокрема в Сполученому Королівстві, Австралії та Канаді. Досліджується ефективність поєднання підходів міграції стимульованої попитом та міграції стимульованої пропозицією в цих країнах. Ключовими країнами, які залучають значні обсяги міграції як за абсолютними, так і за відносними показниками з використанням міграційних систем балів є Австралія та Канада. Суттєва перебудова парадигми легальної міграції в ЄС є ускладненою обмеженнями в компетенції наднаціональних інститутів у проведенні спільної міграційної політики щодо трудових мігрантів, а також гетерогенності міграційних інтересів та політик в країнах-членах. Запровадження спільної системи оцінки кваліфікацій та врахування інтересів роботодавців при усуненні виключної залежності трудових мігрантів від запрошення на роботу може базисом розвитку узгодженої міграційної політики ЄС.

The article is devoted to the analyzes of the structure of hybrid models managing the flows of labour immigration in the countries, which now successfully introduced and continue to develop immigration points systems, namely United Kingdom, Australia and Canada. The paper studies the efficiency of combining the approaches of supply and demand driven migration in these countries. The key countries that attract significant volumes of migration both in absolute and relative terms using the points system are Australia as Canada. Significant restructuring of the legal migration paradigm in the EU is complicated by limitations in the jurisdiction of supranational institutions to conduct common labour immigration policy and heterogeneity of interests and policies in the member states. The introduction of a common system of assessment of qualifications and taking into account the interests of employers, as well as the exclusion of the high-qualified workers from the necessity to receive a job invite can be the basis of a future coherent EU immigration policy.

Ключові слова: трудова міграція, міграційна політика, система балів, Європейський Союз.
Key words: labour migration, migration policy, point system, European Union.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ряд країн світу вже тривалий час використовуюсь міграційні системи, які базуються на системному оцінюванні якостей мігрантів з метою визначення їхньої корисності для приймаючої економіки. Міграційні системи балів дозволяють ефективно управляти міграційними потоками, зокрема повноцінно використовувати імміграційний інструмент рай приймаючих країн для

адміссії робітників з найвищими показниками людського капіталу. Водночас, якщо на національному рівні окремих країн така система вже тривалий час успішно використовується, а в останні роки проходить модернізацію та оптимізацію відповідно до потреб національних економік, однак на регіональному рівні, зокрема і на рівні ЄС, не існує спільного підходу до міграційної політики. Ця стаття є частиною дослідження ефективності та трансформації регіональної політики інтеграційних об'єднань в сфері трудової міграції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку міжнародної трудової міграції, міграційна політики окремих країн та регіонів досліджувались рядом українських та зарубіжних науковців, серед яких в першу чергу варто виділити Дж. Борхаса, А. Вінтерса, А. Гайдуцького, С. Дрінквотера, І. Івахнюка, Е. Лібанову, О.Малиновську, С. Метельова, Д. Рату, А. Румянцева, О. Старка, А. Філіпенка, Дж. Флореса, О. Шниркова, також значну увагу даному питанню приділяється в звітах та окремих спеціальних дослідженнях ряду міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, Організації економічного співробітниці та розвитку. Світового банку тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є проведення дослідження міграційних систем Канади, Австралії та Сполученого Королівства та визначення можливості для застосування аналогічної моделі на регіональному рівні ЄС.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРА

Перш за все, на нашу думку, для можливості та необхідності трансформації міграційної політики ЄС необхідно дослідити досвід функціонування систем, що базуються на пропозиції робочої сили. Розпочати варто зі Сполученого Королівства, яке є частиною ЄС, однак у силу не включення в Шенгенську Угоду, має більше можливостей для проведення унікальної імміграційної політики. Оскільки Сполучене Королівство є членом ЄС система балів застосовується лише до осіб, які в'їжджають до країни з поза меж ЄС, в рамках ж самого ЄС не існує обмежень для руху робітників, за виключенням тимчасових обмежень для нових країн членів.

У березні 2016 р. ключовими країнами походження зареєстрованих іноземних робітників були Румунія, Польща, Італія, Іспанія, а також Болгарія. Основними країнами, з-за меж ЄС, яким видавались візи були Китай, Індія, США, Австралія та Пакистан. У лютому 2008 р. у Британії була запроваджена перша система міграційних балів, яка замістила попередню схему, якою передбачалось 80 різних типів віз. Існуючою системою передбачено субтипи мігрантів, які загалом класифікуючи за 4 рівнями. Рівень 3, який передбачався в якості каналу для некваліфікованих мігрантів був знятий урядом, оскільки було прийнято рішення, що в країні нема браку некваліфікованих робітників походженням з поза меж ЄС [8]. Діючими на сьогодні є такі рівні [2]:

Рівень 1. Особи "високої вартості" (володіють винятковими здібностями, висококваліфіковані, інвестори, що принесуть високу додану вартість, випускники-підприємці)

Рівень 2. Кваліфіковані робітники (робота, яка не може бути виконаною робітником зі Сполученого Королівства або Європейського економічного простору). Починаючи з 2011 р. встановлена квота з поточним актуальним розміром на рік на рівні 20 700 сертифікатів. Робітники, які заробляють понад 150 тис. фунтів на рік виключаються з даної квоти. Також до даного рівня включені працівники переміщені в рамках ТНК, спортсмени, релігійні діячі [10]. Цей рівень є найбільшим за міграційним обсягом щодо трудової міграції [1].

Рівень 4. Студенти (у системі початкової, середньої або вищої освіти).

Рівень 5. Тимчасові мігранти.

На кожному з цих рівнів розприділяються міграційні балі за спеціальні вміння. Кожна з груп Рівня 1 отримує бали за різними критеріями, зокрема за володіння англійською мовою, можливість самостійно забезпечувати себе фінансово, досвід роботи, а також вік потенційного іммігранта. Через шлях для "виняткових талантів" Рівня 1 можуть іммігрувати до 1 тис. професіоналів щороку відповідно до системи балів. Під цю категорію зокрема підпадають виняткові спеціалісти у сфері науки, технологій, інженерії та математиці (STEM), такі категорії професіоналів можуть в'їжджати без запрошення на роботу.

Для того, щоб подавати на заявку на імміграцію за Рівнем 2 необхідно мати запрошення на роботу, а також набрати не менше 70 балів міграційної системи. Найбільш сприятливою є ситуація для тих робітників, які мають намір отримати роботу за Списком дефіцитних професій, таких як спеціаліст з біохімії, інженер тощо. Працівник з такого списку отримує 50 балів (або більше, залежно від віку та досвіду роботи). Для того, щоби отримати робочу візу за цим рівнем, пропозиція роботи повинна гарантувати оплату праці не менше 20,8 тис. фунтів на рік за окремими виключеннями (наприклад, заява поступила від представника закордонного ЗМІ) [7].

Ключовими країнами, які залучають значні обсяги міграції як за абсолютними так і за відносними показниками з використанням міграційних систем балів є Австралія так Канада. Саме досвід цих двох країн є найбільшою мірою корисним для ЄС в ролі своєрідного дороговказу реформ у міграційній політиці. Основними країнами походження міграції в Австралії є Індія, Китай, Сполучене Королівство, Філіппіни, а також Пакистан.

В Австралії діють дві імміграційні схеми: міграційна програма, яка відповідає за залучення економічних мігрантів, а також Гуманітарна програма для вимушеної міграції. Міграційна програма розроблена для того, що би задовольняти економічні та соціальні потреби країни. Програма є розбитою на окремі планові рівні для кожного виду міграції та візової категорії. Програмою міграції на 2015/16 рр. передбачено квоту міграції у розмірі 190 тис. одиниць. При цьому серед цієї кількості 128 550 дозволів виділяється для кваліфікованих мігрантів, 57 400 — міграції по сімейним мотивам, а також 565 спеціальних дозволів. Міграційна програма встановлюється щорічно після широкого обгово-

рення в рамках Австралії, а також з урахуванням прогнозів розвитку економіки та робочої сили в країні, міжнародних досліджень, нетто-міграції, а також економічного та фіскального моделювання [4].

Сервіс відбору вмінь SkillSelect допомагає управлінню відбором кваліфікованими мігрантами через відбір кваліфікованих незалежним мігрантів на рівні необхідному для економіки. Запрошення видаються найкращим серед потенційних мігрантам, які виразили бажання іммігрувати використовуючи сервіс SkillSelect. За допомогою цього онлайн сервісу також Австралія вирішує проблеми регіонального дефіциту кадрів. Це є особливо вигідним для роботодавців, які відчувають брак робітників певних спеціальностей в різних регіонах Австралії, а також національному та територіальним урядам. Кваліфіковані мігранти і бізнесмени, які зацікавлені в міграції до Австралії можуть подати заявку на отримання візи для кваліфікованих працівників через подачу вираження інтересу за допомогою SkillSelect [6].

У 1972 р. австралійський уряд запровадив імміграційну систему, де візи відаються на основі персональних характеристик та можливості мігрантів зробити внесок у розвиток австралійського суспільства. Міграційна система балів була формалізованою в 1989 р., після чого вона пройшла декілька трансформацій, з останніми змінами внесеними в 2011 р. Міграційна програма розподіляє наявні візи на два широкі класи: візи для кваліфікованих робітників і візи отримані за підтримки роботодавців [2].

При аналізі заяв на отримання візи кваліфіковані працівники повинні набрати мінімум 40—65 балів, залежно від професії. Бали нараховуються за цілий ряд факторів, серед яких вік потенційного мігранта, визнання кваліфікації, попередній досвід роботи закордоном. Робітники, які в'їжджають на основі підтримки роботодавців не проходять оцінки за системою балів.

Ключовими країнами походження міграції в Канаді були Філіппіни, Китай, Індія, США, а також Іран. З 1960-х рр. іммігранти розглядались в якості інтегральної частини будівництва країни. При цьому, в основу міграційної політики Канади лягла постійна трудова міграція кваліфікованих працівників [1]. Канада була першою країною, яка запровадила міграційну систему балів у 1967 р. В основі канадської міграційної системи лежить пріоритет залученню людського капіталу в країну, а не залучення конкретного робітника відповідно до отриманого ним запрошення на роботу [2]. Якщо спершу Канадська система фокусувалась на пропозиції праці, надалі управління кваліфікованою трудовою міграцією поступово еволюціонувало в напрямі гібридної моделі, охоплюючи міграцію попиту у вигляді підтримки імміграції з боку роботодавця або провінційного уряду, а також балансуючи коротко- та довготермінові політичні цілі [1].

Канадою розрізняються кваліфікована трудова міграція та інші типи імміграції. Візи федерального рівня для кваліфікованих робітників без отримання запрошення на роботу є обмеженими 25 тис. віз на рік, плюс 1 тис. для ряду професійних та технічних професій. Додаткові бали можна отримати окремими мігрантами при спрямуванні до окремих територій таких, як Нова Шотландія. Традиційно, для того, щоб отримати дозвіл на імміграцію особа повинна була набрати мінімум 67 балів з таких сфер як освіта (максимум 25 балів), володіння англійською та французькими мовами (максимум 24 балів), попередній досвід роботи (максимум 21 балів), вік мігранта (максимум 10 балів при максимізації робочого віку), наявність запрошення на роботу (максимум 10 балів). Також у розрахунок беруться можливість фінансового самозабезпечення [2].

Останньою інновацією міграційної системи Канади є запровадження Експрес Доступу в 2015 р. З початку функціонування нової системи попередні програми, які діяли до цього (такі, як FSWP, FSTP, CEC) припинили прийом прямих заявок. Спершу потенційний мігрант повинен заповнити онлайн профіль, в якому зазначається рівень володіння англійською чи французькою мовами, освітній рівень, професійні вміння, досвід роботи, а також чи мають вони запрошення на роботу від роботодавця або від провінції або території Канади. Заповнення цього профілю є виразом зацікавленості у імміграції, а особи які відповідають вимогам для кваліфікованої імміграції як мінімум по одній з вищенаведених програм, і при цьому мають запрошення на роботу, можуть вступити до Експрес Доступу для кандидатів на міграцію [1].

У тому разі, якщо у потенційного мігранта немає запрошення на роботу на момент запрошення заповнення Експрес Доступу, у нього є 30 днів на реєстрацію в Канадському банку робочих місць [5], який є інструментом співставлення попиту на пропозиції робочих місць в країні.

Активні кандидати в банку даних є ранжованими відповідно до системи балів Розширеної рейтингової системи (CRS), яка застосовується до всіх економічних імміграційних програм. Система CRS сприяє кандидатам, заявки яких є підтвердженими оцінкою впливу на ринок праці провінцій або територій. Серед 1200 балів отриманих через CRS, 600 можуть бути отримані завдяки підтримці роботодавців, таким чином, на сьогодні це найбільш вагома частина рейтингової системи. Також кандидати можуть отримати максимум 500 балів за цілий ряд особистісних характеристик, які є традиційними як для всієї канадської системи балів, так і для інших країн з аналогічними системами — володіння мовою, рівень освіти, вік (найкращі можливості мають потенційні мігранти віком від 18 до 31 року), досвід роботи в Канаді. Решту 100 балів можна отримати балів за вміння, які можуть бути передані місцевому ринку та будуть корисні економіці Канади [1].

Кандидати з кількістю балів понад 600 складали 70% від всіх заявників, що отримали запрошення впродовж перших 6 місяців з моменту запровадження системи, а 65% з них мали кваліфікаційну пропозицію на роботу. На першому етапі кваліфікаційна кількість балів сягала 734, однак надалі стабілізувавшись впродовж 2015 р. на рівні 450—489 балів. Загалом впродовж 2015 р. було видано 28 тис. таких запрошень. Серед них 42% по Федеральній програмі для кваліфікованих працівників (FSWP), 36% Програмі Канадський досвідчений

клас — (CEC), 14% по провінційним програмам (PNP) і 8% Федеральній програмі кваліфікованої торгівлі (FSTP). Незважаючи на окремі коливання в 2016 р., коли кваліфікаційна кількість балів складала понад 500, загалом наявність запрошення від роботодавця вже не була критичною, а станом на жовтень 2016 р. у 2 раундах було видано 3321 запрошення при мінімальній кількості балів 475—484 [3]. Значна кількість балів виділяються кандидатам канадської системи Експрес Доступу за наявності запрошення на роботу для того, що би забезпечити таких кандидатів найвищими позиціями в рейтингу і таким чином дозволити їм іммігрувати від разу, як тільки вони попадають в базу даних, таким чином найбільш швидко задовольняючи потреби роботодавців та територій [1].

На відміну від більш ранніх систем балів CRS не передбачає автоматичного визнання всіх, хто досягнув визначеної величини балів такими, хто допускаються до імміграції. Натомість система Експрес Доступу застосовує динамічне рейтингування а управління системою: лише невелика група осіб з найвищими балами відразу отримують запрошення на подання документів на імміграцію. Кожні 2—3 тижні відбувається обробка нових запитів, а кількість виданих запрошень базується на здатності опрацьовувати заяви та щорічних рівнях імміграції. Кандидати Експрес Доступу можуть подавати заяву подавати заяви на одну з діючих федеральних або провінційних схем економічної імміграції після того як вони отримали запрошення [1]. Така двохстадійна модель відбору, а також динамічна рейтингова система дозволяють імміграційним органам Канади відбирати саме тих мігрантів. які найбільшою мірою можуть посприяти економічному розвитку країни.

Національні системи управління трудовою міграцією в ЄС є досить різноманітними. Більшість з них визначаються попитом, оскільки громадяни з країн з поза меж ЄС потребують запрошення на роботу від місцевого роботодавця, для того, щоби мати можливість іммігрувати. Окрім наведеного вище прикладу Сполученого Королівства, єдиними країнами, які мають специфічну систему орієнтовану на пропозицію робочої сили є Австрія, Данія, а також Німеччина. В цих країнах видаються візи для тих, хто вперше в'їжджає в пошуках роботи, таким чином існує можливість тимчасового доступу висококваліфікованих іноземців з третіх країн базуючись виключно на їхньому людському капіталі не надаючи запрошення на роботу. В загальному випадку для того, щоби отримати запрошення на роботу має включати оплату праці більше середнього показника. Так, основною умовою Голубою карти ЄС є оплата праці висококваліфікованого іммігранта на рівні більш ніж у 1,5 рази національної середньої річної оплати праці [1].

Останнім часом більша частина міграційних систем щодо кваліфікованих робітників в ЄС почала трансформацію в напрямку гібридної моделі управління в пошуку балансу між попитом і пропозицією робочої сили. Іще однією особливість трудової міграції до країн ЄС є її тимчасовий характер. Кваліфіковані та висококваліфіковані робітники включно з тими, які були відібрані за системою балів, в абсолютній більшості випадків при першій адміссії не отримують права на постійне місце проживання. За європейською моделлю дозволи на проживання є поновлюваними, що, зрештою, може призвести до отримання статусу на постійне місце проживання після певного періоду часу та виконання передбачених місцевим законодавством вимог [1].

Європейська Комісія прикладає зусилля до встановлення узгоджених спільних рамок легальної імміграції, в тому числі і кваліфікованих робітників. Однак після тривалого періоду переговорів щодо спільних мінімальних умов доступу на ринок праці для висококваліфікованих мігрантів вимоги Блакитної Карти між різними країнами і надалі суттєво варіюються. Єврокомісією в 2016 р. вирішено було започаткувати дослідження ймовірності розвитку нового механізму на рівні ЄС, який спрямований на сприяння потенційним мігрантам та роботодавцям, а також сприяння кваліфікованій міграції, при цьому спираючись на досвід Канади, Австралії та Нової Зеландії [9].

Зважаючи на обмеженість повноважень інституцій ЄС у сфері міграції, потенційне запровадження на рівні ЄС аналогу канадського Експрес Доступу може складатись з таких ключових основ [1]:

— загальний механізм оцінки освітнього рівня іноземних робітників на рівні ЄС;

— спільні орієнтири та інструменти оцінки володіння мовою мігрантами;

— для тих кандидатів, які демонструють високий кваліфікаційний рівень та мовний доступ — отримати доступ до механізму пошуку вакансій в ЄС;

— створення інституції на рівні ЄС для управління системою Вираження Інтересу;

— запровадження країнами членами та Єврокомісією спільних критеріїв відбору, які базуються на їхніх професійних характеристиках, наявності запрошення на роботу, що може стати новим варіантом Блакитної Карти;

— домовленість між країнами-членами та Європейською комісією щодо механізму відбору кандидатів на імміграцію з бази національних імміграційних систем.

ВИСНОВКИ

Ряд країн у своїх міграційних системах базуються на гібридних моделях, які поєднують в собі особливості міграції попит та міграції пропозиції, в той час як більшість країн ЄС сповідують принцип міграції попиту і ключовою підставою для залучення трудових мігрантів, в тому числі висококваліфікованих професіоналів, виступає отримання ними запрошення на роботу. Недостатньо ефективною на сьогодні є і програма Блакитної карти, чому сприяє як недостатня узгодженість міграційної політики щодо трудової міграції так і гірші конкурентні умови, які пропонуються країнами ЄС порівняно з міграційними системами Канади, Австралії та Нової Зеландії. Водночас, Сполучене Королівство, яке провадить найбільш незалежну міграційну політику в рамках ЄС, значно просунулось в модернізації системи відбору трудових мігрантів.

Країни, які мають тривалу історію розвитку міграційної системи балів продовжують їхню модерніза-

цію, завдяки чому отримують можливість скористатись як можливостями систем, що базуються на попиті, так і систем, що базують на пропозиції міграції. Так, модернізація канадської міграційної системи балів, з одного боку надала можливість роботодавцям отримати необхідну їм кваліфіковану робочу силу, з іншого боку, незалежні фахівці і надалі можуть іммігрувати в Канаду без обов'язкової прив'язки до визначеного роботодавця. При цьому органи імміграційної влади мають можливість динамічно реагувати на зміни ситуації на ринку праці, а також підбирати для в'їзду найбільш кваліфіковану частину заявників.

Суттєва перебудова парадигми легальної міграції в ЄС є ускладненою обмеженнями в компетенції наднаціональних інститутів у проведенні спільної міграційної політики щодо трудових мігрантів, а також гетерогенності міграційних інтересів та політик в країнах-членах. Запровадження спільної системи оцінки кваліфікацій та врахування інтересів роботодавців при усуненні виключної залежності трудових мігрантів від запрошення на роботу може базисом розвитку узгодженої міграційної політики ЄС.

Література:

1. Desiderio M.V., Hooper K. The Canadian Expression of Interest System: A Model to Manage Skilled Migration to the European Union? / M.V. Desiderio, K. Hooper [Electronic source]. — Mode of access: http://www.migrationpolicy.org/research/canadian-expression-interest-system-model-manage-skilled-migration-european-union

2. Donald A. Immigration points-based systems compared / A. Donald [Electronic source]. — Mode of access: http://www.bbc.com/news/uk-politics-29594642

3. Express Entry results: Previous rounds of invitations / Government of Canada [Electronic source]. — Mode of access: http://www.cic.gc.ca/english/express-entry/past-rounds.asp

4. Fact Sheet — Migration Programme planning levels / Australian Government. Department of Immigration and Border Protection [Electronic source]. — Mode of access: https://www.border.gov.au/about/corporate/information/fact-sheets/20planning

5. Job Bank / Government of Canada [Electronic source]. — Mode of access: http://www.jobbank.gc.ca/home-eng.do?lang=eng

6. SkillSelect / Australian Government. Department of Immigration and Border Protection [Electronic source]. — Mode of access: https://www.border.gov.au/Trav/Work/Skil

7. Tier 2 (General) visa / UK Visas & Immigration [Electronic source]. — Mode of access: https://www.gov.uk/tier-2-general/eligibility

8. Tier 3 visa — never implemented and discontinued / Workpermit.com [Electronic source]. — Mode of access: http://www.workpermit.com/immigration/united-kingdom/tier-3-visa-never-implemented-and-discontinued

9. Towards a reform of the common European asylum system and enhancing legal avenues to Europe / European Commission [Electronic source]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration /proposal-implementation-package/docs/20160406/towards_a_reform_-of_the_ common_european_asylum_system_and_enhancing_legal_avenues_to_europe_-_20160406_en.pdf

10. UKVI quick guides: Skilled workers (Tier 2) / UK Visas & Immigration [Electronic source]. — Mode of access: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/398127/Quick_guide_Tier_2.pdf

References:

1. Desiderio, M.V. and Hooper, K. (2016), "The Canadian Expression of Interest System: A Model to Manage Skilled Migration to the European Union?", [Online], available at: http://www.migrationpolicy.org/research/canadian-expression-interest-system-model-manage-skilled-migration-european-union (Accessed 20 Oct 2016).

2. Donald, A. (2016), "Immigration points-based systems compared", [Online], available at: http://www.bbc.com/news/uk-politics-29594642 (Accessed 20 Oct 2016).

3. Government of Canada (2016), "Express Entry results: Previous rounds of invitations", [Online], available at: http://www.cic.gc.ca/english/express-entry/past-rounds.asp (Accessed 20 Oct 2016).

4. Australian Government. Department of Immigration and Border Protection (2016), "Fact Sheet - Migration Programme planning", [Online], available at: https://www.border.gov.au/about/corporate/information/fact-sheets/20planning (Accessed 20 Oct 2016).

5. Government of Canada (2016), "Job Bank", [Online], available at: http://www.jobbank.gc.ca/home-eng.do?lang=eng (Accessed 20 Oct 2016).

6. Australian Government. Department of Immigration and Border Protection (2016), "SkillSelect", [Online], available at: https://www.border.gov.au/Trav/Work/Skil (Accessed 20 Oct 2016).

7. UK Visas & Immigration (2016), "Tier 2 (General) visa", [Online], available at: https://www.gov.uk/tier-2-general/eligibility (Accessed 20 Oct 2016).

8. Workpermit.com (2016), "Tier 3 visa — never implemented and discontinued", [Online], available at: http://www.workpermit.com/immigration/united-kingdom/tier-3-visa-never-implemented-and-discontinued (Accessed 20 Oct 2016).

9. European Commission (2016), "Towards a reform of the common European asylum system and enhancing legal avenues to Europe", [Online], available at: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration /proposal-implementation-package/docs/20160406/towards_a_reform_of_the_common_european_asylum_system_and_enhancing_-legal_avenues_to_europe_-_20160406_en.pdf (Accessed 20 Oct 2016).

10. UK Visas & Immigration (2016), "UKVI quick guides: Skilled workers (Tier 2)", [Online], available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/398127/Quick_guide_-Tier_2.pdf (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2016 р.

УДК 332.14+336.22

Г. В. Ползікова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та маркетингу,
ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", м. Дніпро

МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

G. Polzikova,
PhD (Economics), Associate Professor of Finance and Marketing Department,
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro

MECHANISMS OF REGIONAL TAX MANAGEMENT UNDER DECENTRALIZATION OF POWER IN UKRAINE

Актуальність статті визначається необхідністю забезпечення фінансової спроможності регіонів України в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи та підписання угоди про асоціацію з ЄС. Метою статті є визначення закономірностей еволюції механізмів регіонального податкового менеджменту в умовах децентралізації влади. Доведено наявність фіскальних вертикальних і горизонтальних розривів в Україні. Видаткова частина місцевих бюджетів значно перевищує дохідну за рахунок міжбюджетних трансфертів. Дослідження регіонального податкового менеджменту дозволило визначити істотну різницю у податкоспроможності регіонів. Реформа децентралізації та проведена податкова реформа позитивно впливають на зміцнення ролі місцевих податків і зборів як основи формування місцевих бюджетів. Значний фінансовий потенціал має оподаткування нерухомості, яке є прерогативою органів місцевого самоврядування. Формалізовано інструментарій регіонального податкового менеджменту, суб'єктами якого є спроможні територіальні громади. Перевагою пропонованого підходу над існуючими є врахування особливостей реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також стратегічний підхід до управління податковою базою місцевих бюджетів.

Relevance of the article is defined the need to ensure the financial viability regions of Ukraine in terms of administrative and territorial reform and Association Agreement with the EU. The article is to determine the patterns of evolution of regional mechanisms for fiscal management in decentralization. The presence of vertical and horizontal fiscal gaps in Ukraine is defined. The expenditure of local budgets far exceeds revenues by intergovernmental transfers. Research Regional tax management helps to determine a significant difference in the fiscal areas. Decentralization and reform of the tax reform held a positive effect on strengthening the role of local taxes and fees as the basis of local budgets. Significant financial potential estate tax should be the prerogative of local government. Regional tax management tools are formalized, the subjects of which are capable of local communities. The advantage of the proposed approach is consideration of the existing features of local government reform and territorial organization of power and strategic approach to managing tax base of local budgets.

Ключові слова: регіональний податковий менеджмент, механізми, децентралізація, влада, територіальні громади.
Key words: regional tax management mechanisms, decentralization, government, local communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У поточний час в Україні відбувається реформа децентралізації влади, яка має суттєвий вплив на різні аспекти суспільного життя, зокрема на податкову сферу [1]. Податкова політика країни має визначатися не тільки потребами наповнення доходної частини бюджету, але й базуватися на аналізі економічного стану, орієнтуватися на довгострокові цілі стимулювання конкурентоспроможності країни, регіонів, окремих галузей національної економіки, вітчизняних виробників. Тому в основі податкового менеджменту має бути гармонізація

інтересів держави, регіонів, платників податків, а також активізація важелів стабілізації, регулювання та стимулювання суспільного розвитку.

Зважаючи на необхідність забезпечення фінансової спроможності регіонів України в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи, вважаємо за доцільне формування концепції розвитку державного податкового менеджменту на рівні регіонів, орієнтованої на досягнення фіскальних і регулюючих цілей державної та регіональної складових податкової політики. Актуальність проблеми підсилюється в умовах підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС, оскільки національне податкове законодавство в цілому відповідає Європейському законодавству, за виключенням окремих норм, які поступово будуть наближені до нього з огляду на обмеження соціально-економічного характеру та регіонального контексту [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми оподаткування на різних економічних рівнях досліджуються багатьма вченими. Лещух І.В., Олійник Н.Р. розглядають соціально-економічний розвиток країни та регіонів у рамках об'єктів державного податкового менеджменту, який визначається процесом управління оподаткуванням за допомогою здійснення податкового прогнозування, планування, регулювання та контролю з метою прийняття управлінських рішень [3, с. 188]. Штань М.В. зауважує, що ефективна податкова система має забезпечувати узгодження інтересів держави, регіонів, суб'єктів господарювання з урахуванням існуючого співвідношення у рівнях їх розвитку і реальних можливостей, а також створити такі умови ведення підприємницької діяльності, які покликані сприяти більш повному використанню резервів забезпечення стійкого економічного зростання в Україні [4]. Погоджуємося з Гончаренко І.Г., що актуальним завданням регіональних податкових механізмів є стимулювання всебічного розвитку регіонів країни, вирівнювання рівнів їх соціально-економічного стану. Велике значення для нормального функціонування економіки є створення вільних економічних зон із встановленням пільгових режимів: митного, податкового, валютно-фінансового і організаційно-правового [5, с. 281]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати відсутність системного підходу до дослідження проблем регіонального менеджменту в сучасних умовах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення закономірностей еволюції механізмів регіонального податкового менеджменту в умовах децентралізації влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інституційними суб'єктами регіонального податкового менеджменту виступають органи місцевого самоврядування, які встановлюють місцеві податки і збори [6, с. 237]. Значення цього виду менеджменту зростає в умовах прийняття законів України щодо внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України в частині децентралізації фінансів, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування. Рішення органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим Кодексом України, є частиною податкового законодавства України. До місцевих податків належать: податок на майно; єдиний податок. До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю) [7]. Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим Кодексом, забороняється. Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України. Стаття 64 Бюджетного Кодексу України визначає склад доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад [8]. Об'єктами регіонального податкового менеджменту є податкові надходження до місцевих бюджетів.

Зростання рівня соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення рівня життя населення є неможливим без створення цілісної концепції регіональної економічної політики, яка б враховувала сучасні зміни у податковому механізмі, адекватні новим умовам політики державних видатків і міжбюджетних відносин. Без цього неможливо здійснити прогресивні зрушення в економічній і соціальній сферах, забезпечити зростання якості життя як у регіонах, так і у державі в цілому [9, с. 10].

Таким чином, пріоритетне значення у створенні ефективного механізму регіонального розвитку та забезпеченні фінансової стійкості територіально-адміністративних одиниць має удосконалення податкової політики з метою формування стабільної дохідної бази місцевих бюджетів, розмежування повноважень між центром і регіонами, обгрунтування рівня регіональних видатків. Формування ефективної податкової політики підприємства здатне суттєво сприяти удосконаленню методів господарювання, підвищенню рентабельності виробництва, зміцненню комерційного розрахунку як основи стійкого фінансового стану і стабільної роботи підприємства та виконання ним зобов'язань.

В Україні існують значні фіскальні вертикальні і горизонтальні розриви в Україні. Видаткова частина місцевих бюджетів значно перевищує дохідну. Протягом 2010—2015 рр. частка місцевих податків у консолідованому бюджеті скоротилася з 25,6 % до 18,5 %, а частка видатків, навпаки, зросла — із 40,2 % до 40,7 % [10]. Дослідження регіонального податкового менеджменту дозволило визначити істотну різницю у податкоспроможності регіонів протягом 2012—2014 рр. Усі регіони України демонстрували зростання податкових над-

ходжень, найбільший приріст (близько 20 %) забезпечили Харківська, Рівненська, Львівська області. Незначне скорочення доходів продемонстрував бюджет Полтавської області (на 2,1 %), значно більші — анексована АР Крим (на 82,9 %) і території, де проводиться антитерористична операція — Луганська (на 28,2 %) і Донецька (на 16,7 %) області. Ренкінг за зростанням середньорічних надходжень податків у бюджети областей, визначених за 2012—2014 рр., відкриває Чернівецька область (1231,4 млн грн.) і замикає Донецька область (11231,3 млн грн.). Найбільші надходження до бюджету забезпечує м. Київ (13367,5 млн грн.).

За підсумками 2015 р. доходи місцевих бюджетів становили 120480,2 млн грн., при цьому основну їх частину в регіональному розрізі забезпечили м. Київ (18,4%), Дніпропетровська (10,96%) і Харківська області (6,53%). При цьому питома вага Волинської, Луганської, Херсонської, Чернівецької областей не перевищує 2%.

Податкові надходження до місцевих бюджетів віддзеркалюють результати соціально-економічного розвитку регіонів. За 2015 р. індекс промислової продукції в Луганській області порівняно з 2014 р. склав 30%, в Донецькій — 63,9%, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва по цих областях — відповідно 89,8% та 63,1%, індекс будівельної продукції — 40,5% і 37,1%.

Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону [11]. За підсумками 2015 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 99,8 млрд грн., що складає 116,0% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами [12]. Приріст надходжень проти 2014 року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 42,1% або 29,6 млрд грн. Темп росту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб ПДФО до 2014 року становить 123,1%, плати за землю — 130,3%. При цьому, у 15 та 14 регіонах відповідно темп росту вище середнього по Україні. Загалом обсяг надходжень ПДФО за січень-грудень склав 53625,8 млн грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами становить 113,7%, надходжень плати за землю — 14466,6 млн грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами — 112,2%. Станом на 01.01.2016 фактичні надходження акцизного податку склали 7 670,1 млн грн. що в розрахунку на 1-го жителя країни складає 196,1 грн.

У 2013 р. податківці розпочали адміністрування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Для фізичних осіб — власників об'єктів житлової нерухомості база оподаткування обчислюється органом державної податкової служби на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що безоплатно надаються органами державної реєстрації прав на нерухоме майно. Що стосується платників податку — юридичних осіб, то база оподаткування об'єктів житлової нерухомості у цьому випадку обчислюється такими особами самостійно станом на 1 січня звітного року і до 1 лютого цього ж року подають органу державної податкової служби за місцезнаходженням об'єкта оподаткування декларацію.

Надходження податку на нерухоме майно на 2015 рік затверджені місцевими радами в обсязі 530,0 млн грн., фактичні надходження податку склали 736,9 млн грн. Як переконує світовий досвід, розвинені країни мають високу частку податку на нерухомість у надходженнях зведених бюджетів (США — 10,5 %; Великобританія — 9,1 %; Канада — 8,1 %; Японія — 7,4 %) [13]. У країнах ЄС частка податку на нерухомість також досить висока: 1—5 %. Найнижчий податок на землю встановлений у Іспанії (0,3—0,4 %) та Італії (0,4—0,7 %), Франції (4,9 %), Ісландії (2,8 %), Данії, Нідерландах, Швеції, Ірландії (близько 2 %). У сучасних умовах Україна має побудувати ефективний механізм адміністрування податку на нерухомість: сформований кадастр нерухомості, діюча система масової оцінки нерухомості, відпрацьований механізм періодичної переоцінки об'єктів оподаткування, високий рівень співробітництва фіскальних органів з платниками податків, прозорість управлінських рішень місцевих владних органів, достатній рівень платоспроможності та податкової дисципліни громадян та інші. Світова практика свідчить, що оподаткування нерухомості є прерогативою органів місцевого самоврядування. У цьому аспекті податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, має значний потенціал як джерело формування доходів бюджету [14, с. 23].

Оптимальний розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою передбачає: визначення достатньої податкової бази, що дасть змогу забезпечити виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень з урахуванням об'єктивних критеріїв фінансування державою делегованих повноважень; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов та формування кадрового складу для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [15].

В основу реформи децентралізації покладено формування спроможних територіальних громад сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [16].

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" передбачає існування альтернативної форми державного оподаткування: самооподаткування — форма залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру [17]. Метою реформи місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значен-

ня. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Спроможні територіальні громади отримують потужне джерело фінансових ресурсів у вигляді зарахування до їхніх бюджетів 60 % податку на доходи громадян. З додаткових ресурсів у ході реформи місцеві ради отримують власний земельний податок, ставки якого на своїй території кожна рада встановлюватиме самостійно. При цьому до юрисдикції кожної ради передаються всі землі відповідної громади, в тому числі й за межами населених пунктів. Також запроваджується обов'язковий у країнах зі спроможним місцевим самоврядуванням місцевий податок на нерухоме майно. Рішення про його запровадження та про його ставки кожна місцева рада теж приймає самостійно. Громада отримує також 5% від продажу пального на АЗС, алкогольних та тютюнових виробів. Крім того, за бюджетами місцевого самоврядування залишаються такі джерела, як раніше закріплені місцеві податки і збори [18]. Об'єднані громади переходять на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом (зараз прямі відносини мають лише області, райони, міста обласного значення).

В основу реформування механізмів регіонального податкового менеджменту доцільно покласти інструментарій стратегічного податкового планування із виділенням таких етапів: 1 етап — визначення цілей податкового планування, виходячи зі стратегічних пріоритетів та інтересів підприємств, галузей, що входять до регіонального господарського комплексу, а також оцінки їх податкового навантаження; 2 етап — розробка альтернативних варіантів розвитку регіонального господарського комплексу та оцінка їх впливу на податкоспроможність платників податків регіону; 3 етап — довгострокове прогнозування податкових надходжень, виходячи з найбільш імовірного сценарію розвитку регіонального господарського комплексу; 4 етап — розробка довгострокових планів податкових надходжень до місцевого бюджету. Впровадження стратегічних механізмів податкового менеджменту сприятиме забезпеченню сталого розвитку територій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

1. Доведено наявність фіскальних вертикальних і горизонтальних розривів в Україні. Видаткова частина місцевих бюджетів значно перевищує дохідну за рахунок міжбюджетних трансфертів. Дослідження регіонального податкового менеджменту дозволило визначити істотну різницю у податкоспроможності регіонів, а також негативний вплив на доходи місцевих бюджетів анексії АР Крим та проведення антитерористичної операції в Луганській і Донецькій областях. Реформа децентралізації та проведена податкова реформа позитивно впливають на зміцнення ролі місцевих податків і зборів як основи формування місцевих бюджетів. Значний фінансовий потенціал має оподаткування нерухомості, яке є прерогативою органів місцевого самоврядування.

2. Формалізовано інструментарій регіонального податкового менеджменту, суб'єктами якого є спроможні територіальні громади, які вибудовують взаємовідносини з платниками податків — членами громади на принципах оподаткування і самооподаткування. Перевагою пропонованого підходу над існуючими є врахування особливостей реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також стратегічний підхід до управління податковою базою місцевих бюджетів.

Перспективами подальших досліджень є розробка методичних підходів до прогнозування доходів бюджетів.

Література:

1. Децентралізація влади: платформа Кабінету міністрів України — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/

2. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами — членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

3. Лещух І.В. Концептуальні основи функціонування системи державного податкового менеджменту в Україні / І.В. Лещух, Н.Р. Олійник // Регіональна економіка. — 2014. — № 4. — С. 187—193.

4. Штань М.В. Податкові інструменти регулювання економіки України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / М.В. Штань // Міжнародні відносини. — Серія "Економічні науки". — 2014. — № 4. — Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/132

5. Гончаренко І.Г. Податкові преференції як інструмент державного регулювання економіки в період фінансової кризи / І.Г. Гончаренко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. — 2010. — Вип. 25 (1). — С. 279—282.

6. Ползікова Г.В. Податковий менеджмент як ієрархічна система: діалектика взаємозв'язку механізмів / Г.В. Ползікова // Вісник ДДМА. — 2015. — № 1 (34). — С. 234—240.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: закон України від 28.12.2014 № 71 -VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71 -19/page

8. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79 -VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79 -19/paran2#n2

9. Ігнатенко М.В. Економічні регулятори ефективного розвитку промислових підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / М.В. Ігнатенко; Ужгород. нац. ун -т. — Ужгород, 2008. — 20 с.

10. Статистичний збірник Міністерства фінансів України: "Бюджет України 2015" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/uploads/

redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%2020-15%20(with%20cover).pdf

11. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рішення Рада Європи; Хартія від 15.10.1985 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036

12. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2015 рік: Звіт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/56969ae43ec34.docx

13. Прокопенко В.Ю. Оподаткування нерухомості — інструмент наповнення муніципальних бюджетів та регулювання місцевих ринків нерухомості [Електронний ресурс] / В.Ю. Прокопенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2013. — № 4 (69). — Режим доступу: http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=7&id=39

14. Денисенко С.А. Удосконалення системи регулювання відтворювальних процесів за наслідками реалізації регіональної податкової політики / С. А. Денисенко // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Економіка. — 2013. — Вип. 23. — С. 20—25.

15. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333 -р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80

16. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF

17. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97 — ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

18. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад: USAID, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://oblrada.dp.ua/user/files/posibnuk_z_ritan_formyvannya_ter_gromad.pdf

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Decentralization of power", available at: http://decentralization.gov.ua/ (Accessed 20 Oct 2016).

2. International Document (2014), "The Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member — States, on the other hand", available at: http: //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 20 Oct 2016).

3. Leshhuh, I. V. and Olijnik, N. R. (2014), "Conceptual framework of the system of tax management in Ukraine", Regional'na економіка, vol. 4, pp. 187—193.

4. Shtan', M. V. (2014), "Tax instruments regulating the economy Ukraine in conditions of globalization" [Online], Mizhnarodni vidnosini, Serija "Ekonomichni nauki", vol. 4, available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/132 (Accessed 20 Oct 2016).

5. Goncharenko, I. G. (2010), "Tax preferences as an instrument of state regulation of the economy during the financial crisis", Zbirnik naukovih prac' Cherkas'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Ser. : Ekonomichni nauki, Vol. 25(1), pp. 279—282.

6. Polzikova, G. V. (2015), "Tax management as a hierarchical system: the dialectic relationship mechanisms", Visnik DDMA, vol. 1 (34), pp. 234—240.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on tax reform: the law of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page (Accessed 20 Oct 2016).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "On Amendments to the Budget Code of Ukraine on the reform of intergovernmental relations: the Law of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran2#n2 (Accessed 20 Oct 2016).

9. Ignatenko, M.V. (2008), "Economic development of effective controls industry", Ph.D. Thesis, Economy, Uzhgorod. nac. un-t, Uzhgorod, Ukraine.

10. Ministry of Finance of Ukraine (2016), "Statistical Yearbook: "The budget of Ukraine 2015", available at: http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20(with%20cover).pdf (Accessed 20 Oct 2016).

11. Council of Europe (1985), "European Charter of Local Self-Government", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Accessed 20 Oct 2016).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2016), Report "Execution of local budgets for 2015", available at: http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/56969ae43ec34.docx (Accessed 20 Oct 2016).

13. Prokopenko, V.Ju. (2013), "Taxation of real estate — tool filling municipal budgets and regulation of local real estate markets", Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu, vol. 4 (69), available at: http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=7&id=39 (Accessed 20 Oct 2016).

14. Denisenko S. A. (2013), "Improving the regulation of reproductive processes at regional implications of tax policy", Naukovi zapiski [Nacional'nogo universitetu "Ostroz'ka akademija"]. Ekonomika, Vol. 23, pp. 20—25.

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "On approval of the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 (Accessed 20 Oct 2016).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "On approval of methodologies capable of forming local communities", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-% D0% BF (Accessed 20 Oct 2016).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "On local government in Ukraine: the Law of Ukraine", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (Accessed 20 Oct 2016).

18. USAID (2015), "Practical Guide for formation capable of communities", available at: http://oblrada.dp.ua/user/files/posibnuk_z_ritan_formyvannya_ter_gromad.pdf (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

УДК 338.45:621

О. В. Іванюта,
к. е. н., заступник начальника комерційного управління,
ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод"
К. І. Самчук,
здобувач кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ЦЕХІВ ОСНОВНОГО ВИРОБНИЦТВА ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

O. Ivaniuta,
Ph.D., deputy head of commercial management of JSC "Machine Building Plant Novokramatorsky"
K. Samchuk,
Competitor Department of Accounting and Auditing Zhytomyr State Technological University

FORMATION OF ACCOUNTING OVERHEAD COSTS OF WORKSHOPS MAIN PRODUCTION OF LARGE INDUSTRIAL ENTERPRISES OF MACHINE BUILDING INDUSTRY

З метою формування якісного інформаційного забезпечення управління витратами розроблено методичні положення бухгалтерського обліку формування загальновиробничих витрат цехів основного та допоміжного виробництв, які відповідають не лише економічним вимогам, але й технологічним галузевим особливостям діяльності машинобудівних підприємств, що покладені в основу запропонованого багаторівневого механізму їх формування. Відповідно до галузевої специфіки було розроблено номенклатуру загальновиробничих витрат, які згруповано за трьома напрямами: витрати, які пов'язані з експлуатацією обладнання цехів; витрати, пов'язані з управлінням та експлуатацією цехів; невиробничі витрати. Ця номенклатура була покладена в основу запропонованого підходу до організації шестирівневого аналітичного обліку та порядку формування постійних та змінних витрат.

In order to form high-quality information security management costs methodical Accounting Pronouncements formation overhead cost of workshops main and auxiliary production facilities that meet the requirements of not only the economic but also the technological features of engineering industry enterprises, which form the basis of the proposed multi-level mechanism of their formation. According to industry specifics were developed range of overhead costs, which are grouped in three areas: the costs associated with the operation of equipment shops; costs associated with the management and operation of plants; non-production costs. This nomenclature was the basis for the proposed six-level approach to analytical accounting and order of formation of fixed and variable costs.

Ключові слова: бухгалтерський облік, загально виробничі витрати, номенклатура загальновиробничих витрат, постійні витрати, змінні витрати.
Key words: accounting, general operating costs, range overhead costs, fixed costs, variable costs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний рівень розвитку ринкової економіки в умовах чергового етапу фінансово-економічної кризи вимагає нових підходів до управління витратами. На перший план висуваються економічні критерії оцінки ефективності. Розвиток технологій та інновації змушують підприємства здійснювати відповідні перетворення в своїх організаційних структурах, що призводить до масштабних змін у структурі витрат. При

цьому спостерігається зростання величини загальновиробничих витрат, які безпосередньо пов'язані з виробництвом, проте прямо не відносяться на собівартість конкретного виду продукції й відповідно є складовою накладних витрат підприємства. Такі зміни в частині накладних витрат, призводять до необхідності перегляду підприємствами організації та методики бухгалтерського обліку, враховуючи, що традиційна методика обліку не забезпечує систему управління необхідною інформацією для оперативного та стратегічного управління господарською діяльністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У працях вітчизняних та зарубіжних вчених вагомого значення набувають проблеми формування загальновиробничих витрат та їх облікового відображення. Серед вітчизняних вчених організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку формування загальновиробничих витрат досліджували: К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Бєляєв, В.Г. Лебедєв, Т.Г. Дроздова, В.П. Кустарев, С.В. Мочерний, П.В. Іванюта, З.М. Левченко, М.В. Реслер, А.М. Турило, К. Шим Джей, М.А. Вахрушина, Е.Ю. Воронова, Г.В. Улина, О.Ф. Вербило, К.Д. Гордієнко, Н.П. Кондраков, В.Э. Керимов, В.В. Кулішов, Є.В. Мних, Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський, В.Б. Івашкевич, П.Я. Юцявичене, В.И. Радачинским та Г. Шмаленом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд системи бухгалтерського обліку формування загальновиробничих витрат цехів основного виробництва великих промислових підприємств машинобудівної галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У теперішній час інформаційна база в багатьох галузях, до числа яких належить і машинобудування, не забезпечує необхідний рівень оперативності, аналітичності, адресності, що обумовлює необхідність удосконалення діючої практики формування інформації для планування, аналізу та прийняття управлінських рішень щодо загальновиробничих витрат. Система нормативного регулювання бухгалтерського обліку спрямована на задоволення інформаційних потреб зовнішніх користувачів за допомогою створення фінансової та податкової звітності підприємства. Формування інформації про загальновиробничі витрати, необхідної адміністрації підприємства з метою управління, є предметом внутрішньої (управлінської) звітності, принципи і положення якої не регламентуються уповноваженими державними органами, але досліджуються фахівцями і встановлюються на кожному підприємстві відповідно до їх цілей і завдань. Ця область облікових процесів перебуває в компетенції кожного окремого господарюючого суб'єкта.

Загальновиробничі витрати великих промислових підприємств займають відповідне місце в структурі виробничих та накладних витрат. На сьогодні номенклатура загальновиробничих витрат на машинобудівних підприємства є досить широкою та багатоформатною.

Таким чином, вищевикладене, вказує на необхідність розробки організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку операцій з формування загальновиробничих на великих промислових підприємствах машинобудівної галузі.

Перш ніж перейти до вивчення та обгрунтування цих положень визначимося з факторами, які мають безпосередній вплив на порядок формування загальновиробничих витрат. Так, виходячи з проведеного дослідження галузевих особливостей бухгалтерського обліку загальновиробничих витрат на машинобудівних підприємствах та стану їх облікового відображення, можна сформулювати такі фактори:

— організація виробництва машинобудівної продукції. Так, відповідно до технологічного процесу визначаються склад та специфіка загальновиробничих витрат як взагалом по підприємству, так і за окремим цехом;

— вибір методу калькулювання та обліку витрат, які впливають на специфіку ідентифікації загальновиробничих витрат;

— видів продукції, яка виготовляється на підприємстві, що визначає напрями формування прямих виробничих витрат та ідентифікації загальновиробничих витрат.

Кожен зазначений фактор має безумовний вплив на систему облікового відображення загальновиробничих витрат великих промислових підприємств. Так, зважаючи на організацію виробництва та машинобудівному підприємстві, повинен формуватися склад загальновиробничих витрат у розрізі окремих технологічних циклів. Дослідження системи калькулювання, вказує що на досліджуваних підприємствах переважає інтегрований метод калькулювання, а саме: позамовно-попередільний, що обумовлює необхідність виділяти загальновиробничі витрати як за окремими переділами, так і за окремими замовленнями. В залежності від видів продукції визначається склад та специфіка загальновиробничих витрат.

У цілому визначенні фактори впливають на порядок ідентифікації та групування загальновиробничих витрат, що обумовлюють особливості їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку, а в подальшому в формуванні показників бухгалтерської звітності для цілей прийняття відповідних управлінських рішень. Розробка організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку формування загальновиробничих витрат повинна починатися з їх ідентифікації, а саме: обгрунтування їх складу на великому промисловому підприємстві машинобудівної галузі.

Затверджена номенклатура загальновиробничих витрат є основою розробки робочого плану рахунків й відповідно дозволяє чітко ідентифікувати всі складові загальновиробничих витрат великих промислових підприємств машинобудівної галузі. Зазначимо, що розробка номенклатури загальновиробничих витрат є досить трудомістким процесом, адже вимагає

Рис. 1. Запропонована номенклатура загальновиробничих витрат великих промислових підприємств машинобудівної галузі

врахування специфіки основного та допоміжного виробництва. Таким чином, загальновиробничі витрати на великих промислових підприємствах варто ідентифікувати в наступних розрізах:

— загальновиробничі витрати цехів основного виробництва;

— загальновиробничі витрати цехів допоміжного виробництва.

Загальновиробничі витрати цехів основного виробництва формуються безпосередньо в цеху, який визначений як окремий переділ при виготовленні продукції за певним замовленням. Тобто за окремим цехом можна визначити прямі виробничі витрати за окремим замовленням та за загальновиробничими витратами. В свою чергу витрати пов'язанні з функціонуванням цехів допоміжного виробництва повністю включаються до складу загальновиробничих витрат.

З метою їх систематизація для представлення у внутрішній звітності та чіткої ідентифікації, яка використовуються для прийняття управлінських рішень пропонуємо розробляти номенклатуру загальновиробничих витрат, яка має наступну структуру (рис. 1).

Так, відповідно до запропонованої номенклатури загальновиробничих витрат, вони поділяють на три напрями: витрати, пов'язанні з експлуатацією виробничих цехів, витрати, пов'язанні з управлінням та експлуатацією виробничих цехів та невиробничі витрати. Надамо характеристику кожному з зазначених видів загальновиробничих витрат.

Так, до загальновиробничих витрат, які пов'язанні з експлуатацією обладнання цехів відносимо:

— амортизація обладнання та транспортних засобів: витрати у вигляді амортизаційних відрахувань від балансової вартості передавальних пристроїв силових машин і обладнання, робочих машин і устаткування, вимірювальних приладів і пристроїв, засобів зв'язку, транспортних засобів, інструментів і виробничого інвентарю зі складу основних засобів, що належать підприємству, а також перебувають у користуванні підприємства на умовах фінансової оренди;

— витрати на експлуатацію обладнання: вартість матеріалів, витрачених при експлуатації технологічного обладнання; вартість витраченої енергії (природний газ, стиснене повітря, технічна вода та вода оборотного водопостачання, силова електроенергія); всі види основної та додаткової заробітної плати, з єдиним соціальним внеском; вартість послуг інших цехів та вартість послуг сторонніх організацій;

— витрати на ремонт обладнання та транспортних засобів: вартість матеріалів, напівфабрикатів, запасних частин, що витрачаються на ремонт обладнання, виробленого самим цехом; всі види основної та додаткової заробітної плати, з єдиним соціальним внеском робітників, що виконують ремонтні роботи; вартість послуг з ремонту, що надаються цехами і сторонніми організаціями; витрати на капітальний ремонт обладнання та транспортних засобів;

— витрати на переміщення вантажів в середині підприємства: вартість транспортних послуг, що надаються транспортними цехами і сторонніми організаціями для внутрішньозаводського переміщення вантажів залізничним транспортом, вантажним автотранспортом, бульдозерами, екскаваторами, автокранами, спецмашинами, електрокарами, орендованими вагонами, та ін.;

— вартість малоцінних та швидкозношуваних інструментів та матеріалів: вартість виробничого інвентарю і оснащення, нормалізованого інструменту списується при передачі їх зі складу в експлуатацію; вартість нового і відремонтованого нормалізо-

ваного інструменту, складального інструменту і блокової модульної оснастки, які видаються на постійний набір робітникові, вимірювального і іншого інструменту; вартість матеріалів, які використовуються для ремонту інструменту і оснащення, де не визначено конкретне замовлення;

— інші загальновиробничі витрати: матеріали для дробострумнних камер; паливо тверде для ковальських горн по цеху металоконструкцій; масло для гартівних баків по ковальсько-пресовим цехам; хімікати, що застосовуються для аналізів на станції нейтралізації механічного цеху; азот, аргон, аміак, ацетилен, карбід, пропан-бутан, кисень, вуглекислота, природний газ, що використовуються для нагрівання деталей; різання і зварювання металу; вода технічна, електроенергія, стиснене повітря, гострий пар; кисень, аргон, азот, які використовуються для вакуумування сталі; матеріали на технологічні потреби для забезпечення виробничого процесу (цегла, склянки, льотки, плити, блоки, формувальні суміші); вогнетривкі вироби для забезпечення ресурсу плавильних і термічних печей, шиберних і розливних ковшів, вагранок; всі види основної та додаткової заробітної плати з єдиним соціальним внеском робітників, що не увійшли в попередні статті.

Статті загальновиробничих витрат, які пов'язанні з управлінням та експлуатацією цехів мають наступну характеристику:

— витрати пов'язанні з управлінням виробництвом: основна та додаткова заробітна плата, з єдиним соціальним внеском працівників апарату управління цеху, відповідно до номенклатури посад; оплата робіт консультаційного та інформаційного характеру, пов'язаних із забезпеченням виробництва продукції;

— відрядження, удосконалення технології: витрати, пов'язані з удосконаленням якості виконання технологій галузевих технологічних відділів, вдосконаленням організації виробництва і поліпшенням якості продукції фахівцями цехів, до яких відносимо: основну і додаткову заробітну плату з єдиним соціальним внеском працівників, зайнятих удосконаленням якості виконання технологій і організації виробництва, оплату послуг сторонніх організацій щодо вдосконалення технології та організації виробництва, оплату службових відряджень працівників цеху в межах норм, передбачених законодавством;

— амортизація будівель, споруд, господарського інвентарю і обчислювальної техніки: витрати у вигляді амортизаційних відрахувань будівель, споруд, господарського інвентарю, обчислювальної техніки, обладнання торгівлі та громадського харчування інших основних засобів, що належать підприємству, а також перебувають у користуванні підприємства на умовах фінансової оренди; витрати, пов'язані з придбанням нематеріальних активів, які підлягають амортизації, з використанням прямолінійного методу нарахування амортизації протягом строку їх корисного використання; оплата за користування наданими в оперативну та фінансову оренду основними засобами;

— утримання будівель і споруд: витрати на утримання будівель, споруд, передавальних пристроїв, приміщень їдалень і буфетів (вартість матеріалів, світильників, електроламп, віників, щіток, відер, дрантя та ін., піску для контовальних ям, витрачених на господарські потреби, а також на утримання електромережі, опалювальної мережі, освітлення, водопостачання та каналізації, на утримання приміщень у чистоті; вартість палива, витраченого на опалення, теплоенергії для опалення, природного газу на опалення, гострої пари, електроенергії калориферної, а також електроенергії освітлювальної; основна і додаткова заробітна плата з єдиним соціальним внеском) працівників, зайнятих на різних господарських роботах; послуги цеху зв'язку, вартість типографських бланків;

— витрати на ремонт будівель, споруд, інвентарю: витрати на ремонт будівель, споруд, передавальних пристроїв, цехових складів і комор, приміщень їдалень і буфетів, за винятком їх реконструкції і модернізації, до яких включаються вартість ремонтно-будівельних матеріалів, витрачених на ремонт, вартість послуг інших цехів, вартість послуг сторонніх організацій; основна і додаткова заробітна плата з єдиним соціальним внеском робітників;

— витрати на обслуговування виробничого процесу: всі види основної та додаткової заробітної плати з єдиним соціальним внеском цехового персоналу; вартість матеріалів і реактивів, що витрачаються в цехових лабораторіях, на виробництво аналізів і випробувань (крім випробувань готової продукції); а також матеріали, що використовуються для визначення їх хімічного складу, що відбираються від матеріалів; термопара разового використання;

— витрати на охорону праці та обов'язкові платежі: витрати, пов'язані із забезпеченням правил техніки безпеки праці, санітарно-гігієнічних та ін. спеціальних вимог, передбачених правилами технічної експлуатації, нагляду і контролю за діяльністю виробництв, цехів, у встановленому законодавством порядку; витрати на влаштування некапітального характеру (огорожі верстатів, трансмісій, підйомних механізмів, сходів, ям, канав), пристроїв сигналізаційних установок; раціональної організації робочих місць, обладнання побутових приміщень цехів; витрати некапітального характеру з влаштування вентиляційних установок, інших очисних споруд невиробничого призначення; утримання бань, душових, роздягалень, приміщень для обігріву, кімнат для відпочинку і прийняття їжі, пралень і камер для дегазації та дезінфекції спецодягу; послуги з прання спецодягу, дератизація, медикаменти; пристрій питних фонтанчиків та приладів для газування питної води; витрати по установці пилососів і пристосувань, що усувають поширення шкідливих забруднень повітря, пристрій установок по боротьбі з шумом; витрачання матеріалів, теплоенергії; витрати, пов'язані із забезпеченням працівників спеціальним одягом, взуттям, захисними пристроями та спеціальним харчуванням у випадках, передбачених законодавством; основна та додаткова заробітна плата з єдиним соціальним внеском робітників, які забезпечують охорону праці; вартість матеріалів, які витрачаються на пожежну охорону; платежі з обов'язкового страхування ци-

Таблиця 1. Звіт про загальновиробничі витрати механічного цеху на ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод"

Стаття	Елементи витрат											Разом
	Матеріальні витрати				Зарплата	ЄСВ	Амортизація	Інші витрати				
	Матеріали	Паливо	ТЗВ	Вартість МБП	Вартість МБП			Відрядження	Послуги цехів основного виробництва	Послуги цехів допоміжного виробництва	Послуги сторонніх осіб	
11							7117282,04					7117282,04
12	2643,90	479,00	155,87		951255,20	366613,75				1655146,97	837,84	2977132,53
13									2519124,09	2589153,97		5108278,06
14					36327,92	14000,77				397364,10		447692,79
15				28662,60	5899,53					463079,30		497641,43
16										581762,69		581762,69
21					1743314,81	671873,52						2415188,33
22					837129,33	322629,64		2286,66				1162045,63
23							101255,79					101255,79
24	13544,49	529,20	667,89		109892,21	42352,47				1226616,50	9947,00	1403549,76
25									2179688,89			2179688,89
26					239842,62	92435,33						332277,95
27	8430,92		392,97	52155,37						424607,23		485586,49
29					745170,56	87112,99						832283,55
Разом	24619,31	1008,20	1216,73	80817,97	5899,53	466293,65	1597018,47	7218537,83	2286,66	4698812,98	7337730,76	10784,84	25641665,93

вільної відповідальності об'єктів цехів підвищеної небезпеки для життя і здоров'я;

— вартість господарського МШП: вартість малоцінного інвентарю, що списується при передачі його зі складу в експлуатацію; вартість матеріалів, витрачених на утримання і ремонт господарського інвентарю; вартість послуг з поточного ремонту, що надаються цехами заводу; основна та додаткова заробітна плата з єдиним соціальним внеском робітників, що виконують ремонт господарського інвентарю;

— інші витрати цехового значення: оплата простоїв; премія за економію конкретних видів матеріальних ресурсів; премія за проявлену ініціативу щодо укладення та виконання вигідних контрактів; премія за розробку і впровадження нових положень, інструкцій, творчих ідей; премія за виконання особливо важливих виробничих завдань; премія за підсумками трудового змагання; премія за сприяння раціоналізації та винахідництва; премія за дотримання норм вантажно-розвантажувальних робіт; одноразова винагорода за вислугу років у металургійних цехах; єдиний соціальний внесок; матеріальна допомога робітникам-верстатникам основного виробництва;

Третьою складовою розробленої номенклатури загальновиробничих витрат великих промислових підприємств машинобудування є невиробничі витрати, які представленні однією статтею. До цього виду витрат відносяться непродуктивні витрати, непередбачені попередніми статтями, зокрема: допомоги з непрацездатності працівників цеху через виробничі травми з вини цеху, допущених у поточному році; нестача в межах норм природного убутку, утвореної в цехах; втрати від браку понад встановлених норм.

Таким чином, запропонована номенклатура, дає можливість ідентифікувати загальновиробничі витрати, які визначенні технологічними особливостями. Крім того, в рамках кожної статті номенклатури пропонуємо їх групувати в розрізі елементів витрат: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні заходи (єдиний соціальний внесок), амортизація та інші витрати. Кожен з елементів також розподіляються на відповідні групи, які визначенні технологічним процесом в тому чи іншому цеху.

Виходячи з викладеного, загальновиробничі витрати ідентифікуються для цілей відображення в бухгалтерському обліку в залежності від технологічного процесу за такими напрямами:

— розрізі цехів основного або допоміжного виробництва;

— розрізі номенклатури витрат;

— розрізі елементів витрат.

За кожним елементом також встановлюється відповідна структура втрат, що пов'язана з технологічними циклами на підприємстві.

Такий розподіл витрат є вагомим для управління всією сукупністю виробничих витрат в цілому та загальновиробничими витратами зокрема. Адже за кожним цехом є можливість сформувати звіт про загальновиробничі витрати у відповідних розрізах. Впровадження такого підходу на ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод" дозволило запровадити наступну форму внутрішньої бухгалтерської звітності

Таблиця 2. Порядок формування постійних та змінних загальновиробничих витрат

№ статті	Стаття витрат відповідно до номенклатури	Склад елементів витрат
Змінні загальновиробничі витрати		
12	Витрати на експлуатацію обладнання	Всі елементи, крім основної та додаткової заробітної плати з єдиним соціальним внеском
14	Витрати на переміщення вантажів усередині заводу	
15	Вартість малоцінних та швидкозношуваних інструментів і пристосувань	
16	Інші загальновиробничі витрати	
Постійні загальновиробничі витрати		
11	Амортизація устаткування і транспортних засобів	Всі елементи
12	Витрати на експлуатацію обладнання	Основна та додаткова заробітної плати з єдиним соціальним внеском
13	Витрати на ремонт устаткування і транспортних засобів	Всі елементи
14	Витрати на переміщення вантажів усередині заводу	Основна та додаткова заробітної плати з єдиним соціальним внеском
15	Вартість малоцінних та швидкозношуваних інструментів і пристосувань	
16	Інші загальновиробничі витрати	
21	Витрати, пов'язані з управлінням виробництвом	Всі елементи
22	Відрядження, вдосконалення технологій	
23	Амортизація будівель, споруд, господарського інвентарю, обчислювальної техніки	
24	Утримання будинків, споруд та інвентарю	
25	Витрати на ремонт будівель, споруд та інвентарю	
26	Витрати на обслуговування виробничого процесу	
27	Витрати на охорону праці та обов'язкові платежі	
28	Вартість малоцінного і швидко господарського інвентарю	
29	Інші витрати цехового значення	
30	Непродуктивні витрати	

про загальновиробничі витрати в розрізі окремого цеху — "Загальновиробничі витрати цеху № _____ за місяць (квартал, півріччя, рік)" (табл. 1).

Така форма звітності сформована на основі функціонування механічного цеху ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод" та дозволяє оцінити загальновиробничі витрати як за елементами витрат, так і за окремими статтями номенклатури. Використання такої форми при економічному аналізі загальновиробничих витрат дозволяє розрахувати велику кількість аналітичних показників та провести факторний аналіз кожного з них з врахуванням всіх можливих факторів, які виражаються в грошовому вимірнику.

У свою чергу, вагоме значення для управління та облікового відображення загальновиробничих витрат має їх поділ на постійні та змінні, що обумовлено впливом на них обсягів виробництва. "У практичній діяльності господарюючих суб'єктів особливу увагу заслуговує розподіл витрат на постійні та змінні. Цінність такого поділу полягає у спрощенні обліку та підвищення оперативності отримання даних про прибуток. На ньому базується більшість розрахунків по оптимізації співвідношення "витрати — обсяг — прибуток", вирішується завдання максимізації маси і її приросту за рахунок відносного скорочення тих чи інших витрат, забезпечується вибір системи обліку і калькулювання собівартості продукції. Також цей розподіл дозволяє проводити аналіз маржинального прибутку в цілому по підприємству і за окремими видами продукції, що виробляється" [2, с. 982].

Відповідно до П(С)БО 16 "Витрати" "до змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду. До постійних загальновиробничих витрат відносяться витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже не змінними) при зміні обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) при нормальній потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину".

Постійні витрати в сумі не змінюються при зміні рівня ділової активності, вони є відносно постійними, але, розраховані на одиницю, змінюються при зміні рівня виробництва. Поняття постійних витрат означає, що вони автоматично не змінюються при зміні обсягів виробництва або, що в даному випадку означає одне і те ж, із зміною рівня завантаження виробничих потужностей. У цьому зв'язку, поняття постійних витрат більшою мірою стосується для періодів всередині року, коли склад і рівень використання виробничих можливостей підприємства і його структурних підрозділів істотно не змінюються. Разом з тим рішення про збільшення цих потужностей завжди пов'язане з необхідністю додаткових капітальних вкладень, а отже, постійних витрат. Бухгалтер-аналітик повинен знати, якою має бути гранична величина їх зростання для того, щоб інвестиції були ефективні. Поряд з цим, рішення про капітальні вкладення мають довгостро-

Таблиця 3. Напрями організації аналітичного обліку загальновиробничих витрат на великих промислових підприємства машинобудівної галузі

Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва
911	Загальновиробничі витрати цехів основного виробництва	911.1	В розрізі цехів, визначених як переділи основного виробництва	911.1.x	В розрізі калькуляційних рядків цехів основного виробництва	911.1.x.1	Постійні загально-виробничі витрати цеху	911.1.1.1 (2,3,4,5).n	В розрізі номенк-латури витрат
									911.1.1.1
									911.1.1.2
									911.1.1.3
									911.1.1.4
									911.1.1.5
						911.1.x.1.y	Постійній загальновиробничі витрати в цілому по цеху		
						911.1..x.2	Змінні загально-виробничі витрати цеху	911.1.2.1 (2,3,4,5).n	В розрізі номенк-латури витрат
									911.1.2.1
									911.1.2.2
									911.1.2.3
									911.1.2.4
									911.1.2.5
						911.1.x.2.y	Змінні загальновиробничі витрати в цілому по цеху		
		911.n		911.n.x		911.n.x.1	Постійні загально-виробничі витрати цеху	911.n.1.1 (2,3,4,5).n	В розрізі номенк-латури витрат
									911.n.1.1
									911.n.1.2
									911.n.1.3
									911.n.1.4
									911.n.1.5
						911.n.x.1.y	Постійній загальновиробничі витрати в цілому по цеху		
						911.n.x.2	Змінні загально-виробничі витрати цеху	911.n.2.1 (2,3,4,5).n	В розрізі номенк-латури витрат
									911.n.2.1
									911.n.2.2
									911.n.2.3
									911.n.2.4
									911.n.2.5
						911.n.x.1.y	Змінні загальновиробничі витрати в цілому по цеху		

кові наслідки, що виходять за межі року і впливають на витрати і результати діяльності майбутніх періодів.

Таким чином, поділ витрат на постійні та змінні на великих промислових підприємствах машинобудівної галузі є затвердженим бухгалтерським законодавством. Кожне підприємство повинно визначити порядок формування та склад витрат в межах кожного з зазначених видів. Вивчивши особливості організації бухгалтерського обліку та технологічний процес на ПАТ "Новокрамторський машинобудівний завод", можна визначити склад постійних та змінних витрат відповідно до запропонованої номенклатури.

У таблиці 2 представлено групування витрат на постій та змінні в залежності від розробленої номенклатури та порядку формування таких витрат у розрізі елементів витрат.

Бухгалтерський облік витрат в розрізі постійних та змінних є важливим з точки зору їх розподілу. Так, постійні загальновиробничі витрати цеху можуть бути розподіленими на виробничу собівартість (рахунок 23) і нерозподіленими, включеними до складу собівартості реалізованої продукції (рахунок 901). Фактична сума постійних загальновиробничих витрат цеху (рахунок 911) розподіляється на виробничу собівартість (рахунок 231) у розмірі, визначеному процентним вираженням фактичного обсягу від нормальної потужності виробничого устаткування кожного цеху (в цілому по цеху-нормогодин, тонн та ін.) Фактична сума постійних загальновиробничих витрат цеху (рахунок 913) розподіляються на виробничу собівартість (рахунок 232) у розмірі 100% сформованої суми. Нерозподілена частина загальновиробничих витрат цеху складається з постійних загальновиробничих витрат за вирахуванням частині, що віднесена на виробничу собівартість. Загальна сума розподілених і нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину. Загальновиробничі витрати кожного цеху відносяться тільки на ті види продукції (робіт і послуг), які виробляються в цьому цеху.

Таким чином, нами визначенно напрями ідентифікації загальновиробничих витрат на великих промислових підприємствах машинобудівної галузі, зокрема в розрізах: цехів основного виробництва, статей розробленої номенклатури, постійних та змінних витрат, а також елементів витрат. Розроблений підхід повністю відповідає технологічним особливостям діяльності підприємств машинобудування, та повинен бути покладений в розробку робочого плану рахунків в частинні загальновиробничих витрат. Для цілей облікового відображення загальновиробничих витрат цехів основного виробництва пропонуємо використовувати аналітичний рахунок 911 "Загальновиробничі витрати цехів основного виробництва", а подальший аналітичний облік організовувати відповідно до вищепредставлених напрямів (табл. 3).

Представлений підхід до робочого плану рахунків має п'ять рівнів аналітики за рахунком 91 "За-

гальновиробничі витрати". На першому рівні здійснюється поділ витрат у залежності від виду виробництва: основне та допоміжне виробництво. Це має вагоме значення з точки зору розподілу загальновиробничих витрат, адже витрати допоміжного виробництва спочатку розподіляються між цехами основного виробництва, останні ж в подальшому розподіляються на конкретні види продукції — замовлення. Другий рівень аналітики представлений цехами основного виробництва, які виступають переділами, адже на великих промислових підприємствах машинобудування, обрано саме даний метод калькулювання. Третій рівень визначає поділ загальновиробничих витрат на постійні та змінні за кожним окремим цехом. На четвертому рівні ЗВВ поділяються в залежності від статей розробленої номенклатури, які в свою чергу поділяються за лементами на п'ятому рівні.

Запропонований підхід до організації аналітичного обліку загальновиробничих витрат, дозволяє врахувати всі можливі види непрямих витрат, та надавити управлінському персоналу відповідну інформацію, як в розрізі окремого виду витрат, так і за їх сукупністю на певному переділі.

Формування загальновиробничих витрат в системі бухгалтерського обліку відображатиметься проводками, які передбачають витрачання матеріалів (2-й клас плану рахунків (рахунки 20, 22, 24)), нарахування заробітної плати (рахунок 66) та єдиного соціального внеску (рахунок 65), нарахування амортизації (рахунок 13) та інші витрати (рахунок 68). Проте, говорячи про загальновиробничі витрати цехів основного виробництва до них також відносяться розподілені загальновиробничі витрати цехів допоміжного виробництва. Так, прямі та непрямі (загальновиробничі) витрати цехів допоміжного виробництва, замають вагому складову в структурі собівартості машинобудівної продукції. Зважаючи на це, розглянемо особливості їх формування та організаційно-методичні положення відображення в системі бухгалтерського обліку великих промислових підприємств.

Таким чином, у структурі собівартості готової продукції машинобудівних підприємств чільне місце належить прямим та непрямим (загальновиробничим) витратам допоміжних виробництв, які виконують ряд функцій з забезпечення діяльності цехів основного виробництва, а тому в залежності від ефективності управління допоміжними виробництвами та витратами, які з ними пов'язанні визначається результативність діяльності основного виробництва.

Сьогодні випуск якісної продукції при найменших витратах стає пріоритетним завданням великих промислових підприємств машинобудівної галузі. У цих умовах важливий пошук резервів підвищення ефективності на всіх рівнях управління виробництвом, включаючи і допоміжне виробництво. Виділення допоміжних виробництв в якості самостійного об'єкта бухгалтерського обліку зумовило необхідність формування методики бухгалтерського обліку формування та розподілу загальновиробничих витрат при застосуванні по передільного методу калькулювання машинобудівної продукції.

На більшості великих промислових підприємств машинобудівної галузі господарські процеси пов'язанні з транспортуванням, виробництвом та постачанням різного роду енергії, водопостачанням та водовідведенням забезпечуються допоміжними виробництвами. Кількість допоміжних виробництв та великих промислових підприємствах машинобудування коливається від 5 до 15 цехів, що відбивається на витратах, які несе той чи інший цех. За таких умов актуалізуються проблеми облікового відображення формування загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва, адже в залежності від їх формування та подальшого розподілу залежить собівартість готової продукції.

На теперішній час різноманіття видів допоміжних виробництв ускладнює облік і аналіз відповідних витрат. У зв'язку з цим раціональне управління загальновиробничими витратами допоміжних виробництв вимагає чіткого розуміння економічного змісту та функціонального призначення, а також їх збалансованого розподілу. Недостатність нормативно-правової бази, що регламентує методику обліку витрат і списання собівартості продукції (робіт, послуг) допоміжних виробництв, вимагає формування чіткого алгоритму збору та розподілу витрат, розробки класифікаторів статей прямих і непрямих витрат допоміжних виробництв з виділенням статей загальновиробничих і загальногосподарських витрат, а також баз розподілу непрямих витрат допоміжних виробництв.

Сутність допоміжного виробництва визначається його завданнями, які в свою чергу впливають на організацію бухгалтерського обліку цехів загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва. Так, допоміжне виробництво вирішує наступні завдання, не менш важливі, ніж ті, які вирішує основне. Наприклад, це: виготовлення та ремонт технологічного оснащення, тари і спецінструменту і постачання ними основних цехів; забезпечення підприємства всіма видами енергії; ремонт енергетичного, транспортного та механічного обладнання, контрольно-вимірювальної апаратури; догляд та нагляд за обладнанням; ремонт будівель і споруд та господарського інвентарю; приймання, зберігання і видача в цехи підприємства сировини, матеріалів, напівфабрикатів та ін.

Такими чином, виходячи з вищевикладеного визначимося з розвитком організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва на великих промислових підприємствах машинобудівної галузі. Однією з основних властивостей, що безпосередньо впливає на організацію бухгалтерського обліку є той факт, що допоміжні виробництва, на відміну від основного, як правило, не виробляють кінцевого продукту, але можуть бути задіяні у виготовленні інших видів продукції, споживаних основним виробництвом чи реалізованих споживачеві. Різноманітність бізнес-процесів, що використовують активи та ресурси допоміжних виробництв, передбачає формування гнучкої адаптивної системи обліку загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва.

Виходячи з цього, система бухгалтерського обліку прямих та непрямих (загальновиробничих) вит-

Таблиця 4. Характеристика цехів допоміжного виробництва на ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод"

Шифр	*Назва цеху*	*Об'єкт калькулювання – послуга цеху*	*Одиниця калькулювання*	*Групування витрат*	*Аналітичний рахунок*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
Енергетичні цехи					
633	Газопаросіловой цех	Доставка пари, води і газу в цехи заводу; обслуговування зливних комунікацій	Води – 1000 куб. м Пари – 1 тонна Тепла – Мкал	- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за калькуляційними дільницями; - за номенклатурою; - за елементами	232.1. 913.1
634	Киснево-компресорний цех	Виробництво вуглекислоти, кисню та стисненого повітря	1000 куб. м		232.2. 913.2
635	Електроцех	Силові підстанції; електрокари, ремонтні майстерні	1000 кВт/год		232.3. 913.3
Ремонтне господарство					
056	Сервісний центр з обслуговування інструментом № 2	Ремонт та виготовлення інструменту	- окремий інструмент; - індивідуальні замовлення; - постійні замовлення	- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за калькуляційними дільницями; - за номенклатурою; - за елементами	232.4. 913.4
645	Сервісний центр з ремонту та обслуговування обладнання	Послуги з ремонту та обслуговування обладнання			232.5. 913.5
Інструментальні цехи					
055	Сервісний центр з обслуговування інструментом № 1	Забезпечення інструментом у цеху заводу		- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за калькуляційними дільницями; - за номенклатурою; - за елементами	232.6. 913.6
643	Цех спеціального інструменту	Виготовлення спеціального інструменту і оснащення та їх ремонт	одиниця інструменту		232.7. 913.7
Складське господарство					
655	Цех складського господарства	Зберігання ТМЦ		- прямі і непрямі; - постійні і змінні	232.9. 913.9
Транспортне господарство					
637	Залізничний цех	Транспортні послуги та розвантажувально-навантажувальні роботи	- окрема транспортна послуга; - 1 км/т	- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за калькуляційними дільницями; - за номенклатурою; - за елементами	232.8. 913.8
639	Автотранспортний цех	Транспортні послуги та розвантажувально-навантажувальні роботи			232.9. 913.9
Господарство з поводження з відходами					
141	Копровий цех	Переробка металобрухту	1 тонна	- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за калькуляційними дільницями; - за номенклатурою; - за елементами	232.9. 913.9
Комунікаційне господарство					
647	Цех зв'язку та електронних комунікацій	Обслуговування телефонних апаратів, оплата рахунків, обслуговування кабельної телефонної заводської комунікації, обслуговування заводських міні-АТС		- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за елементами	232.9. 913.9
Інші допоміжні цехи					
048	Ділянка високого друку і друку на металевих пластинах	Друк різних презентаційних матеріалів, табличок (у т.ч. на готову продукцію)	окреме замовлення	- прямі і непрямі; - постійні і змінні; - за елементами	232.9. 913.9

рат цехів допоміжного виробництва залежить від ряду факторів. До специфічних факторів варто віднести: розміри допоміжного виробництва, структура адміністративної підпорядкованості, структура функціональної підпорядкованості, система інформаційного забезпечення, обсяги та номенклатура виробництва, чисельність працівників зайнятих в допоміжному виробництві.

Таким чином, зважаючи на особливості діяльності підприємств машинобудування допоміжні виробництва можуть бути різноманітними. Для налагодження ефективної системи облікового відображення загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва на досліджуваних підприємства, необхідним є ідентифікація допоміжних виробництв. Як складова частина виробничої системи великих промислових підприємств машинобудівної галузі допоміжні виробництва впливають на діяльність основного виробництва, у зв'язку, з чим питання вдосконалення управління і формування обліково-аналітичної інформації їх діяльності повинні розвиватися в безпосередньому взаємозв'язку. Структура допоміжного господарства підприємства складається з наступних елементів: допоміжні цехи: ремонтно-механічні, енергетичні, інструментальні та ряд інших (залежно від специфіки галузей промисловості); обслуговуючого господарства (транспорт, склади тощо) служби в основних виробничих цехах.

Таким чином, розвиток організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва повинні стосуватися наступних складових: 1) ідентифікація всіх видів допоміжних виробництв; 2) ідентифікація продукції / послуг / робіт які виробляються в цехах

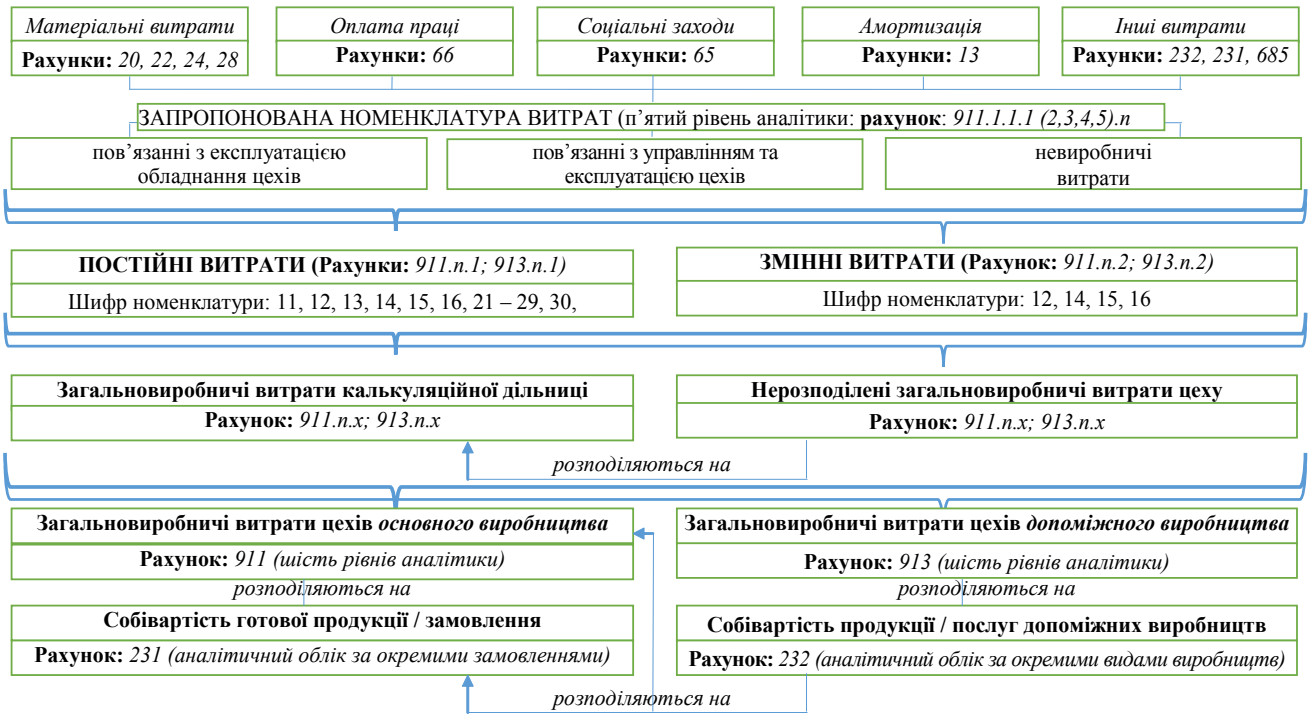

Рис. 2. Механізм формування загальновиробничих витрат машинобудівних підприємств

допоміжного виробництва; 3) ідентифікація об'єктів обліку, об'єктів витрат та одиниці калькулювання; 4) групування витрат для цілей їх облікового відображення та подальшого розподілу; 5) напрями організації аналітичного обліку.

Для визначення особливостей всіх зазначених напрямів нами було вивчено систему організації виробництва машинобудівної продукції на ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод". У результаті чого встановлено, що до цехів допоміжного виробництва відносяться наступні: ділянка високого друку і друку на металевих пластинах, сервісний центр з обслуговування інструментом № 1, сервісний центр з обслуговування інструментом № 2, копровий цех, газопаросіловой цех, киснево-компресорний цех, електроцех, залізничний цех, автотранспортний цех, цех спеціального інструменту, сервісний центр з ремонту та обслуговування обладнання, цех зв'язку та електронних комунікацій, цех складського господарства. Вартісний розподіл загальновиробничих витрат за місяцями 2013 р. цих цехів представлено в додатку Л. Зазначенні цехи пропонуємо групувати за наступними напрямами: енергетичні цехи, ремонтне господарство, інструментальні цехи, транспортне господарство, складське господарство, господарство з поводження з відходами, комунікаційне господарство, інші допоміжні цехи

Особливості функціонування та послуг, які надаються зазначеними цехами, а також порядок відображення прямих та непрямих витрат таких цехів представлено в таблиці 4.

Таким чином, формування витрат за окремими видами допоміжних виробництв є особливо важливим механізмом для управління великими промисловими підприємствами. Так, прямі та непрямі (загальновиробничі) витрати допоміжних виробництв машинобудівних підприємств є особливим об'єктом управління, адже в залежності від їх вартості залежить собівартість готової продукції, тому як дані витрати розподіляються за окремими видами продукції, цехами та калькуляційними дільницями основного виробництва.

Виходячи з зазначеного, пропонуємо на машинобудівних підприємствах для облікового відображення формування прямих та непрямих (загальновиробничих) витрат наступне:

— передбачати в обліковій політиці підприємства за кожним видом / цехом допоміжного виробництва: об'єкт та одиницю калькулювання. Це дозволить більш точно формувати вартість послуг допоміжного виробництва й відповідно проводити їх розподіл на собівартість готової продукції;

— передбачати вибір методу калькулювання послуг / продукції допоміжного виробництва, що найбільш точно відповідає технологічним особливостям. Пропозиції, щодо методів калькулювання за зазначеними цехами допоміжного виробництва представлено в додатку М;

— організацію аналітичного обліку загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва організовувати за прикладом загальновиробничих витрат цехів основного в виробництва в шести розрізах;

— запровадити пакет внутрішньої звітності про прямі та загальновиробничі витрати цехів допоміжного виробництва (П).

Впровадження зазначених пропозицій дозволить оптимізувати систему облікового відображення та формування управлінської інформації про прямі та загальновиробничі витрати цехів допоміжного виробництва для їх розподілу та формування достовірної інформації про собівартість готової продукції машинобудування.

Виходячи з представлених напрямів організації та методики бухгалтерського обліку загальновиробничих витрат цехів основного та допоміжного виробництв, вони можуть бути покладені в наступну бухгалтерську модель формування загальновиробничих витрат та їх вплив на собівартість готової продукції машинобудівних підприємств (рис. 2).

Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами запропоновано:

— по-перше, підхід до ідентифікації загальновиробничих витрат, який полягає в розробленій номенклатурі витрат, що повністю відповідає галузевим особливостям діяльності машинобудівних підприємств;

— по-друге, підхід до групування витрат у залежності від випливу на їх вартість обсягів виробництва, тобто поділ витрат на постійні та змінні, який відповідає запропонованій номенклатурі загальновиробничих витрат;

— по-третє, підхід до організації аналітичного обліку загальновиробничих витрат цехів (переділів) основного та допоміжного виробництв;

— по-четверте, порядок формування та облікового відображення прямих та непрямих (загальновиробничих) витрат цехів допоміжного виробництва.

Запровадження зазначених заходів з удосконалення організаційно-методичних підходів показали свою дієвість при їх впровадженні в господарську діяльність ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод". Адже дозволили підвищити якість інформаційного забезпечення управлінських рішень та оптимізувати інформаційно-комунікаційні зв'язки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визначенно напрями ідентифікації загальновиробничих витрат на великих промислових підприємствах машинобудівної галузі, зокрема в розрізах: цехів основного виробництва, статей розробленої номенклатури, постійних та змінних витрат, а також елементів витрат. Розроблений підхід повністю відповідає технологічним особливостям діяльності підприємств машинобудування та повинен бути покладений в розробку робочого плану рахунків у частинні загальновиробничих витрат. Для цілей облікового відображення загальновиробничих витрат цехів основного виробництва пропонуємо використовувати аналітичний рахунок 911 "Загальновиробничі витрати цехів основного виробництва", а подальший аналітичний облік організовувати відповідно до вищепредставлених напрямів. Представлений підхід до робочого плану рахунків має п'ять рівнів аналітики за рахунком 91 "Загальновиробничі витрати". На першому рівні здійснюється поділ витрат у залежності від виду виробництва: основне та допоміжне виробництво. Це має вагоме значення з точки зору розподілу загальновиробничих витрат, адже витрати допоміжного виробництва спочатку розподіляються між цехами основного виробництва, останні ж у подальшому розподіляються на конкретні види продукції — замовлення. Другий рівень аналітики представлений цехами основного виробництва, які виступають переділами, адже на великих промислових підприємствах машинобудування, обрано саме цей метод калькулювання. Третій рівень визначає поділ загальновиробничих витрат на постійні та змінні за кожним окремим цехом. На четвертому рівні загальновиробничі витрати поділяються в залежності від статей розробленої номенклатури, які в свою чергу поділяються за лементами на п'ятому рівні. Запропонований підхід до організації аналітичного обліку загальновиробничих витрат дозволяє врахувати всі можливі види непрямих витрат та надавити управлінському персоналу відповідну інформацію як в розрізі окремого виду витрат, так і за їх сукупністю на певному переділі.

Зважаючи на розроблений порядок формування загальновиробничих витрат, механізм їх розподілу повинен бути багаторівневим. Багаторівневість механізму розподілу загальновиробничих витрат обгрунтовується наступними чинниками: по-перше, необхідність розподілу витрат за обсягами виробництва на постій та змінні, адже не вся сума постійних витрат включається до виробничої собівартості продукції машинобудування; по-друге, необхідність розподілу загальновиробничих витрат цехів основного виробництва за калькуляційними ділянками; по-третє, необхідність розподілу витрат за окремими видами замовлень, на виконання якого було використано потужності калькуляційної одиниці; по-четверте, необхідність розподілу загальновиробничих витрат цехів допоміжного виробництва на собівартість послуг допоміжних виробництв; по-п'яте, необхідність розподілу виробничих витрат цехів допоміжного виробництва та загальновиробничі витрати цеху основного виробництва та прямі виробничі витрати цеху основного виробництва.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" № 996-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14

2. Иванова Ж.А. Анализ поведения переменных и постоянных затрат / Ж.А. Иванова // Вестник ТГТУ. 2010. — Том 16. — № 4. — С. 982—992.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" № 318 від 31.12.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (Accessed 24.09.2016).

2. Ivanova, Zh.A. (2010), "Analysis of the behavior of variable and fixed costs", Vestnyk THTU, vol. 16, no. 4, pp. 982—992.

3. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "On approval of Regulations (standard) accounting", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00 (Accessed 24.09.2016).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

УДК 334, 336

Ю. В. Сибірянська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ
Н. В. Рудик,
к. е. н., асистент кафедри фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ
О. С. Філін,
аспірант кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Yu. Sybirianska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv
N. Rudyk,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv
O. Filin,
PhD student, the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

OPPORTUNITIES AND RISKS OF FINANCING INNOVATIONS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті досліджено існуючі джерела фінансування інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу в Україні, а також ризики і перспективи, пов'язані з їх залученням. Авторами детерміновано чинники, які перешкоджають залученню інвестицій та стримують фінансування інновацій малого та середнього бізнесу, визначено ризики здійснення інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні, обгрунтовано причини існуючих ризиків та оцінено їх вплив на діяльність суб'єктів малого і середнього бізнесу та економіку країни в цілому. Не залишилась поза увагою авторів проблема банківського кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу та визначено чинники, що стримують його розвиток.

Авторами визначено потенційні джерела та можливості залучення фінансових ресурсів для фінансування інновацій в малому і середньому бізнесі. Встановлено, що існуючі в Україні критерії розподілу суб'єктів господарювання на групи залежно від їх розміру відповідають європейській практиці, тому вітчизняні представники малого і середнього бізнесу можуть виступати потенційними претендентами на отримання фінансових ресурсів від міжнародних фінансових донорів та брати участь у міжнародних інноваційних проектах. Виявлено, що не зважаючи на ризики та кризовий стан економіки країни, існують значні успіхи в реалізації інвестиційно-інноваційних проектів серед малого та середнього бізнесу в Україні. Крім того, авторами визначено сучасні ринкові інструменти штучного стимулювання фінансово-кредитної активності суб'єктів господарювання, які можуть ефективно використовуватись у період спаду економіки.

Авторами розроблено пропозиції щодо мінімізації інвестиційних ризиків, покращення бізнес-клімату в країні, з метою активізації внутрішніх та зовнішніх інвесторів, а також акцентовано увагу на необхідності комплексного підходу до пошуку напрямів вирішення проблем та підвищення інвестиційної привабливості економіки України.

The authors examine the existing sources of funding small and medium enterprises innovative activity in Ukraine, as well as risks and perspectives associated with involvement of this funding. They determine the constraints hindering investment and innovation financing of SMEs, define the

risks of providing innovations and investments in Ukraine, find out reasons of existing risks and their impact on small and medium enterprises and the economy as a whole. The authors pay also attention to the problem of bank lending to SMEs and to the factors hindering its development.

The authors identify potential sources and opportunities for attracting financial resources for financing innovations of SMEs. There established that the criteria of classification of economic entities into the groups depending on their size in Ukraine correspond to the European practice; therefore, the domestic small and medium enterprises can be potential candidates for receiving financial resources from international donors and can participate in international innovative projects. In the article revealed that despite the risks and the economic crisis, there is significant successes in implementation of investment and innovative projects among small and medium enterprises in Ukraine. In addition, the authors identified the modern market tools of artificial stimulation of financial and credit activity of economic entities, which can be effectively used in a downturn economy.

The authors have developed proposals of minimizing investment risks and improving the business climate in the country, in order to stimulate domestic and foreign investors; have accentuated on the necessity of an integrated approach to finding ways of solving problems and improving the investment attractiveness of Ukraine's economy.

Ключові слова: інновації, інвестиції, малий і середній бізнес, ризики фінансування інновацій, фінансово-кредитні інструменти.

Key words: innovations, investments, small and medium enterprises, risks of financing innovations, financial and credit tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні світ знаходиться на порозі четвертої промислової революції, і з кожним днем все більше зростає інтерес до інновацій не лише серед науковців та представників бізнесу, а й серед державних діячів. Українським фінансовим менеджерам, щоб не залишатись осторонь світових тенденцій важливо зрозуміти реальне місце України на світовій економічній карті та докласти всіх можливих зусиль для відновлення інвестиційної привабливості нашої економки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, особливо малого та середнього. Разом з тим, згідно з даними Державного комітету статистики, у 2015 р. кількість малих підприємств в Україні скоротилася на 4,6%, середніх — на 4.,4%, великих — на 14,9% [1], при цьому зростання було лише по кількості мікропідприємств і лише на 2% порівняно з 2014 роком. Ці цифри свідчать, що особливо гостро економічний спад позначився саме на представниках великого та середнього бізнесу, а мікропідприємці виявились більш гнучкими до економічних потрясінь у короткостроковому періоді. При цьому високе зростання обсягу реалізації продукції (від +17,8% у великих до +33% у мікро суб'єктів) було лише номінальним і навіть не перекрило рівень інфляції 2015 року. В ситуації що склалась в Україні, малий та середній бізнес, звичайно, за умови структурних змін, покращення етики ведення бізнесу вітчизняними суб'єктами господарювання, може стати потужною рушійною силою відновлення економічної активності в країні, зниження рівня безробіття, підвищення доходів та купівельної спроможності громадян, зниженню навантаження на видатки бюджету, та врешті-решт активізації інноваційної активності в країні. В практиці така синергія працює за принципом "Think small first" або "Думай про малий бізнес більше, ніж про населення". Свідченням активізації діяльності щодо пошуку напрямів вдосконалення вітчизняного бізнес-середовища, вирішення проблем функціонування малого та середнього бізнесу (далі — МСБ) в Україні, залучення інвестицій в МСБ, серед іншого, є численні конференції, форуми, круглі столи, що організовуються протягом кількох останніх років. У той же час, по багатьом показникам, Україна програє сусіднім країнам. У нас досі навіть не прийнято Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року, до обговоренні якої залучались експерти та науковці. Сьогодні замало копіювати досвід розвинених країн чи успішних бізнесів. Напередодні нової промислової революції на перший план виходять інновації, інвестиції ж мають здійснюватися не просто у нове для українських підприємств обладнання чи устаткування, а в інноваційне, новітнє навіть для розвинених країн. У процесі створення та впровадження інновацій роль суб'єктів МСБ актуалізується, що в підсумку має позитивні ефекти для модернізації економіки країни в цілому. В той же час, через малу капіталомісткість та недовготривалий потенціал підтримки інноваційної діяльності малі підприємства зіштовхуються з значними ризиками. Через обмеженість доступу до фінансових ресурсів МСБ створюють менше інноваційних технологій та продуктів, на відміну від великого бізнесу, мають проблеми з розширенням бізнесу, що зумовлює їх об'єднання чи співпрацю на правах клієнтів (або постачальників) з великими підприємства. Водночас перевага МСБ полягає у швидкій розробці та комерціалізації високоякісних інноваційних розробок. Таким чином, забезпечення МСБ вільним доступом до доступних фінансово-кредитних інструментів є актуальним питанням та потребує особливої уваги особливо при розробці стратегії розвитку держави на засадах публічно-приватного партнерства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження функціонування суб'єктів підприємництва зробили класики економічної думки А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршал. Загалом питання малого бізнесу досліджуються в працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких Акимов О. [2], Барановський О., Бех Н. [3, с. 16—18], Гейєць В., Жаліло Я., Лісогор Л. [4], Мочерний С., Полікова В., Хмелевська Л. Науковці Герасимчук В., Мірошниченко О., Онікієнко В. [5] розглядають МСБ як фактор формування середнього класу в суспільстві, наполягаючи на ролі МСБ у розв'язанні соціально-економічних проблем зайнятості. Наявні також праці, присвячені оцінці впливу інновацій на економіку країни та регіонів, зокрема Ревер-чук С., Крамарчук Б., Мегец М. [6, с. 227—235], Сиваненко Г. [7, с. 26—34], оцінці ефективності інновацій в МСБ та їх участі в інноваційних освітніх кластерах, зокрема Умєров Р, Волга В. [8, с. 108—115]. Внесок зазначених науковців не можна недооцінювати, разом з тим, вітчизняні суб'єкти господарювання сьогодні знаходяться у складних економічних

Таблиця 1. Критерії віднесення до малого, середнього та великого бізнесу в Україні та країнах ЄС

Суб'єкти господарювання (Enterprise category)	Кількість працівників за звітний період (календарний рік) (Headcount: annual work unit (AWU)	Річний дохід від будь-якої діяльності (Annual turnove), млн євро	Річний загальний баланс (Annual balance sheet total)*, млн євро
1	2	3	4
Мікропідприємництва (Micro Enterprises)	< 10 осіб	≤ 2 млн євро	≤ 2 млн євро
Малі підприємництва (Small Enterprises)	< 50 осіб	≤ 10 млн євро	≤ 10 млн євро
Середні підприємництва (Medium-sized Enterprises)	< 250 осіб	≤ 50 млн євро	≤ 43 млн євро
Великі підприємства **	≥250 осіб	≥ 50 млн євро	—
* Відповідно до Європейської комісії розглядається альтернативний варіант показника для України ** Відповідно до українського законодавства ст. 55 Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-IV (редакція від 01.08.2016), Прикінцеві положення Закону України № 4618-VI [10]			

Джерело: систематизовано авторами на основі опрацьованих джерел.

умовах, зумовлених, економічною кризою, конфліктом на сході України, різким скороченням платоспроможного попиту, нерівномірним розподілом податкового навантаження, корупцією, практично відсутністю доступу до фінансових ресурсів. Саме тому необхідно детермінувати існуючі ризики при здійсненні інноваційної та інвестиційної діяльності, оцінити їх вплив на діяльність суб'єктів господарювання, в першу чергу суб'єктів МСБ, та визначити потенційні джерела та можливості залучення фінансових ресурсів для фінансування інновацій в МСБ в Україні на сучасному етапі, чому і присвячена стаття.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження існуючих джерел фінансування інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу в Україні, а також пов'язаних з їх залученням ризиків і перспектив.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перш ніж визначити ризики фінансування інновацій МСБ варто чітко визначити, які саме суб'єкти відносяться до цієї категорії в Україні та чи є відмінності із європейськими країнами, бо саме європейські фінансові організації готові

Таблиця 2. Критерії визначення МСБ в країна СП та ЄС[1]

Країни	Мікробізнес		Малий бізнес		Середній бізнес	
	Кількість працівників	Оборот	Кількість працівників	Оборот	Кількість працівників	Оборот
ЄС[2]	< 10 осіб	< 2 млн євро обороту або в балансі	<5 0 осіб	< 10 млн євро обороту або в балансі	<250 осіб	< 50 млн євро обороту або <43 млн євро в балансі
Вірменія[3]	< 10 осіб	<100 млн драмів (187 тис евро) обороту або в балансі	< 50 осіб	<500 млн драмів (936 тис евро) обороту або в балансі	<250 осіб	<1 500 млн драмів (2 808 000 евро) оборота <1 000 млн драмів (1 187 000 євро) в балансі
Азербайджан[4]	н/д	н/д	< 25 осіб	<120 000 манатів (101,5 тис євро) обороту	<125 осіб	<1 250 000 манатів (1 057,5 тис євро) обороту
Білорусія[5]	< 15 осіб.	Не передбачено	16-100 осіб	Не передбачено	101-250 осіб	Не передбачено
Грузія[6, 7]	немає (самозайняті)	<30 000 ларі (12 800 євро)	<20 осіб	< 500 000 ларі (213 тис євро) обороту	<100 осіб	<1 500 000 ларі (640 тис євро) обороту
			Самозайняті	<100 000 ларі (42 700 євро) обороту		
Молдова[8]	<10 осіб	3 млн леев (182 000 евро) обороту, активів	<50 осіб	25 млн леев (1,5 млн євро) Обороту, активів	<100 осіб	<50 млн леев (3 млн евро) обороту, активів

Примітки:

[1] Розраховано відповідно до середньорічного курсу на 2015 рік.

[2] Офіційний сайт Європейської комісії. The revised userguide to the SME definition — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_type=254&lang=en&item_id=8274

[3] Закон Республики Армения "Основные направления государственной политики в сфере малого и среднего предпринимательства" от 22.07.2014 [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://www.ved.gov.ru/rus_export/partners_search/torg_exp/?action=showproduct&id=4561

[4] Налоговый кодекс Азербайджанской Республики (Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 11.07. 2000 г. № 905-IQ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3&lang=_rus

[5] Закон Республики Беларусь от 01.07.2010 г. № 148-31 "О поддержке малого и среднего предпринимательства" [Электронный ресурс]. — Режим доступу:http://pravo.newsby.org/belarus/zakon0/z368.htm

[6] Налоговый кодекс Грузии. от 22 декабря 2004 года N692-вс. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://matsne.gov.ge/en/document/download/1043717/72/en/pdf

[7] Закон Республики Беларусь от 01.07.2010 г. № 148-31 "О поддержке малого и среднего предпринимательства" [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://pravo.newsby.org/belarus/zakon0/z368.htm

[8] Закон Республики Молдова от 7 июля 2006 года №206-XVI "О поддержке сектора малых и средних предприятий" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=13418

Джерело: систематизовано авторами на основі досліджених джерел.

Таблиця 3. Ризики МСБ в Україні

Група ризику	Ризики	Рейтинги ризиків в розрізі сегментів бізнесу		
		Мікро	Малий	Середній
1	*2*	*3*	*4*	*5*
Внутрішні ризики	Низька доступність кредитів	12	12	13
	Брак обігових коштів	11	12	12
	Надмірний податковий тиск	13	7	11
	Часті зміни економічного законодавства	7	11	6
	Негативне ставлення суспільства до бізнесу	4	6	10
	Надмірний регуляторний тиск	6	8	5
	Недостатній попит на продукцію	2	4	9
	Низька якість діалогу з органами публічної влади	8	3	3
Зовнішні ризики	Війна на Сході України	5	13	7
	Корупція на всіх рівнях державного управління	9	9	8
	Нестабільність курсу національної валюти	10	2	4
	Інфляція	3	5	2
	Нестабільна політична ситуація	1	1	1

Джерело: систематизовано авторами на основі досліджених джерел [9; 10; 11].

фінансувати чи виступати гарантами по українських інноваційних проектах МСБ. Відповідно до визначення European Court of Justice, МСБ — це будь-яка організація, яка займається економічною діяльністю, незалежно від її організаційно-правової форми. Практичний аспект цього визначення полягає у тому, що самозайняті, сімейні фірми, партнерства та асоціації чи будь-які суб'єкти, які регулярно займаються економічною діяльністю, можна розглядати як бізнес. Україна прийняла критерії Європейського Союзу щодо визначення МСБ у повному обсязі (за виключенням критерію суми активів) у 2012 році (табл. 1). Отже, на сьогодні критерії МСБ в Україні та країнах ЄС практично ідентичні [9].

Отже, всі підприємства в Україні, незалежно від форми власності, поділяються на чотири категорії: малі, у тому числі суб'єкти мікропідприємництва, середні та великі. До середнього бізнесу, згідно зі ст. 55 ГКУ та Прикінцевих положень Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" [10], за принципом виключення, відносяться всі підприємства, що не потрапили до вищезазначених категорій. Для такої класифікації використовується сукупність двох критеріїв: кількість працюючих і обсяг валового доходу підприємства від будь-якої діяльності за рік. На нашу думку, наявності двох означених критеріїв є достатнім для систематизації суб'єктів господарювання на різні групи залежно від їх розміру, оскільки головна мета мікро- та малого підприємництва — це активізація економічної активності в країні, сприяння самозайнятості, підприємницькій активності, створення робочих місць, тощо.

До того ж світовий досвід також свідчить про існування подібних підходів до обрання критеріїв визначення МСБ, зокрема у країнах Східного партнерства (СП) (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, Білорусія у визначенні розміру суб'єкта господарювання орієнтується лише на кількість працівників, а із розглянутих держав переважна більшість має додатковий, подібний до України, критерій — обсяг річного обороту чи загальну вартість активів. Отже, існуючі в Україні критерії розподілу суб'єктів господарювання на групи залежно від їх розміру практично в повній мірі відповідають європейській практиці, а тому вітчизняні представники МСБ можуть виступати потенційними претендентами на отримання фінансових ресурсів від міжнародних фінансових донорів та організацій, зокрема таких як Європейський інвестиційний банк, ESIFs та брати участь у міжнародних інноваційних проектах. Щоб реально отримати фінансові інвестиції від міжнародних організацій, мають бути створені відповідні умови як зі сторони держави, так і самих суб'єктів господарювання. Тому наступним кроком дослідження є визначення існуючих ризиків, зовнішніх та внутрішніх, пов'язаних із здійсненням інвестицій в економіку України взагалі та фінансуванням інновацій МСБ зокрема.

Сьогодні діяльність суб'єктів МСБ в Україні супроводжують численні ризики, які, до того ж, негативно впливають й на інвестиційну привабливість бізнесу в Україні. Основними з них є, згідно з рейтинговою оцінкою (табл. 3) низька доступність кредитів, брак обігових коштів, надмірний податковий тиск. Якщо з першими двома внутрішніми ризиками ми погоджуємось, то з останнім наша думка та думка суб'єктів господарювання розбіжна: в Україні одні з найнижчих ставки оподаткування, і проблемою у нас є не високий рівень податкового навантаження, а нерівномірний його розподіл серед суб'єктів господарювання через функціонування дуже високого рівня тіньової економіки, масове ухилення та корупцію на всіх рівнях, неефективний і недієвий податковий контроль тощо.

Для потенційного інвестора, водночас як і для МСБ, важлива як перша, так і друга група ризиків, задля оцінки власних ризиків та розуміння ситуації на внутрішньому ринку (для внутрішнього інвестора) та міжнародному (для іноземного інвестора). Отже, іноземному інвестору необхідно координувати потік інвестицій із врахуванням таких ризиків, як: фінансові ризики (валютних та ризиків банківської системи), регуляторні, податкові, ризики правового поля (нестабільність законодавства, ненадійність судової системи), політичні ризики, ризик країни в цілому. Так, про Україну як про бізнес-партнера у світі знають дуже мало, і, що ще гірше, про Україну думають як про країну з поганим іміджом, на території якої відбувається конфлікт (Посол Туреччини, Посол Республіки Корея в Україні). Вітчизняні суб'єкти господарювання і державні органи влади у цьому питанні мають діяти в тандемі і доводити чому іноземцям потрібно інвестувати свої кошти саме в Україну. Високим рівнем ухилення, недієвістю судової системи, відсутністю захисту прав власності тощо, навряд чи можна переконати іноземного інвестора. Більше того, Посол Канади в Україні вважає, що українці і українські бізнесмени не вміють співпрацювати, координувати свої зусилля, що забагато зусиль у нас витрачають на те, щоб перехитрити один-одного, що впливає на інвестиції і ведення бізнесу в Україні. За його словами, "Канада буде скоріше виступати донором для України, аніж бізнес-партнером".

Вважаємо, що увагу слід приділяти як внутрішнім, так і зовнішнім ризикам залучення інвестицій та функціонування суб'єктів МСБ в Україні. Зазначену в таблиці 3 класифікацію доцільно доповнити визнаними на державному рівні ризиками (згідно пояснювальної записки до проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2017 рік"), зокрема: дисбаланс на валютному ринку (нестабільність національної грошової одиниці відносно долара); неспри-

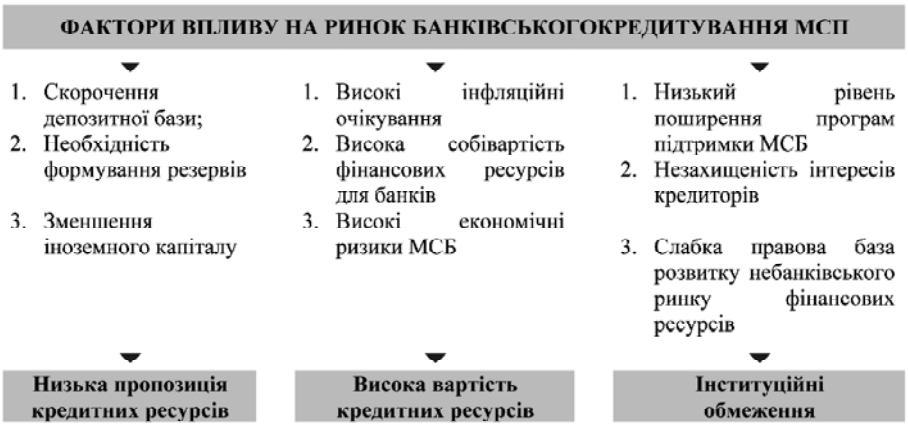

Рис. 1. Фактори впливу на ринок банківського кредитування МСБ

Джерело: систематизовано на основі досліджених джерел [9; 11; 12; 14, с. 201—205].

ятлива цінова кон'юнктура на світових товарних ринках (застосування торговельних обмежень з боку інших країн); можлива втрата виробничих потужностей та інфраструктури; втрата статусу України як безпечної транзитної території (у зв'язку з військовим конфліктом на сході України).

Окремо варто зауважити щодо ризиків підтримки інноваційної сфери, як такої, яка є ризиковою за своєю сутністю. Пошуки, здійснені потужними компаніями, вже не конкурентні. Новим механізмом для генерації та реалізації інноваційних продуктів стають відкриті платформи, які дозволяють об'єднатися різноплановим гравцям заради певної загальної мети і на виході отримати інноваційний продукт. Водночас, Україна і тут має свої проблеми, однією з яких є створення дійсно сприятливого інвестиційного клімату, але, по-перше, не лише для зовнішніх, а в першу чергу для вітчизняних, внутрішніх інвесторів ("One domestic investor is more important than three foreign"), оскільки практика свідчить: доки не прийде внутрішній інвестор, не слід очікувати зовнішніх.

Відсутність достатніх інвестицій в технологічні сектори призвела до посилення зв'язку зростання реального ВВП України з Commodity price index. Більш успішні країни, зокрема такі як Польща та Білорусь, не мають значної залежності від сировинних циклів, а Україна схильна до кризових явищ, що провокують волантильність на ринках сировини. І хоча для сучасних інвесторів (як зовнішніх, так і внутрішніх) досить привабливим є АПК, в Україні обов'язково має стимулюватись й індустріальний напрямок, бо без промисловості сільське господарство деградує. Малі підприємства в сучасному сільському господарстві будуть все менш ефективними, оскільки, на думку професора Дана Шехтмана, на полях і фермах мають працювати не люди, а машини, наприклад, у США на великих агрогосподарствах працює лише декілька чоловік. Але при цьому в Україні лише поглиблюється проблема високого безробіття, що вимагає термінової і кардинальної зміни політики як в системі освіти, так і соціальної та економічної сфер, які б враховували глобальні ризики і перспективи, а не лише орієнтувались на проблеми сьогодення чи минулого.

На думку М. Шмельова, директора по технологічній політиці "Майкрософт Україна", проникнення інновацій в українську промисловість стримують такі фактори: 1) Україна отримала в спадок від СРСР величезні підприємства, які давали результат за рахунок екстенсивного розвитку. Від цього залишилася психологія того, що є ресурс, який можна експлуатувати, замість впровадження інновацій; 2) у нашому інформаційному полі ІТ-індустрія існує, як самостійна вертикаль, як річ в собі. Промисловці не пов'язують АСУТП (автоматизовану систему управління технологічними процесами) та ІТ. Поки таке сприйняття залишатиметься, взаємопроникнення ІТ і промисловості не відбуватиметься. Потрібна синергія, адже насправді ІТ — це горизонталь, це рушійна сила для інших сфер економіки, а не самостійна галузь (Уткін Є.).

Слід зауважити, що наявність значної кількості ризиків не означає неможливість отримання фінансових ресурсів. Так, наприклад, банківське фінансування малого та середнього бізнесу сьогодні знаходиться на початку етапу післякризового відновлення. Проте зацікавленість банків в диверсифікації кредитного портфелю обмежується необхідністю дотримання вимог регулятивного капіталу. Девальвація, анексія, окупація на тлі негативних тенденцій економіки спричинили зростання частки простроченої заборгованості з 7,7% на 01.01.2014 до 24,3% кредитного портфелю банків (на 01.06.2016 [13]). Механізми забезпечення стійкості банків (як внутрішні, так і Базель II) передбачають необхідність збільшення регулятивного капіталу банків, основним інструментом чого є збільшення власного капіталу. В умовах обмеженості внутрішніх ресурсів та низької зацікавленості іноземних власників до суттєвого нарощення інвестиційного портфеля в Україні більш ймовірним є виконання вимог шляхом згортання кредитування.

Слід зауважити, що НБУ основною проблемою при проведенні сценарних перевірок та тестувань банківської системи виділяє проблему недостатності регулятивного капіталу. При цьому ринок банківського кредитування в свою чергу зазнає негативного впливу низки інших факторів, які, на нашу думку, доцільно розділити на 3 групи: фактори, що визначають пропозицію кредитних ресурсів, цінові та інституційні фактори (рис. 1).

В умовах високої інфляції НБУ проводить політику стримування грошової експансії через підтримку високих ключових ставок: облікової, рефінансування та ставок дохідності депозитних сертифікатів. Підняття облікової ставки в критичний період у березні 2015 року до 30% річних (рис. 2) було виправданим кроком для неадміністративного стримування попиту на міжбанківському валютному ринку через обмеження гривневої маси. Її поступове скорочення починаючи з вересня 2015 року здешевлювало ресурси для банків що, в свою чергу, зменшувало їх вартість для позичальників. На момент написання статті облікову ставку було знижено до 14%, що визначається один з ключових факторів розширення кредитування МСБ. Скорочення залишків на кореспондентських рахунках банків можна вважати початком цієї тенденції, хоча кореляційна залежність між залишками та ставкою не є високою.

Серед факторів, що стримують розвиток банківського кредитування малого та середнього бізнесу визначають недосконалість законодавчого захисту прав кредиторів. Зокрема Організація економічної кооперації та розвитку наго-

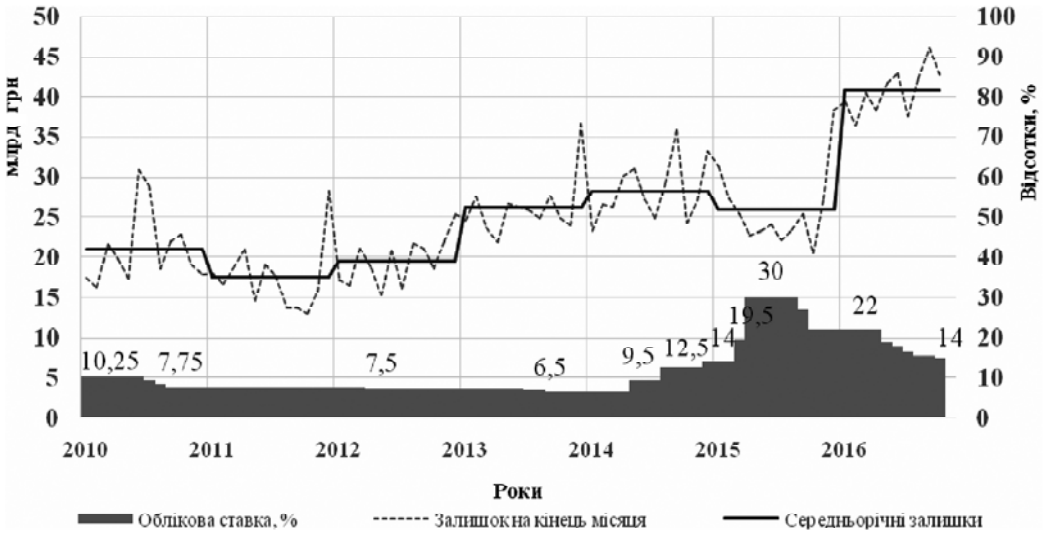

Рис. 2. Залишок коштів на кореспондентських та транзитних рахунках банків

Джерело: побудовано авторами на основі даних НБУ [13].

лошує на необхідності оптимізації законодавчої бази щодо банкрутства підприємств, що функціонує з 1992 року з деякими змінами, внесеними у 2011 та 2013 роках.

Обмеженість розвитку небанківського ринку також пояснюється слабкою законодавчою базою. І якщо венчурні фонди та венчурне інвестування передбачені законом України "Про інститути спільного інвестування", то такі поширені сьогодні категорії, як "бізнес ангели", тобто фізичні особи, що виступають інвесторами новостворених проектів або надають нефінансову підтримку, не мають юридичної основи своєї діяльності.

Взагалі, в сучасній економічній системі існує широкий ряд інструментів штучного стимулювання фінансово-кредитної активності суб'єктів господарювання, які можуть ефективно використовуватись в період спаду економіки. Їх можна розділити на [14, с. 201—205]:

— стимулювання попиту (зменшення вартості залучення ресурсів для позичальника) — зокрема: субсидіювання відсоткової ставки, застосування інструменту кредитних гарантій, пряма фінансова підтримка МСБ, створення державних спеціалізованих фінансово-кредитних установ;

— стимулювання пропозиції (зменшення ризиків кредитора), а саме: пряме надання комерційним банкам фінансування для кредитування МСБ, створення або залучення існуючих гарантійних товариств, що прийматимуть на себе частину ризиків кредитування.

На рівні Європейсько Союзу функціонують організації, метою яких є підтримка малого та середнього бізнесу — Європейські Структурні Інвестиційні Фонди (ESIFs), Європейський Інвестиційний Банк (EIB) та інші, основним інструментом яких є гарантування позик. Деякі країни (наприклад, Швейцарія та Польща) мають власні інститути гарантування позик МСП. При цьому Великобританія, навпаки, надає перевагу прямому наданню банкам коштів для цільового кредитування. Основні цілі програм зі стимулювання розвитку ринку кредитування МСП можна розділити на три напрями: підвищення доступності кредитів, зниження їх вартості та підтримка фінансової стійкості системи. Сучасна практика надає достатньо різноплановий перелік інструментів досягнення цих цілей. Так, у світовій практиці широко поширеним інструментом стимулювання розвитку МСБ є кредитні гарантії (Credit Guarantee Schemes, CGS) — залучення третьої сторони у відносинах позичальник-кредитор, яка бере на себе частину ризиків неплатоспроможності позичальника. Інституційна реалізації цього інструменту передбачає можливість створення гарантійних фондів на трьох рівнях: приватному (спілки та фонди взаємного гарантування, учасниками яких є МСП), банківському (міжбанківські гарантійні фонди), державному (цільові та нецільові фонди гарантування кредитів).

Гарантійні фонди сформовані з внесків учасників, розміщуються на депозитах банків-кредиторів виступаючи гарантами позик. Окрім цього, практикується зменшення відсоткової ставки для клієнтів що є учасниками фондів. Навіть приватні фонди часто отримають дотації від держави та міжнародних фінансових організацій (рис. 3). У Європейському Союзі цей інструмент найбільш поширений в Італії [15]. Так, враховуючи певні особливості економіки цієї країни — найбільша частка МСБ в економіці, висока залежність банківського та реального секторів економіки від держави, Італія формує більше 1/3 обсягу гарантійних фондів ЄС. На основі статистичних даних цієї країни було проведено дослідження впливу кредитних гарантій CGS на розширення доступу до кредитних ресурсів, тобто чи використовуються гарантійні фонди для фінансування МСБ з вищим за прийнятний рівень ризику, чи "витрачаються" на фінансування надійних клієнтів? Результати дослідження показали обмежений вплив інструменту на доступність, визначивши необхідність жорсткого контролю, особливо в разі використання державних ресурсів. Враховуючи низьку ефективність контролю в Україні та високу ризиковість більшості суб'єктів МСБ, існують значні ризики запровадження такої практики.

Визначені цілі розвитку ринку кредитування можуть бути досягнені шляхом розвитку заставного кредитування. Цей напрям швидко розвивався в Україні в період до фінансової кризи 2008 року. Проте досвід роботи з заставами за безнадійними кредитами фізичних та юридичних осіб показав, що юридичні перешкоди відчуження та реалізації заставного майна, а також переоцінена його вартість нівелюють очікуваний ефект зменшення ризиків. На сьогодні банківські установи з обережністю відносяться до даного виду кредитування, надаючи перевагу залишкам ліквідної готової продукції над заставами нерухомості та основних засобів. Суттєвою перешкодою розвитку даного фінансового інструменту в Україні є низька захищеність інтересів кредиторів в рамках закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 2343-XII, станом на 14.05.1992 (зі змінами та доповненнями). У найближчому майбутньому стимулом для розвитку ринку заставного кредитування МСБ буде зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. В цьому випадку сільськогосподарські підприємства отримають можливість залучення кредитних ресурсів під заставу землі.

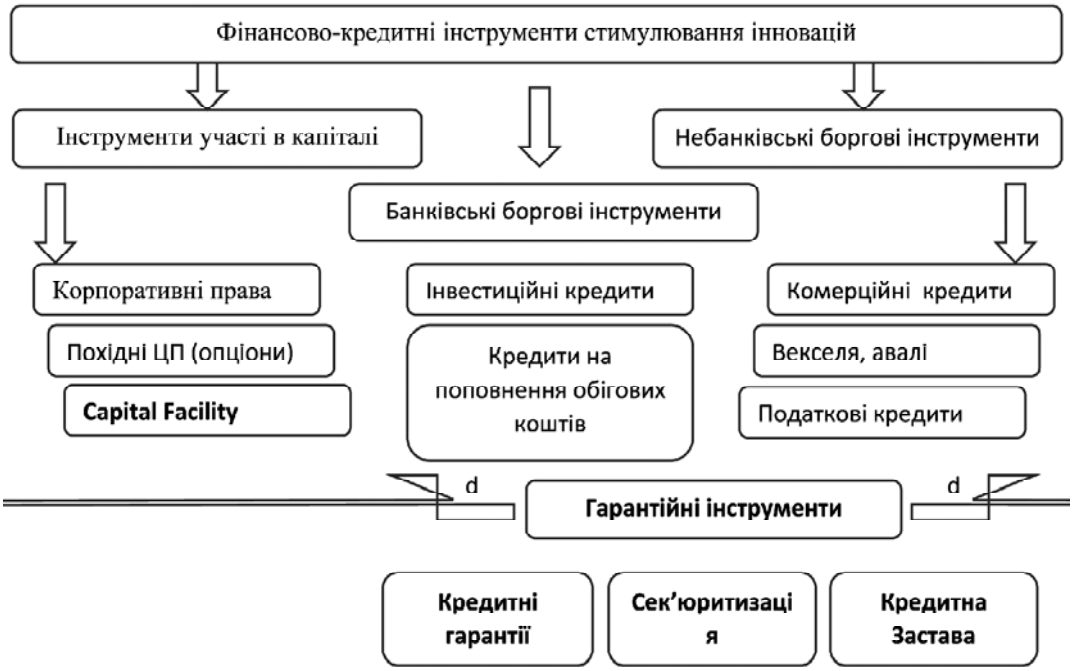

Рис. 3. Фінансово-кредитні інструменти стимулювання інноваційної діяльності МСБ

Джерело: розроблено авторами на основі досліджених джерел [9; 11; 12; 14].

Третім можливим інструментом є сек'юритизація кредитного портфелю. Як у разі надання гарантій без верхньої границі (uncapped guarantees), так і у разі участі в операціях сек'юритизації кредитний портфель розділяється на 3 частини, кожна з яких гарантується конкретним інститутом. Таким чином, у разі сек'юритизації старший транш досягає високих кредитних рейтингів та може бути проданий інституційним та приватним інвесторам. Така практика сегментації портфелю за рівнем ризику із подальшим продажем окремих його частин, спрямована на залучення приватних інвесторів, збільшує пропозицію кредитних ресурсів.

На рисунку 3 виділені основні, на нашу думку, інструменти, що формують базу для інноваційного розвитку МСБ у сучасному світі. На першому місці виділено інвестиційні інструменти участі в капіталі підприємств. Сучасна інвестиційна енциклопедія "Investopedia" виділяє 2 основних джерела капіталу для новостворених підприємств: Seed Capital (власні ресурси засновників або їх найближчого оточення, без залучення посередників) та Capital Facility (капітал, наданий зовнішніми інвесторами, включаючи венчурні інвестиції та грошову допомогу бізнес-ангелів). Інструменти не є взаємовиключними і часто використовуються одночасно для акумулювання ресурсів, необхідних на перших етапах розвитку підприємства. Умовами поширення даних інструментів на ринку є наявність пропозиції грошових ресурсів та кон'юнктури ринку.

Українські банки пропонують суб'єктам господарювання як інвестиційні кредити, так і кредити на поповнення обігових коштів. Обмежуючим фактором ринку банківського кредитування, як вже зазначалося вище, є не відсутність продуктів, а висока вартість ресурсів. Тому стимулом для розвитку ринку ми вважаємо інструменти зниження відсоткових ставок, головним чином шляхом зменшення кредитних ризиків за допомогою таких інструментів як гарантії, застави та сек'юритизація. В умовах обмеженої доступності банківських кредитів, в Україні зростала популярність варіантів комерційних кредитів, головним чином — відстрочених платежів, встановлення лімітів кредиторської заборгованості, або навпаки, співпраця на основі авансової оплати. Для цього напряму питання зниження ризиків також є актуальним.

Водночас, не зважаючи на ризики та кризовий стан економіки країни, перспективи успішної реалізацій інвестиційно-інноваційних проектів серед малого та середнього бізнесу сьогодні мають значні успіхи. Існує чимала кількість інвестиційних проектів, що використовуються в межах таких цільових груп, як МСБ. Ці проекти реалізуються у складі інвестиційно-інноваційної підтримки ЄС підприємницької діяльності в Україні. До них відносять: East Invest (Проект "Схід Інвест"), Кредитні гарантії у межах проекту "InnovFin", Фонд прямого фінансування ПВЗВТ (Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі), Програма підтримки малого бізнесу в країнах Східного партнерства, Визначення і сприяння інвестиціям в енергоефективність, TAREP (Посилення аудиту та звітності в країнах Східного партнерства), Creative Europe та інші. Зазначені проекти включають як забезпечення інформаційної підтримки МСБ у якості семінарів, тренінгів, торгових ярмарок, моделі "бізнес-для-бізнесу", навчальні візити, інвестори для МСБ, презентаційні тури "Інвестори для МСП", так і безпосереднє гарантування інвестицій іноземним інвесторам в країни з підвищеним рівнем ризику, до яких відноситься і Україна. Додатково можуть бути надані кредитні лінії та фінансові послуги і продукти для МСБ, які збільшують доступність довгострокового фінансування для сектору МСБ; кредити, у тому числі в місцевій валюті, інвестиції в акціонерний капітал, доступ до "ноу-хау".

ВИСНОВКИ

Таким чином, потенційні ресурси до залучення інвестицій в український МСБ існують, але вітчизняним суб'єктам господарювання для отримання доступу до них потрібно навчитись працювати прозоро і чесно, вести свій бізнес дотримуючись етики ведення бізнесу європейців, що досить складно зробити у вітчизняних реаліях без зміни пріоритетів у принципах співпраці та ведення бізнесу. Крім того, для підвищення привабливості Україні в очах іноземних інвесторів: має бути забезпечено верховенство права, реальна боротьба з корупцією, відкритість і прозорість судової системи, державне управління має стати прозорим, чесним, підзвітним, для покращення інвестиційного клімату повинна бути проведена реальна ре-

форма ДФС, у результаті якої має знизитись корупція і необгрунтований тиск на бізнес, вітчизняні підприємства мають показати, що вони також готові вкладати кошти в економіку своєї країни, а не лише очікують іноземної допомоги. Якщо в нашій країні буде добре невеликому українському інвестору, прийде великий закордонний. Великий бізнес не витягне країну, 90% має припадати на малий та середній. Якщо банки будуть надалі розглядатись як єдине джерело фінансових ресурсів, це свідчитиме про короткозорість менеджменту, відсутність бажання змінюватись на краще, відсутність диференціації ризиків зі сторони держави. В першу чергу зусилля в Україні слід спрямовувати на створення та підтримку суб'єктів МСБ, які займатимуться інноваціями і створенням нових видів товарів чи послуг. Тобто пріоритет має бути на інноваційному підприємництві з акцентом на підтримку вітчизняних виробників. Одним же із індикаторів успішності державної політики буде якраз прихід інвесторів в країну. При цьому слід враховувати, що якщо зіпсувати імідж можна протягом доби, то на його відновлення потрібен тривалий час.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

2. Акимов О.Ю. Малый и средний бизнес: эволюция понятий, рыночная среда, проблемы развития. — М.: Финансы и статистика. — 2003. — 192 с.

3. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні/ Н. Бех // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 1 (26). — С. 16—18.

4. Жаліла Я.А. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні: зб. наук. статей/ За ред. Я.А. Жаліла. — К.: Альтерпрес, 2002. — 118 с.

5. Герасимчук В.І., Мірошниченко О.В., Онікієнко В.В. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку /За ред. В.В. Онікієнка. — К.: УІСД, 2002. — 116 с.

6. Реверчук С., Крамарчук Б., Мегец М. Прямі іноземні інвестиції та їхній вплив на регіональну економіку в Україні // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів. — 2010. — Вип. 20.5. — 332 с.

7. Сиваненко Г. Бізнес-клімат як передумова інноваційного розвитку країни //Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2012. — № 6. — С. 26—34.

8. Волга В.О. Участь малого бізнесу у територіальних інноваційно-освітніх кластерах (зарубіжний досвід) // Actual problems of international relations. — 2016. — Т. 2. — № 126. — С. 168—181.

9. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_type=254&lang=en&item_id=8274

10. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/paran178#n178

11. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development / Johnson Cornell University [Electron resource]. — Access mode: https://ri-links2ua.eu/page/7/attach/Global_innovation_index.pdf

12. World investment report 2016. Investor nationality: policy challenges / United nation's conference on trade and development [Electron resource]. — Access mode: http://www.worldinvestmentreport.org

13. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua

14. Філін О.С. Проблеми кредитування малого та середнього бізнесу в умовах економічної кризи // Бізнес Інформ. — 2016. — № 9. — С. 201—205.

15. Salvatore Zecchini Public Credit Guarantees and SME Finance [Electron resource]. — Access mode: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=947106

References:

1. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2016), available at: http://www.ukrstat.gov.ua (Accessed 3 November 2016)

2. Akimov, O.Ju. (2003), Malyj i srednij biznes: jevoljucija ponjatij, rynochnaja sreda, problemy razvitija. [Small and medium business: evolution of concepts, market environment, problems of development], Finansy i statistika, M., 192 s.

3. Bex, N. (2010), "Features of development and functioning of small and medium business in Ukraine", Halyc'kyj ekonomi'nyj visnyk, vol. 1 (26), pp. 16—18.

4. Zhalila Ya.A. (2002) Malyj i serednij biznes u poshukakh mistsia v stratehii ekonomichnoho zrostannia v Ukraini: [Small and medium businesses in searching a place in the strategy of economic growth in Ukraine], Zb. nauk. Statej, K.: Al'terpres, 118 p.

5. Herasymchuk, V.I. Miroshnychenko, O.V. and Onikiyenko, V.V. (2002), Malyy ta seredniy biznes yak sfera zaynyatosti: metodolohiya, analiz, problemy rozvytku [Small and medium business employment: methodology, analysis, development], K., 116 p.

6. Reverchuk, S. Kramarchuk, B. and Mehets, M. (2010), "Foreign direct investment and their impact on the regional economy in Ukraine", Naukovyj visnyk natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats', L'viv, vol., 20.5, pp.332.

7. Syvanenko, H. (2012), "The business climate as a prerequisite of innovative development of the country", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, № 6, pp. 26—34.

8. Volha, V. O. (2016), "The participation of small business in territorial innovation and education clusters (foreign experience)", Actual problems of international relations, part 2, vol. 126, pp. 168—181.

9. The official site of European Commission (2016), available at: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_type=254&lang=en&item_id=8274 (Accessed 20 October 2016).

10. The law of Ukraine (22.03.2012) "On development and state support of small and medium enterprises in Ukraine" #4618-VI, available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/paran178#n178

11. Johnson Cornell University (2015), "The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development", available at: https://ri-links2ua.eu/page/7/attach/Global_innovation_index.pdf (Accessed 25 October 2016).

12. United nation's conference on trade and development (2016), "World investment report 2016. Investor nationality: policy challenges", available at: http://www.worldinvestmentreport.org (Accessed 20 October 2016).

13. The official site of National bank of Ukraine (2016), available at: https://bank.gov.ua (Accessed 4 November 2016).

14. Filin, O. (2016), "The problems of crediting of small and medium business in conditions of economic crisis", Business inform, vol. 9, pp. 201—205.

15. Salvatore Zecchini Public Credit Guarantees and SME Finance (2016), available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=947106 (Accessed 24 October 2016).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

УДК 330:12

О. В. Степанова,
к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник відділу державних фінансів,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

O. Stepanova,
Ph.D. in Economics, senior researcher of public finance department,
"Institute for Economics and Forecasting, The National Academy of Sciences of Ukraine"

FINANCING OF SOCIAL PROTECTION UNDER DECENTRALIZATION: FOREIGN EXPERIENCE AND NATIONAL REALITIES

У статті досліджено провідний зарубіжний досвід фінансування системи соціального захисту населення та її секторів у централізованих та децентралізованих країнах. Визначені принципи розподілу функцій фінансування різних секторів соціального захисту між рівнями влади в країнах ЄС. Проведено аналіз сучасних тенденцій та структури бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні за 2005 — 2015 роки. Розраховано коефіцієнти децентралізації бюджетних витрат на різні види соціального захисту населення в Україні. Виявлено прогалини нормативно-правового регулювання розподілу функцій та повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері соціальних послуг. Наведено законодавчо закріплені принципи розподілу функцій та повноважень фінансування соціального захисту та соціальних послуг між різними рівнями влади та установами.

In the article the leading foreign experience of social protection financing in centralized and decentralized countries are presented. Principles of separation of financing functions various sectors of social security between levels of government in the EU were investigated. An analysis of current trends and structure of budget financing of social protection and social security of the population in Ukraine for 2005—2015 years are observed. In the article was shown the results of calculation of the coefficients decentralization of budgetary expenditures for various kinds of social protection in Ukraine. Revealed gaps of legal regulation of distribution functions and powers united local communities in social services are find out. It was investigated the legislated principles of separation of powers and functions of financing social security and social services among different levels of government and institutions.

Ключові слова: система соціального захисту населення, соціальні послуги, децентралізація, розподіл функцій та повноважень у соціальному захисті, державні фінанси, міжбюджетні відносини.
Key words: system of social protection, social services, decentralization, distribution of functions and powers in social protection, public finance, intergovernmental fiscal relations.

ВСТУП

Розпочата в Україні реформа децентралізації передбачає реалізацію системи заходів, спрямованих на врегулювання та впорядкування повноважень між державою, регіонами та територіальними громадами, у тому числі, в частині реалізації та фінансування соціальних функцій. Сьогодні результативність надання та фінансування соціальних послуг залежить від ефективності діяль-

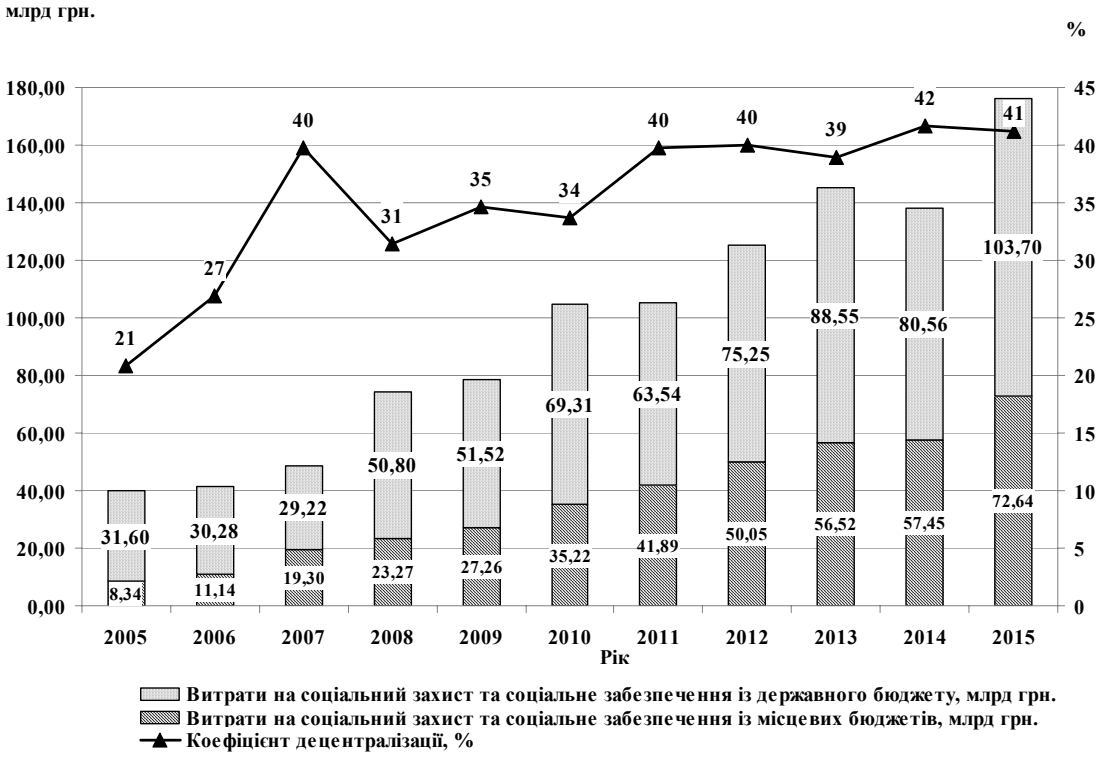

Рис 1. Бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні за 2005—2015 рр.

Джерело: сформовано за даними Міністерства фінансів України.

ності регіональних та місцевих органів влади та їх спроможності виконувати взяті на себе визначені повноваження та обов'язки в умовах децентралізації. Разом з тим, процеси реформування соціальної політики здійснюються паралельно з процесом стратегічного вибору найбільш ефективної моделі розвитку системи соціального захисту, що приводить до втрат та зниження результативності діяльності системи. Така інституційна трансформація, яка передбачає децентралізацію, деінституціоналізацію та полісуб'єктність соціального захисту та соціального обслуговування сьогодні все ще не призвела до відчутних результатів у підвищенні рівня якості життя вразливих верств населення. Отже, набуває актуальності дослідження зарубіжного досвіду формування ефективних механізмів розподілу функцій та повноважень, у тому числі видаткових, між органами влади на різних ієрархічних рівнях системи соціального захисту, а також опрацювання принципів таких механізмів та характерних для нього методологічних особливостей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стратегічні напрями розвитку та виклики фінансування системи соціального захисту населення, а також пошук його інноваційних форм були предметом багатьох науково-практичних досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців протягом останніх декількох десятиліть. Так, в українській науковій думці засади фінансової децентралізації, зокрема, в системі соціального захисту досліджувалися в наукових працях Т. Бондарук, Г. Ігнатьєвої, М. Кравченко, О. Кириленко, О. Макарової, І. Луніної, В. Москаленко, К. Павлюк, Т. Семигіної, О. Черенько та інших дослідників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналітичний огляд принципів та тенденцій фінансування соціального захисту населення та різних його підсистем у централізованих та децентралізованих країнах, а також аналіз сучасного стану фінансування соціального захисту населення в умовах реалізації стратегії децентралізації влади в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення здійснюються сьогодні відповідно до положень ст. 87—91 Бюджетного кодексу України за рахунок державного та місцевих бюджетів (рис. 1) та спрямовуються на фінансування: соціального захисту у випадку непрацездатності; соціального захисту пенсіонерів; соціального захисту ветеранів війни та праці; соціального захисту сім'ї, дітей та молоді; соціального захисту безробітних; допомогу у вирішенні житлового питання; соціального захисту інших категорій населення; фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту; іншу діяльність у сфері соціального захисту.

Видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення на 2016 рік становлять 251 227,7 млн грн. (30 %), що більше ніж у 2015 році на 4,06 %. Так, у 2015 році бюджетне фінансування функцій соціального захисту та соціального забезпечення населення складало 176339,84 млн грн. (табл. 1), що становило 25,94% видатків Зведеного бюджету України та 8,91 % ВВП.

Аналіз тенденцій фінансування системи соціального захисту за останнє десятиліття дозволяє зазначити про суттєве збільшення номінальних обсягів

Таблиця 1. Бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення України у 2015 році

Функції соціального захисту населення	ЗВЕДЕНИЙ БЮДЖЕТ			ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ			МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ			
	Видатки на соціальний захист, млн грн.	Частка видатків у зведеному бюджеті, %	% ВВП	Видатки на соціальний захист, млн грн.	Частка видатків в державному бюджеті, %	% ВВП	Видатки на соціальний захист, млн грн.	Частка видатків в місцевих бюджетах, %	% ВВП	**Коефіцієнт децентралізації бюджетного фінансування соціального захисту (за видатками), %**
Соціальний захист та соціальне забезпечення	176339,84	25,94	8,91	103700,93	25,74	5,24	72638,90	26,23	3,67	**41,19**
Соціальний захист на випадок непрацездатності	8698,99	1,28	0,44	1250,55	0,31	-6	7448,44	2,69	0,38	**85,62**
Соціальний захист пенсіонерів	99587,24	14,65	5,03	94811,55	23,53	4,79	4775,69	1,72	0,24	**4,80**
Соціальний захист ветеранів війни та праці	5370,35	0,79	0,27	942,88	0,23	-5	4427,47	1,60	0,22	**82,44**
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	36479,90	5,37	1,84	30,47	-1	-	36449,43	13,16	1,84	**99,92**
Соціальний захист безробітних	59,72	-1	-	58,49	-1	-	1,23	-	-	**-**
Допомога у вирішенні житлового питання	15515,58	2,28	0,78	1434,51	0,36	-7	14081,07	5,08	0,71	**90,75**
Соціальний захист інших категорій населення	8616,46	1,27	0,44	5073,79	1,26	0,26	3542,66	1,28	0,18	**41,12**
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	16,56	-	-	16,56	-	-	-	-	-	**-**
Інша діяльність у сфері соціального захисту	1995,04	0,29	0,10	82,13	-2	-	1912,91	0,69	0,10	**95,88**

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України.

цих витрат (рис.1). Так, номінальний обсяг витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету за період з 2005 до 2015 року збільшилися у 3,28 рази, а з місцевого бюджету в 8,7 разів.

Оцінити рівень децентралізації фінансування соціального захисту населення можна за розрахунком відповідних коефіцієнтів. Так, в Україні за період 2011—2015 рр. коефіцієнт децентралізації витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення становив близь-

Таблиця 2. Розподіл повноважень та функцій у сфері соціального захисту населення територіальних органів Міністерство соціальної політики та органів місцевого самоврядування

ДЕЛЕГОВАНІ ПОВНОВАЖЕННЯ	*ВЛАСНІ ПОВНОВАЖЕННЯ*
Реалізація державних програм соціального захисту населення: - державна допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам, особам, які доглядають за психічнохворими, постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи; - програма житлових субсидій; - надання пільг та компенсацій; - забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації; - забезпечення санаторно-курортним лікуванням осіб пільгових категорій; - забезпечення технічними засобами реабілітації осіб з інвалідністю; - ведення інформаційних систем та реєстрів	Розроблення та реалізація програм соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці: - територіальні програми зайнятості населення програми соціальної підтримки населення; - програми розвитку мережі закладів оздоровлення та відпочинку дітей; - програми попередження насильства в сім'ї; - програми забезпечення гендерної рівності; - програми протидії торгівлі людьми; - організація надання соціальних та реабілітаційних послуг для осіб (сімей), які перебувають у складних життєвих обставинах; - організація оздоровлення та відпочинку дітей

Джерело: [1; 2; 3].

Таблиця 3. Ієрархічний розподіл функцій та установ соціального захисту населення в умовах децентралізації

МЕРЕЖА УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	*ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ*
РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	
центри професійної реабілітації інвалідів; спеціалізовані стаціонарні заклади (інтернатні установи); інші спеціальні установи та заклади (соціальні гуртожитки, центри допомоги вразливим верствам населення, що надають спеціалізовані послуги)	- реалізує державну політику; - формує пріоритети та програми соціального розвитку регіону; - здійснює методологічне забезпечення діяльності структурних підрозділів виконкомів районних рад з питань соціального захисту населення, проведення навчання фахівців районного рівня; - здійснює моніторинг дотримання законодавства
РАЙОННИЙ РІВЕНЬ	
- стаціонарні заклади для людей похилого віку, інвалідів; - реалізація державної політики; - організація надання спеціалізованих соціальних послуг (психологічних); - заклади та установи сімейного виховання дітей; - центри реабілітації для осіб з інвалідністю; центр сім'ї та дітей для тимчасового проживання дітей та сімей з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО)	- реалізація державної політики; - формування пріоритетів та програми соціального розвитку району; - здійснення повноважень щодо захисту прав дітей та усиновлення; - методологічне забезпечення розвитку надання послуг в об'єднаних територіальних громадах; - здійснення моніторингу надання послуг в об'єднаних територіальних громадах
ОБ'ЄДНАНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА	
Питання формування мережі установ соціального захисту та забезпечення в об'єднаних територіальних громадах потребує законодавчого врегулювання в частині їх підзвітності, особливостей фінансування та ін. Передбачено здійснення надання громадянам послуг за принципом «єдиного вікна» із залученням представників державних органів у сфері соціального захисту населення, зокрема, з виплати пенсій, страхових виплат, зайнятості (віддалені робочі місця). В об'єднаних територіальних громадах має бути створена опікунська рада, яка здійснюватиме нагляд за виконанням відповідних соціальних функцій та повноважень	- забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості населення; - організацію надання соціальних і реабілітаційних послуг, проведення соціальної роботи з особами, сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах; - розроблення та організацію виконання комплексних програм і заходів щодо поліпшення становища соціально вразливих верств населення, осіб, сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, та всебічне сприяння в отриманні ними соціальних виплат і послуг за місцем проживання, перебування; - забезпечення реалізації державної політики з питань підтримки сім'ї; забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків; соціальної інтеграції інвалідів; у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; - забезпечення реалізації державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, розроблення та виконання відповідних регіональних і місцевих програм; - забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей

Джерело: складено на основі [1; 2; 3].

ко 40 %. Однак цей показник не дозволяє оцінити фактичний рівень децентралізації цієї сфери та потребує деталізованого аналізу розподілу відповідних функцій та повноважень окремо, оскільки частина з поточних функцій фінансується за рахунок субсидій та інших трансфертів з державного бюджету. Такі принципи фінансування можуть визначені тільки як декоцентрація та, в деякій мірі, як деволюція, що є початковими формами децентралізації.

Отже, відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня у сфері соціального захисту населення є забезпечення розвитку місцевої інфраструктури, зокрема, об'єктів соціального та культурного призначення та надання соціальної допомоги через територіальні центри [1].

Окрім цього, структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні надаватимуть також й інші послуги соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсації, забезпечення надання пільг). Такий розподіл повноважень (табл. 2, 3), був викликаний необхідністю підвищення доступності та якості соціальних послуг для послуг, збільшення обсяг послуг, що надаються вразливим верствам населення, розширення потенціалу органів місцевого самоврядування у сфері реалізації діяльності з соціального захисту населення громади.

Досягнення таких цілей забезпечить оптимізацію розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, їх ефективну взаємодію у сфері соціального захисту на всіх рівнях, покращення адміністрування соціальних послуг та ефективності використання коштів бюджетів усіх рівнів.

Останні декілька десятиліть у різних країнах триває дискусія щодо доцільності та ефективності децентралізації фінансування та надання соціальних послуг населенню. Як свідчить зарубіжний досвід, багато країн мають високо централізовані окремі сегменти системи соціального захисту населення, а інші — децентралізовані [6].

Соціальне забезпечення відрізняється від інших форм соціальної підтримки наступними особливостями: 1) допомога надається одержувачам без яких-небудь зустрічних зобов'язань з їх боку (наприклад, без винагороди за роботу або послуги, що надаються); 2) соціальне забезпечення не базується на індивідуальній угоді між одержувачем та постачальником послуги (як, наприклад, у разі страхування життя), а стосується великих груп осіб і тому має колективний характер. Залежно від умов надання допомоги розрізняють системи, які основані на перевірці нужденності (право на допомогу мають тільки особи, чий дохід або добробут нижче певного рівня) та які не враховують рівень доходів (у них отримання допомоги не залежить від загального рівня доходів або добробуту одержувача або

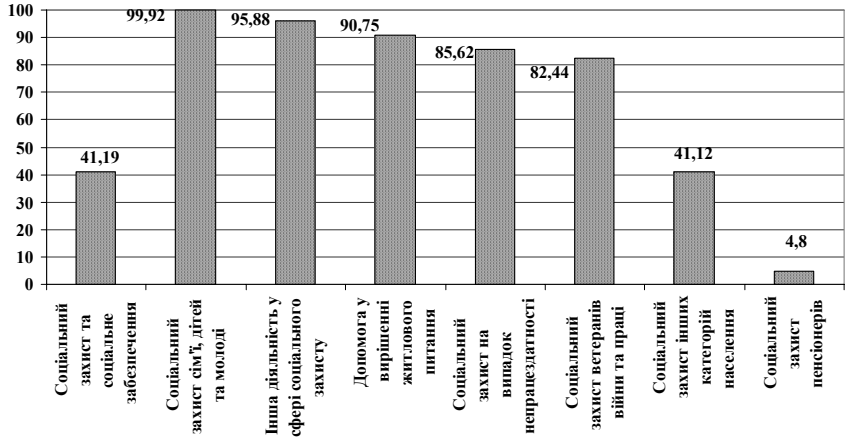

Рис. 2. Коефіцієнт децентралізації бюджетного фінансування соціального захисту населення в Україні (за витратами), %

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України.

його сім'ї). У особливу категорію умовних систем віднесені і ті системи, які, крім іншого, вимагають від одержувача і (або) його родичів або сім'ї участі в конкретних державних (наприклад, освітніх або медичних) програмах [4].

На фінансування системи соціального забезпечення всіх країн світу витрачається близько 17,2 % світового ВВП [4]. Проте ці витрати в основному понесені країнами з високими рівнями доходів, тому такий середній показник не враховує більшості світового населення, яке живе у країнах з низьким рівнем доходів, у яких на фінансування соціального забезпечення населення спрямовуються значно менші ресурси.

Існує суттєва відмінність у структурі та обсягах витрат держав на соціальне забезпечення, що залежить від регіону особливості організації системи та рівня економічного розвитку країни. Так, якщо країни Європи витрачають на соціальне забезпечення від 20 до 30 % ВВП, то у більшості країн Азії на соціальну допомогу виділяється всього 4—6 % ВВП та значна частина цих коштів спрямовується на фінансування охорони здоров'я, а не на грошові трансферти, що забезпечують захист доходів вразливих верств населення [4].

У цілому у країнах ЄС державні витрати на соціальний захист населення складають близько 40 % загальних державних витрат у таких країнах як Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія, Норвегія, Франція, Німеччина, Словаччина, Греція, Італія та Швейцарія. Найменшу частку державний витрат на соціальний захист, які складають менше 30% загальних державних витрат серед країн ЄС має Ісландія та Кіпр [7].

Найбільшою частка державного фінансування соціального захисту з місцевих бюджетів є в Данії та становить 56,5 % загальних державних витрат. Переважна більшість країн мають триканальну систему державного фінансування соціального захисту населення, а саме за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та фондів соціального страхування. Однак такі країни, як Бельгія, Німеччина, Іспанія, Австрія та Швейцарія здійснюють фінансування соціального захисту населення за рахунок коштів регіональних органів влади. Найвищу ступінь децентралізації фінансування з місцевих бюджетів соціального захисту інвалідності та непрацездатності має Данія (коефіцієнт децентралізації за витратами становить (98,6%), Румунія (51,5%), Фінляндія (48,1%) та Швеція (37,6%). Найвищий ступінь централізації фінансування цієї функції має Бельгія, Болгарія, Ірландія та Португалія [7].

Переважна частина країн Європи здійснює фінансування соціального захисту людей похилого віку за рахунок фондів соціального страхування, а також за рахунок витрат центрального уряду. Тільки за рахунок державного бюджету здійснюються такі виплати в Австрії. Однак у Швеції та Данії частина таких функцій та повноважень передані місцевим громадам, в яких коефіцієнт децентралізації державного фінансування пенсійного забезпечення становить 31,7 % та 85,2 % відповідно [7]. Окрім цього, в Швейцарії та Німеччині державні витрати на пенсійне забезпечення здійснюються виключно соціальними фондами страхування. Бельгія та Іспанія витрачають на фінансування пенсійного забезпечення також кошти регіональних органів влади [6].

Державні витрати на соціальний захист дітей та сім'ї тільки на центральному рівні здійснюються в таких країнах, як Ірландія, Нідерланди, Греція, Австрія. Найбільш децентралізоване фінансування цієї функції є у Франції, Хорватії, Польщі та Швеції. Однак Франція та Італія здійснюють фінансування соціального захисту дітей та сім'ї за активної участі та вагомої частки фінансування фондів соціального страхування.

Розподіл державних витрат на фінансування соціального захисту безробітних здійснюється наступним чином:

— фінансування соціального захисту безробітних виключно за рахунок коштів центрального уряду здійснюється в Норвегії, Ісландії, Великій Британії, Швеції та Ісландії;

— децентралізованими ці повноваження є в Данії та Австрії; Іспанія залучає до фінансування також регіональні органи влади;

— найбільш активну участь соціальних фондів страхування у фінансуванні соціального захисту безробітних здійснюється в Бельгії та Італії.

Особливостями фінансування соціального захисту в частині вирішення житлового питання та захисту бездомних та мігрантів є найменший рівень участі соціальних страхових фондів порівняно з фінансуванням цими суб'єктами інших соціальних функцій.

Децентралізованим фінансування соціального захисту є у сфері вирішення житлового питання в Данії, Ірландії, Латвії, Литві, Польщі та Великій Британії. Витрати на соціальну допомогу у разі соціального виключення здійснює бере на себе держава в таких країнах, як Австрія, Велика Британія та Німеччина. Місцеві органи влади найбільший вплив на фінансування соціальної допомоги у разі соціального виключення здійснюють в Бельгії, Франції, Італії, Польщі та Швеції [6; 7].

Проведений аналіз децентралізації фінансування основних функцій соціального захисту в країнах Європи дозволяє говорити про відсутність переваги фінансування соціального захисту населення за державою. Регіональні та місцеві органи влади здійснюють таке фінансування як за рахунок трансфертів з державного бюджету, так і за рахунок трансфертів соціальних фондів страхування та власних доходів територіальних громад. Так, наприклад, у Нідерландах місцеві органи влади фінансуються виключно за рахунок трансфертів з державного уряду для понесення витрат на соціальний захист населення. В той же час, у Швейцарії більше 90 % витрат фінансується за рахунок власних доходів місцевих органів влади та в деяких випадках із залученням коштів соціальних страхових організацій [7]. Трансферти фондів соціального страхування отримують також місцеві та регіональні органи влади в Австрії, Фінляндії, Словаччині та Словенії.

Зауважимо, що кількісні показники делегування повноважень та функцій щодо фінансування різних секторів системи соціального захисту населення в країнах ЄС у значній мірі визначаються рівнем економічного розвитку країни, фінансовим потенціалом територіальних громад, сформованою моделлю фінансування соціального захисту (англосаксонська, континентальна, південно-європейська, перехідна), а також характерним для країни та окремих територіальних громад ступенем солідарності. Тож, як свідчить проведений аналіз, у силу історичних, культурних, політичних та інших факторів у державах однакового рівня економічного розвитку застосовуються різні механізми розподілу функцій щодо фінансування та організації систем соціального захисту.

В Україні фінансування соціального захисту та соціального забезпечення здійснюється не тільки шляхом надання соціальної допомоги, а й надання соціальних послуг в установах соціального обслуговування. Мережа закладів та установ, що надають соціальні послуги, налічує близько 2 тис. суб'єктів, якими обслуговується майже 2 млн осіб [5]. Мережа комунальних установ з соціального захисту та забезпечення населення, діяльність яких фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів, складається з 658 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), 290 будинків-інтернатів, 85 закладів для бездомних осіб; 692 центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 90 закладів соціального обслуговування, 15 притулків для дітей, 85 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Отримувачами соціальних послуг у 2015 році в цих закладах було близько 1,8 млн осіб, кількість працівників таких соціальних комунальних установ становить 120 тис. осіб. та близько 100 тис. осіб в цілому в регіональних підсистемах соціальної політики України [5].

Всі установи соціального обслуговування населення в Україні мають кошторисний принцип фінансування, який не дозволяє переорієнтувати бюджетні потоки фінансування соціальних послуг на користь інтересів громади та провести реальну децентралізацію у сфері соціального захисту населення.

Вагомою часткою бюджетного фінансування галузі у 2015 році були також видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді в цілому 36479,9 млн грн., що склало 20,6 % загальних видатків на соціальний захист зі зведеного бюджету. Фінансування цієї функції соціального захисту має найвищий рівень децентралізації (рис. 2), коефіцієнт децентралізації за якою становить 99,92 % (співвідношення обсягу видатків з місцевого бюджету на відповідну функцію до обсягу видатків зі зведеного бюджету). З місцевих бюджетів у 2015 році на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді було витрачено 36449, 43 млн грн., що склало 13,16 % видатків місцевих бюджетів у цілому та 1,84 % ВВП.

Децентралізоване бюджетне фінансування функцій соціального захисту населення в Україні у 2015 році також мали: допомога у вирішенні житлового питання (90,75%), соціальний захист на випадок непрацездатності (85,62 %), соціальний захист ветеранів війни та праці (82,44%), обсяг яких з місцевих бюджетів відповідно складав 14081,07 млн грн., 7448,44 млн грн. та 4427,47 млн грн. У цілому, коефіцієнт децентралізації видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення становив у 2015 році 41,19%, фінансування здійснювався за рахунок коштів місцевих бюджетів в обсязі 72638,9 млн грн. та 103700,93 млн грн. за рахунок коштів державного бюджету.

Отже, задекларовані в Україні орієнтири децентралізації у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, сьогодні потребують адекватної зміни обсягів та механізмів фінансового забезпечення. Як було зазначено вище, в Україні досі відсутній механізм фінансування та функціонування соціальних установ в об'єднаних територіальних громадах. Формування системи соціального захисту населення на відповідних ієрархічних рівнях не завжди узгоджується з особливостями та соціально-економічними інтересами громади, оскільки не проводиться необхідний в умовах децентралізації аналіз потреби громади в наданні необхідних соціальних послуг та відповідно не здійснюється аналіз необхідного обсягу бюджетних коштів на їх надання.

ВИСНОВКИ

Сучасна галузь соціального захисту входить до нової соціальної реальності з викривленим механізмом децентралізованого управління та фінансування, який не забезпечений реальним збільшенням фінансової спроможності громад та впровадженням необхідних нових інструментів. У крайньому протиріччі перебувають підходи до фінансування надання соціальної допомоги та підтримки, виходячи з потреб та належності до

визначеної вразливої категорії населення. Причиною цієї проблемної ситуації є невідповідність сформованої моделі управління фінансування системи соціального захисту населення сучасному соціально-економічному контексту.

Напрями удосконалення бюджетного фінансування системи соціального захисту населення в умовах децентралізації обумовлені необхідністю усунення низки існуючих недоліків: низької ефективності та якості соціальних послуг; невідповідності мережі бюджетних установ у сфері надання соціальних послуг її повноваженням; багаторівневою ієрархією мережі бюджетних установ; багаторічним недофінансуванням установ у сфері надання соціальних послуг; низькою ефективністю механізму кошторисного фінансування, не пов'язаного з результатами діяльності установ соціального захисту; відсутність правової регламентації діяльності адміністрації бюджетної установи щодо розпорядження доходами від іншої діяльності, що приводить до неефективного використання цих коштів; обмеження права споживача соціальних послуг на вибір постачальника послуг; держава та місцеві органи влади фактично виконують функції надання та фінансування установ у сфері надання соціальних послуг.

Підвищення ефективності механізму фінансування системи соціального захисту потребує визначення дієвого співвідношення "централізація — децентралізація" для визначених функцій соціального захисту населення, формування результативної системи розмежування витратних повноважень у всіх секторах соціального захисту населення, що сьогодні повністю не здійснено в Україні, відповідно до теоретично обгрунтованих принципів такого розмежування (територіальної відповідності, ефекту масштабу та ін.) та характерних функціональних особливостей різних секторів галузі, а також врахуванням потенційної можливості громад здійснювати таке управління та фінансування на визначених ієрархічних рівнях (держава, регіон, район, громада).

За таких умов існує нагальна необхідність законодавчої регламентації та розробки відповідного нормативно-правового акту, який би чітко розмежував функції фінансування соціального захисту населення. В умовах децентралізації формування потребують чіткі переліки соціальних послуг, що надаватимуться за рахунок бюджетних коштів на кожному ієрархічному рівні, з урахуванням нормативів закладених законодавством та стандартами надання відповідних соціальних послуг.

Література:

1. Розпорядження КМУ від 1. 04. 2014. — № 333-р. "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80

2. Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.01.2016 № 26 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186223&cat_id=-186195

3. Реформування системи управління у сфері соціальної політики в рамках децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування / Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000052/52486/reform-sys-upr.pdf

4. Социальное обеспечение в мире в 2010—2011 гг. Обеспечение охвата во время и после кризиса / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. — Москва: МОТ, 2011. — 295 с.

5. Соціальний звіт за 2015 рік. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mlsp.kmu.gov.ua/document/188938/2015.doc

6. Ezcurra R., Rodriguez-Pose A. Decentralizationof social protection expenditure and economic growth in the OECD // Publius. — 2011. — № 41 (1). — P. 146—157.

7. General government expenditure by function (COFOG. —) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show._do?dataset=gov_a_exp&lang=en (Accessed 2 November 2016).

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 (Accessed 2 November 2016).

2. Ministry of Social Policy of Ukraine (2016), Order "On approval of guidelines for the implementation of its own (self-governing) authority unified territorial communities in social protection", available at: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186223&cat_id=186195 (Accessed 2 November 2016).

3. Ministry of Social Policy of Ukraine (2016), "Reform of the system of social policy under the power decentralization and local government reform", available at: http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000052/52486/reform-sys-upr.pdf (Accessed 2 November 2016).

4. International Labour Organization (2011), Sotsialnoe obespechenie v mire v 2010—2011 gg. Obespechenie ohvata vo vremya i posle krizisa [Social security in the world in 2010—2011. Provide coverage during and after the crisis], ILO, Moscow, Russia.

5. Ministry of Social Policy of Ukraine (2016), "Social Report for 2015", available at: http://mlsp.kmu.gov.ua/document/188938/2015.doc (Accessed 2 November 2016).

6. Ezcurra, R. Rodriguez-Pose, A. (2011), "Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD, Publius the Journal of Federalism, vol. 41 (1), pp. 146—157.

7. Eurostat (2016), "General government expenditure by function", available at: http://appsso.eurostat.ec.-europa.eu/nui/show._do?dataset=gov_a_exp&lang=en (Accessed 2 November 2016).

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016 р.

УДК 338.24

Ю. В. Ніколаєнко,
к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів
Т. А. Шишлов,
аспірант кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Yu. Nikolaenko,
Candidate of Science in Economics, Professor, Professor of the Department
of Financial and Economic Security, Chernihiv National Technological University, Chernihiv
T. Shyshlov,
Postgraduate Student of the Department of Financial and Economic Security,
Chernihiv National Technological University, Chernihiv

FEATURES OF MECHANISM OF ADJUSTING OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

У статті проведено аналіз особливостей механізму регулювання економічної безпеки національної економіки. Визначено основні складові такого механізму та етапи його здійснення. Обгрунтовано визначальну роль розробки комплексного механізму її регулювання, що дасть змогу створювати, управляти, аналізувати, контролювати стан економічної безпеки в цілому та в розрізі її функціонально-структурних, галузево-секторальних та просторово-територіальних компонент. Проаналізовано сутність поняття економічної безпеки національної економіки. Розглянуто різноманітні підходи до розуміння особливостей економічної безпеки національної економіки. Визначено основні принципи забезпечення економічної безпеки України.

The analysis of features of mechanism of adjusting of economic security of national economy is conducted in the article. The basic constituents of such mechanism and stages of its realization are certain. The qualificatory role of development of complex mechanism of its adjusting that will give an opportunity to create is reasonable, to manage, to analyse, to control the state of economic security on the whole and in the cut of its functional and structural, branch-sectoral and spatial and territorial components. Essence of concept of economic security of national economy is analysed. The various going is considered near understanding of features of economic security of national economy. Basic principles of providing of economic security of Ukraine are certain.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, принципи забезпечення економічної безпеки, загрози економічній безпеці, механізм забезпечення економічної безпеки.

Key words: economic security, national economy, principles of providing of economic security, threats to economic security, mechanism of adjusting of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У змістовному аспекті національна безпека в сучасному розумінні є багатоплановою категорією, що включає безпеку в економічній, соціальній, політичній, інтелектуальній, інформаційній, демографічній, генетичній, психологічній та інших сферах. Іншими словами, це категорія, що охоплює практично усі сфери життєдіяльності людини, для кожної з яких характерні свої загрози, а відповідно і системи, що забезпечують захист від них. Ключовим елементом національної безпеки держави є економічна безпека, оскільки реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки в сучасній науці розглядались у робо-

тах таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Тамбовцев, В. Шлемко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей механізму регулювання економічної безпеки національної економіки та його окремих складових елементів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під економічною безпекою національної економіки розуміється комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують:

— передумови для виживання в умовах кризи і майбутнього розвитку;

— захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання;

— створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій;

— конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового стану;

— гідні умови життя і сталий розвиток людини.

В Україні поняття "економічна безпека" вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернак-Таранушенком. Він зазначив, що "економічна безпека" — це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців. [2, с. 29]. І вже з цього часу у практичному плані було досягнуто певних успіхів: поняття "економічна безпека" увійшло до нормативної лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань. Проте єдиного загальновизнаного поняття економічної безпеки поки що в економічній науці не знайдено.

Деякі вчені відзначають, що сутність змісту економічної безпеки слід розуміти як сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки та поява у зв'язку з цим необхідності контролю держави за національними ресурсами, за ростом ефективності виробництва та якості продукції, забезпечення її конкурентоспроможності. Окремі вчені визначають економічну безпеку як здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на міжнаціональному та міжнародному рівнях [3].

Серед західних вчених-економістів поширена концепція, в рамках якої економічна безпека розглядається як живучість національної економіки в умовах економічної кризи, а також здатність економіки в цілому та її провідних галузей до забезпечення конкурентоспроможності на світовій економічній арені [4].

Вітчизняні вчені-економісти вважають, що економічна безпека за своєю сутністю означає стан захищеності життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз і охоплює широкий спектр своїх проявів [5].

Розглядаючи сутність економічної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її "включеності" у загальну систему національної безпеки, яка вбирає в себе всю сукупність превентивних заходів економічного, технологічного, військово-політичного, правоохоронного, дипломатичного та іншого характеру, що розроблені стосовно тих чи тих загроз як з урахуванням поточного часу, так і в розрахунку на перспективу.

Під економічною безпекою слід розуміти такий стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, який повинен сприяти і забезпечувати економічне зростання та підвищувати добробут і якість життя населення. Економічна безпека є багатогранною категорію, яка складається з великої кількості взаємопов'язаних та взаємозалежних структурно-системних складових [6].

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три основні складові:

1. Економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.

2. Стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення [7, с. 98].

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України відносять: дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки; баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави; взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; надання пріоритету мирним заходам у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Таким чином, економічна безпека держави як економічна категорія втілює в собі певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека держави виступає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин.

Специфіка економічної безпеки держави як економічної категорії полягає в тому, що вона постійно відображає рівень ефективності функціонування усіх її структурних елементів, що дозволяє вчасно виявити загрози і запобігти небезпеці заподіяння збитків державі, економічній системі та національним економічним інтересам з метою забезпечення їх стабільного розвитку і зростання.

Таке розуміння сутності економічної безпеки передбачає принаймні два концептуальні висновки.

1. Економічна безпека країни повинна забезпечуватися перш за все ефективністю самої економіки, тобто разом з державними засобами захисту вона має захи-

щати себе сама на базі високої продуктивності праці, суб'єктів мікроекономіки, якості продукції, конкурентоспроможності і т. д.

2. Забезпечення економічної безпеки держави не може здійснюватися суто ринковими механізмами саморегуляції, бо вони ефективно працюють на макрорівні тільки за наявності раціональної структури економіки, яка сама по собі не створюється. Тому економічна безпека національної економіки повинна формуватися і підтримуватися всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку.

Крім того, якщо розглядати економічну безпеку країни як системну категорію, тобто як сукупність елементів, що утворюють певну цілісність, то можна погодитися з тими вченими, котрі вважають, що головна системна вимога полягає у забезпеченні розвитку економіки країни і, як мінімум, в утворенні передумов для її виживання [8, с. 127—129].

Термін "механізм" у сучасних наукових дослідженнях економічного спрямування є достатньо розповсюдженим: "механізм державного управління", "механізм регулювання", "механізм формування та ефективного функціонування", "організаційно-економічний, управлінський, мотиваційний механізм", "механізм забезпечення". При цьому слід зазначити, що в економічній літературі цей термін застосовується у переносному значенні, оскільки в перекладі з грецької він означає "зброя, машина", тобто запозичений із технічних наук [9, с. 401].

У механізмі забезпечення економічної безпеки об'єктивно мають поєднуватися ринкові та адміністративні важелі та методи. Таке поєднання проявляється у використанні економіч-них важелів управління забезпеченням економічної безпеки, які, своєю чергою, регламентуються адміністративно-правовими методами [10, с. 42].

Отже, на основі комплексного аналізу можна зробити висновок, що економічна дефініція "механізм регулювання економічної безпеки" включає в себе не лише методи, види і функції управління, але й апарат управління в цілому, що дає змогу створювати, управляти, контролювати, впливати на стан економічної безпеки в цілому та координувати (підтримувати в прийнятно допустимих межах, не нижче порогових значень) її розмір у розрізі основних функціональних компонент.

На основі проведених системних досліджень поняття "механізм регулювання" ми дійшли висновку, що на сьогодні залишається дискусійним питання щодо його комплексності як окремої універсальної категорії, яка, з однієї сторони, розглядається як неподільна й єдина, а з іншої — містить розгалужену структуру і складається з таких основних компонент (економічний, організаційний, адміністративний, мотиваційний, політико-правовий механізми тощо) [11—13]. Нами виділено такі основні види механізму регулювання економічної безпеки: інституційно-правовий, організаційно-управлінський, економічний, інформаційно-аналітичний, мотиваційно-превентивний та основні його рівні: оперативний, тактичний та стратегічний.

Враховуючи окреслене, автором запропоновано розглядати механізм регулювання економічної безпеки національної економіки комплексно, з урахуванням основних його видів, рівнів забезпечення та враховуючи безперервну його взаємодію із внутрішнім та зовнішнім середовищем, яке створює основні перешкоди та загрози його ефективній реалізації.

Основними елементами механізму регулювання економічної безпеки повинні бути:

— своєчасний моніторинг стану та розвитку економічної системи національної економіки з метою виявлення реальних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз у розрізі основних функціонально-структурних компонент економічної безпеки;

— порівняння виявлених загроз із пороговими значеннями з метою їх поділу на небезпечні та особливо критичні;

— вжиття адекватних заходів щодо негайної нейтралізації виявлених особливо небезпечних загроз та вжиття заходів зі сторони держави щодо їх недопущення та попередження.

Сьогодні економічна безпека держави перебуває під впливом цілої низки загроз, які порушують її стабільність та здатність до саморозвитку та прогресу.

На слушну думку О. Кальмук, загроза економічній безпеці представляє собою загрозу економічному суверенітету, а це означає поступове перетворення країни на сировинний придаток, джерело дешевих трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів, що врешті решт може привести до втрати країною своєї територіальної цілісності та незалежності [13, с. 117].

Слід погодитися з професором З. Варналієм, який вказує, що узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни [14].

Механізм регулювання економічної безпеки формується із врахуванням основних завдань, специфіки національної економіки. Логічно, що схема побудови є індивідуальною для кожної країни. Її повнота та ефективність багато в чому залежить від законодавчої бази держави, матеріально-технічної та фінансової основи захисту економіки.

Деякі автори зауважують, що механізм регулювання економічної безпеки виступає частиною загальнодержавного механізму забезпечення національної безпеки, і крім того, обумовлений ним та залежати від нього, у тому числі й в частині визначення структурних елементів, що в своїй основі має зв'язок загального та особливого [15, с. 809].

ВИСНОВКИ

Отже, система економічної безпеки — це багатоструктурна складова частина національної безпеки, яка складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних складників: функціонально-структурних, секторально-галузевих, просторово-територіальних (регіональних), які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем із метою ефективного функціонування системи в цілому. Стабільне функціонування основних підсистем економічної безпеки забезпечує стійкість та міцність реального та фінансового секторів економіки, довгострокове економічне зростання та високу якість життя населення.

Наші власні глибинні спостереження дають змогу дійти висновку, що глибока фінансова криза посилила рівень внутрішніх та зовнішніх загроз, суттєво знизивши при цьому рівень економічної безпеки національної економіки України. Усвідомлення значимості всіх реальних та потенційних загроз має важливе значення, оскільки вони визначають політику держави в розробці заходів щодо їх запобігання, отже, є орієнтиром для всіх суб'єктів економіки для формування і здійснення своєї стратегії

розвитку. Кожний із цих факторів впливає на стан економічної безпеки по-своєму, що потребує їх системного та комплексного врахування в процесі розробки ефективного механізму державного забезпечення економічної безпеки. Механізм регулювання економічної безпеки повинен окреслювати комплекс взаємопов'язаних та послідових організаційно-управлінських дій, розробку напрямів законодавчої та нормативно-правової баз у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, постійний моніторинг факторів, які викликають загрози, можливість їх своєчасного усунення та нейтралізації. Невжиття відповідних заходів та розроблення дієвих механізмів може призвести до краху всієї економічної системи, соціальних катаклізмів та національної катастрофи.

Література:

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. — № 10. — 1997.

2. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко / За ред. проф. Б. Кравченка. — К.: Кондор, 2002. — 302 с.

3. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Михайлов // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С.42—50.

4. Моисеенко Е.Г. Региональная экономическая безопасность: теория, методология, моделирование: монография. — Мн.: Академия управления при Президенте Республики Беларусь. — 2003. — 331 с.

5. Бєлов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення [Електронний ресурс]/ О.Ф. Бєлов. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html

6. Тимошенко О.В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення / О.В. Тимошенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2016. — №18. — С. 56—61.

7. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.

8. Экономическая и национальная безопасность: учеб. / Под ред. Е.А. Олейникова. — М.: Экзамен, 2004. — 768 с.

9. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — М.: Ин-тнов. экономики, 2001. — 1088 с.

10. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. — 2011. — № 2 (109). — С. 40—42.

11. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О.Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. — Одеса: ОРІДУНАДУ, 2006. — Вип. 2 (26). — С. 122—128.

12. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття "механізм державного управління" / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2009. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/ index.php?operation=1&iid=56

13. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Демократичне врядування. — 2008. — Вип. 1. — С. 11.

14. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України [Текст] / З. Варналій: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html

15. Присяжнюк А.Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Текст] / А.Й. Присяжнюк // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 808—813 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e. /FP/. /11paiebd.pdf

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "Conception (bases of public policy) of national safety of Ukraine", Vidomosti Verhovnoi Radu Ukrainu, vol.10.

2. Pasternak-Taranushenko, G.A. (2002), Ekonomichna bezpeka derzhavu. Statuka protsesu zabezpechennia [Economic security of the state. Statics of process of providing], Kondor, Kyiv, Ukraine.

3. Arhipov, A. Gorodeckiy, A. and Mihaylov, N. (1994), "Economic security: estimations, problems, methods of providing", Voprosu ekonomiki, vol.12, pp. 42—50.

4. Moiseenko, E.G.(2003), Regionalnaya ekonomicheskaya bezopasnost: teoriya, metodologiya, modelirovanie [Regional economic security: theory, methodology, modelling], Akademiya upravleniya pri Prezidente Respubliki Belarus, Belarus, Minsk.

5. Belov, O.F. (2010), "Economic security of Ukraine : priorities and mechanisms of providing" available at: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html (Accessed 10 Oct 2016).

6. Timoshenko, O.V. (2016), "System of economic security of national economy and complex mechanism of her providing", Naukovuy visnuk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu, vol. 18, pp.56—61.

7. Shevchenko, L.S. Gritsenko, O.A. and Makuha, S.M. (2009), Ekonomichna bezpeka derzhavu: sutnist ta napriamu formuvannia [Economic security of the state : essence and directions of forming], Pravo, Harkiv, Ukraine.

8. Oleynikova, E.A. (2004), Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost [Economic and national security], Ekzamen, Moscow, Russia.

9. Azriliyan, A.N. (2001), Kratkiy ekonomicheskiy slovar [Short economic dictionary], In-tnov. ekonomiki, Moscow, Russia.

10. Kalmuk, O. (2011), "Mechanisms of providing of economic security of Ukraine", Shid, vol. 2 (109), pp. 40—42.

11. Korotich, O.B. (2006), "Classification and maintenance of mechanisms of government", Aktualni problem derzhavnogo upravlinnia, vol. 2 (26), pp. 122—128.

12. Kravchenko, O.M. (2009), "The theoretical going is near determination of concept mechanism of state administration", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvitok, [Online], no.3, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/ index.php?operation=1&iid=56 (Accessed 10 Oct 2016).

13. Fedorchak, O. (2008), "Classification of mechanisms of state administration", Demokratichne vriaduvannia, vol. 1, p. 11.

14. Varnaliy, Z. (2011), "Problems and ways of providing of economic security of Ukraine", available at: http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html(Accessed 10 Oct 2016).

15. Prisiazhniuk, A.Y. (2011), "Administrative and legal mechanism of providing of economic security of the state", Forum prava, [Online], vol.1, available at: www.nbuv.gov.ua/e. /FP/. /11paiebd.pdf(Accessed 10 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016 р.

УДК 657.338:334.68

Є. О. Ліндер,
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

РОЗШИРЕНА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Y. Linder,
Postgraduate student of Credit and Budget Institutions Accounting and Economic Analysis Department of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kiev

EXTENDED CLASSIFICATION OF METHODS FOR BUSINESS ENTITIES BANKRUPTCY PROBABILITY ESTIMATION

У статті розглянуто найбільш поширені методи оцінки банкрутства суб'єктів господарювання. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну літературу, присвячену дослідженню та оцінці банкрутства. Вивчено переваги та недоліки як класичних дискримінантних моделей, так і сучасних перспективних моделей штучного інтелекту, що автоматично підлаштовують свої параметри під структуру вхідних даних. Розглянуті моделі розділено на такі класи відповідно до їх внутрішньої структури: статистичні моделі, моделі штучного інтелекту, теоретичні моделі та методи фінансового аналізу. Визначено ключові та найбільш ефективні методи прогнозування банкрутства для зарубіжних та вітчизняних господарюючих суб'єктів. У зв'язку зі збільшенням обсяг фінансової інформації, особливого поширення набувають моделі штучного інтелекту такі, як нейронні мережі, дерева рішень та інші.

The article discusses the most common methods of entities bankruptcy assessment. The analysis of domestic and foreign literature on research and evaluation of bankruptcy was conducted. The advantages and disadvantages of both classical discriminant models and modern advanced models of artificial intelligence that automatically adjusts its settings depending on the structure of input data was analyzed. The models are divided into classes according to their internal structure: statistical models, models of artificial intelligence, theoretical models and techniques of financial analysis. The essential and most effective methods for predicting bankruptcy for foreign and domestic businesses was determined. Due to the increasing volume of financial information, models of artificial intelligence, such as neural networks, decision trees and others become widely distributed.

Ключові слова: банкрутство, оцінка імовірності банкрутства, моделі прогнозування банкрутства, дискримінантний аналіз, нейронні мережі.

Key words: bankruptcy, bankruptcy probability estimation, bankruptcy prediction model, discriminant analysis, neural networks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інститут банкрутства є невід'ємною частиною ринкового господарства. Він служить потужним стимулом ефективної роботи господарюючих суб'єктів, гарантуючи одночасно економічні інтереси кредиторів, а також держави як загального регулятора ринку.

Проблемам діагностики банкрутства підприємств в економічній науці приділяється значна увага. В результаті в практиці фінансового аналізу з'явилася велика кількість методик, як запозичених за кордоном, так і вітчизняних. На жаль, всі вони в силу відсутності достатньої формалізації описуваних ситуацій, страждають сильною залежністю від суб'єкта аналізу, тобто від досвіду і переконань аналітика. Крім того, вони, як правило, неоднозначні, а тому іноді дають суперечливу інтерпретацію отриманим розрахункам. Тому існує необхідність в узагальненні та розширеній класифікації існуючих методик.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Чимало дослідників серед вітчизняних та зарубіжних вчених приділяють увагу питанню діагностики банкрутства. Вагомий внесок здійснили такі вчені, як О.О. Терещенко [1], Д.В. Ящук [2], Т.І. Лепейко [3], Т.Г. Рязаєва [4] та інші.

Серед зарубіжних вчених можна виділити роботи Е. Альтмана [5], У. Бівера, У Дікіна, Р. Ліса, Дж. Таффлера, Д. Фулмера, Г. Спрінгейта та ін.

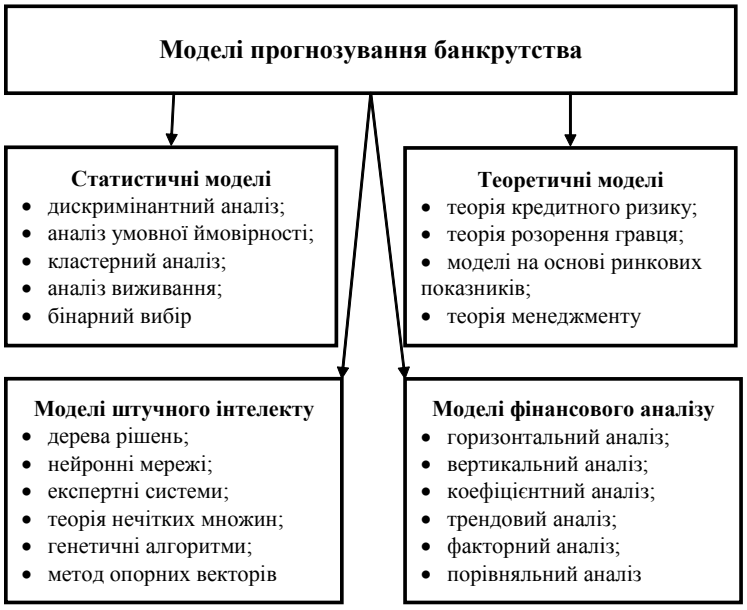

Рис. 1. Моделі прогнозування банкрутства

МЕТА СТАТТІ

Класифікація ключових та найбільш ефективних методів прогнозування ймовірності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу

У вітчизняній і закордонній науковій літературі існують різні підходи до прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. Можна виокремити чотири основних підходи для оцінки й прогнозування ймовірності банкрутства підприємств (рис. 1):

1) статистичні моделі;
2) моделі штучного інтелекту;
3) теоретичні моделі;
4) методи фінансового аналізу.

Статистичні моделі використовуються для оцінки ймовірності банкрутства об'єктів господарювання найбільш часто. Особливостями таких моделей є:

— основна увага приділяється можливим ознакам банкрутства;

— джерелом інформації є фінансова та бухгалтерська звітність підприємства;

— моделі можуть бути як одновимірними, так і багатовимірними;

— використовуються класичні статистичні алгоритми моделювання.

У фаховій літературі з економічного аналізу виділяють такі основні методи побудови статистичних моделей:

1) дискримінантний аналіз;
2) аналіз умовної ймовірності;
3) кластерний аналіз;
4) аналіз виживання;
5) бінарний вибір.

У світовій та вітчизняній практиці серед статистичних моделей найбільш широко застосовуються моделі на основі дискримінантного аналізу (Discriminant analysis). Цей підхід полягає в аналізі співвідношення фінансових коефіцієнтів, побудові дискримінантної функції та розрахунку інтегрального показника Z, на основі якого з певною долею ймовірності можна передбачити банкрутство суб'єкта господарювання.

Однією з найвідоміших моделей прогнозування банкрутства вважається Z-score Е. Альтмана (1968) [5]. Вчений розробив за допомогою множинного дискримінантного аналізу лінійне рівняння, в якому п'ять найбільш важливих фінансових показників були ретельно зважені. Формула моделі для виробничих підприємств, чиї акції розміщені на фондовому ринку, виглядає наступним чином:

$$Z = 3{,}3 * K1 + K2 + 0{,}6 * K3 + 1{,}4 * K4 + 1{,}2 * K5,$$

де К1 — власний оборотний капітал / сумарні активи — показник ліквідності; К2 — нерозподілений прибуток / сумарні активи — показник рентабельності; К3 — операційний прибуток / сумарні активи — показник фінансової спроможності; К4 — ринкова капіталізація / балансова вартість позик — показник фінансового важеля; К5 — продажі / сумарні активи — показник активності. Значення Z-рахунку є основою для розподілу підприємств на дві групи: підприємства-банкрути та фінансово стійкі підприємства згідно з такими умовами: $Z < 1{,}8$ — ймовірність банкрутства дуже висока; $Z > 3$ — ймовірність банкрутства мала; $1{,}8 < Z < 3$ — ймовірність банкрутства змінюється від невеликої до високої; $Z < 2{,}675$ — банкрутство можливе в найближчі 2—3 роки; $Z > 2675$ — положення фірми досить стійке.

Такий підхід дав можливість звести значення декількох фінансових показників до єдиного (Z-рахунок), що дозволило однозначно оцінювати фінансовий господарюючого суб'єкта. Принцип розподілу підприємств на банкрути та фінансово стійкі відповідно до значень Z-рахунку ліг в основу таких досить широко поширених моделей, як моделі Ліса, Таффлера, Фулмера, Спрінгейта та ін. [6].

Як показує практика, на відміну від багатьох інших статистичних процедур, методи кластерного аналізу використовуються в більшості випадків тоді, коли немає будь-яких апріорних гіпотез щодо класифікації. Кластерний аналіз дозволяє розглядати великий (хоча і обмежений) обсяг інформації і різко скорочувати масиви інформації, робити їх компактними і наочними. Істотну роль цей метод грає при аналізі сукупностей часових рядів, що характеризують економічний розвиток (наприклад, загальногосподарської і товарної кон'юнктури). Найбільш часто використовується два основних типи кластерного аналізу: ієрархічний і метод k-середніх [7].

Модель бінарного вибору [9] — модель залежності бінарної змінної (що приймає всього два значення — 0 і 1) від сукупності факторів. Побудова звичайної лінійної регресії для таких змінних теоретично некоректна, бо умовне математичне сподівання таких змінних дорівнює ймовірності того, що залежна змінна прийме значення 1, а лінійна регресія допускає як негативні значення, так і значення більші

за 1. Тому зазвичай використовуються деякі інтегральні функції розподілу. Найчастіше використовуються нормальний розподіл (пробіт), логістичний розподіл (логіт), розподіл Гомперца (гомпіт).

Згідно з дослідженнями Ясніцького [9], моделі на основі штучного інтелекту у останнє десятиліття одержали широке застосування у аналізі економічних даних та передбаченні економічних проблем суб'єктів господарювання. Особливості таких моделей наступні:

— навчання моделі на історичних даних значного обсягу;

— інформація береться з фінансової звітності підприємства;

— залежать від комп'ютерних потужностей та технологій.

У рамках штучного інтелекту в економічній літературі виокремлюють наступні методи моделювання:

1) дерева рішень;
2) нейронні мережі;
3) експертні системи;
4) теорія нечітких множин;
5) генетичні алгоритми;
6) метод опорних векторів.

Загалом класифікаційні та регресійні дерева рішень представляють собою інструмент для аналізу даних, що використовуються для створення регресійних і класифікаційних моделей. Дерево є свого роду графічною моделлю, створеною в результаті рекурсивного поділу множини вихідних спостережень на певну кількість підмножин. Метою такого поділу є отримання підмножини якомога більш однорідної відносно значення залежної змінної. Алгоритм рекурентного поділу може використовувати різні незалежні змінні на кожному етапі поділу. Всі незалежні змінні (предиктори) завжди беруться до уваги, і обрана змінна гарантує найкращий поділ вузла, а саме проводить поділ множини значень залежної змінної у вузлі на найбільш однорідні підмножини.

Необхідно підкреслити, що основними перевагами методу побудови класифікаційних дерев при прогнозуванні ймовірності банкрутства підприємства є високий ступінь наочності (графічне подання), легкість інтерпретації отриманих результатів, ієрархічність обчислень у процесі класифікації (умови накладаються задаються послідовно і остаточне рішення залежить від того, які з попередніх умов задовольняються, я які — ні).

Виходячи з сучасних економічних реалій, нейрокомп-'ютерні і нейромережеві технології — це одна з найбільш ефективних стратегій штучного інтелекту. Вони успадковують корисні властивості свого прототипу — мозку: здатність вилучення знань з статистичних даних, здатність узагальнення їх у вигляді закономірностей модельованих предметних областей, властивість інтуїції [8], як здатність робити правильні прогнози і приймати правильні рішення в тих випадках, коли звичайна логіка виявляється безсилою. Згідно з [8; 9], добре спроектовані і правильно навчені нейронні мережі є потужним інструментом, що дозволяє виявляти закономірності практично будь-яких предметних областей і будувати адекватні математичні моделі в промисловості, в економіці і бізнесі , в політології, в криміналістиці, в медицині, в екології, в історичних науках, спорті тощо. Серед переваг нейронної мережі виокремлюють здатність прогнозувати банкрутство на більш ранніх стадіях.

У світовій та вітчизняній практиці серед теоретичних методів можна виокремити наступні:

1) теорія кредитного ризику;
2) теорія розорення гравця;
3) моделі на основі ринкових показників;
4) теорія менеджменту.

Кредитний ризик становить найбільшу частку сукупного ризику операцій банку і тому багато в чому визначає такі показники банківської діяльності, як розмір активів, резерви на можливі втрати по позиках, достатність власного капіталу і, в кінцевому підсумку, прибутковість капіталу банку. Саме тому вибір надійної моделі управління кредитним ризиком є ключовим стратегічним рішенням керівництва банку.

Зауважимо, що процес управління банківським кредитним ризиком повинен здійснюватися на двох рівнях: індивідуальному і портфельному. Управління кредитним ризиком на індивідуальному рівні має на увазі оцінку кредитоспроможності окремих позичальників, а також визначення мінімальної необхідної прибутковості по кожному кредиту. У той же час портфельний рівень управління кредитним ризиком включає процес оцінки сукупного кредитного ризику портфеля банківських позик, а також визначення оптимальної структури кредитного портфеля з урахуванням обмеженості кредитних ресурсів банку.

Згідно з дослідженнями зарубіжних вчених [10], моделі на основі ринкових показників набувають все більш широкого значення для аналізу банкрутства господарюючих суб'єктів. Підгрунтям цього методу вважається ідея про те, що ймовірність дефолту позичальників банку має циклічний характер і зростає під час економічної рецесії. Найчастіше такі моделі використовують регресійний аналіз. В якості змінних розглядаються такі макроекономічні показники, як внутрішній валовий продукт (ВВП), внутрішній національний продукт (ВНП), національний дохід (НД), інфляція, курс національної валюти, рівень безробіття та ін. За допомогою макроекономічних показників можна отримати не лише короткострокову, але й довгострокову оцінку ймовірності дефолту позичальника. Такий метод оцінки довгострокової ймовірності дефолту (яка залишається незмінною впродовж одного економічного циклу) носить назву Through The Cycle estimation (TTC) [10]. Базельський комітет з банківського нагляду визначає TTC-оцінку, як оцінку ймовірності дефолту, яка залишається відносно постійною в різних еко-номічних умовах, на відміну від поточної оцінки ймовірності дефолту — Point In Time estimation (PIT), яка змінюється зі зміною стану економіки.

У науковій літературі з економічного аналізу найчастіше під фінансовим аналізом розуміють спосіб оцінювання і прогнозування фінансового стану суб'єкта господарювання на підставі його бухгалтерської та фінансової звітності й оперативних даних.

Можна виокремити наступні прийоми аналізу:

1. Горизонтальний (часовий) аналіз — порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом.

2. Вертикальний (структурний) аналіз — визначення структури (обчислення питомої ваги окремих статей у підсумку) фінансових показників з оцінкою впливу різних факторів на кінцевий результат.

3. Коефіцієнтний аналіз — розрахунок відношень між окремими статтями звіту або статтями різних форм звітності, визначення взаємозв'язків показників; при аналізі фінансових коефіцієнтів їхні значення зіставляють з базовими величинами, а також вивчають динаміку за звітний період і за кілька попередніх звітних періодів. Для оцінки ймовірності банкрутства у вітчизняній практиці найчастіше використовується така група коефіцієнтів: коефіцієнт поточної та загальної ліквідності, коефіцієнт забезпеченості власними коштами, коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності та інші.

4. Трендовий аналіз — порівняння кожної позиції звітності з попередніми періодами та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, очищеної від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів (за допомогою тренду здійснюють екстраполяцію найважливі-

ших фінансових показників на перспективний період, тобто перспективний прогнозний аналіз фінансового стану).

5. Факторний аналіз — визначення впливу окремих факторів на результативний показник. За характером взаємозв'язку між показниками розрізняють методи детермінованого і стохастичного факторного аналізу.

Детермінований факторний аналіз являє собою методику дослідження впливу чинників, зв'язок яких з результативним показником носить функціональний характер. Методи детермінованого факторного аналізу: метод ланцюгових підстановок, метод абсолютних різниць, метод відносних різниць, інтегральний метод, метод логарифмування. Цей вид факторного аналізу найбільш поширений, оскільки має високу ефективність та досить простий у застосуванні.

Стохастичний аналіз являє собою методику дослідження факторів, зв'язок яких з результативним показником на відміну від функціональної є неповним, ймовірнісним, тобто зміна аргументу може дати декілька значень приросту функції в залежності від поєднання інших факторів, що визначають даний показник. Методи стохастичного факторного аналізу: спосіб парної кореляції, множинний кореляційний аналіз, матричні моделі, математичне програмування, метод дослідження операцій, теорія ігор.

6. Порівняльний аналіз — внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності порівняно з показниками конкурентів або з середньогалузевими та середніми показниками.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто та систематизовано основні методи аналізу суб'єктів господарювання. Проаналізувавши наукову літературу з даної тематики можна дійти висновку, що моделі штучного інтелекту, такі як нейронні мережі, дерева рішень є більш гнучкими та універсальними у прогнозуванні банкрутства ніж класичні методи дискримінантного аналізу, бо не потребують додаткового обчислення параметрів моделі, а визначають їх автоматично шляхом "навчання" на історичних фінансових даних. Проте моделі дискримінантного аналізу мають високу ймовірність оцінки і досить дієві на практиці. Ці моделі можна використовувати з певною корекцією як окремо, так і в сукупності для підтвердження результатів. Найбільш помітна залежність між даними в динаміці, бо одномоментний аналіз може не призвести до вірних результатів.

Важливе місце серед методів оцінки ймовірності банкрутства господарюючого суб'єкта займають методи фінансового аналізу. Фінансовий аналіз проводиться для вивчення основних параметрів підприємства, які дають об'єктивну оцінку його фінансового стану. Результати проведення аналізу дають змогу оцінити поточний стан установи та визначити подальші шляхи розвитку.

Слід зазначити, що не існує універсальних моделей для вирішення задачі оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання. Вибір найбільш ефективних моделей багато в чому залежить від параметрів середовища, особливості діяльності підприємств та доступної інформації.

Література:

1. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання [Текст]: навч. посіб. / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.

2. Ящук Д.В. Застосування бінарних дерев рішень для побудови моделей прогнозування стану платоспроможності українських підприємств / Д.В. Ящук // Збірник наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка. Формування ринкової економіки в Україні. — Львів, 2009. — Вип. 18. — С. 227—232.

3. Лепейко Т.І. Аналіз сучасних методик прогнозування ймовірності банкрутства підприємств / Т.І. Лепейко // Університетські наукові записки. Економіка. — 2010. — №2. — С.163—173.

4. Рязаєва Т.Г. Зарубіжні методики визначення ймовірності банкрутства підприємства / Т.Г. Рязаєва, І.В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 3. — Т. 1. — С. 178—181.

5. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analisys and the Prediction of Corporate Bankruptcy / E.I. Altmann. — The Journal of Finance, September. — 1968. — С. 589—609.

6. Новикова А.Б. Z-модели оценки вероятности банкротства предприятий корпоративного сектора экономики: критика, направления совершенствования / А.Б. Новикова, М.А. Халиков // Фундаментальные исследования. — 2015. — № 2—10. — С. 2213—2221.

7. Дюран Б. Кластерный анализ / Б. Дюран. — М.: Статистика, 2012. — 130 с.

8. Ясницкий Л.Н. Технология нейросетевого моделирования и обзор работ Пермской научной школы искусственного интеллекта / Л.Н. Ясницкий, Ф.М. Черепанов, К.В. Богданов. — Фундаментальные исследования. 2013. № 1—3. — С. 736—740.

9. Ясницкий Л.Н. Интеллектуальные информационные технологии и системы: учеб.-метод. пособие / Л.Н. Ясницкий; Федер. агентство по образованию, ГОУВПО "Перм. гос. ун-т". — 2007 р. — 234 с.

10. Careheld M. A methodology for PIT-TTC PD decomposition in credit risk classification systems / M. Careheld, A. Petrov // Journal of Risk Model Validation, Volume 6 / Number 3, Fall 2012. — С. 3—25.

References:

1. Tereschenko, O.O. (2003), Finansova diial'nist' sub'iektiv hospodariuvannia [Financial activities of business entities], KNEU, Kiev, Ukraine.

2. Yaschuk, D. V. (2009), "Application of binary decision trees for the construction of the Ukrainian enterprises state of solvency forecasting models", Zbirnyk naukovykh prats' L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka. Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini, no. 18, pp. 227—232.

3. Lepejko, T.I. (2010), "Analysis of modern methods of predicting bankruptcy probability", Universytets'ki naukovi zapysky. Ekonomika, vol. 2, pp. 163—173.

4. Riazaieva, T. H. and Stasiuk, I. V. (2010), "Foreign methodologies for determining bankruptcy probability", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 1, no. 3, pp. 178—181.

5. Altman, E.I. (1968), "Financial Ratios, Discriminant Analisys and the Prediction of Corporate Bankruptcy", The Journal of Finance, September, pp. 589—609.

6. Novykova, A.B. and Khalykov, M.A. (2015), "Z-models for estimating bankruptcy probability of the economy corporate sector: the criticism, ways of improving", Fundamental'nye yssledovanyia, no. 2—10, pp. 2213—2221.

7. Duran, B. (2012), Klasternyj analyz [Cluster analysis], Statystyka, Moscow, Russia.

8. Yasnytskyj, L. N. Cherepanov, F. M. and Bohdanov, K. V. (2013), "The technology of neural network modeling and review of the work of the Perm scientific school of artificial intelligence", Fundamental'nye yssledovanyia, no. 1—3, pp. 736—740.

9. Yasnytskyj, L.N. (2007). Yntellektual'nye ynformatsyonnye tekhnolohyy y systemy [Intelligent Information Technologies and Systems], Federal educational agency of Perm government university, Russia.

10. Careheld, M. and Petrov, A. (2012) "A methodology for PIT-TTC PD decomposition in credit risk classification systems", Journal of Risk Model Validation, vol. 6, no. 3, pp. 3—25.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ "ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ" (АВТОР — ДЕМЧИШАК Н.Б.[1])

Необхідність в обгрунтуванні напрямів суспільного поступу та стратегічних його засад є ключовими завданням у процесі формування сучасної парадигми економічної політики країн світу. Прискорення інноваційного розвитку, використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу, інтелектуалізації виробництва нині є особливо важливими для України. Потреба в модернізації національної економіки і, як наслідок, органічного її включення у світогосподарські процеси та гармонізація із існуючими у європейському економічному просторі стандартами зумовлюють актуальність дослідження фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Незважаючи на наявність наукових праць з цієї проблематики, масштабність проблем щодо побудови ефективного механізму фінансування та бюджетно-податкової підтримки інноваційного сектора в національній економіці обумовлюють подальший практичний інтерес та необхідність продовження наукових пошуків. Відтак, рецензована монографія, беззаперечно, є своєчасним та актуальним дослідженням у цьому напрямі.

Необхідно зауважити, що нині заходи щодо формування системи фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні не мають системного характеру і визначаються ситуативно та, головним чином, без чітких акцентів на інноваційній спрямованості. Зі змісту монографії помітно, що ця робота відрізняється від інших наукових досліджень системним, різностороннім, багатофакторним і комплексним підходом автора до розглянутої у ній науково-прикладної проблеми.

Рецензована монографія містить сучасні теоретичні та аналітичні підходи, які спрямовані на поглиблення теоретико-методологічних засад фінансового регулювання інноваційної діяльності, а також конструктивні практичні рекомендації щодо стимулювання інноваційної активності в Україні із використанням фінансових інструментів та важелів. Водночас отримані наукові результати достатньо аргументовані, грунтуються на опрацюванні й критичному аналізі праць вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативно-правової бази та статистичної інформації.

На наш погляд, заслуговує схвалення структура роботи та логічна взаємопов'язаність усіх п'яти розділів дослідження, опрацювання значного обсягу літературних джерел та аналітичного матеріалу, використання широкого спектру загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що суттєво підвищує рівень обгрунтованості й достовірності одержаних результатів.

Згідно з текстом монографії, у першому розділі "Теоретичні основи фінансового регулювання інноваційної діяльності в державі" автор достатньо критично оцінює наявний понятійно-категорійний апарат теорії фінансів, зокрема, щодо обгрунтування сутності фінансового регулювання інноваційної діяльності. Так, сформовано концептуальні підходи до з'ясування його економічного змісту на основі систематизації існуючих наукових здобутків та уточнено тлумачення поняття "фінансового регулювання інноваційної діяльності" як узгодженого комплексного впливу держави на функціонування національної інноваційної системи, зумовленого інноваційним потенціалом та рівнем інноваційної безпеки в країні, спрямованого на зміцнення конкурентоспроможності та утвердження інноваційної моделі сталого соціально-економічного розвитку, на основі чого розглянуто складові та інструменти системи фінансового регулювання в Україні.

Також обгрунтованими є аргументи стосовно того, що інноваційний розвиток необхідно розглядати як ключову складову економічного розвитку держави, що грунтується на формуванні та реалізації науково-технічного й інноваційного потенціалу та підвищенні конкурентоспроможності національної економіки за умов додержання достатнього рівня інноваційної безпеки. Водночас запропоновано поняття "інноваційна модель соціально-економічного розвитку" як теоретичне вираження пріоритетності інновацій — визначального чинника забезпечення суспільного поступу країни, що практично реалізується в межах державної політики. Таке тлумачення дає змогу акцентувати увагу на необхідності досягнення певних соціальних результатів, врахувати

[1] Демчишак Н.Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія / Н.Б. Демчишак. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. — 494 с.

аспект "сталості" у процесі аналізу соціально-економічного розвитку з акцентом на необхідності балансування між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів громадян у майбутньому, забезпечення чого, безумовно, потребує здійснення фінансового регулювання.

У другому розділі "Методологічні засади фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні" обгрунтовано принципи та інституційні основи фінансового регулювання інноваційної діяльності в умовах національної економіки. Зокрема, автором виокремлено такі принципи, як наукової обгрунтованості, національного самовираження, комплексності, стратегічної орієнтації, інституційного характеру регулювання, пріоритетності, узгодженості й гнучкості, результативності, доцільності, захисту національних інтересів.

Значний науковий інтерес становлять розроблені інституційні основи фінансового регулювання інноваційної діяльності в розрізі функціонування формалізованих та неформалізованих інститутів. При цьому особливістю монографії є акцент на ролі неформалізованих інститутів регулювання інноваційних процесів в Україні, з-поміж яких основними є: рівень національної самовизначеності й підтримки інновацій як основи розвитку; інноваційна культура, психологія, інноваційне мислення; історичний досвід, традиції організації інноваційної діяльності; можливості поширення інформації у суспільстві та рівень його інтегрованості у використання інновацій, як певних товарів і послуг тощо.

Автором розглянуті етапи еволюції системи фінансового регулювання сфери інновацій у національній економіці, на основі чого виявлено досягнуті успіхи й прорахунки в організації її функціонування. Також поглиблено методологічні засади дослідження національної інноваційної системи та формування сучасної парадигми її фінансового регулювання в умовах конкурентного середовища де сформульовано наукові підходи, спрямовані на досягнення максимального ефекту від функціонування системи фінансового регулювання в Україні, зокрема, інститутів регулювання на основі їхньої оптимізації, чіткої взаємоузгодженості стратегічних завдань у контексті врахування інтенсифікації євроінтеграційних процесів упродовж 2014—2016 років.

У третьому розділі "Дієвість національної інноваційної системи як об'єкта фінансового регулювання в умовах глобалізації" оцінено стан й динаміку інноваційного розвитку та показники наукової й науково-технічної діяльності в Україні на основі систематизації та узагальненні значних обсягів статистичної інформації. За результатами виконаного аналізу з-поміж причин зниження інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств, обумовлено відсутність ефективних довгострокових програм розвитку як на загальнодержавному, так і регіональному рівні в Україні, обмеженість стимулів інноваційної діяльності та неефективність існуючої системи фінансового регулювання інноваційних процесів в цілому. Також, згідно з аналізом сучасного стану національної інноваційної системи України в частині оцінки показників наукової та науково-технічної діяльності, автор виокремив такі проблемні аспекти, як: значний розрив між наукою та господарською діяльністю; відсутність стратегічного мислення у організації функціонування системи вищої освіти та її відрив від реальної економіки; неефективність державних і регіональних науково-технічних програм; недостатність механізмів комерціалізації науково-технічних розробок; відсутність системності у організації діяльності органів державної влади та управління у процесі регулювання інноваційних процесів.

На наш погляд, логічними та переконливими є зроблені у роботі висновки щодо забезпечення соціально-економічного розвитку, враховуючи всезростаючу роль інноваційної діяльності в умовах глобалізації як невід'ємної складової ефективного функціонування ділових одиниць, можливе лише на основі використання регулюючого потенціалу впливу на національну інноваційну систему.

Практичний інтерес становлять виявлені тенденції формування інноваційної інфраструктури в умовах побудови інноваційної моделі у контексті визначення ефективності сформованої в країні системи фінансового регулювання, що в цілому дає змогу стверджувати про відсутність належного інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів в Україні, а відтак, необхідність стимулювання створення спектру об'єктів інноваційної інфраструктури як передумови успішної реалізації інноваційних проектів в державі.

Четвертий розділ монографії "Ефективність фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні" присвячений аналізу специфіки використання інструментів бюджетного та податкового регулювання інновацій в Україні.

Вагомим науковим результатом є пропозиції автора щодо оцінювання ефективності застосування бюджетного регулювання в умовах національної економіки на основі використання економіко-математичного моделювання. Так, удосконалено підходи до обгрунтування впливу фінансових інструментів регулювання, зокрема бюджетного фінансування на стан та динаміку інноваційної й науково-технічної діяльності в Україні на основі застосування множинних регресійних моделей, при цьому за результатами розрахунків уточнено зв'язки між досліджуваними параметрами та виявлено закономірності існуючої між ними чинникової обумовленості, що важливо, на наш погляд, з позицій стратегічних перспектив впровадження інструментів регулювання в Україні.

Логічними та переконливими є зроблені у роботі висновки, що фінансова підтримка інноваційних процесів в Україні, зокрема у контексті застосування інструментів бюджетного регулювання, має грунтуватися на засадах: прямого фінансування створення нових

наукомістких галузей і виробництв за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (бюджетних інвестицій у інноваційні проекти); субсидування та дотування за рахунок державного бюджету високотехнологічних, експортоорієнтованих галузей і виробництв; фінансування науково-дослідних програм відповідно до затверджених концепцій розвитку інноваційної діяльності; надання безпроцентних чи пільгових позик підприємствам за умов дотриманням певних заздалегідь визначених державою критеріїв.

Водночас цілком обгрунтованими є твердження автора стосовно того, що очікуваний результат від застосування податкових пільг в умовах вітчизняної економіки не завжди може бути позитивним у зв'язку із наявністю проблем ефективності використання інструментів податкового регулювання з огляду на витратність та ймовірні зловживання, а тому потрібен певний часовий лаг для визначення доцільності їх застосування та результативності.

У заключному розділі монографії "Стратегія удосконалення фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні в умовах євроінтеграційних процесів" доведено, що утвердження інноваційної моделі розвитку продовжує залишатися системним фактором зростання конкурентоспроможності економіки, її динамічного зростання та підвищення рівня національної безпеки.

На нашу думку, цікавою з наукового та практичного погляду є розроблена стратегія фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні, яка включає цілі регулювання, передбачає фінансові інструменти для їх досягнення, грунтується на відповідній теоретичній конструкції та методологічних підходах щодо функціонування системи фінансового регулювання. Ця стратегія, зважаючи на реалії функціонування національної економіки, враховує зворотній вплив системи фінансового регулювання інноваційної діяльності від потенціалу та гарантування безпеки.

У роботі акцентовано увагу на недостатньому розвитку науково-дослідних інститутів та інфраструктури, низькому рівні інновацій у бізнесі та інших факторах, що знижують рівень інноваційної безпеки в Україні, індикатором чого є позиція України у глобальних рейтингах. Тому нині саме підвищення рівня інноваційної безпеки у напрямі стимулювання інноваційної активності підприємств, кооперації між інноваційними інституціями, а також зростання якості інституційного забезпечення повинні сприяти інтенсифікації інноваційної активності.

Автором також розкрито концептуальні основи формування інноваційного потенціалу національної економіки у контексті побудови стратегії фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні з урахуванням напрямів підвищення рівня інноваційної безпеки у глобалізованому економічному просторі. Важливим аспектом, який підтверджує комплексність підходів у процесі дослідження, є виконаний аналіз іноземного досвіду фінансового стимулювання інноваційної діяльності, що дав змогу визначити ключові напрями його впровадження у вітчизняну практику.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сформульовані наукові положення й результати, викладені в рецензованій монографії, є вагомим внеском у поглиблення існуючих та розробку нових теоретико-методологічних засад формування системи фінансового регулювання інноваційної діяльності в України, та мають наукове і прикладне значення.

Позитивно оцінюючи рецензоване дослідження, його науково-теоретичний й методологічний рівень та практичну значимість, необхідно зазначити окремі недоліки, зокрема: доцільно було б визначити пріоритетні напрями інноваційної діяльності, які потребують фінансового регулювання, та у цьому контексті більш детально розглянути національну інноваційну систему; недостатньо уваги приділено аналізу впливу інвестиційних ризиків, пов'язаних із формуванням стратегії фінансового регулювання інноваційної діяльності в економіці України; робота значно виграла б змістовно, якби було виконано дослідження ефективності використання податкових інструментів регулювання із застосуванням додаткових методів аналізу, що дало б змогу підтвердити теоретичні висновки. Однак зазначені зауваження не мають принципового характеру і не знижують наукової і практичної значимості цього дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загалом, рецензована монографія є грунтовним науковим дослідженням, в якому вирішується важлива наукова проблема, пов'язана зі стимулюванням інноваційної активності в економіці України шляхом використання інструментів фінансового регулювання. У ній подано нові, науково обгрунтовані результати, що становлять вагомий внесок у вирішення завдань зі створення передумов для підвищення ефективності фінансового регулювання інноваційної діяльності. Структурно робота відзначається логічністю побудови та послідовністю викладення матеріалу. За змістом і науково-практичною спрямованістю монографія є новаторською, грунтується на власних концептуальних підходах, може бути корисною для науковців та практиків. Зважаючи на це, рецензована монографія Н.Б. Демчишака "Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні" належить до наукових видань, які викликають зацікавленість у поглибленому ознайомленні з їх науково-прикладним змістом, та заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент: *Ю.В. Пасічник, д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу фінансової політики Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки*

УДК 378: 372.77] (477)

В. В. Коврегін,
к. т. н., доцент, перший проректор,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ВНЗ І КОРУПЦІЯ В НЬОМУ ЯК ЗАГРОЗА ЯКОСТІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

V. Kovregin,
PhD, Associate professor, The first vice-rector,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

FINANCIAL SECURITY OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AND CORRUPTION IN IT AS A THREAT TO THE QUALITY OF EDUCATION IN UKRAINE

Визначено необхідність вбудовування моделі "Підсистема забезпечення економічної безпеки ВНЗ" у систему управління ним. Вона забезпечується, насамперед, ідентифікацією та реалізацією функції "Фінансування ВНЗ". Запропоновано концепт економічної безпеки та визначено джерела фінансування ВНЗ, згідно із яким її забезпечення здійснюється за напрямами, які кореспондуються з цільовими функціями системи управління. Основна вимога до процедури розгляду економічної безпеки вищих навчальних закладів є інформаційна безпека, ясність і економічна визначеність вимірювань. Визначено, що для того, щоб адаптуватися й розвиватися в нових умовах, вищі навчальні заклади повинні не тільки постійно стежити за станом ринку освітніх послуг, а й оцінювати й удосконалювати свою джерельну базу. У статті виявлено, систематизовано і проаналізовано джерела фінансування ВНЗ.

The necessity of incorporation of the "Subsystem of provision of the economic security of higher educational institutions" model into the system of its administration was determined. It is provided, first of all, by the detailed representation of the 'Financing' function. The concept of the economic security and sources of funding of higher educational institutions was defenited, according to which its provision is made in directions corresponding to the target functions of the system of administration. The main requirement for the procedure of examination of the economic security of higher educational institutions is the informational security, the clarity and the economic distinctness of measurements. In order to adapt, to persist and to develop under the new conditions, higher educational institutions must not only constantly monitor the condition of the educational services market, but estimate and improving own sources of funding. It was systematized and analyzed the sources of funding of higher educational institution.

Ключові слова: система управління, ВНЗ, економічна безпека, джерела фінансування, корупція.
Key words: system of control, higher educational institution, economic security, sources of funding, corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вищий навчальний заклад, виходячи на ринок освітніх послуг, повинен дбати про забезпечення своєї економічної безпеки, в основі якої знаходиться фінансова стабільність. Забезпечення його такої безпеки передбачає проведення теоретичних досліджень і реалізацію заходів у галузі управління вищим навчальним закладом (далі — ВНЗ) з метою залучення позабю-

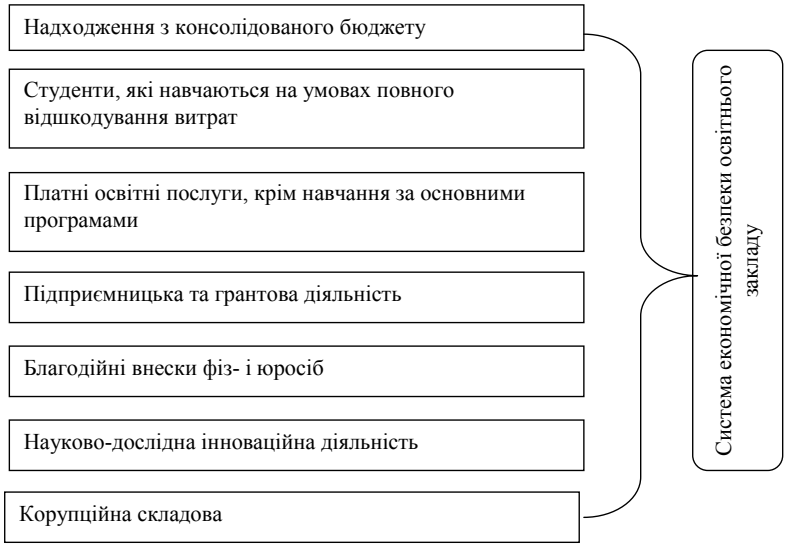

Рис. 1. Складові системи економічної безпеки освітньої установи вищого професійного навчання

джетних коштів. Усе це визначає актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Джерельну основу нашого дослідження склали теоретичні та методологічні принципи організації, державного управління, прогнозування й економіки освіти, що розкриваються в роботах відомих вчених: В. Андрущенко, Л. Балабанової, С. Домбровської, М. Клименка, П. Надолішнього, Л. Приходченко, І. Романова, В. Садкового, В. Сиченка та ін. У наявних, проте, ринкових умовах, досліджуючи сутність і зміст державного управління в освітній сфері, слід застосовувати комплексний підхід до визначення джерел і факторів фінансово-економічної безпеки системи управління ВНЗ як соціально-економічними системами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення й обгрунтування джерел фінансово-економічної безпеки ВНЗ і загроз ній у цьому контексті, а також вироблення рекомендацій щодо їх можливої нейтралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливу увагу вчені, що працюють у галузі освіти, приділяють проблемі фінансування освітніх установ. Така увага пояснюється постійним реформуванням системи фінансування освітніх установ. Так, М. Левицький, Т. Шевченко та ін. досліджують питання побудови фінансової системи освітньої установи, її структури, а також джерел фінансування. Автори виділяють три основних джерела фінансування державних освітніх установ згідно з існуючим законодавством. Це так звана трьохфакторна модель фінансування освітньої установи (джерел фінансування) [5]:

1. Бюджетні кошти — порядок їх надходження та витрачання регулюється Бюджетним кодексом України. Згідно з ним основними фінансовими документами бюджетного освітнього закладу є кошторис доходів і витрат, а так само ліміти бюджетних зобов'язань.

2. Підприємницька та інша діяльність, що приносить дохід. Основна проблема такої діяльності освітнього закладу полягає в правомірності застосування повного, нелімітованого оподаткування підприємницької діяльності освітнього закладу.

3. Внески благодійників — при роботі з цим фінансовим джерелом необхідно враховувати всі особливості оподаткування та документообігу благодійної діяльності.

Більш розширений варіант визначення джерел фінансування державного освітнього закладу представлений у науковій роботі Н. Алімової [1]. Систематизуючи запропоновані цим автором джерела фінансування державного освітнього закладу, можна виділити сім індивідуальних (певною мірою незалежних) потоків. Кожен із них має свою структуру, динаміку, правове забезпечення і, головне, цінність для наукового аналізу (рис. 1). Така семифакторна модель орієнтована переважно на визначення фінансових потоків загальноосвітнього закладу. Фінансування ж освітніх установ вищої професійної освіти має ряд особливостей. Так, серед ВНЗ, на відміну від загальноосвітніх установ, переважає кількість недержавних навчальних закладів. Недержавні ВНЗ складають 43% від загальної кількості освітніх установ вищої професійної навчання, тоді як приватні школи складають всього близько 1% від загального числа загальноосвітніх установ. Певні особливості мають також інші фінансові джерела. Це вимагає розробки нової моделі фінансування вищого навчального закладу. Спираючись на сформовану в сучасній практиці ситуацію, можна виділити ряд джерел фінансування ВНЗ (рис. 1).

Головне фінансове джерело для державних ВНЗ — це, безумовно, бюджетні надходження з державного і місцевого бюджетів, що виділяються централізовано, а також централізовано контрольовані

Таблиця 1. Інформація щодо надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у 2015 році (тис. грн.)

Код бюджету	Назва бюджету адміністративно-територіальної одиниці	Передбачено розписом	Факт виділено коштів	Виконання розпису	Відхилення від виконання розпису
		Усього на 2015 рік	станом на 01.02.2015	станом на 01.09.2015	станом на 01.09.2015
0200000000	Вінницька	1 794 921,3	140 697,0	1 654 224,3	0,0
0300000000	Волинська	1 495 012,9	117 188,4	1 377 824,5	0,0
0400000000	Дніпропетровська	2 927 256,0	229 456,9	2 697 799,1	0,0
0500000000	Донецька	3 411 130,9	159 338,1	3 251 792,8	108 048,0
0600000000	Житомирська	1 491 330,0	116 900,0	1 374 430,0	0,0
0700000000	Закарпатська	1 728 094,7	135 459,0	1 592 635,7	0,0
0800000000	Запорізька	1 735 800,6	136 063,0	1 599 737,6	0,0
0900000000	Івано-Франківська	1 725 503,3	135 255,9	1 590 247,4	0,0
1000000000	Київська	1 798 627,6	140 987,9	1 657 639,7	0,0
1100000000	Кіровоградська	1 066 502,4	83 599,4	982 903,0	0,0
1200000000	Луганська	1 761 287,0	64 675,8	1 696 611,2	73 385,3
1300000000	Львівська	2 777 741,3	217 737,1	2 560 004,2	0,0
1400000000	Миколаївська	1 275 305,6	99 966,4	1 175 339,2	0,0
1500000000	Одеська	2 467 686,3	193 432,9	2 274 253,4	0,0
1600000000	Полтавська	1 444 429,4	113 223,3	1 331 206,1	0,0
1700000000	Рівненська	1 665 527,0	130 554,8	1 534 972,2	0,0
1800000000	Сумська	999 257,3	78 327,8	920 929,5	0,0
1900000000	Тернопільська	1 293 829,5	101 418,6	1 192 410,9	0,0
2000000000	Харківська	2 234 786,1	175 176,7	2 059 609,4	0,0
2100000000	Херсонська	1 164 115,2	91 250,8	1 072 864,4	0,0
2200000000	Хмельницька	1 509 438,9	118 319,5	1 391 119,4	0,0
2300000000	Черкаська	1 308 904,9	102 600,2	1 206 304,7	0,0
2400000000	Чернівецька	1 094 819,3	85 818,9	1 009 000,4	0,0
2500000000	Чернігівська	1 052 690,6	82 516,3	970 174,3	0,0
2600000000	м. Київ	2 058 250,6	161 338,8	1 896 911,8	0,0

Джерело: складено на підставі відомостей МОН України [3].

державою. За оцінками Н. Карпеко, таке фінансове джерело становить від 30 до 50% від загальної структури доходів сучасного ВНЗ [4, с. 118]. Для загальноосвітніх установ надходження з коштів регіонального бюджету може становити 90—95%. Цей грошовий потік впливає як на економічну безпеку всієї організації в цілому, так і кожного її співробітника.

З позицій економічної безпеки зазначені грошові потоки є основними в більшості випадків. Прагнення ВНЗ до збільшення позабюджетних доходів, а, відтак, і їх джерел надходження, викликано тим, що наразі держава не може забезпечити повноцінний перехід системи освіти до підготовки молоді до життєдіяльності в інноваційній економіці. Тому самим освітнім установам необхідно вирішувати це завдання. Природно фінансова криза, що почалася в 2008 році, до цих пір позначається на становленні інноваційної економіки. Проте ця криза рано чи пізно закінчиться і тому необхідно сьогодні вирішувати проблеми переходу освітніх установ до життя в інноваційному середовищі.

За даними Міністерства освіти і науки України, у 2015 році на вищу професійну освіту з бюджету було заплановано виділення 41033900 тис. гривень (табл. 1) [3]. При цьому велика частина коштів із держбюджету йде на підтримку вищої освіти. Середня ж загальна освіта фінансується фактично повністю з регіональних бюджетів [4, с. 120; 7, с. 44]. Аналіз інформаційних матеріалів МОН дозволяє стверджувати, що фінансування вищої професійної освіти в регіонах України за рахунок держбюджету було здійснено на 98%, через ряд причин недофінансованими у цій сфері залишились Донецька та Луганська області.

Другий і третій грошові потоки — це надходження від здійснення платних освітніх послуг. Доходи від цих фінансових джерел складають ~ 80% від усіх позабюджетних надходжень державного ВНЗ.

На сьогодні нормативно-правову базу і документообіг платних додаткових освітніх послуг можна оцінити як задовільні, надання останніх здійснюється відповідно до спеціального Закону України "Про освіту" та інших нормативно-правових документів. Практика вказує на принципову відмінність формування цього джерела в загальноосвітніх установах і в навчальних закладах вищої та середньої професійної освіти. Надходження від платної освітньої діяльності можуть бути розділені на декілька потоків. Основний серед них — це доходи, які надходять від студентів, що навчаються на умовах повного відшкодування витрат, за основними програмами з метою отримання диплома про вищу освіту. За даними органів статистики, за останні 8 років спостерігається значне збільшення кількості студентів, які навчаються на умовах повного відшкодування витрат [2].

До третього джерела забезпечення економічної безпеки ВНЗ, що може використовуватися як державними, так і недержавними вищими професійними освітніми закладами, належать кошти, отримані від надання платних освітніх послуг. Крім навчання за основними програмами, націленим на отримання диплома про вищу освіту, сюди відносяться надходження від аспірантури і докторантури, здобувачів наукових ступенів, довузівської освіти, у тому числі

підготовки до вступу у ВНЗ, міжнародних програм, професійної перепідготовки, курсів іноземної мови тощо.

Четвертий фінансовий потік — це підприємницька діяльність ВНЗ. До цього грошового потоку відносяться надходження, одержувані від здачі в оренду і суборенду приміщень, видавничу діяльність, надання гуртожитку, організації харчування студентів тощо. Ці надходження становлять приблизно 6% від позабюджетних коштів ВНЗ. Із цим фінансовим потоком пов'язані проблеми цільового використання коштів отриманих із перерахованих вище джерел. За вимогами контролюючих органів, витрачання коштів отриманих за рахунок даних надходжень повинно бути безпосередньо пов'язане із способом їх отримання. Так, згідно із роз'ясненнями Державної аудиторської служби України, доходи, отримані від оренди приміщення, повинні бути витрачені, наприклад, на прибирання території прилеглої до місця, що здається в оренду [6]. Проблеми цільового використання коштів отриманих вищим навчальним закладом із різних джерел у даний час є дуже спірними і недостатньо опрацьованими, зокрема в законодавчих актах. Більш детальний аналіз цієї проблеми знаходиться за межами цього дослідження.

П'ятий і шостий фінансові потоки знаходяться в одній економічній площині і пов'язані з таким соціальним явищем, як благодійність. Ці фінансові джерела можуть становити приблизно 7% від позабюджетної діяльності вищого навчального закладу. Нормативно-правова база, що регулює ці фінансові надходження, розроблена на сьогоднішній день, на жаль, недостатньо. Такий грошовий потік є досить новим для пострадянської України. Важливим фактором є те, що в нашій державі в силу об'єктивних обставин спостерігається вкрай низька культура благодійності. Це призводить до незнання основ благодійності як особливого виду діяльності і, як наслідок, неправильних дій щодо залучення до загальноосвітньої установи благодійних коштів.

Благодійність є особливим видом діяльності, яка значною мірою впливає на фінансове забезпечення функціонування освітньої установи. Насамперед, слід відзначити, що благодійність пов'язується не тільки з грошовими потоками, а й з іншим ресурсним забезпеченням. Наприклад, передача комп'ютерів від меценатів. У цьому випадку необхідно проводити перерахунок на грошові одиниці. Іншими словами, визначати вартість того, що передає благодійник і вже враховувати це в цьому фінансовому потоці. Варто зазначити, що мається на увазі чиста фінансова складова, але не враховується соціальне підгрунтя благодійності.

Сьогодні благодійність усе більше й більше (й у цьому є об'єктивна складова) переходить із заходів разових і спонтанних до форми системної діяльності. Система благодійності за умови якісного її використання є певним цементуючим елементом, який об'єднує різні верстви суспільства та знімає напруження між ними. Благодійність — унікальний і специфічний інструмент забезпечення економічної безпеки організацій. Вона є одним із значущих інструментів підвищення економічної безпеки як всієї системи освіти в цілому, так і освітніх установ.

Економічний добробут всіх країн поступово нівелюється. Загальна інтелектуалізація праці призводить до того, що середній клас в усіх державах світу повинен бути домінантою розвитку суспільної свідомості. Держава бере на себе зобов'язання щодо виконання двох головних функцій — створення умов для розвитку особистості та соціальних груп і забезпечення нормальних умов життя і соціалізації будь-якого члена суспільства. Благодійність же дозволяє державі відійти від функції забезпечення виживання суспільства і перейти до реалізації функції виваженої допомоги в індивідуалізації розкриття здатності особистості. Для ВНЗ ж усе більш актуальною стає участь у конкурсах на отримання грантів, які передбачають виділення різними організаціями певного обсягу коштів для освітніх установ на розвиток міжнародної, академічної співпраці тощо. Як відомо, однією з найбільш відомих грантових програм є ERASMUS+.

Ще один грошовий потік становлять доходи, які ВНЗ одержує за рахунок виконання госпрозрахункових договірних робіт — НДР (науково-дослідної роботи) й інноваційної діяльності (далі — ІД). На сьогодні це джерело становить приблизно 6—7% позабюджетної діяльності вищого навчального закладу. Непоодинокими є випадки, коли надходження від НДР об'єднують із надходженнями від грантової діяльності, оскільки гранти, як правило, виділяються саме на реалізацію наукової діяльності. Однією з вимог ліцензування ВНЗ сьогодні є необхідність залучення коштів на НДР зі сторонніх джерел.

Виділення інноваційної складової серед результатів господарської діяльності ВНЗ є складним завданням, оскільки ВНЗ до останнього часу не були орієнтовані на системне отримання доходу від ІД. Традиційно ІД розглядається як різновид прикладної науки. Разом із тим, у статистичних даних, що відображають економічний розвиток університету, зазвичай не виділяється інноваційна складова. Цей факт представляє важливу проблему. Сутність ІД не зводиться до отримання прикладного науково-технічного результату. Результат інноваційного процесу — продукт або технологія, що приносять дохід на постійній основі у вигляді продажів продукції і послуг, комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, управління пакетами цінних паперів, залученням венчурних інвестицій та іншою діяльністю, що становить інноваційний інтерес.

Останній фінансовий потік — "тіньові" кошти або прояви корупції. Це джерело доходу, на відміну від попередніх, не підвищує економічну безпеку ВНЗ, а, навпаки, становить найбільшу загрозу для неї, і, як наслідок, для якості освіти (див. інші наукові публікації, присвячені аналізу складових якості освіти і, відповідно, забезпеченню безпеки в цій сфері [7]). Оцінювання величини зазначеного різновиду фінансування ВНЗ викликає труднощі через відсутність будь-яких документів, що відображають рух грошових коштів у межах цього джерела. Усі оцінки отримуються, як правило, у результаті проведення со-

ціологічних опитувань серед студентів, викладачів та інших зацікавлених осіб. На сьогодні можна виділити такі джерела, що формуються за рахунок виявів корупції у вищих навчальних закладах: 1) хабарі на вступних і сесійних випробуваннях; 2) нав'язування продажу інтелектуального продукту викладачів в якості обов'язкової навчальної літератури; 3) використання низькооплачуваною праці студентів у період практики; 4) зарахування на бюджетне відділення аспірантури; 5) написання рефератів, курсових, дипломів за готівковий розрахунок тощо.

Зважаючи на викладене, можна запропонувати ряд заходів спрямованих на зменшення можливостей корупційних виявів, а саме:

1) сформувати пакет нормативних документів, що повинен містити інструкції щодо відповідальності кожного суб'єкта, який бере участь у процесі виділення, розподілу і використання корупційних коштів;

2) розробити заходи щодо підвищення кваліфікації працівників фінансової частини ВНЗ і представників залучених громадських організацій, включаючи асоціації батьків викладачів і профспілки, зокрема в таких напрямах, як підготовка звітності, здійснення контролю та аудиторської перевірки ВНЗ.

3) розширити доступ до інформації з метою підвищення рівня участі, розвитку почуття причетності і посилення громадського контролю, наприклад, рекомендувати ВНЗ розміщати у відкритому доступі звіт за кошторисом.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження виявлено, систематизовано і проаналізовано джерела фінансування ВНЗ. Повнота їх використання забезпечує економічну безпеку освітнього закладу і показує їх відмінності від джерел фінансування зарубіжних вищих навчальних закладів.

До джерел фінансування вищого навчального закладу віднесені такі:

1) надходження з консолідованого бюджету (~ 30% від загального доходу);

2) доходи, що надходять від студентів, які навчаються на умовах повного відшкодування витрат (~ 85% від позабюджетних надходжень);

3) благодійні внески фіз- і юросіб (~ 2—3% від позабюджетних надходжень);

4) доходи від підприємницької діяльності (оренда приміщень, надання гуртожитку, видавнича діяльність тощо) (~ 6% від позабюджетної діяльності);

5) доходи від участі в грантових програмах, науково-дослідницької інноваційної діяльності (~ 6—7% від позабюджетної діяльності);

6) "тіньові" гроші, які є загрозою для якісного надання освіти в Україні.

Література:

1. Алимова Н.К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики: дис. ... канд. экон. наук. / Н.К. Алимова; Московский городской педагогический университет, 2009. — 186 с.

2. Демографічна та соціальна статистика / Освіта [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Державний бюджет на 2015 рік / Бюджет Міністерства [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністрерства освіти і науки України. — Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/76/1419-859229/

4. Карпеко Н.М. Проблеми та напрями удосконалення економічного механізму державного регулювання освіти / Н.М. Карпеко / Публічне управління та митне адміністрування. Серія: Державне управління: зб. наук. пр. — Дніпро: Вид-во УМСФ, 2016. — Вип. 2 (16). — С. 117—123.

5. Левицкий М.Л. Образовательные учреждения: источники финансирования, налоги, учет / М.Л. Левицкий, Т. Н. Шевченко. — М.: МЦФЭР, 2004. — 320 с.

6. Офіційний веб-сайт Державної аудиторської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index

7. Карпеко Н.М. Управлінсько-методологічний вимір використання соціального й освітнього потенціалу при формуванні безпеки регіонів України / А.Л. Помаза-Пономаренко, Н.М. Карпеко / Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління, 2016. — № 2 (5). — С. 42—47.

References:

1. Alimova, N.K. (2009), "The economic security of the educational institutions in the conditions of formation of innovative economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Moscow City Pedagogical University, Moscow, Russia.

2. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2016), "Demographic and Social Statistics / Education", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 6 November 2016).

3. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine (2016), "State Budget 2015 / Ministry Budget", available at: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/76/1419859229/ (Accessed 6 November 2016).

4. Karpeko, N.M. (2016), "Problems and directions of improvement of the economic mechanism of state regulation of education", Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya, vol. 2 (16), pp. 117—123.

5. Levitskij, M.L. and Shevchenko, T.N. (2004), Obrazovatel'nye ucherezhdeniya: istochniki finansirovaniya, nalogi, uchet [Educational institutions: sources of financing, taxes, accounting], MCFER, Moscow, Russia.

6. The official site of State Audit Service of Ukraine (2016), "Regulatory framework", available at: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index (Accessed 6 November 2016).

7. Karpeko, N.M. and Pomaza-Ponomarenko, A.L. (2016), "Governance dimension and methodology of using of the social and educational potential and formation regional security in Ukraine", Visnyk National'nogo universitetu civil'nogo zahystu Ukrainy, vol. 2 (5), pp. 42—47.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

UDK 352.07:351.862

R. Yakovchuk,
Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Associate Professor at the Department of Law and Management, Lviv State University of Life Safety, Lviv
A. Samijlo,
Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Lecturer at the Department of Law and Management, Lviv State University of Life Safety, Lviv
D. Lukashevych,
Lviv State University of Life Safety, Lviv
A. Sherstobitova,
Lviv State University of Life Safety, Lviv

SESU AND THE MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE INTERACTION IN THE FIELD OF PREVENTION AND EMERGENCY RESPONSE

Р. С. Яковчук,
к. т. н., доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів
А. В. Саміло,
к. ю. н., старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів
Д. В. Лукашевич,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів
А. В. Шерстобітова,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів

ВЗАЄМОДІЯ ДСНС ТА МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЇ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

The current system of government, endowed with administrative and legal functions, cannot fully perform its tasks to protect the population and territories from industrial and natural emergencies, leading to loss of life, multibillion loss, irreparably damage the environment, enhance social tension of population. There is a particular importance of the need to have efficient management in the sphere of emergency prevention and control, implemented through cooperation of civil defense units with State government bodies, particularly with government bodies of safety and defence sectors.

The study of regulatory framework of ensure interaction and emergencies of State Emergency Response service of Ukraine and Ministry of Defense of Ukraine on prevention and rectification of emergency has an important meaning affecting the timeliness and effectiveness of measures to protect constitutional rights of citizens according to safety, that is a reliable guarantor of guarantee natural and technogenic safety and the formation of rescue service as one of the main task performers for the guarantee population safety of in times of peace and in times of crisis.

At the present time, we can confidently claim about existence in our state regulatory legal acts system which are largely regulate interaction mechanism and procedure for the involvement of the Armed Forces of Ukraine to emergency mitigation in peacetime and in a particular period, even though the system needs further improvement. The main role in solving the problem of emergency response must exactly play the legislature mechanism of prevention and mitigation of consequences.

Сучасна система державного управління, яка наділена адміністративно-правовими функціями, не здатна повною мірою виконати покладені на неї завдання щодо захисту населення і територій від техногенних та природних надзвичайних ситуацій (НС), які призводять до загибелі людей і багатомільярдних втрат, завдають непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, посилюють соціальну напруженість населення. Особливого значення набуває необхідність ефективного управління у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій,

що реалізується шляхом взаємодії органів та підрозділів цивільного захисту з органами державної влади, зокрема з державними органами сектору безпеки та оборони.

Досліджується нормативно-правова база забезпечення взаємодії ДСНС та Міноборони України у сфері запобігання та ліквідації НС, яка впливає на своєчасність і ефективність заходів, спрямованих на захист конституційних прав громадян на безпеку життєдіяльності, є надійним гарантом забезпечення природно-техногенної безпеки та формування рятувальної служби як одного із основних виконавців завдання щодо гарантування безпеки населення в мирний час та в особливий період.

На теперішній час у нашій державі існує системи нормативно-правових актів, які в значній мірі регулюють механізм взаємодії і порядок залучення Збройних Сил України до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в мирний час та в особливий період, хоча ця система і потребує подальшого удосконалення. Головну роль у вирішенні завдання реагування на надзвичайні ситуації повинен відігравати саме законодавчий механізм запобігання та ліквідації їх наслідків.

Key words: State Emergency Response service of Ukraine, Unified State system of Civil defence, emergency prevention, interaction, emergency response, rescue work.

Ключові слова: Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Єдина державна система цивільного захиту, запобігання надзвичайним ситуаціям, взаємодія, реагування на надзвичайні ситуації, аварійно-рятувальні роботи.

INTRODUCTION

The main objective of modern Ukrainian state policy on all management levels is to provide safe conditions for living and human activity. The state as the main subject to guarantee measures implementation in the sphere emergency prevention and control. The state by authorities throughout granted of powers on basis of available financial technological and workforce potential on national, regional and local level accomplish measures and has responsibility for the achievement of set goals. However, the current system of government, endowed with administrative and legal functions, cannot fully perform its tasks to protect the population and territories from industrial and natural emergencies, leading to loss of life, multibillion loss, irreparably damage the environment, enhance social tension of population. There is a particular importance of the need to have efficient management in the sphere of emergency prevention and control, implemented through cooperation of civil defense units with State government bodies, particularly with government bodies of safety and defence sectors.

FORMULATION OF THE PROBLEM

December 24, 2012, by the executive fiat of Ukraine, № 726/2012 [1], Ministry of Emergency Response and Ukrainian State Industry-related safety inspection are reorganized into unified State Emergency Response service of Ukraine (SERSU), as a central executive body which is which is coordinated and directed by the Ministry of Defense of Ukraine, which was associated with the possibility of involvement of Ukrainian units of Armed Forces to to emergency response. However, one must note, that in April 25, 2014 the Cabinet of Ministers of Ukraine issued an act № 120 "Coordination and direction Issues of civil emergency response service" which establishes that, activity is directed and coordinated by Cabinet of Ministers of Ukraine by Interior minister [2].

State emergency response service of Ukraine plays a pivotal role in the accomplishment of the tasks concerning assurance of military security of Ukraine, its preparations to Armed Defense regardless other aspects of the state security and defense in light of define competence. During defensive measures State Emergency Response service of Ukraine, accomplishes direct management of the activity of Unified State system of Civil defence (USSCD) for rectification of the emergency consequences caused by weapon usage and population protection and territories from the effects of warfare [3].

Formation of national defense capabilities requires continuous improvement of the civil defence, bring it into line with EU standards and guarantee of effective operation and and equipping civil defense forces with modern types of machinery, tools and equipment.

In order to timely prevent and effectively respond to emergencies State Emergency Response service of Ukraine, Ukrainian Defense Ministry interact with each other, namely: determine authorities which will be directly involved in rectification of the emergency consequences as well as complements and number of forces and facilities of respond to emergencies; coordinate procedure for united forces actions of of respond to emergencies during rectification of its consequences and define key tasks, place, time and means of their implementation; organize control united actions management during performing assigned tasks; provide comprehensive joint measures to be implemented by government agencies and its subject forces of of respond to emergencies.

The study of regulatory framework of ensure interaction and emergencies of State Emergency Response service of Ukraine and Ministry of Defense of Ukraine on prevention and rectification of emergency has an important meaning affecting the timeliness and effectiveness of measures to protect constitutional rights of citizens according to safety, that is a reliable guarantor of guarantee natural and technogenic safety and the formation of rescue service as one of the main task performers for the guarantee population safety of in times of peace and in times of crisis.

PRESENTMENT OF PRINCIPAL MATTERS

To understand principles by which the State Emergency Service of Ukraine and Ministry of Defense of Ukraine may may interact with each other during the implementation of measures on prevention and liquidation of emergency, during the implementation of measures on prevention and rectification

of emergency, one should be familiar with the concept of "interaction" in its general and specific manifestation, that will help to understand its properties, structure and laws.

Management theory, formed on military and philosophical concepts, defines interaction as agreed at the time and place joint of activities aimed at achieving a common goal. Cooperation as management concept, seen as a form of communication elements of the system by which they mutually complement each other and create conditions for the successful functioning of the whole system.

M.P. Plakhotny [4] gives determinations of the basic concepts, regarding the cooperation that allows them to define their nature and highlight the most important aspects. Cooperation is defined as early concerted actions that are led by its each of its subjects to perform certain tasks, taking into account all of the parties and expenditure share of their resources to other cooperation subjects and achievement of a common goal and mutual impact of their joint actions to achieve it. Mutual assistance — is independent actions of subject cooperation for accomplishment of a specific task by everyone with using its own forces and resources for other cooperation subjects. Joint actions — agreed in advance measures of cooperation subjects to perform certain common tasks. Agreed actions — coordinated in advance measures of cooperation subjects, performed by each of them to accomplish certain tasks, taking into account the activities of other subjects.

It should be mentioned that definition of cooperation can not be unilateral [5], it is carried out with full awareness of the parties about their intentions and plans.

The cooperation between government bodies and civil defense forces largely affect the effectiveness of emergency response that is the goal for the least effort and cost. The process reduction of cooperation in the system of emergency response immediately has a negative impact on the results of civil defense forces. In other words, the success of the rescue and other emergency operations in a particular conditions and level of emergency to provide immediate assistance to victims, the purpose to eliminate the threat to life and health is achieved, in particular, by the establishment of a clear cooperation between government bodies and departments at all levels which are participated in the rescue, and their skilful maneuvering while performing tasks.

In response to emergency involved civil defense forces act under the procedure of specified plans for cooperation. To ensure cooperation, interacting government bodies and civil defense forces are defined, reliable communication of cooperation and mutual exchange of information about the situation organized, and further action task forces (of Representatives). It is important to timely instruct subordinates, interacting authorities and civil defense forces about the order notification, control, communication and information exchange, to establish the responsibilities of managers of subordinate structural units for the cooperation organization in the process of solving their specific problems.

During the organization of cooperation such measures are provided: clarifying areas of each unit; establishment procedures for carrying out the work units that perform tasks related to sites, especially during activities that could endanger or affect the operation of each unit; coordination of time and place to concentrate efforts at joint performance of critical and complex operations; determination of the information exchange about changes in the situation and progress of work in adjacent areas; establishment of procedures for providing emergency mutual aid.

The cooperation procedure between units of civil defense forces with other subjects providing civilian protection, which are involved in the response to emergency, based on the plans of cooperation. Leaders at all levels in the response to the emergency should take all possible measures to maintain continuous cooperation with subordinates and interacting government bodies and civil defense forces, to immediately resume cooperation in case of loss. In case of significant unpredicted plans, changes in the situation and necessity in new tasks the order of cooperation is specified by managers interacting government bodies, civil defense forces or is determined again.

The order of cooperation of civil defense forces, central and local authorities are clarified in the conditions of the government bodies transfer , capabilities of unified state civil defence system in high readiness mode and in a state of emergency. Place and procedure of work are specified, information about the situation is exchanged.

Article № 28 of Civil Defence code of Ukraine stipulates that Armed Forces of Ukraine may be involved in the case of emergencies, as well as other military units and law enforcement agencies for special purposes, formed under the laws of Ukraine. Engagement rules of Armed forces of Ukraine, other military formations and law enforcement of special purpose, established according to the laws of Ukraine for emergencies determined in accordance with the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine "On legal regime of emergency situation", "On the Armed Forces of Ukraine" and other laws. [6]

Participation in rectification of the emergency consequences of natural and industrial disasters is one of the most important activities of the Armed Forces of Ukraine in peacetime. In some years, tens of thousands of troops and hundreds of units of military equipment. Were engaged to rescue and recovery work in Ukraine. Significant environmental, technological challenges and threats to national security of Ukraine and the imperfection of the Unified State System of Civil defence need a clear definition of the place and role of the Armed Forces of Ukraine in the system and their maintaince in a state of high readiness for action in these emergencies.

Specificity of emergency due to the danger and work complexity, imperfect models of the origin and development of emergencies, tense psychological situation may provoke loss of control of military units involved in such work, with hard predictable consequences for members of the security sector separately and society and the state as a whole.

Thus, in the aftermath of the Chernobyl accident participated more than 300 thousand soldiers, more than half of which were military engineers and chemists. It was military liquidators who performed the most dangerous engineering and radiation work with the rectification of the Chornobyl disaster. More than 1,000 professional military medical service always were near the area of Chernobyl accident.

That was military medical service who in the first months after the accident was able to provide massive medical examination of evacuees from 30-km zone of Chernobyl population and other radioactively contaminated people because of the accident area. Unfortunately, the experience of troops in the aftermath of the Chernobyl accident has not implemented properly in practice the Armed Forces of Ukraine.

The order of contingents and facilities engagement of the Ukrainian Armed Forces to participate in rectification of the emergency consequences of natural and industrial disasters, their subordination and coordination with other bodies of the Unified State System of Civil Defence were identified by a number of regulations. The provisions of the Ministry of Defense and the General Staff of Ukraine from 2011 [7], unlike previous versions of these documents determine the tasks of organizing the training and participation of the armed forces in emergencies, which in recent decades have been constantly increasing of number and scale.

On the base of these guidance documents in the General Staff and the Armed Forces of Ukraine in all defined variations of involvement of the Ukrainian Armed Forces capabilities and the planning capabilities of the Armed Forces of Ukraine for emergencies and a system of management of these capabilities were conducted.

In the rectification of the emergency consequences, Ukrainian Armed Forces during its existence has involved more than 200 times. About 20,000 military personnel and 1,500 units of the engineering, automotive and special equipment of the Armed Forces of Ukraine were involved for the rescue and recovery work during the catastrophic floods in Western Ukraine in 2001 and in 2008, a similar situation — more than 3,200 soldiers and 400 vehicles were engaged.

Affirmed by the Ministry of Defense Unit of Ukraine № 353/2015 the regulations for functional subsystem of the rectification of the emergency consequences in dependent institutes to subordinated facilities and territories of Ukrainian Defense the Armed Forces of Ukraine [8]. This regulation defines the structure, objectives, levels, basic issues of the organization management and collaboration of functional subsystems emergency prevention and its rectification of dependent institutes, subordinated facilities and territories of Ukrainian Defense Ministry and the Armed Forces of Ukraine. The purpose of functional subsystem is the emergency prevention, rectification of the emergency consequences and protection of personnel, territories and objects of the Ministry of Defence and the Armed Forces of the emergencies in peacetime and in times of crisis.

The main tasks of the functional subsystems are:

— implementation of civilian protection in the military sphere (facilities for the Ministry of Defence and the Armed Forces);

— preparedness of military command subordinate forces and means involved in the rectification of possible emergencies and hazardous events;

— rescue and other urgent works according to the localization of emergencies and response at the sites of the Ministry of Defence and the Armed Forces;

— planning civil protection functional subsystems;

— development and implementation of state programs aimed at the prevention of disasters, to ensure the implementation of plans for civil protection in the military sphere;

— implementation of measures to protect military personnel and employees in case of emergencies in peacetime and in times of crisis at the sites of the Ministry of Defense and Armed Forces;

— development and implementation of measures to ensure sustainable functioning of the Ministry of Defence and the Armed Forces in times of crisis;

— perform other tasks in the field of civil protection provided by law.

Defense Minister of Ukraine performs guidance of functional subsystem by the General Staff of the Armed Forces of Ukraine. Functional subsystem consists of military command of all units and departments that carry out tasks of prevention emergency situations and rectification of their consequences for subordinate objects and territories of the Ministry of Defence and the Armed Forces.

Permanent governing board of functional subsystem:

— at the state level — the Ministry of Defence, the General Staff of the Armed Forces; at the regional level — Command of the Armed Forces, operational and Air Commands headquarters, military commissariats;

— at the object level — handling of of military units, military educational institutions and also enterprises, departments and organizations.

During emergency mitigation of man-made and natural disasters management defined emergency response forces is executed by control points in permanent base. Mobile command posts are kept in readiness to execute tasks for their intended purpose.

The involvement of emergency response forces to emergency mitigation carried by governing board, subordinate such forces, according to the Consolidated Plan participation of troops (forces) of the Ukraine Armed Forces in emergency mitigation of man-made and natural disasters, plans for emergency responce and plans for localisation and mitigation of emergency situation consequences in accordance with the law.

Issues which are rised in functional subsystem for the purpose of before-the-fact prevention and effective emergency responce:

— government determination which is directly involved in emergency mitigation, composition, number of forces and means response to them;

— coordination procedure for joint action of response forces during emergency mitigation with the definition of the main tasks, place, time and methods of their implementation;

— organization management of joint actions of government and response forcres during the execution tasks for their intended purpose;

— all-round support of joint actions which will be carried by governments and their subordinate response forces, including mutual rendering of assistance by transport, engineering, material-and-technical and other means.

Interaction is organized depending on the circumstances, the scale, nature and possible development of an emergency:

— at the state level — between the Ministry of Defence, the General Staff of the Armed Forces, State emergency service of Ukraine and other central executive authorities, which create functional subsystems and their forces;

— at the regional level — between Commands of the Armed Forces, operative,air commands, the main departments of SESU in the regions and local government central executive body, Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, Kyiv and Sevastopol city state administrations, which create territorial subsystems and their forces;

— at the local,object levels — between military units,enterprises and their economic association institutions and organizations belonging to the Ministry of Defence, institutions and organizations that do not belong to the Armed

Forces, district (urban) structural units of SESU and local governments, local executive authorities, their forces and busines entities.

Interaction during the implementation of measures to prevent emergencies and / or mitigation of emergency consequences is organized by duty officer services at all levels and specially designed operation group of emergency response of man-made and natural disasters.

Exchange of information in the field of preventing appearance and emergency response is organised in order to prevent emergencies and minimize their possible consequences, organisation agreed response of civil defense forces to dangerous events and emergencies between duty officer services at all levels of the Armed Forces of Ukraine and SESU.

The procedure for the information exchange between the Ministry of Defence and SESU is carried out according to the instructions about organisationinformation exchange in the field of preventing appearance and emergency response, approved in [9].

The information exchange is organised:

— at the state level — between duty shift GCC Armed Forces and duty officer servise of SESU;

— at the regional level — between duty officer servises military command (military units) by the place of dislocation and Operations Coordination Center of the Main Departments of SESU in the regions and in Kyiv;

— in addition, between duty shift of the GCC and the Office of the Armed Forces of environmental safety and mine action.

By Order Ministry of Defense of Ukraine from 02.14.2014 № 119 were made changes to Policy Statement about Management of interaction with the State Emergency Service of Ukraine Ministry of Defence of Ukraine [10], approved by the Ministry of Defense of Ukraine on February 19, 2013 № 118.

Management of interaction with SESU Ministry of Defense of Ukraine is the organ of military administrationdesigned for ensuring exercise of powers the Minister of Defense of Ukraine relating the coordination of the State Service of Ukraine of Emergencies and organisation interaction of structural subdivisions of the Ministry of Defense of Ukraine with SESU.

The main tasks of the Managing of interactions are:

— participation in the preparation of the Minister of Defense of Ukraine proposals concerning formation public policy in the areas of civil defense, protection of population and territories from emergency situations and prevention their appearing, emergency response, rescue work, fire-fighting operations, fire and technotronic security, emergency service activities, injury prevention anearned nature and also hydrometeorogical activity;

— participation in development planning documents in the field of SESU;

— preparation of acts projects of Ukraine Minister of Defense and the Ministry of Defense of Ukraine regarding guide and coordination of SESU activity monitor the implementation of organizational and administrative acts of the Minister of Defense of Ukraine in SESU;

— preparation of acts projects of Ukraine Minister of Defense and the Defense Ministry of Ukraine regarding guide and coordination of SESU activity;

— monitor for the implementation of organizational/ management acts of the Minister of Defense of Ukraine in SESU;

— project support regulatory legal acts in the field of SESU.

Management according to the assigned to it tasks:

— SESU together with Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine is developing a procedure for the involvement of the Armed Forces of Ukraine for emergency mitigation of man-made and natural disasters;

— together with SESU and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine approves and submits to the established procedure to the Cabinet of Ministers of Ukraine developed laws project by SESU, acts of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine plans activities in the field of civil defence of state level in peacetime and special period;

— performs statutory regulation of the procedure of organisation state supervision (control) over the observance and fulfillment of legislation in the field of fire safety, civil defense, licensing and registration activities, formulation materials about administrative offenses, the activities of emergency services, and statutory regulation of the procedure and conditions of application preventive measures;

— developing a plan of civil defense Defense Ministry of Ukraine for a particular period; works out projects plans in field of civil defense at the state level in peacetime and special period designed by SESU and submit them to the Minister of Defense of Ukraine for entering the established procedure under the advisement of the Cabinet of Ministers of Ukraine;

— works out and submit for approval to the Minister of Defense of Ukraine SESU offers regarding strategic, program-planning documents in the relevant area, the priorities of its activity;

— works out and submit for approval by the Minister of Defense of Ukraine annual work plans of SESU;

— gives the Minister of Defense of Ukraine proposals on improvement of SESU;

— monitors the state of preparation of legulatory legal acts developed by SESU;

— developing a plan of inspections SESU and its territorial bodies and a project order of the Ministry of Defense of Ukraine for perfoming such inspections by decision of the Minister of Defence of Ukraine and submit it for approval (signature) to the Minister of Defense of Ukraine;

— involved (if necessary) in conducting inspections of SESU and its territorial bodies;

— performs other tasks related to the functioning of the Command as a separate unit of the Defense Ministry of Ukraine.

Management during the execution of assigned tasks interacts in the established order to the structural units of the Defense Ministry of Ukraine, SESU, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine, other state authorities and local government support bodies and services, formed by the President of Ukraine, Cabinet Ministers of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as enterprises, institutions and organizations.

By this time, the Cabinet of Ministers of Ukraine to the performing he Decree of the President of Ukraine [7] is not decided on new order to attracting units of the Armed Forces of Ukraine for emergencies. Analysis of specific cases involving military units to perform rescue and recovery work in emergencies showed that the ratio of the involved personnel and military equipment — 1: 8 and above, which may indicate insufficient use of special equipment military units in emergency situations and performance military predominantly dangerous heavy manual labor.

It should also be noted that for more than 20-year history of independent Ukraine almost unknown any case, if its armed forces involved to emergency mitigation of man-made and natural disasters according to the current legislation, rather on condition of the introduction on the territory of Ukraine or a region the legal regime of emergency state or environmental disaster area. During the floods of 1998 and 2001, when the soldiers were involved in the mitigation of their consequences, in general of the state of emergency is not mentioned, though the scale of events was abnormal and regulatory and legislative base for this in Ukraine existed.

CONCLUSIONS

Thus, the legislation of involvement military forces to participate in emergency mitigation existed, but in practice it hadn't been realized in appropriate form.So there were problems of statutory compliance in some aspects of the armed forces actions. However, political and military situation, that has arisen in Eastern Ukraine through the actions of terrorists of terrorists demanded not only rethinking approaches to national security protection of Ukraine complex review of issues relating to security and defense, but also force ensuring civil protection subjects of state to to develop and practice normative legal documents, including ensure interaction for soluting actual problems in emergency situations.

At the present time, we can confidently claim about existence in our state regulatory legal acts system which are largely regulate interaction mechanism and procedure for the involvement of the Armed Forces of Ukraine to emergency mitigation in peacetime and in a particular period, even though the system needs further improvement.

The main role in solving the problem of emergency response must exactly play the legislature mechanism of prevention and mitigation of consequences.

References:

1. Ukaz Prezidenta Ukrajini vid 24 grudnya 2012 r. №726 "Pro deyaki zahodi z optymizaciji systemy centralnyh organiv vykonavchoiy vlady".

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 25 kvitnya 2014 r. № 120 "Pitannya spryamuvannya ta koordinaciji diyalnosti Derzhavnoji sluzhby z nadzvychajnyh situacij".

3. Ukaz Prezydenta Ukrajiny № 555/2015 Pro rishennya Rady nacionalnoy bezpeky i oborony Ukrajiny vid 2 veresnya 2015 roku "Pro novu redakciyu Voєnnoji doktryny Ukrajiny".

4. Plahotnij M.P. Vzaємodiya Derzhavnoi prykordonnoji sluzhby Ukrajiny z inshymy strukturamy ta organamy sektoru bezpeky i oborony v sferi zabezpechennya prikordonnoji bezpeky / M.P. Plahotnij // Investiciji: praktika ta dosvid. — Chornomorskij derzhavnyj universitet imeni Petra Mogyly: TOV "DKS Centr", 2014. — № 19. — S. 119—122.

5. Lytvyn M.M., Allerov YU.V., Kyrychenko I.O. Sutnist, zakonomirnosti ta pryncypy vzaємodiji vijsk (syl) / M.M. Lytvyn, YU.V. Allerov, I.O. Kyrychenko // CHest i zakon. — Harkiv: Vijsk. in-t VV MVS Ukrajiny, 2003. — № 4. — S. 9—15.

6. Kodeks cyvilnogo zahystu Ukrajiny № 5403-VI vid 02.10.2012 r. (Vidomosti Verhovnoji Rady (VVR), 2013, № 34—35, st. 458).

7. Ukaz Prezydenta Ukrajiny vid 06.04.2011 № 406/2011 "Pro Polozhennya pro Ministerstvo oborony Ukrajiny ta Polozhennya pro Generalnij shtab Zbrojnyh Syl Ukrajiny".

8. Nakaz Ministerstva oborony Ukrajiny № 353/2015 "Pro zatverdzhennya Polozhennya pro funkcionalnu pidsystemu zapobigannya nadzvychajnim sytuaciyam i likvidaciji jih naslidkiv u pidporyadkovanyh organizaciyah, na pidvidomchyh obektah i terytoriyah Ministerstva oborony Ukrajiny i Zbrojnyh Syl Ukrajiny".

9. Nakaz Ministerstva oborony Ukrajini vid 15 kvitnya 2014 roku № 244 "Pro zatverdzhennya Instrukciji pro organizaciyu obminu informacijeyu u sferi zapobigannya vynyknennyu ta reaguvannya na nadzvichajni situaciji mizh Ministerstvom oborony Ukrajiny i Derzhavnoyu sluzhboyu Ukrajini z nadzvichajnih situacij".

10. Nakaz MOU vid 14.02.2014 r. № 119 "Pro vnesennya zmin do Polozhennya pro Upravlinnya vzaємodiji z Derzhavnoyu Sluzhboyu Ukrajiny z nadzvichajnih situacij Ministerstva oborony Ukrajiny".

Література:

1. Указ Президента України від 24 грудня 2012 р. №726 "Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади".

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2014 р. № 120 "Питання спрямування та координації діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій".

3. Указ Президента України № 555/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України".

4. Плахотний М.П. Взаємодія Державної прикордонної служби України з іншими структурами та органами сектору безпеки і оборони в сфері забезпечення прикордонної безпеки / М.П. Плахотний // Інвестиції: практика та досвід. — Чорноморський державний університет імені Петра Могили: ТОВ "ДКС Центр", 2014. — № 19. — С. 119—122.

5. Литвин М.М., Аллеров Ю.В., Кириченко І.О. Сутність, закономірності та принципи взаємодії військ (сил) / М.М. Литвин, Ю.В. Аллеров, І.О. Кириченко // Честь і закон. — Харків: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2003. — № 4. — С. 9—15.

6. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012 р. // (Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2013. — № 34—35. — Ст. 458).

7. Указ Президента України від 06.04.2011 № 406/2011 "Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України".

8. Наказ Міністерства оборони України № 353/2015 "Про затвердження Положення про функціональну підсистему запобігання надзвичайним ситуаціям і ліквідації їх наслідків у підпорядкованих організаціях, на підвідомчих об'єктах і територіях Міністерства оборони України і Збройних Сил України".

9. Наказ Міністерства оборони України від 15 квітня 2014 року № 244 "Про затвердження Інструкції про організацію обміну інформацією у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації між Міністерством оборони України і Державною службою України з надзвичайних ситуацій".

10. Наказ МОУ від 14.02.2014 р. № 119 "Про внесення змін до Положення про Управління взаємодії з Державною Службою України з надзвичайних ситуацій Міністерства оборони України".

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

УДК 351.75

В. Т. Колесник,
здобувач, Науково-дослідний інститут Державної прикордонної служби України

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

V. Kolesnik,
Applicant for PhD, Scientific-Research Institute of the State Border Guard Service of Ukraine

WAYS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MECHANISMS OF MONITORING OF THE REFORM AND DEVELOPMENT OF THE SECURITY SECTOR AND DEFENSE OF UKRAINE

У статті досліджується проблема визначення державної політики з реформування органів сектору безпеки і оборони України та формування дієвих механізмів контролю за станом реформування цих органів. На підставі здійсненних досліджень запропоновано шляхи формування та впровадження механізмів контролю за станом реформування та розвитку органів сектору безпеки і оборони України. Наголошено, що сучасний стан у якому опинилася наша держава свідчить про те, що переосмислення підходів до розуміння національної безпеки та реформування органів сектору безпеки і оборони України. Доведено, що основним завданням реформування є формування сучасної ефективної системи правоохоронних органів, запровадження нової ідеології їх діяльності, спрямованої на гарантування демократії та верховенства права, забезпечення реалізації прав і свобод громадян, підвищення ефективності протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці України, зокрема, злочинності та корупції.

The article examines the problem of determining the state policy on reform of the security sector and defense of Ukraine and the formation of effective mechanisms of monitoring of the reform of these bodies. On the basis of performed researches the ways of formation and implementation of mechanisms of monitoring of the reform and development of the security sector and defense of Ukraine. Noted that the current state in which our government suggests that a rethinking of approaches to understanding national security and reform of the security sector and defense of Ukraine. Proven, the main objective of the reform is to create a modern efficient law enforcement system, the introduction of a new ideology of their activities aimed at promoting democracy and the rule of law, ensuring the rights and freedoms of citizens, increase of efficiency of counteraction to external and internal threats to national security of Ukraine, in particular, crime and corruption.

Ключові слова: державне управління, національна безпека України, система забезпечення національної безпеки, політика національної безпеки, реформування органів сектору безпеки і оборони України, механізми контролю.

Key words: public administration, Ukraine's national security system national security national security policy, reform of the security sector and defense of Ukraine, the mechanisms of control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних соціально-політичних умовах реформування країни набуває актуального значення, особливо це стосується визначення державної політики з реформування органів сектору безпеки і оборони України та формування дієвих механізмів контролю за станом реформування цих органів. Наголошуємо, що реформування повинно відповідати новій архітектурі національної безпеки України та сучасним напрямам розбудови нашої держави.

Так, відповідно ч. 17 ст. 106 Конституції України — Президент України здійснює керівництво... у сферах національної безпеки та оборони України [1].

У статті 8 Закону України "Про основи національної безпеки України" визначено, що основними напрямами державної політики з питань національної безпеки України у сфері державної безпеки є: реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їх фінансування, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення [2].

Сьогодні до правоохоронних органів України відносяться: СБУ, МВС України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони (УДО), Національне антикорупційне бюро України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, Державна фіскальна служба України, Державний департамент виконання покарань, Державне бюро розслідувань України.

Аналіз законодавства України свідчить про те, що правоохоронні органи не об'єднані в єдину систему, їх статус, завдання, функції не збалансовані, а залежать від різного ступеня врегулювання законом суспільних відносин у відповідній сфері. Також слід відзначити, що відсутнє чітке визначення та розмежування їх компетенції. Як наслідок, кількість правоохоронних органів,

їх штатна чисельність та фінансові затрати на утримання збільшилися, водночас ефективність роботи знизилася, вони виконують багато зайвих функцій, а окремі їх повноваження дублюються як між собою, так і органами, які здійснюють контрольні повноваження.

Аналіз останніх публікацій та досліджень, свідчить що у визначення державної політики з реформування органів сектору безпеки і оборони України внесли значний вклад відомі українські вчені, зокрема: В. Абрамов, В. Богданович, О. Власюк, В. Горбулін, М. Єрмошенко, О. Кириченко, Т. Ковальчук, В. Крутов, В. Липкан, С. Пиріжків, Д. Прейгер, А. Сіцінський, М. Сіцінська, Г. Ситник, А. Семенченко, А.Сухоруков й ін. Завдяки їхнім науковим працям національна безпека виділена в окрему наукову галузь та наголошено на необхідності реформування органів сектору безпеки і оборони України. Однак, незважаючи на це, є потреба у формуванні нових дієвих механізмів контролю за станом реформування цих органів.

Отже, сучасний стан у якому опинилася наша держава свідчить про те, що переосмислення підходів до розуміння національної безпеки та реформування органів сектору безпеки і оборони України є нагальною потребою українського суспільства.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — запропонувати шляхи формування та впровадження механізмів контролю за станом реформування та розвитку органів сектору безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Спроби реформування правоохоронного сектору та вдосконалення функціонування державного механізму контролю за станом реформ здійснювалися постійно від дня проголошення незалежності України у 1991 році. Проте бажаного результату не було досягнуто, оскільки заходи, що реалізовувалися в утворенні (реорганізації, ліквідації) та чисельних змінах структури органів не грунтувалися на науковій організації праці, науковому дослідженні позитивного досвіду роботи правоохоронних органів у провідних країнах, перш за все, Європи та їх втіленні у вітчизняну правоохоронну систему.

Необхідність реформування правоохоронних органів також випливає з міжнародних конвенцій та угод, до яких приєдналася Україна, і з міжнародних зобов'язань України в рамках членства в Раді Європи. Здійснивши європейський вибір, наша країна взяла на себе зобов'язання — змінити роль та функції правоохоронних органів, які б відповідали принципам Ради Європи згідно із відповідним Висновком Парламентської Асамблеї РЄ № 190 від 26 вересня1995 року.

Керівництвом країни неодноразово робилися спроби формування дієвих механізмів здійснення контролю за станом реформування правоохоронних органів.

Так, відповідно до Указу Президента України № 252/2012 від 06 квітня 2012 року в структурі Адміністрації Президента України був утворений Комітет з питань реформування правоохоронних органів як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Основними завданнями цього Комітету були:

— аналізування стану протидії та боротьби зі злочинністю, системи організації, координації та результатів діяльності правоохоронних органів, рівня кваліфікації, стану підготовки і відповідності керівників правоохоронних органів, визначення їх готовності протидіяти викликам і загрозам національній безпеці України;

— вивчення і аналіз структури та досвіду діяльності правоохоронних органів іноземних держав;

— підготовка з урахуванням загальновизнаних міжнародних норм і стандартів пропозицій щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів України, структури і чисельності, організації діяльності таких органів, усунення дублювання повноважень, чіткого визначення та розмежування компетенції;

— організація підготовки та розгляд проектів законів, програм, заходів з удосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, з питань координації їх роботи щодо посилення боротьби зі злочинністю, корупцією, захисту прав і свобод громадян, своєчасного виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України [3]. Указом Президента України № 701/2014 від 02 вересня 2014 р. Комітет з питань реформування правоохоронних органів було ліквідовано.

04 червня 2014 р. Кабінет Міністрів України приймає Постанову №171 "Про утворення робочої групи з питань підготовки пропозицій щодо розроблення Концепції реформування правоохоронних органів". Затверджує склад та Положення про робочу групу.

Основними завданнями робочої групи були визначені:

— проведення аналізу основних проблем організації діяльності правоохоронних органів;

— визначення шляхів, механізму та способів реформування правоохоронних органів;

— підготовка з урахуванням загальновизнаних міжнародних норм і стандартів пропозицій щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів, структури, чисельності, організації діяльності таких органів, усунення дублювання повноважень, чіткого визначення та розмежування їх компетенції;

— сприяння забезпеченню координації дій центральних органів виконавчої влади з питань, що належать до її компетенції [4]. Однак жодного засідання цієї робочої групи так і не відбулося.

Відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 "Про затвердження Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" передбачено здійснення реформування правоохоронної системи за вектором національної безпеки України. Тобто реформування правоохоронного сектору повинне здійснюватися у системі забезпечення національної безпеки України, яку відповідно п. 1. ст. 106 Конституції України забезпечує Президент України [5].

В умовах сьогодення кожний правоохоронний орган здійснює самостійно своє реформування, при відсутності єдиного центру з оцінки цього реформування та розуміння кінцевого результату цього реформування. Такий підхід не тільки не дає змоги проведення дійсного реформування правоохоронного сектору України в цілому, а й утворює потенційні загрози національній безпеці держави.

Слід зазначити, що в Україні взагалі відсутня Національна стратегія (концепція) реформування правоохоронних органів, не визначено хто буде здійснювати моніторинг з ефективності здійснення реформ правоохоронних органів, які є одночасно суб'єктами забезпечення національної безпеки. Не розроблені механізми кон-

тролю за реформуванням правоохоронного сектору та відсутня дієва система інформування Президента України щодо реального стану реформування правоохоронних органів.

Відсутність системного підходу до реформування та контролю за станом реформуванням правоохоронного сектору України, утворення нових правоохоронних структур з дублюванням функцій та завдань призведе до виникнення нових загроз національній безпеці України.

Ключова умова реформи правоохоронного сектору полягає у відсутності додаткових фінансових витрат. Всі новоутворені органи та підрозділи повинні створюватися з опорою на матеріальну базу ліквідованих підрозділів. Підвищення зарплат та матеріального забезпечення планується лише за рахунок урізання інших видатків і скорочення чисельності.

Передача функцій на місцевий рівень здійснюється разом з фінансуванням.

Зазначимо, що метою реформування правоохоронних органів повинне бути їх перетворення з інструментів владного примусу, насильства та рекету, якими вони фактично були, на структури ефективного захисту прав громадян.

Отже, основним завданням реформування є формування сучасної ефективної системи правоохоронних органів, запровадження нової ідеології їх діяльності, спрямованої на гарантування демократії та верховенства права, забезпечення реалізації прав і свобод громадян, підвищення ефективності протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці України, зокрема, злочинності та корупції [6]. Відповідно до мети завданнями реформування правоохоронних органів є:

— забезпечення ефективного і соціально спрямованого переходу від виконання каральних функцій з домінуванням інтересів держави до соціально-сервісних, відповідних європейським стандартам з пріоритетним забезпеченням прав і свобод людини, безпечних умов життя;

— відновлення довіри з боку населення до правоохоронної системи та підвищення авторитету правоохоронних органів у суспільстві;

— подолання безсистемності в діяльності правоохоронних органів, громіздкості їх структури, недостатньої керованості в межах держави в цілому, виключення дублювання функцій, розмежування повноважень та компетенції, усунення колізій у законодавстві, що регламентує діяльність цих органів;

— підвищення ефективності управління шляхом якісної зміни структури й чисельності, фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення, відокремлення управління підрозділами, що здійснюють службову діяльність, від управління допоміжними/обслуговуючими підрозділами, що у результаті має створити передумови для оптимізації завдань та функцій правоохоронних органів;

— забезпечити рівень оплати праці працівників основних служб правоохоронних органів на рівні, який відповідав би складності, суспільній значущості виконуваних ними функцій, професійним ризикам;

— поліпшення координації діяльності правоохоронних органів;

— демілітаризації правоохоронних органів, насамперед, допоміжних підрозділів;

— запровадження раціональних критеріїв оцінки результатів службової діяльності, відхід від кількісних статистичних показників як абсолютного показника оцінки;

— створення сучасної системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів;

— організація проходження служби на нових засадах;

— удосконалення правового та практичного вирішення питань про введення спеціальної перевірки осіб, які є кандидатами на відповідні посади або працюють на таких посадах, кваліфікаційних вимог до працівників зазначених органів;

— налагодження ефективного міжнародного співробітництва у пріоритетних для України сферах: протидія тероризму, організованій злочинності;

— створення єдиної для державної і недержавної сфер системи статистичних показників, що відповідала б міжнародним стандартам обліку і звітності та об'єктивно відображала стан правоохоронної діяльності в Україні;

— запровадження дієвої системи цивільного демократичного контролю [6].

Сьогодні необхідно ініціювати розробку не тільки Стратегії реформування правоохоронного сектору України, а й розробку та прийняття Верховною Радою України як невідкладного Закону України "Про реформування правоохоронних органів України", який і повинен сформулювати державну політику у сфері реформування правоохоронного сектору України. Стратегія реформування правоохоронних органів України має визначати шляхи та етапи реалізації державної політики у сфері реформування правоохоронного сектору України. Далі вже на виконання прийнятих Закону України та Стратегії правоохоронними органами мають бути розроблені відповідні плани та програми з реформування. Вже після цього здійснюється моніторинг реформування, аналізуються досягнення та недоліки, а при необхідності здійснюється корекція нормативних документів [7].

У ході розробки основних напрямків реформування і розвитку правоохоронних органів слід врахувати такі аспекти:

— реформування має носити комплексний системний характер, оскільки виключення або зміна функцій одного органу повинна тягнути за собою зміну або виключення відповідних функцій в іншого органу (органах);

— реформування кожного органу системи може здійснюватися в напрямі їх системної перебудови або в напрямі визначення чи уточнення окремих завдань, функцій і повноважень з метою їх чіткого розмежування;

— при реалізації будь-якого напрямку реформування слід виходити з необхідності розробки механізмів контролю інститутів громадянського суспільства за законністю та ефективністю діяльності правоохоронних органів;

— при реформуванні системи органів правопорядку слід особливим чином регламентувати їх правозахисну функцію в напрямку забезпечення прав і свобод людини та громадянина як вищої цінності в суспільстві, а також недопущення свавілля та зловживань з боку окремих посадових (службових) осіб цих органів;

— вдосконалення правового та практичного вирішення питань про введення спеціальної перевірки осіб, які є кандидатами на відповідні посади або працюють

на таких посадах, запровадження більш чіткого порядку ведення їх особових (кадрових) справ зважаючи на особливу суспільну значущість правоохоронної діяльності;

— перевірити практику запровадження та вдосконалення методик відбору абітурієнтів до навчальних закладів органів правопорядку;

— привести у відповідність із сучасними вимогами систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців для підрозділів органів правопорядку;

— удосконалити кваліфікаційні вимоги до працівників зазначених органів;

— забезпечити державним службовцям, які працюють в органах правопорядку, необхідні умови і гарантії щодо їх службової діяльності з метою підвищення особистої незалежності та відповідальності;

— створити та запровадити єдину для державної і недержавної сфер систему статистичних показників, що відповідала б міжнародним стандартам обліку і звітності та об'єктивно відображала стан правоохоронної діяльності в Україні;

— вирішити питання про створення Інформаційно-аналітичного та експертного центру для виконання інформаційних, аналітичних, прогностичних, управлінських, експертних та профілактичних завдань правоохоронної діяльності на базі державної системи кримінологічної інформації, визначити його статус і завдання;

— реформування органів правопорядку також має відповідати міжнародним зобов'язанням України в галузі протидії злочинності та здійснення кримінального судочинства.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що відсутність системного підходу до реформування правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення національної безпеки України, сформованої державної політики у сфері реформування правоохоронного сектору та єдиного центру моніторингу за станом реформування може призвести до формування потенційних загроз нашій державі, які з часом можуть стати реальними.

Окрім того, відсутність показників реформування правоохоронного сектору України може призвести до стану соціальної напруги як серед особового складу правоохоронних органів, так і у суспільстві в цілому. Відсутність єдиного центру координації та моніторингу за станом реформування всього правоохоронного сектору держави, а не окремих її складових, може призвести до розчарування суспільства у дієвості державного управління.

Перспективою подальших розвідок цієї проблематики є на наш погляд, дослідження теоретико-методологічних засад державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії Російської Федерації проти України.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр

2. Закон України "Про Основи національної безпеки України" від 19 черв. 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/

3. Указ Президента України № 252/2012 від 06 квіт. 2012 р. "Про утворення Комітету з питань реформування правоохоронних органів" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // www.president.gov.ua

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 171 від 04 черв. 2014 р. "Про утворення робочої групи з питань підготовки пропозицій щодо розроблення Концепції реформування правоохоронних органів" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.kmu.gov.ua

5. Указ Президента України № 5/2015 від 12 січ. 2015 р. "Про затвердження Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // www.president.gov.ua

6. Пригунов П.Я. Основні напрями та механізми реформування правоохоронних органів України / П.Я. Пригунов // Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні: зб. тез Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Київ, 24 квіт. 2014 р. — К.: МАУП, 2014. — 284 с. — С. 12—17.

7. Колесник В.Т., Пригунов П.Я. Концептуальні підходи до становлення системи державного управління національною безпекою України / В.Т. Колесник, П.Я. Пригунов // Історія, сучасність та перспективи розвитку прикордонної служби України та охорони державного кордону України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 26 трав. 2015 р. м. Київ. — НДІ ДПС України, 2015. — 278 с. — С. 11—15.

References:

1. The Constitution of Ukraine, available at: http//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр (Accessed 23 October 2016).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The law of Ukraine "On the basics of national security of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (Accessed 23 October 2016).

3. The Decree of the President of Ukraine (2012), "The creation of a Committee on reforming of law enforcement bodies", available at: http: // www.president.gov.ua (Accessed 23 October 2016).

4. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "About creation of working group on preparation of offers on development of the Concept of reforming of law enforcement bodies", available at: http:// www.kmu.gov.ua (Accessed 24 October 2016).

5. The Decree of the President of Ukraine (2015), "On approval of the Strategy for sustainable development "Ukraine — 2020", available at: http: // www.president.-gov.ua (Accessed 24 October 2016).

6. Prygunov, P.Ya. (2014), "The main directions and mechanisms of reforming the law enforcement bodies of Ukraine", Zbirny'k tez Vseukrayins'koyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi, Kyiv, Ukraina, pp. 12—17.

7. Kolesnik, V.T and Prygunov, P.Ya. (2015), "Conceptual approaches to formation of system of state management of the national security of Ukraine", Materialy' mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi, Kyiv, Ukraine, pp. 11—15.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016 р.

УДК 351-316.33

М. В. Білоконь,
аспірант кафедри Політології та філософії ХарРІ НАДУ, м. Харків

ІНТЕНСИВНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЙ СТРУКТУРИ ПУБЛІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА УКРАЇНУ

M. Bilokon,
postgraduate student, chair of Political Sciences and Philosophy of KRI NAPA

THE INTENSITY OF TRANSFORMATIONS OF PUBLIC STRUCTURE INTERACTION IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION: THE NATURE AND INFLUENCE ON UKRAINE

Стаття присвячена теоретичному розгляду інтенсивності процесів деформацій і трансформацій соціально-політичних і державних систем, їх етапам і взаємозв'язкам між ними через тригерну реакцію. Отже, предметом статті є інтенсивність трансформаційних та деформаційних процесів у контексті систем публічного управління, які знаходяться під впливом глобалізаційних процесів. Метою статті є отримання результатів теоретичного аналізу та об'єктивного уявлення щодо трансформаційних та деформаційних процесів у соціально-політичних системах та системах державного управління в контексті глобалізації. Висновками можна назвати розуміння, що вся історія людства, як рівно й історія України складається з пов'язаних через тригерну реакцію етапів деформацій і трансформацій, які чергуються. Зокрема наразі Україна переживає глибокі деформаційні та трансформаційні процеси з непередбачуваними наслідками.

The article devoted to theoretical review of intensity of deformation and transformation processes of the socio-political and state systems, their phases and inter-dependency between them through triggering a reaction. Therefore, the subject of the article is intensity of transformation and deformation processes in the context of systems of public administration which are under the influence of globalization processes. Goal of this article is the results of theoretical analysis and unbiased conception about the transformation and deformation processes in the socio-political system and governance in the context of globalization. Conclusions can be called the understanding that the entire history of mankind, as well as the history of Ukraine is composed of connected by a trigger reaction, phases of deformations and transformations, which alternate. In particular, Ukraine is now going through deep deformation and transformation processes with unpredictable consequences.

Ключові слова: інтенсивність, деформація, трансформація, тригер, суспільство, держава, система.
Key words: intensity, deformation, transformation, trigger, society, government, system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Всю історію людства, включаючи її сучасний етап, супроводжують перманентні трансформаційні та деформаційні процеси. Постійні зміни в соціально-політичних і фінансово-економічних системах й прямо й опосередковано впливають на системи державного управління. Це, в свою чергу, впливає й на життя кожної окремої людини у світі таким чином, що кожна наступна зміна зумовлює необхідність пристосування до неї, створюючи необхідність витрачати на це або більше або менше зусиль.

У такому контексті, виділення та осмислення узагальнених аспектів що можуть охарактеризувати інтенсивність процесів деформацій та трансформацій суспільно-державних систем, та систем публічного управління набувають значної актуальності та потенційно можуть сприяти виробленню більш ефективної політики щодо готовності й держави, й громадян до непередбачуваних перетворень в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що теоретичному розгляду та аналізу процесів деформацій та трансформацій контексті соціально-політичних систем та систем державного управління присвячено роботи багатьох відомих дослідників, зокрема Бакуменко В.Д., Бульби В.Г., Дзюндзюка В.Б., Древаля Ю.Д., Козлова К.І., Корженко В.В., Котукова О.А., Крутій О.М., Крюкова О.І., Куца Ю.О., Мартиненко В.М., Мельтюхової Н.М., Орлова О.В., Радченко О.В., Сморгунова Л.В., Соловиха В.П., Хашиєвої Л.В. та інших дослідників.

Однак узагальнення та адаптація світових надбань теорії складних систем ще недостатньо представлені в українській науці державного управління, зокрема слід виділити невирішені раніше питання аналізу інтенсивності змін публічних взаємин, які проявляються у послідовності етапів деформацій, трансформацій та реакції систем на них.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — теоретичний аналіз трансформаційних та деформаційних процесів у суспільно-державних системах та системах публічного управління в контексті глобалізації. У статті необхідно розв'язати такі завдання:

1) з'ясувати сутність соціально-політичних трансформацій та деформацій;

2) охарактеризувати вплив глобалізації на відповідні процеси;

3) проаналізувати інтенсивність трансформації та деформації в системах державного управління в світі та в Україні;

4) визначити позитивні на негативні ефекти від означених процесів на суспільний розвиток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функціювання будь-якої структури об'єднання людей непостійне та важке до прогнозування. Зміни, що відбуваються в публічних системах — найчастіше пов'язані з об'єктивною реальністю навколишнього світу більше ніж із суб'єктивною волею сприймати його таким, яким він не є.

Система — це сукупність компонентів, що перебувають у структурі, яка має певні функції, і взаємодіє із зовнішнім середовищем. Таким чином, система генерує нові якості, не притаманні компонентам із яких вона складається [1, с. 9]. Певний умовний об'єкт, без акцентування на його якісних характеристиках, може бути або умовною системою, або окремим елементом її структури (якщо він є системою нижчого рівня). Певна позасистемна одиниця, або елементарна (нероздільна) частина системи немає структури, а відповідно не може зазнавати структурних змін. Будь-яка обґрунтована дія умовного системного об'єднання є відповідною реакцією на зміну умов його стану. З іншого боку, дія може бути й необґрунтованою (хаотичною). Але в такому разі сама можливість хаосу є закладеною в природу системи, а отже, є невід'ємною її частиною або її характеристикою.

Системну структуру публічної взаємодії в контексті інтеграційних процесів та державотворення можна уявити як таку, що включатиме такі елементи: приватна сфера існування індивіда, суспільна сфера взаємодії індивідів, певна формальна сфера, яка генерується в процесі взаємопроникнення першого та другого елементів (у тому числі й державні інститути), влада (як явище здатності суб'єкта управління транслювати свою волю об'єктові), глобальний світ (як зовнішнє середовище), і зв'язки між ними. При чому, на думку Ф. Фукуями, влада — це вплив одних людей на інших із метою нав'язати їм свою волю шляхом використання або безпосереднього, або потенційного насилля [2]. Відповідно, це засіб не стільки передачі, скільки нав'язування системної дії. Влада має інформаційну основу, але відрізняється від інформації своєю суттю, яка полягає у транзакції волі суб'єкту до об'єкту.

Як зазначає В.П. Солових, політична та адміністративна складова державного управління мають різні функціональні навантаження. Через політичну складову відбувається легітимація політичного курсу, а через адміністративну — процес реалізації цього політичного курсу [3]. Людина заради досягнення своїх цілей об'єднується з іншими людьми. Таким чином, виникає суспільство та суспільна система. У взаємодії елементів суспільної системи (індивідів) виникають владні зв'язки, а відповідно й влада. Структурування влади у суспільній системі зумовлює необхідність інституціонування процесів, і таким чином виникає держава. Держава через свої інститути впливає на громадянина й упорядковує його життя в контексті публічної (суспільно-державної) системи.

Відповідно, суспільство — це одна з форм об'єднання людей. Виходячи з цього, можна означити, що елементарні одиниці, з яких складається будь-яка суспільна група — це індивіди. Таким чином, мета суспільної системи, якою без сумніву є й група, відповідає екзистенційному базису її елементів. А з іншого боку, сукупність сприйняття реальності індивідами визначає мету суспільної (та відповідно, й публічної) системи. Окремо взята елементарна одиниця системи (індивід) є як джерелом публічних цілей, так і його продуктом. Менталітет як система переконань індивіда або суспільної групи [4] формується під впливом середовища, починаючи з дитячого віку, й далі — впродовж усього життя. Отже, сукупність якісних характеристик людей (членів спільноти) формує якісні характеристики цієї спільноти.

У результаті прагнення системи до досягнення своїх цілей виникає нова категорія, яку можна назвати публічною волею. Група індивідів прагне до усвідомлення себе спільнотою, виникненню спільної волі. В результаті формується щось на кшталт колективного розуму, що генерує "волю народу". Такий "колективний розум", що природно — це надто умовна дефініція. Проте колективна публічна воля прагне до своєї суб'єктності, а відповідно й до свого існування.

Як й будь-які інші системи, публічні можуть бути різного рівня. В процесі системного аналізу практично завжди є структурні субсистеми (аж до базових елементів), безпосередньо-цільова система, й певна супер-система. Більш того, сучасні реалії світу об'єднали майже все людство в глобальну супер-систему.

Публічна система як обов'язкова умова свого існування повинна мати структуру управління (самоуправління) та керуючу субсистему. В іншому випадку важко було б припускати будь-який організований процес досягнення цілей системи. В умовах взаємодії індивідів, кожен з яких має не лише колективну, але й персональну волю, керуюча субсистема стає залежною від сукупності всіх базисних елементів системи. Варіант зовнішнього (позасистемного) управління може бути реалізовано передусім відносно не надто об'ємних суспільних утворень, і лише за виконання певних умов. За інших обставин у гру вступає функція саморегуляції системи. А в публічній сфері вона особливо істотна, через вищезазначене прагнення базисних елементів (індивідів) до реалізації персональної суб'єктності.

Достатньо об'ємна сучасна публічна система реалізує свою функцію управління та самоврядування в існуванні власної державної структури. Таким чином,

коли розглядаються державні утворення, можна розуміти їх у широкому сенсі: в контексті публічного, економічного та культурного аспектів. Власне таким чином і відбувається формування такої інституціональної структури публічної системи, як держава. Всі роздуми щодо тієї чи іншої державної системи можуть мати певну розбіжність у розумінні суті явища. Державою прийнято називати в одному випадку систему конкретних інституцій, а в іншому — значно ширшу систему публічних інститутів. Вужче визначення держави передбачає не лише конкретну структуру органів, але й її певну відокремленість від суспільства в цілому. Природно, що в такому разі може виникнути протиставлення держави та народу, коли виникає потреба у механізмах примусу до взаємодії обох антагоністів. Держава потребує апарат насильства, а суспільство — можливість революції. Таким чином, гарантується дотримання принципу єдності та боротьби протилежностей у дилогії держави та народу. У широкому сенсі — держава набуває системну комплексність у контексті нерозривності структури управління суспільством, та безпосередньо самим суспільством. Держава неспроможна існувати без суспільства в принципі, суспільство без держави, на цьому історичному етапі, не спроможне досягти цілей свого існування. У такому разі, об'єктивнішою сферою держави в широкому сенсі й буде суспільно-державна, або публічна система.

Кожна людина є частиною декількох різнорівневих систем взаємодії з іншими людьми. Вони можуть мати публічний характер формування структур управління та самоврядування, або економічний характер досягнення цілей матеріалізації людських бажань і потреб. Кожна людина на Землі живе у певній системі координат, що є історично та практично обгрунтованою. Структура взаємовідносин між людьми будь-то публічна, або економічна, створює об'єктивну реальність. Проте людей багато мільярдів, і структура взаємовідносин між ними стає надто складною для простої схеми умовно-локального системного утворення. Таким чином, загальнолюдська міжнародна взаємодія створює глобальну супер-систему публічних, економічних, та культурних взаємин. Іншою мовою, людство — це не просто набір або структура індивідів, це суспільна супер-система, що, як й будь-яке структуроване об'єднання, має глобальну мету та складається з систем нижчого рівня, що мають більш локальні цілі. Природно, що супер-система може змінювати структури нижчого рівня, вбудовуючи їх у свої цілі існування. Й природно, що це не може не змінювати звичну систему координат життя кожного конкретного індивіда.

Майже всі публічні системи є відкритими. Історичні спроби побудувати закриті суспільства (Середньовічні Японія та Китай, СРСР, сучасна Північна Корея) призводять до досить сумних наслідків деградації систем. Це зумовлено прагненням закритих систем до вичерпання власної енергії у разі відсутності доступу до зовнішніх джерел.

Відкритість публічних систем підштовхує їх до взаємодії, що генерує певні наслідки для них. Таким чином вони створюють зовнішні фактори та навколишнє середовище одна для одної, що змушує їх або протидіяти, або адаптуватися до умов перманентних змін. Адаптація системного об'єднання може виражатися у трансформації структури під нові об'єктивні реалії, а такі процеси можуть бути як контрольованими, так й ні.

Передумови змін можуть бути як зовнішніми, так й внутрішніми. Якщо внутрішні причини закладені в умови існування структурного утворення, то зовнішні — будуть чужорідними за своєю природою. Ефективність реакції на зміну умов визначає здатність існування системного об'єднання. Таким чином, зміна умов існування — це тригер змін в умовній системі. Природно, що повною мірою це все характерно й для суспільних, й для державних структур.

Тригер — це термін, який буквально можна перекласти як "спусковий гачок", і від початку використовувався у радіо-електроніці та у комп'ютерному програмуванні на позначення кодованої процедури автоматичного виконання певної дії за наявності певних умов. В такому контексті принциповими стають функції "до" (before) та "після" (after) [5], які власне й визначають певний стан з перебігом часу. Якщо перенести цей термін у сферу теорії складних систем, то можна його інтерпретувати в цілому як певну причину або фактор, який викликає подальші дії та відповідні їм зміни стану системи.

Трансформації, що відбуваються з суспільними структурами прямо транслюються на зміни у системах нижчого рівня, зокрема й системах державного управління. Деформаційні та трансформаційні процеси можуть призводити не лише до змін у державному управлінні, але навіть до змін у самій структурі держави.

Деформація дослівно на латині означає "спотворення". Іншою мовою, деформація — це зміна системної структури, до якої призводить зміни у взаємодії елементів цієї структури. Відповідно, елементи, які змінили свою значимість для інших елементів в структурі, зазнають також й самі вже іншого впливу, та самі чинять інший вплив на інші елементи. Що, в свою чергу, може призвести до "спотворень" структури всього системного утворення.

Деформації можуть бути пружними, тобто такими, що згодом зникнуть. У такому випадку система повернеться до стану, в якому вона перебувала перед початком змін. Проте деформації так само можуть бути й незворотними, коли система назавжди змінюється, й якщо вона здатна витримати ці зміни, то здатна закріпити необхідні для стабільного функціювання нові риси. Таким чином, можна зробити висновок, що деформації в системі публічного управління — це процес структурних змін публічної системи, що має зворотній, або локальний характер.

Деформації та трансформації в системі взаємопов'язані. По-суті, будь-які зміни системної структури — це реакція на певний тригер. Під впливом зовнішніх факторів система деформується, а згодом внаслідок адаптації до нових умов трансформується. Відповідно, у певному сенсі, деформація — це реакція на тригер, а трансформація — це реакція на деформацію. Інакше система не буде здатна адаптуватися до нових умов, і

може виникнути питання про здатність її структури до подальшого існування.

Як вважає В.Д. Бакуменко, виникнення потреби у прийнятті управлінського рішення зв'язане з появою певної проблемної ситуації. Якщо немає проблеми, то немає й потреби у прийнятті відповідного рішення. Проблемна ситуація з позиції системної філософії виникає внаслідок невідповідності існуючого та бажаного стану певної системи. Вищезгадана проблемна ситуація у державному управлінні найбільш гостро проявляється здебільше в двох випадках: у зв'язку з постановою нових цілей розвитку (нормальний режим управління) та внаслідок кризового розвитку подій у суспільній системі (надзвичайне або кризове управління). Іншою мовою — це або проблема досягнення нового, кращого, ніж було, або проблема втрати досягнутого, перша з яких пов'язана з усвідомлюваною зміною кордонів майбутнього, а друга — з несподіваним порушенням кордонів існуючого [6].

Публічні деформації стають тригером для трансформації системи публічного управління, рівно як й для системи державного управління, що закріплює та структурує відповідні деформації у суспільстві. Відповідно, можна дійти висновку, що деформації і трансформації як публічних систем, так й систем державного управління мають причинно-наслідкові зв'язки. Тимчасові неконтрольовані деформації, що виникають внаслідок змін умов існування системи виступають тригером для трансформаційних процесів що змінюють її на постійній основі. Вся історія людства, як рівно й історія України складаються з етапів деформацій і трансформацій, що чергуються. Зокрема наразі Україна переживає глибокі деформаційні та трансформаційні процеси з непередбачуваними наслідками. Як емпіричний, так й теоретичний аналіз сутності змін у суспільно-державних системах здатен відкрити шлях до розуміння глибинних суспільних процесів і практичного застосування таких знань.

Державотворення — це безперервний процес, що є не лише передумовою виникнення держави, але й умовою подальшого існування всієї публічної системи. В таких системах достатня інтенсивність взаємодії визначає стабільність існування всієї структури зв'язків базисних елементів, а отже, й процесу державотворення. Відповідно, недостатня інтенсивність може спричинити деструктивні дезінтеграційні процеси, що ведуть до руйнації держави. Надмірна взаємодія навпаки може сприяти тоталітаризації структури, що негативно позначиться на рівні свободи та демократії, й що врешті може створити тенденцію до дезінтеграції.

Взаємодія між базисними елементами публічної системи може відбуватися за допомогою прямих або опосередкованих зв'язків. Й якщо прямий зв'язок — це або безпосереднє управління, або певна регуляція, то непрямі зв'язки складніші та різноманітніші в своєму впливі на суб'єкти взаємодії. Через складність публічних систем, зв'язки між елементами структури не можуть бути однозначними та рівнозначними. Один аспект взаємодії завжди буде істотнішим за інший, або навпаки — залежно від ситуації, що розглядається.

Таким чином, при взаємодії відкритих систем виникає ресурсний обмін (інформаційний, економічний, будь-якого іншого порядку). Відповідно, відбуваються взаємні трансформаційні процеси. В такому разі, інтеграційні процеси виникають за будь-якої "не деструктивної" взаємодії відкритих систем. При цьому інтенсивність трансформаційних процесів має перебувати у межах, які можна назвати межами стабільності. Занадто-висока інтенсивність здатна нівелювати значимість одного з елементів на користь іншого. А занадто повільна здатна нівелювати інтеграційні процеси взагалі.

Література:

1. Афанасьев В.Г. Мир живого: системность, эволюция и управление / В.Г. Афанасьев. — Москва: Политиздат, 1986. — 334 с.

2. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фрэнсис Фукуяма. — Москва: АСТ, 2008. — 480 с.

3. Солових В.П. Політична та адміністративна складові в державному управлінні: ознаки, функції та суперечності взаємовідносин / В.П. Солових. // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — №1. — С. 122—128.

4. Попович М.В. Проблема ментальности [Електронний ресурс] / М.В. Попович // Публичные лекции Політ.UA. — 2010. — Режим доступу: http://www.polit.ru/article/2010/04/14/mentality/

5. Using Triggers [Електронний ресурс] // Oracle Database. — 2006. — Режим доступу: http://docs.oracle.com/cd/B25329_01/doc/appdev.102/b25108/xedev_triggers.htm#BABGJFGH

6. Бакуменко В.Д. Тенденции и факторы влияния трансформаций государственного управления на принятие государственно-управленческих решений [Електронний ресурс] / В.Д. Бакуменко // Государственное управление. Электронный вестник. — 2007. — Режим доступу: http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/SSPE/UNPAN028625.pdf

References:

1. Afanas'ev, V.G. (1986), Mir zhivogo: sistemnost', jevoljucija i upravlenie [The world of living: systematic, evolution and management], Politizdat, Moscow, USSR.

2. Fukujama, F. (2008), Velikij razryv [The Great Disruption], AST, Moscow, Russian Federation.

3. Solovykh, V.P. (2010), "Political and administrative staff in the public administration: features, functions and relationships contradiction", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 122—128.

4. Publychnye lektsyy Polit.UA (2010), "The problem of mentality", available at: http://www.polit.ru/article/2010/04/14/mentality/ (Accessed 06 November 2016).

5. Oracle Database (2006), "Using Triggers", available at: http://docs.oracle.com/cd/B25329_01/doc/appdev.102/b25108/xedev_triggers.htm#BABGJFGH (Accessed 06 November 2016).

6. Bakumenko, V.D. (2007), "Trends and factors of transformations of public administration influence on a state-management decisions", Gosudarstvennoe upravlenie. Jelektronnyj vestnik, [Online], vol. 11, available at: http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/SSPE/UNPAN028625.pdf (Accessed 06 November 2016).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2016 р.

УДК 351:35.08:304

Р. О. Ясько,
аспірант кафедри державного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

R. Yasko,
postgraduate student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF HUMAN RESOURCES IN THE HUMANITARIAN SPHERE OF UKRAINE: STATE-ADMINISTRATIVE CONTEXT

Статтю присвячено проблемам якісного зростання кадрового потенціалу галузей гуманітарної сфери в умовах трансформації українського суспільства, становлення постіндустріальної інформаційної цивілізації, що базується на інноваціях, творчості та знаннях. Автор виходить з того, що механізми формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України мають враховувати специфіку культуротворчого та державотворчого процесів. Розроблено схему функціонування комплексного механізму формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери.

Доведено, що принципами формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України мають бути системність, реалістичність, творча спрямованість, гуманізм, законність. Це надасть державній кадровій політиці у гуманітарній сфері цілісності і сутнісної визначеності, однозначності та єдності у межах усієї держави, уможливить її вплив на всі кадрові процеси у галузях гуманітарної сфери, на всіх суб'єктів кадрової роботи, стане базою їх взаємодії у забезпеченні функціонування комплексного механізму формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери.

The article is devoted to the problems of quality increasing human resources of humanitarian sphere's sectors in the conditions of transformation in Ukrainian society, becoming of postindustrial informative civilization based on innovations, work and knowledge. The author grounds out the fact that the mechanisms of human resources' forming in the humanitarian sphere of Ukraine must take into account features of cultural and state-creative processes. The chart of complex mechanism forming of human resources in humanitarian sphere's functioning is worked out by the author.

It is proved that the principles of forming human resources in the humanitarian sphere of Ukraine must be system, realisticness, creative orientation, humanism and legality. It will give to the public personnel policy in the humanitarian sphere integrity and essence definiteness, unambiguity and unity within the state, will do possible its influence on all personnel processes in humanitarian sphere, on all subjects of personnel work, will become the base of their cooperation in providing of functioning complex mechanism of forming human resources in humanitarian sphere.

Ключові слова: кадри, кадровий потенціал, державна кадрова політика, державне регулювання, гуманітарна сфера.

Key words: personnel, human resources, public personnel policy, state regulation, humanitarian sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання кадрових процесів у гуманітарній сфері України передбачає поглиблене розуміння їх сутності, динаміки, специфічних ознак, виявлення шляхів їх перспективного розвитку. Адже становлення суспільства, що грунтується на гуманістичних засадах, потребує реалізації цілісної гуманітарної політики. А вона являє собою не лише ме-

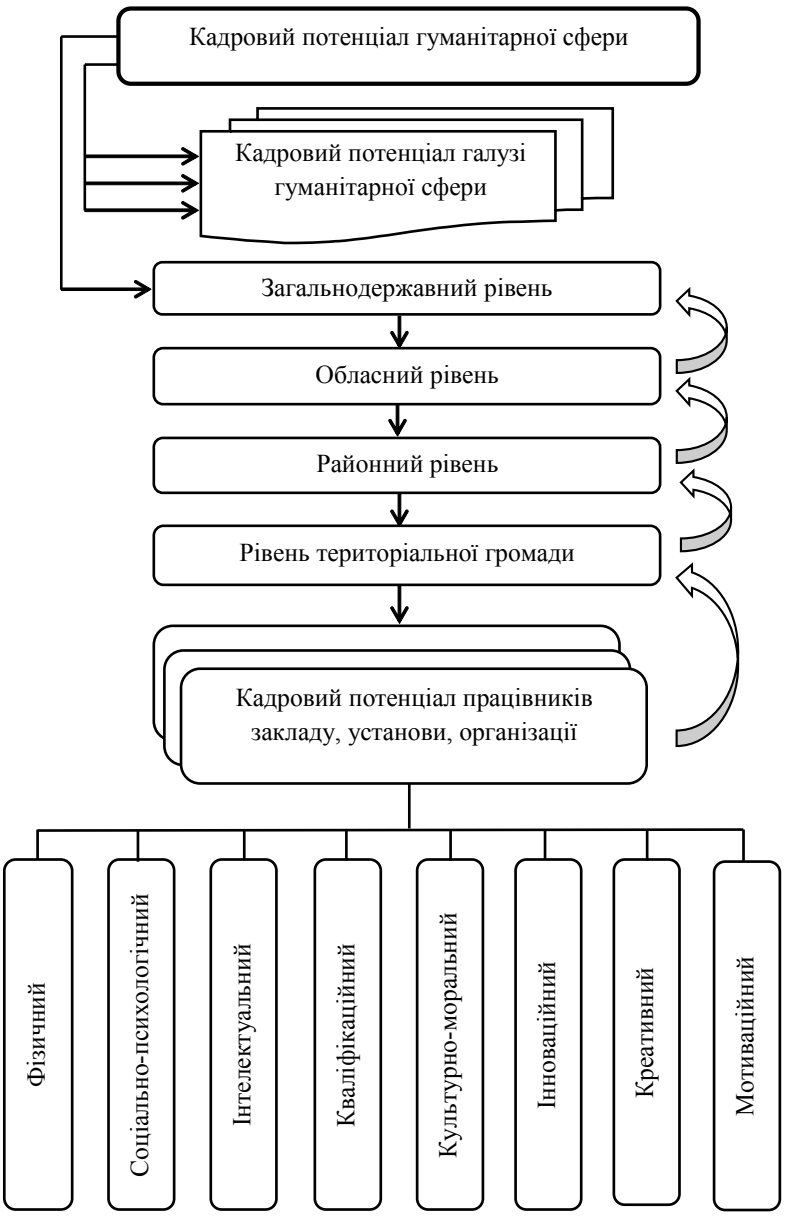

Рис. 1. Структура кадрового потенціалу гуманітарної сфери

ханізм забезпечення людського розвитку, а й механізм взаємодії особи, суспільства і держави, який виявляється, з одного боку, у спрямованості на людину, покращенні умов її життя, з іншого — у залученні людини до державотворчих процесів, а в більш широкому розумінні — до соціокультурної творчості, світового співробітництва і розвитку, що сьогодні є важливим для становлення Української держави. Фактично йдеться про здійснення системної реформи гуманітарної сфери, окремі складові якої мають бути узгоджені за наслідками, фінансовими ресурсами та з економічними трансформаціями. У цьому контексті набуває особливої актуальності питання формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери, без чого видається абсолютно неможливим впевнений соціальний і економічний поступ України. Недостатня ж методологічна і теоретична визначеність у цих питаннях породжує нескоординованість у практичних діях.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому середовищі останнім часом приділяється все більше уваги дослідженню питань гуманітарного розвитку, ролі держави у цій царині. Так, в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році", наголошується, що саме гуманітарні чинники — освіта, наука, культура, релігія, мова — мають непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації нації, утвердження національної ідентичності української громади [1, с. 224].

Поділяючи думку членів наукового колективу Національного інституту стратегічних досліджень, задіяних у підготовці цитованого програмного документа, про гуманітарну безпеку як стратегічний пріоритет національної державної політики (іншим питанням є наявність політичної волі представників влади дослухатися до порад наукової спільноти), зауважимо, що діяльність держави із наповнення окреслених дослідниками пріоритетів конкретикою, якісне виконання відповідних заходів можливі лише за умови наявності високопрофесійних патріотичних кадрів, спроможних працювати у нестандартних умовах, оперативно реагувати на новітні виклики, опановувати нові знання і застосовувати їх на благо суспільства.

У контексті реалізації українським народом свого права на європейський вибір слід взяти до уваги перспективи зростання гуманітарної складової безпекової сфери, "...коли проблеми безпеки будуть переважно розв'язуватись через освіту і культуру" [2, с. 357], на чому цілком слушно наголошують фахівці. Проте якість кадрового потенціалу — це комплексне поняття, яке зазнає коректив разом з наддинамічними змінами у світі. Тож мають рацію вчені, які зазначають: "Збереження людського життя, повноцінний та гармонійний розвиток особистості, її здібностей, забезпечення умов для самореалізації людського потенціалу вимагають своєчасної реалізації соціальних пріоритетів у державній політиці з метою недопущення соціальних деформацій та дестабілізації суспільства, що прямопропорційно впливають на рівень соціальної безпеки" [3, с. 70]. На нашу думку, цей аспект достатньо висвітлений у наукових публікаціях міждисциплінарного характеру, потребує конкретного втілення у практичній діяльності владних структур.

Науковці прогнозують, що розвиток трудового потенціалу України може відбуватися за трьома сценаріями: "динамічного високоефективного розвитку; ситуативного реагування; інерційного розвитку" [4, с. 6]. Зазначимо, що найбільш прийнятним є, безумовно, перший сценарій. А галузей гуманітарної сфери це особливим чином стосується ще й тому, що "через

системи виховання, соціалізації, культури, ідеології, патріотизму, права формується усвідомлена чи емоційна громадянськість — основа реалізації національної державності, суверенітету" [5, с. 20]. Про актуальність зазначеного, певна річ, сперечатися не приходиться.

Попри наявність значних напрацювань учених у дослідженні проблем гуманітарної сфери та шляхів їх розв'язання, варто наголосити на необхідності подальших наукових розробок з позицій державного управління, спрямованих, зокрема, на забезпечення дієвої кадрової політики в цій царині, удосконалення механізмів її реалізації.

Тож, метою дослідження є обгрунтування концептуальних підходів до формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зі здобуттям державної незалежності в гуманітарній сфері України здійснювалися трансформації, які супроводжували перехід від авторитарного устрою до плюралістичного суспільства. В результаті цих змін галузі гуманітарної сфери поступово та частково позбавилися негативних рис радянського зразка. Водночас накопичувалися інші негативні явища. Йдеться про значні втрати та деформації людського потенціалу; погіршення умов життя; низькі стандарти оплати праці; недосконалу політику зайнятості населення, сконцентровану переважно на регулюванні масштабів офіційного безробіття. Цілеспрямованої, науково обгрунтованої кадрової політики у гуманітарній сфері не було. Тож, нині нагальною є проблема забезпечення якісного зростання кадрового потенціалу галузей гуманітарної сфери з урахуванням тенденцій цивілізаційного поступу та стратегічних напрямів розвитку держави і суспільних відносин.

Дослідники зазначають: "Кадровий потенціал поєднує у собі висококваліфікованих працівників, що характеризуються професійною придатністю, компетентністю, досвідом роботи, особистими морально-етичними якостями, здатністю до швидкого набуття нових знань та навичок і бажанням працювати за своїм фахом" [6, с. 25]. На нашу думку, поняття "кадровий потенціал" характеризує можливості і резерви, які відтворюються в заданих умовах і є метою стратегії в управлінні кадрами. Відтак, обов'язковому дослідженню в управлінні кадровим потенціалом повинні підлягати не тільки задіяні ресурси, а й накопичені та потенційні резерви.

Структуру кадрового потенціалу гуманітарної сфери України для унаочнення подамо у вигляді схеми (рис. 1).

Трансформаційні процеси суттєво впливають на функціонування кадрового потенціалу галузей гуманітарної сфери, а саме: підвищуються вимоги до його компетенції та професіоналізму, продуктивності та результативності як могутнього ресурсу, який визначає та забезпечує формування нової конфігурації глобального, соціально-економічного та політичного розвитку держави. Також варто враховувати, що процеси децентралізації та деконцентрації призводять до значного розширення повноважень місцевих владних структур, а це, у свою чергу, потребує додаткових кадрових та бюджетних ресурсів [7], що теж не може не впливати на якість кадрового забезпечення гуманітарної сфери.

Результати аналізу свідчать, що процеси інтеграції освіти і науки, які мають спрямовуватися, зокрема, на створення системи кадрового забезпечення гуманітарної сфери країни, є стохастичними та залежать переважно від поточних політичних, адміністративних та економічних чинників без урахування внутрішніх потреб та перспектив розвитку. Недосконалою є і система статистичних показників кадрового потенціалу науки, освіти, культури, інших галузей гуманітарної сфери; розтягненим у часі через відомчу неузгодженість є процес її гармонізації із статистичною системою міжнародних індикаторів розвитку науки і технологій Європейського Союзу, Організації економічної співпраці, ЮНЕСКО тощо. Відсутній систематичний моніторинг потреб у кваліфікованих кадрах за різними сферами економічної діяльності, у тому числі соціо-гуманітарного спрямування. Все це також ускладнює процес розроблення та реалізації державних рішень щодо розвитку системи кадрового забезпечення. А в нинішніх умовах, коли глобальний інформаційний простір спричиняє жорстку експансію з боку виробників інформації і провокує розмивання національного суверенітету, життєво необхідним є посилення уваги до формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери.

Поки ж, на думку фахівців, сучасна кадрова політика представляється "не системою свідомого, ідейного, науково-обгрунтованого відбору, а, в кращому разі, збігом випадковостей, а в гіршому, свідомим руйнуванням хитких основ українського державотворення" [8].

Вважаємо, що досягненню дієвості кадрової політики в гуманітарній сфері сприятиме: узгодження загальних принципів кадрової політики, визначення пріоритетів, цілей; прогнозування та планування потреби у кадрах; інформаційна підтримка; забезпечення ефективної системи стимулювання праці; розвиток персоналу (профорієнтація і адаптація працівників, професійна підготовка і підвищення кваліфікації); оцінка результатів діяльності, виявлення проблем у кадровій роботі та їх усунення; оцінка кадрового потенціалу та конкретні заходи щодо його планомірного формування.

Одним із ключових завдань окресленої системи є створення умов для становлення інноваційно активного фахівця, тобто особистості, "яка є носієм інноваційно зорієнтованих компетенцій і має відповідний стиль трудової поведінки, що надає можливість продукувати нові ідеї і рішення, обгрунтовувати раціональність їх реалізації та впроваджувати у будь-якій сфері прикладання праці" [9, с. 16].

Критеріями ж оцінки кадрової політики є кількісний і якісний склад персоналу; рівень плинності кадрів; ступінь врахування інтересів працівника / суспільства; гнучкість політики (її стабільність чи динамічність).

Оскільки основним завданням гуманітарної політики в сучасній Україні, як вважають автори фундаментального підручника "Соціальна і гуманітарна політика", є формування в суспільстві стійкого механізму досягнення сталого людського розвитку, залучення людини до соціокультурної творчості, високого рівня соціаль-

Рис. 2. Схема функціонування комплексного механізму формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери

ної і духовної мобільності [10, с. 439], підвищення професіоналізму працівників гуманітарної сфери вимагає урахування здібностей, рівня освіти та практичного досвіду роботи; постійного підвищення їх кваліфікації; розвитку міжособистісних відносин; формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективах тощо.

Інституціональний простір розвитку кадрового потенціалу гуманітарної сфери формується під впливом різноієрархічних чинників природного, демографічного, економічного, соціокультурного, інноваційно-інформаційного та інституційно-правового характеру.

Вважаємо, що комплексний державно-управлінський механізм формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери України має складатися з адміністративно-правового, економічного та інформаційно-психологічного механізмів (рис. 2).

Адміністративний механізм має переваги перед іншими тоді, коли абсолютно небажану діяльність заборонити легше і дешевше, ніж розробляти заходи щодо її перешкоджання. Економічні методи мають низку переваг порівняно з іншими, оскільки людина охоче реагує на стимули й опирається надмірному тиску. Відтак, швидкість реакції на матеріальні стимули і є однією з переваг економічного механізму державного управління. Зміст методів інформаційно-психологічного механізму полягає у виробленні та підтримці певних переконань, духовних цінностей, моральних і психологічних установок.

ВИСНОВКИ

При формуванні кадрового потенціалу галузей гуманітарної сфери України слід виходити із реальних потреб суспільства в кадрах, здатних забезпечити послідовність і етапність вирішення стратегічних завдань соціогуманітарного розвитку.

Політика у цій сфері має враховувати специфіку культуротворчого та державотворчого процесів, бути орієнтованою на відродження та сталий розвиток країни, залучення професійно підготовлених осіб, ініціативних, з новаторським творчим спрямуваннями та мотиваціями. Така політика повинна базуватися на поєднанні цілей, принципів, форм і методів роботи з кадрами, враховувати різноманітні аспекти вирішення кадрових питань (економічні, соціальні, політичні, моральні, соціально-психологічні тощо).

Комплексному державно-управлінському механізмові формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери України, що складається з адміністративно-правового, економічного та інформаційно-психологічного механізмів, мають бути притаманні такі сутнісні риси:

— єдність та багаторівневість щодо охоплення всього кадрового потенціалу, кадрових процесів з урахуванням регіональних особливостей;

— перспективність, що визначає випереджальний характер функціонування комплексного державно-управлінського механізму, враховує соціальний прогрес, зміни характеру праці та управлінських процесів у гуманітарній сфері;

— демократичність за цілями та соціальною базою розв'язання кадрових проблем.

Принципами формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України мають бути системність, реалістичність, творча спрямованість, гуманізм, законність. Це надасть державній кадровій політиці у гуманітарній сфері цілісності і сутнісної визначеності, однозначності та єдності у межах усієї держави, уможливить її вплив на всі кадрові процеси у галузях гуманітарної сфери, на всіх суб'єктів кадрової роботи, стане базою їх взаємодії у забезпеченні функціонування комплексного механізму формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери.

Перспективи подальших досліджень у межах окресленої проблематики вбачаються нами в деталізації ресурсного забезпечення функціонування комплексного державно-управлінського механізму формування кадрового потенціалу гуманітарної сфери України.

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році". — К.: НІСД, 2016. — 688 с.

2. Горлинський В.В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір: монографія / В.В. Горлинський. — К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. — 378 с.

3. Фурсова Н.А. Наукові підходи щодо забезпечення інтелектуалізації підтримки прийняття управлінських рішень у сфері соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н.А. Фурсова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2014. — № 3 (13). — С. 70—75. — Режим доступу: http://economics. opu.ua/files/archive/2014/n3.html

4. Бандур С.І. Стратегічні імперативи розвитку трудового потенціалу України / С.І. Бандур // Ринок праці та зайнятість населення. — 2013. — № 1. — С. 5—9.

5. Цокур Є. Особливості використання суспільного ресурсу у процесі державотворення / Є. Цокур // Громадянське суспільство України: сучасний стан і перспективи впровадження європейських стандартів взаємодії з державою: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2013 року, м. Київ) / Упоряд. В.М. Яблонський, О.А. Корнієвський, П.Ф. Вознюк; за заг. ред. О.А. Корнієвського. — К.: НІСД, 2014. — С. 17—20.

6. Федорова В.А. Формування та використання кадрового потенціалу національної економіки / В.А. Федорова,Т.В. Карпенко // Проблеми економіки. — 2011. — № 3. — С. 24—28.

7. Москаленко С.О. Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні [Електронний ресурс] / С.О. Москаленко // Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фах. вид. — 2007. — № 2. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals /Dutp/2007-2/txts/07msopmr.htm

8. Куйбіда В. Державне управління безпековою сферою України / В. Куйбіда; І. Розпутенко // Матеріали Міжнародної конференції "Політична праксеологія: безпека, технології, комунікації" / За ред. В. Бебика. — Київ: ВАПН, 2016. — С. 5—14 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://cathedra.io.ua/

9. Харабуга С.В. Формування компетенцій інноваційно активного фахівця в системі професійної освіти: автореф. дис.канд. екон. наук: (08.00.07) / С.В. Харабуга. — Донецьк, 2009. — 20 с.

10. Соціальна і гуманітарна політика: підручник / [авт. кол.: В.П. Трощинський, В.А. Скуратівський, М.В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського. — К.: НАДУ, 2016. — 792 с.

References:

1. NISS (2016), Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshche Ukrayiny v 2016 rotsi [On the internal and external situation of Ukraine in 2016], NISS Kyiv, Ukraine.

2. Horlynskyi, V. V. (2011), Filosofiia bezpeky i staloho liudskoho rozvytku: tsinnisnyi vymir [Philosophy security and sustainable human development: measurement value], PARAPAN, Kyiv, Ukraine.

3. Fursova, N. A. (2014), "Scientific approaches to ensure intellectualization support decision-making in the field of social security", Ekonomika: realii chasu, [Online], vol. 3 (13), pp. 70—75, available at: http://economics.opu.ua/ files/ archive/ 2014 /n3. html (Accessed 25 October 2016).

4. Bandur, S. I. (2013), "Strategic imperatives of development labor potential of Ukraine", Rynok pratsi ta zainiatist naselennia, vol. 1, pp. 5—9.

5. Tsokur, Ye. (2013), Features of social resource in the process of state creation", Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy vprovadzhennia yevropeiskykh standartiv vzaiemodii z derzhavoiu [Civil society in Ukraine: current state and prospects of implementation of European standards with the state], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [International scientific and practical conference], NISS, Kyiv, Ukraine, 12 Dec, pp. 17—20.

6. Fedorova, V. A. and Karpenko, T. V. (2011), "The formation and use of human resources of the national economy", Problemy ekonomiky, vol. 3, pp. 24—28.

7. Moskalenko, S. O. (2007), "Problems of NGO participation in the development of social policy at the local level", Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka, [Online], vol. 2, available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2007-2/txts/07msopmr.htm (Accessed 25 October 2016).

8. Kuybida, V. and Rozputenko, I. (2016), "State management of safety sphere Ukraine", Materialy mizhnarodnoyi konferentsiyi "Politychna prakseolohiya: bezpeka, tekhnolohiyi, komunikatsiyi" [International conference "Political praxeology: security, technology, communication"], [Online], VAPN, Kyiv, Ukraine, pp. 5—14, available at: http://cathedra.io.ua/ (Accessed 25 October 2016).

9. Kharabuha, S. V. (2009), "Formation of innovative professional competencies in the system of vocational education", Ph.D. Thesis, Demography, labor economics, social economics and politics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.

10. Troshchyns'kyy, V. P. Skurativs'kyy, V. A. and Kravchenko, M. V. (2016), Sotsial'na i humanitarna polityka: pidruchnyk [Social and Humanitarian Policy: textbook], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.

УДК 351.863.7

А. Є. Бакай,
аспірант кафедри управління охороною суспільного здоров'я, Національна академія державного управління при Президентові України, начальник відділу планування та медичного постачання управління охорони здоров'я Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України, полковник медичної служби

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ МІЖВІДОМЧОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ З ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ ВОЄННОГО І МИРНОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

A. Bakai,
a graduate student of the Department of Public Health National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Head of Planning and medical supplies Health Administration of the Department of Personnel Administration of the State Border Service of Ukraine, Colonel of medical service

PUBLIC ADMINISTRATION INTERAGENCY COOPERATION WITH ORGANIZATIONS IN EMERGENCY SITUATIONS OF WAR AND PEACE TIME IN UKRAINE

Проаналізовано існуючі міжвідомчі системи управління медичним захистом, підтверджено доцільність удосконалення механізмів державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги пораненим і постраждалим в надзвичайних ситуаціях, задля медичного забезпечення військовослужбовців і населення України та створення єдиного медичного простору як головної умови реалізації державної політики з охорони здоров'я населення України при виникненні надзвичайних ситуацій військового і мирного часу, запропоновано впровадження та використання моделі об'єднаної системи організації медичної допомоги при виникненні надзвичайної ситуації; доведено необхідність створення на державному рівні єдиної законодавчої і нормативно-правової бази діяльності медичних служб Збройних Сил та інших структур сектора безпеки держави, цивільної системи охорони здоров'я та фінансове і ресурсне забезпечення міжсекторальної взаємодії, відповідно до потреб населення України у воєнний час та інших надзвичайних ситуаціях мирного часу.

The existing interagency management systems of health protection have been analyzed, the advisability of improving the mechanisms of public administration of the interagency cooperation of the organization of medical care to the wounded and victims in emergency situations was confirmed, for the sake of medical support of military personnel and the population of Ukraine and creation of a single medical space as the main condition for the implementation of public policy on health protection of Ukraine's population during emergency situations of military and peace time, it was proposed to introduce and to use the model of medical care unified system in emergency situations; the necessity of creating a single state-level legislative and regulatory framework for medical services of the Armed Forces and other security sector state, civilian health care system and financial and resource support intersectoral cooperation, according to the needs of the population of Ukraine in wartime and other emergencies situations of peace.

Ключові слова: державне управління, міжвідомча взаємодія, організація медичної допомоги, об'єднана система лікування.
Key words: public administration, interagency cooperation, organization of medical care, unified treatment system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На початку активної фази бойових дій (в рамках проведення антитерористичної операції на Сході України) організаційно-штатна структура медичних служб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів України і цивільної системи охорони здоров'я, їх технічне оснащення та загалом уся система логістичного супроводу не забезпечували надання своєчасної медичної допомоги, ефективного лікування військових та цивільного населення та, як наслідок, збереження життя та здоров'я громадян України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На важливості вивчення різних аспектів державного регулювання сфери охорони здоров'я України наголошують дослідники: Т. Авраменко, Т. Бахтєєва, М. Білинська, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Рожкова, Г. Слабкий, І. Солоненко, А. Терент'єва, Н. Ярош та ін. Характеризуючи загальний стан дослідженості проблеми державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях воєнного і мирного часу треба зазначити, що переважна більшість наукових праць стосувалась організації лікувально-евакуаційного процесу (І. Кочін, Є. Лопін, В. Москаленко,

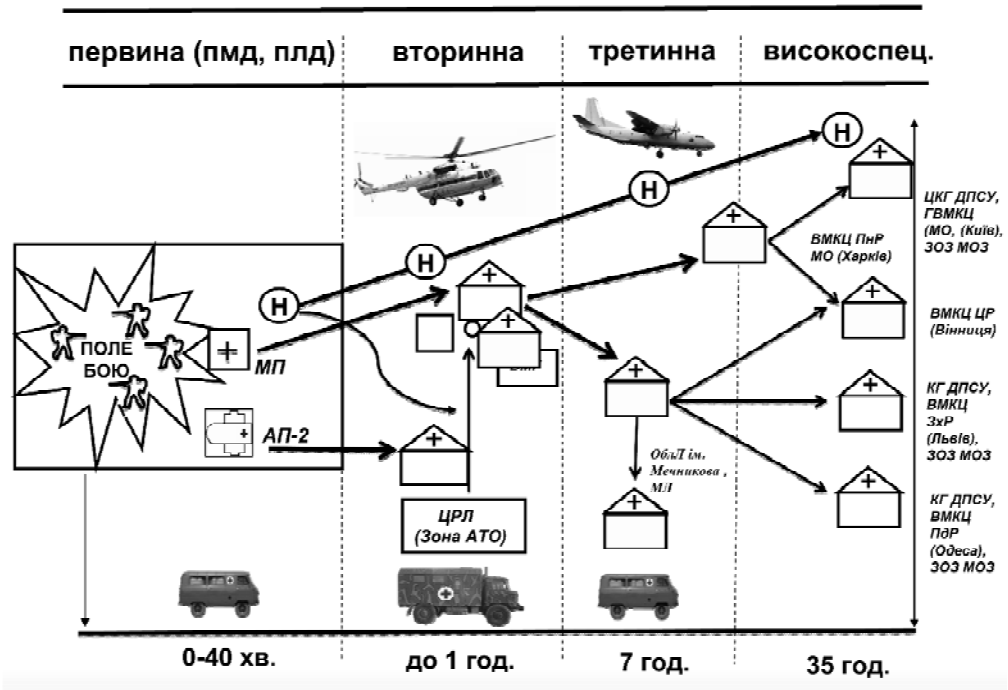

Рис. 1. Система лікувально-евакуаційного забезпечення АТО

В. Пасько, П. Сидоренко, Г. Черняков). Дослідниками організації відомчого медичного забезпечення в надзвичайних ситуаціях можна рахувати М. Бадюка, В. Білого, А. Вербу, О. Курічка, В. Лівінського, Г. Рощіна, Л. Шостак.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження існуючих систем міжвідомчої взаємодії та координації зусиль з організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях воєнного і мирного часу, створення об'єднаної системи лікування постраждалих.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Моральне випробування характеру нації полягає в тому, як громадяни піклуються про хворих та поранених на війні [1]. Тож, одним з основних завдань та характеристик системи надання медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях є поширення медичних ресурсів та можливостей на установи різного рівня командування, у різних локація та з можливостями, що постійно удосконалюються. Ведення бойових дій на Сході України стимулювало розвиток інновацій в військовій медицині та самого процесу організації медичної допомоги. Сучасні технології та комунікації значно вплинули на перебіг бою. На цей час триває процес адаптування системи охорони здоров'я до викликів, зумовлених надзвичайно гострим характером ушкоджень, тягарем великої кількості втрат як серед військових, так цивільного населення, екстремальними умовами з організації медичного забезпечення та логістичними обмеженнями. З інших практичних аспектів слід зазначити, що інформація про типи поранень, їх причини та необхідні медичні процедури має потенційне значення для розробки прогностичних моделей розвитку ситуації, алгоритму розміщення і використання медичних сил, завантаження системи логістики та наукових досліджень, що спрямовані на підвищення ефективності в наданні медичної допомоги, і розробки засобів захисту та профілактики. Досягнення в галузі медицини, що напрацьовуються в реаліях сьогодення, не повинні використовуватись обмежено. Всі установи, що надають медичну допомогу під час виникнення надзвичайних ситуацій, мають архіви клінічних даних та спостережень. Цей досвід повинен бути узагальнений та використовуватись сумісно. І все ж, незважаючи на досягнення військової медицини, перед нею стоїть ще чимало викликів. Кількість померлих від ран залишається майже незмінною. Переважна більшість поранених у бою помирають ще на полі бою до того, як потраплять до лікувального закладу.

За час проведення антитерористичної операції на Сході України загинуло понад 2,5 тисяч та поранено більше 9 тисяч військовослужбовців [2]. За даними ООН зафіксовано понад 9 тисяч загиблих і 20 тисяч поранених. Кількість цивільних осіб, які стали жертвами військових дій, становила понад 6 тисяч осіб [3]. Асиметричні бойові дії ускладнюють ситуацію із масовим надходженням поранених і постраждалих. Надходження їх до лікувальних закладів відбувається не завжди попереджено. Масові жертви можуть швидко перевантажити різні рівні надання допомоги та евакуації, вимагають швидкого переходу від нормального до екстреного режиму функціонування [4]. Система лікувально-евакуаційного забезпечення під час проведення АТО наведена на рисунку 1.

У рамках наукового обгрунтування основними принципами організації надання медичної допомоги під час виникнення надзвичайних ситуацій слід вважати:

1. Принцип своєчасності. Постраждалі мають бути забезпечені своєчасною медичною допомогою гарантованого державою рівня.

2. Принцип наступності. На кожному етапі надання медичної допомоги найвищий пріоритет у контексті можливостей виконання завдання та його завершення мають найбільші потенційні загрози.

3. Принцип єдиного медичного простору. Впровадження об'єднаної міжвідомчої системи лікування. За-

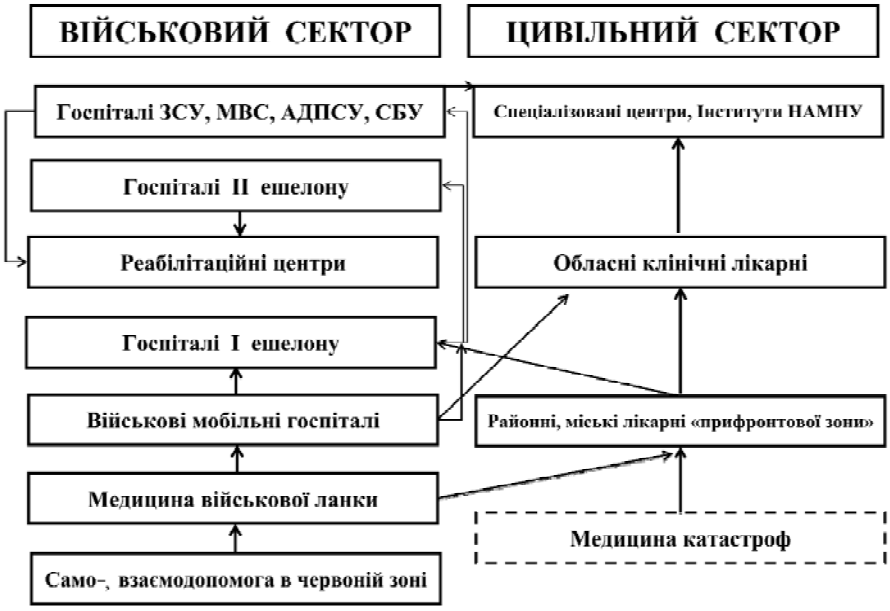

Рис. 2. Рівні надання медичної допомоги в зоні проведення АТО

безпечення допомоги пораненим і постраждалим з використанням наявних матеріально-технічних та людських ресурсів задіяних територій.

Значна частина суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, яка була цілком орієнтована на функціонування у мирний час, системно врегульована низкою нормативно-правових актів. Але в умовах сучасних загроз та викликів існуюча нормативно-правова база не врегульовує питання створення та функціонування (за необхідністю) єдиного міжвідомчого логістичного комплексу з надання медичних послуг пораненим та постраждалим. У державі, по суті, відсутні єдині вимоги до організації надання домедичної та медичної допомоги при виникненні надзвичайних ситуацій, лікування та реабілітації (абілітації) військовослужбовців і цивільного населення, що постраждали під час надзвичайних ситуацій, не сформований механізм ефективної взаємодії відомчих медичних служб з цивільною системою охорони здоров'я, який дозволяв би системно функціонувати в єдиному медичному просторі.

Мета військової системи лікування — забезпечити кожного постраждалого належною медичною допомогою у відповідному часі та місті, а також максимальні шанси на виживання та відновлення функцій.

Під системою надання медичної допомоги під час ведення локальних бойових дій, або виникненні надзвичайної ситуації мирного часу повинно вбачатись організовані та скоординовані зусилля на певній географічній території, спрямовані на надання повного спектру допомоги усім пораненим та постраждалим, що інтегровані в місцеву систему охорони здоров'я. Основна цінність такої системи полягає в здатності забезпечити належний рівень допомоги пораненим і постраждалим, використовуючи наявні матеріально-технічні та людські ресурси задіяної території для досягнення кращих результатів лікування.

Необхідність проведення заходів з організації медичного забезпечення під час особливого періоду, надзвичайного стану чи інших кризових ситуацій потребує формування єдиного медичного простору на базі системи охорони здоров'я мирного часу, перебудованої та посиленої для роботи в особливих умовах. Існуюча нині система державного управління міжвідомчою взаємодією організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях неспроможна адекватно реагувати на виклики сьогодення, а проведення антитерористичної операції на сході країни виявило ряд серйозних проблем в питанні медичного забезпечення військовослужбовців та цивільного населення. Домінування та пріоритетність відомчих інтересів не дозволяє створити боєздатну організаційну структуру (органи управління, сили і засоби), які б сприяли ефективному плануванню та здійсненню заходів захисту населення. Надзвичайні ситуації мирного та військового характеру здатні створити наслідки, коли система регіональної екстреної медичної допомоги не зможе адекватно використовуватись. В епіцентрі масштабної надзвичайної події логістичний потенціал регіональної системи охорони здоров'я може бути зруйнований, або евакуйований. При надзвичайній ситуації державного та глобального рівня держава в цілому, а кожний регіон окремо повинні мати можливість створювати та використовувати об'єднану систему лікування (включаючи загальний логістичний супровід), що передбачає визначення, наявність і використання певних сил і засобів. Ці виклики визначають доктрину, політику та спосіб прийняття управлінських рішень.

Міжвідомча взаємодія з організації медичної допомоги дозволить системно уникати, або зменшувати ризики дублювання в наданні медичної допомоги в військовому і цивільному секторі, надасть змогу створити матричну об'єднану систему лікування, яка може бути змодельована на основі системних принципів лікування бойових травм і поранень та визначатиме ресурси та практики надання медичної допомоги постраждалим (лікування), підходів, процедур і протоколів для догоспітального етапу та лікарському складу. Крім того, це дозволить визначати та об'єднувати процедури реєстрації даних на всіх рівнях надання медичної допомоги для забезпечення постійного процесу удосконалення роботи (рис. 2).

Рис. 3. Схема маршрутизації ВЦКШ МД

Існуюча нині система державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги під час виникнення надзвичайних ситуацій неспроможна адекватно реагувати на виклики сьогодення, а проведення антитерористичної операції на сході країни виявило ряд серйозних проблем в питанні медичного забезпечення військовослужбовців та цивільного населення. Тому одним із найважливіших завдань є розробка та упровадження дієвої моделі державного управління міжвідомчою взаємодією організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях та координації зусиль військових і цивільних закладів охорони здоров'я з надання медичної допомоги військовослужбовцям, за якою кожен поранений у бою солдат має оптимальні шанси вижити і максимальний потенціал відновити життєві та соціальні функції. Визначення основних показників системи повинно сприяти формуванню єдиного медичного простору як складової системи національної безпеки.

У Міністерстві оборони України за участі Служби безпеки України та Національної академії медичних наук України опрацьовано проект Воєнно-медичної доктрини України [5], яка, по суті, повинна була б визначити правила та принципи функціонування військової медицини у державі в мирний час, в період воєнного стану (або реальних бойових дій) а також під час виникнення надзвичайних ситуацій мирного часу та включати в себе як офіційно затверджені документи, так і наукові розробки-рекомендації, щодо оптимізації та радикального реформування (при нагальній необхідності) військово-медичного комплексу, без ефективного функціонування якого, в період військового та надзвичайного стану, абсолютно неможлива успішна діяльність усієї військової сфери держави. В основу Доктрини покладено єдині організаційні засади діяльності медичних служб, незалежно від відомчого підпорядкування, єдине розуміння причин зниження, втрати боєздатності військовослужбовців та ефективних шляхів її підвищення, єдині погляди на профілактику, діагностику, надання медичної та психологічної допомоги, організацію медичного забезпечення та надання медичної допомоги відповідно до загальнодержавних медичних стандартів, формування необхідного резерву та постійну готовність сил і засобів медичних служб та цивільної системи охорони здоров'я в умовах мирного та військового стану. Воєнно-медична доктрина позиціонується як пріоритетне завдання і державних органів, і громадянського суспільства [6]. Однак більшість положень проекту воєнно-медичної доктрини носила декларативний характер та не визначала механізми упровадження міжвідомчого алгоритму координації зусиль військових і цивільних закладів охорони здоров'я з надання медичної допомоги військовослужбовцям та населенню України в екстремальних умовах та стратегії формування єдиного медичного простору держави.

Робляться спроби створення Міжвідомчої системи медичного забезпечення сектору безпеки і оборони України на період до 2020 рр. [7], яка ставить за мету інтеграцію відомчих систем медичного забезпечення України в єдиний медичний простір держави через реалізацію запланованих індикаторів.

З метою поєднання зусиль медичних служб силових відомств з цивільною системою медичного забезпечення створений та функціонує міжвідомчий Військово-цивільний координаційний штаб медичної допомоги (рис. 3).

Головними завданнями структури визначено маршрутизація оперативної інформації та координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної із функціонуванням державної системи надання медичної допомоги військовослужбовцям, працівникам правоохоронних органів і цивільному населенню в зоні проведення антитерористичної операції та на територіях де введено воєнний стан [8].

МОЗ України та МО України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України про утворення тимчасових функціональних об'єднань закладів охорони здоров'я адміністративно-територіальних одиниць [9]. Цією постановою передбачено фактичне розгортання госпітальних баз на фондах цивільних лікарень зі збільшенням в разі потреби ліжкової ємності на 30 відсотків із відповідним матеріально-технічним та кадровим забезпеченням, що є реалізацією Ізраїльсько-Швейцарської системи організації медичної допомоги. По суті створення територіальних госпітальних баз МОЗ України на особливий період можна розглядати як модель єдиного медичного простору в зоні відповідальності на локальному рівні (рис. 4).

З досвіду організації системи медичного забезпечення Сухопутних військ США об'єднана система організації

медичної допомоги при веденні локальних бойових дій та виникненні надзвичайної ситуації — це організовані та скоординовані зусилля на певній географічній території, що спрямовані на надання повного спектру допомоги усім пораненим та постраждалим пацієнтам та є інтегрованими в місцеву систему охорони здоров'я. Основною цінністю такої системи визнається її здатність забезпечити належний рівень допомоги постраждалим, використовуючи наявні ресурси для досягнення кращих результатів. Регіональне керівництво часто представляє Бойове командування, на яке покладена головна відповідальність за проведення військової операції, включаючи надання медичної допомоги пораненим і постраждалим. Впровадження Об'єднаної система лікування (стабільна організація) стало важливим кроком у наданні медичної допомоги постраждалим під час операції "Незламна свобода" і "Звільнення Іраку" та дозволило впровадити зміни до доктрини та політики США, комплектування особового складу, клінічні рекомендації і техніки лікування пацієнтів. Кожна людина, що задіяна в процесі надання допомоги постраждалим, є членом системи, включаючи медичних працівників, персонал медичної евакуації, медичних логістів та ін. Застарілу систему догоспітальної медичної допомоги повсюдно замінила парадигма "Догляду за пораненими в тактичному бою", яку розділяють на етапи залежно від тактичного сценарію. Гасло системи — "Правильний пацієнт, правильний час, правильне місце, правильний догляд". На кожному етапі найвищий пріоритет у контексті можливостей виконання завдання та його завершення мають найбільші потенційні загрози. Системний підхід знизив рівень захворюваності та смертності під час проведення військових операцій [10].

Рис. 4. Система ТерГБ МОЗ України на особливий період

На період ведення локальних збройних конфліктів та під час надзвичайних ситуацій при Раді національної безпеки та оборони України заплановано створення Центру міжвідомчої координації цивільної та військової охорони здоров'я, з метою оперативного управління, міжвідомчої координації та контролю у системі медичного забезпечення Збройних Сил, інших структур сектора безпеки держави та задіяних установ, закладів цивільної охорони здоров'я та медичних організації інших форм власності в рамках єдиного медичного простору.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що на державному рівні повинна бути сформульована єдина законодавча і нормативно-правова база діяльності медичних служб Збройних Сил та інших структур сектора безпеки держави, цивільної системи охорони здоров'я та забезпечено її виконання та фінансове і ресурсне забезпечення відповідно до потреб населення України у воєнний час та інших надзвичайних ситуаціях мирного часу.

У багатьох профільних міністерствах та відомствах (центральних органах виконавчої влади зокрема) розроблені та затверджені плани та алгоритми дій на випадок виникнення нестандартних кризових ситуацій мирного та воєнного часу. Неодноразово виникала загальна думка про поєднання зусиль в організації надання медичної допомоги пораненим та постраждалим при виникненні масових санітарних втрат серед населення. Питання медичного захисту неодноразово піднімалися з високих трибун. Є зрозумілим, що підхід для вирішення завдань з медичного забезпечення при виникненні надзвичайних ситуації повинен бути комплексним та включати в себе повний логістичний супровід ситуації. Визначення організаційно-управлінських механізмів координації зусиль в секторі медичного захисту дасть змогу досягти ефекту завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, що беруть участь в управлінні матеріальними потоками.

Проблема міжсекторальної взаємодії має значно ширший, багатоаспектний комплексний характер, що обумовлює необхідність системного оновлення галузевої політики охорони здоров'я як складової публічної політики, з питань формування єдиного медичного простору, централізацію механізмів фінансування та управління системою медичного захисту під час виникнення нестандартних ситуацій, існування єдиних принципів організації медичної допомоги, розроблення і реалізації нових стратегій та програм міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії у тому числі в підходах до програм медичної освіти, перегляду позицій щодо забезпечення медичного захисту населення в екстремальних умовах як мирного так й воєнного часу, інтеграція наявних сил та засобів всіх форм власності та підпорядкування в єдиний простір із застосовуванням єдиних стандартів, нормативів та фінансуванням на загальних принципах тощо.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що взаємодія органів та систем охорони здоров'я при організації медичного захисту населення в надзвичайних ситуаціях повинна вирішуватись на державному рівні. Потрібно сформувати комплексний механізм безпеки у сфери медичного захисту (як складової соціаль-

ного захисту) населення. Потребують визначення та удосконалення механізми реалізації гуманітарної політики щодо охорони суспільного здоров'я, розширення поняття "медичний захист" населення як в державній системі органів управління (цивільній обороні), так й в загальній системі цивільного захисту населення України.

Актуальність теми полягає в тому, що зміна геополітичного та військово-стратегічного вектору України потребує визначення нових цілей та завдань державної політики, удосконалення та формування нових підходів до управлінням міжвідомчою взаємодією під час виникнення надзвичайних ситуацій мирного і військового часу, розробки нової програмної платформи реалізації публічної політики в галузі охорони здоров'я. Створення єдиної дієвої системи державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях та забезпечення координації діяльності її учасників під час надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу дозволить вирішити основне завдання — збереження життя і здоров'я громадян України.

ВИСНОВКИ

1. Потребує подальшого дослідження та удосконалення організація міжвідомчої взаємодії задля медичного захисту населення України при виникненні надзвичайних ситуацій воєнного і мирного часу.

2. Створення єдиної дієвої системи державного управління міжвідомчою взаємодією з організації медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях дозволить забезпечити координацію діяльності її учасників та вирішити основне завдання — збереження життя і здоров'я громадян України.

Література:

1. Borden Institute US Army Medical Department Center and School Fort Sam Houston, Texas. Office of The Surgeon General United States Army Falls Church, Virginia. 2013. — xxii [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// aumf.net

2. Дані з Вікіпедії. Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media

3. Дані UNICEF. Situation update No. 7 as of 14 August 2015. — Режим доступу: http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ocha_ukraine_2015

4. Emergency War Surgery Third United States Revision. Washington, DS: Department of the Army, Office of The Surgeon General, Borden Institute; 2004.

5. Військова медицина в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki

6. Постанова Верховної Ради України "Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про військово-медичну доктрину України"" // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2015, № 51. — Ст. 477 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua

7. Указ Президента України №92/2016 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України"" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua

8. Наказ Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Національної академії наук України від 13.05.2015 № 207/272/556/311/34 "Про утворення Військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги". (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04 червня 2015 р. за № 647/27092) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua

9. Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua

10. American College of Surgeons. Resources for Optimal Care of the Injured Patient, 2006. Chicago, IL: ACS; 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://usaisr.amedd.army.mil/cpgs.html

References:

1. American Ukrainian Medical Foundation (2013), "Borden Institute US Army Medical Department Center and School Fort Sam Houston, Texas. Office of The Surgeon General United States Army Falls Church", available at: http://aumf.net (Accessed 20 Oct 2016).

2. UNICEF (2016), "Loss of force structures as a result of the Russian invasion in Ukraine", available at: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media (Accessed 20 Oct 2016).

3. ReliefWeb (2015), "UNICEF data. Situation update No. 7 as of 14 August", available at: http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ocha_ukraine_2015 (Accessed 20 Oct 2016).

4. Department of the Army, Office of The Surgeon General, Borden Institute (2004), Emergency War Surgery Third United States Revision, Washington, USA.

5. Wikipedia (2016), "Military medicine in Ukraine", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki (Accessed 20 Oct 2016).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "Resolution "On Recommendations of Parliamentary Hearings "On Military medical doctrine Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady, vol. 51.

7. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense of Ukraine "On the Concept of the security and defense of Ukraine", available at: http://www.president.gov.ua (Accessed 20 Oct 2016).

8. Ministry of Defence of Ukraine, Ministry of Health of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Security Service of Ukraine and the National Academy of Sciences of Ukraine (2015), "Order "On establishment of civil-military coordination headquarters of medical care", available at: http://zakon0.rada.gov.ua (Accessed 20 Oct 2016).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the State Strategy of Regional Development until 2020", available at: http://search.ligazakon.ua (Accessed 10 Oct 2016).

10. American College of Surgeons (2007), "Resources for Optimal Care of the Injured Patient", available at: http://usaisr.amedd.army.mil/cpgs.html (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 16.11.2016 р.